

MIQUEL-ÀNGEL VELASCO MARTÍN

MANUEL SERRA I MORET

(VIC, 1884 - PERPINYÀ, 1963)

TEMPLE ROMÀ . VIC

PATRONAT D'ESTUDIS OSONENCs

MANUEL SERRA I MORET

(VIC, 1884 - PERPINYÀ, 1963)

MIQUEL-ÀNGEL VELASCO MARTÍN

TEMPLE ROMÀ . VIC
PATRONAT D'ESTUDIS OSONENCs

VIC, 2009

La investigació que ha servit de base per a la redacció d'aquest llibre ha comptat amb la col·laboració del Centre d'Història Contemporània de Catalunya

Primera edició: 2009

© Miquel-Àngel Velasco Martín

Aquesta edició, incloent-hi el disseny de la sobrecoberta, és propietat del Patronat d'Estudis Osonencs

Foto de portada: Retrat de Serra i Moret durant el seu exili.
(Fons Ramon Bayés i Turull).

Amb la col·laboració de:

Ajuntament de Vic

Museu de l'Art de la Pell

ISBN: 978-84-936936-2-6

Dipòsit legal: B-27.292-2009

Imprès a: Impremta Daví-Vic - Rbla. dels Montcada, 10, Vic

*A Joaquim Ferrer i Isidre Molas
per mantenir sempre viu el record de Manuel Serra i Moret*

*Als meus pares
per mantenir sempre vius els nostres records*

«Recordem, si us plau, que som catalans per raons superiors a conquestes, rescriptes, noces reials, ingerències estranyes i plets subalterns, que en la història dels pobles passen com incidents perfectament superables. I el nostre deure és d'esgotar totes les forces, tots els mitjans, per a mantenir-nos com som o com hauríem d'ésser, fidels a la nació, sense servituds ni dependències, soldats del nostre sou, catalans fins al moll de l'os, més enllà de la vida i de la mort.»

Manuel Serra i Moret
Perpinyà, agost de 1956
Ciudadania Catalana [Prefaci]

INTRODUCCIÓ

El treball que teniu a les vostres mans és la nostra modesta aportació als actes d'homenatge a Manuel Serra i Moret en la commemoració del 125è aniversari de la seva naixença. Es tracta d'una actualització biogràfica, bastida sobre la recerca per a la tesi doctoral que actualment estem desenvolupant sobre el personatge.

L'estudi reuneix totes les fites fonamentals sobre la seva persona, les seves activitats, el seu pensament i la seva obra. La seqüència és cronològica, si bé alguns capítols es dediquen sencers a un episodi de la seva vida que corre paral·lel a altres esdeveniments però requereix un tractament específic, com, per exemple, l'exercici del càrrec d'alcalde de Pineda.

Per desenvolupar el projecte únicament ens hem trobat amb una dificultat —joiós entrebanc— que ha estat l'adaptació del llarg recorregut existencial del personatge a un volum de dimensions assequibles per al gran públic. Perquè, ¿com sintetitzar la vida d'un personatge que visqué prop de vuitanta anys, que ja als disset estava viatjant pel continent americà i que participà en totes les esferes de la política durant més de cinquanta anys, en l'organització d'entitats i partits, com a alcalde, com a conseller de la Generalitat, com a diputat al Parlament autonòmic i al Congrés espanyol, i com a ministre de la República

a l'exili? ¿Com compilar l'obra d'un autor que als catorze anys comença a escriure poesies patriòtiques i diaris familiars i arriba a reunir un catàleg de més de vuit-cents articles apareguts a més d'un centenar de publicacions, edita nou assaigs, prologa i/o tradueix quinze obres d'altres autors i pronuncia més d'un centenar de conferències i innumbrables discursos? ¿Com extractar el seu ric epistolari amb centenars de citacions de personatges i entitats que il·lustren el seu profund coneixement de l'escenari polític, social i cultural en el qual actua com a figura destacada o que contempla com a espectador privilegiat?

Fidels al principi que els fets són sagrats encara que les interpretacions siguin lliures, hem intentat mantenir el rigor científic però hem defugit de redactar un text massa acadèmic i per això hem incorporat alguna vivència anecdòtica que esperem que el lector del gran públic agraeixi i els erudits de la historiografia no ens retreguin. Malgrat tot, les citacions textuais i les notes a peu de pàgina han estat ineludibles per circumscriure les frases esmentades o els fets reflectits, amb el màxim d'exactitud o de detall, i per desfer algunes imprecisions que s'han publicat al llarg del temps.

Hem comptat amb diversos referents, tots ells citats a l'apèndix bibliogràfic. El més important, la biografia *Serra i Moret*, escrita l'any 1967 a Mèxic per Pere Foix, que ha esdevingut obra fonamental per a tots els que hem obert amb posterioritat alguna línia de recerca sobre ell. Si hom prescindeix del caràcter hagiogràfic d'alguns passatges i es matisen alguns fets o precisen algunes dates, és una obra cabdal. Un dels seus principals valors és el fonament en l'ampli epistolari mantingut per ambdós al llarg de vint-i-tres anys, amb dues-centes vint-i-tres cartes, i en les notes biogràfiques que Serra adjunta responnent qüestionaris remesos per Foix.

La segona obra de referència és la de Mercè Barceló, *El pensament polític de Serra i Moret*, síntesi de la seva tesi de llicenciatura, publicada l'any 1986, un estudi que creiem que no ha estat superat encara per treballs posteriors, malgrat el temps transcorregut. Els diversos articles i monografies de Joaquim Ferrer, Isidre Molas i altres estudiosos de Serra i Moret inserits en premsa i en revistes especialitzades són també valuoses aportacions ensem que gratificants recordatoris de la seva memòria.

Com la seva vida, el nostre treball sobre Serra i Moret està marcat per un abans i un després de la guerra civil. Fins a l'1 de febrer de 1939, l'aproximació biogràfica pren com a referent les obres esmentades. Per a l'exili s'ha basat en el tractament de fonts primàries, particularment en la correspondència de Serra. La riquesa del Fons Personal Manuel Serra i Moret, dipositat a la Biblioteca del Pavelló de la República (Universitat de Barcelona),¹ comentat l'any 2006 en un

1. < http://www.bib.ub.edu/fileadmin/bibs/pavello_republica/FPCEHI/SerraMoret.pdf >

llibre escrit conjuntament amb Andreu Mayayo, amb més de tres mil cartes catalogades, ens ha ofert la possibilitat de creuar-les i contrastar-les amb les dels seus corresponents, existents a altres Fons Personals de dita entitat i d'altres institucions, per integrar el corpus bàsic de la biografia.

Mitjançant els escrits de Serra i Moret disposem de dades fefaents del seu esdevenir i coneixem, en les seves pròpies paraules, les activitats, aspiracions i inquietuds com a polític, com a escriptor i com a ésser humà, dins la complexitat d'un exili pressentit com a curt, però que acabarà ultrapassant la seva existència. Limitat a la brevetat requerida pel correu, Serra empra llenguatge directe i to col·loquial, fins i tot en els missatges doctrinals, allunyant-se dels artificis que planen sobre altres cogitacions seves, literàries o filosòfiques, de més volum i major volada. Resulta admirable l'extrema pulcritud de l'escriptura, sense mosques mecanogràfiques en cap carta i amb una signatura inalterable al pas del temps, fins i tot en els darrers anys, immers com es troba en una cursa dramàtica vers la mort que li van guanyant tots els seus propers.

Els retrats dels personatges que desfilen pels seus escrits, exalçats, ignorats o criticats, no poden abstraure's a pinzellades iròniques, fins i tot mordaces per a aquells que s'aparten del camí de l'ètica. Aquest estricte sentit de la moral, que aplica a totes les pròpies actuacions, el pregona en cartes, articles i conferències com a *leiv motiv* de la conducta humana i, en especial, del capteniment polític. Això el mena molts cops, impulsat per un orgull desmesurat, a fer un discurs certament petulant —pel qual demana disculpes— en la divulgació del seu pensament, la descripció de les seves vicissituds, l'exposició dels seus propòsits o el vaticini dels seus pronòstics.

La segona eina documental utilitzada per a ambdós períodes, abans i després de l'ensulsiada de 1939, ha estat l'obra pròpia de Serra i Moret, els seus llibres citats i el catàleg que hem aconseguit reunir de les seves col·laboracions en premsa periòdica, publicades des de març de 1901 fins a dos mesos abans de morir, el 29 de juliol de 1963. I, per acabar, lògicament, la premsa del moment, bàsicament la de l'exili català, i tot un seguit de llibres, utilitzats per contextualitzar les activitats al llarg de cada una de les etapes de la seva vida.

Possiblement —en som conscients— s'observaran algunes mancances en aquest treball però hi haurà més oportunitats per desenvolupar-lo. Perquè el pensament de Serra i Moret és viu mentre el recordem. Podrem estar d'acord o en desacord en les seves tàctiques i els seus plantejaments pràctics en l'aplicació política, però, si se'ns permet l'expressió, el seu ideari és infinit en el sentit de caràcter humanitari i d'abast universal.

Per cloure aquest prefaci, volem testimoniar diversos agraïments. Als impulsors a Vic de l'Homenatge a Serra i Moret, Josep Burgaya, Emili Bayón, Miquel Codina i Modest Reixach, per la confiança dipositada en el nostre pro-

jecte. Als nebots de Sara Llorens i Serra i Moret, Josep Maria Cubí i Montserrat Surinyach, pel suport a la iniciativa. A tot el personal de la Biblioteca del Pavelló de la República per la seva professionalitat, ben especialment a les bibliotecàries Gemma Caballer i Fuen Marmolejo, per la seva amabilitat en atendre sol·lícitament, carpetes amunt i avall, totes les consultes que hem formulat als diversos fons personals, dipositats als seus arxius. I, finalment, a la meua família, als meus pares, a la Dolors i als nostres fills, Hèctor i Luci, per tot el temps que he sostret a la seva dedicació i del qual mai m'han fet retret, ans al contrari, m'han insuflat ànims i il·lusió perquè aquesta obra es fes realitat.

Miquel-Àngel Velasco Martín

1. L'ESCAMPADISSA

Dijous 26 de gener de 1939, les tropes franquistes entren a Barcelona. Manuel Serra i Moret surt de la ciutat quan veu que els feixistes passen sense trobar resistència. El dia abans havia pres la precaució de deixar les escriptures de propietat familiars a una neboda de la seva esposa —Míria Llorens— per a la seva custòdia. Ningú el detura fins a Granollers, on uns militars republicans el detenen. En comprovar qui és el deixen pujar a un camió de soldats fins a la carretera de la Costa. A Pineda, on tenia el seu domicili familiar, dedica el dia a resseguir les serres, a contemplar Barcelona en mans de l'enemic i a acomiadar-se de les terres que no veuria mai més.² Després d'intentar convèncer infructuosament una altra neboda —Emília Alibés, la sogra de la qual era persona de dretes— perquè es quedés a la casa per guardar-la,³ a la nit agafa el seu automòbil i la factura de compra, perquè ningú sospités que l'havia robat, recull uns amics i marxa. No havia fet dos quilòmetres que un bombardeig i un petit accident l'obliguen a deixar el cotxe i marxar a peu.

El periple fins arribar a la frontera fou dramàtic. Alguns amics i companys el veieren vagar erràtic: Joan Aleu,⁴ Pere Foix,⁵ Joan Grijalbo,⁶ Manuel Alcàntara... Aquest relatarà quatre anys més tard el seu encontre amb Serra:

«Mai no podré esborrar de la memòria un episodi dels darrers dies, de les darreres hores de trepitjar terra catalana. A l'Agullana. Per la carretera vaig veure venir una figura amiga. Ens havien unit llargs anys de coincidència ideològica en gairebé tots els ordres. L'amistat havia arribat a les formes més pures de compenetració.

2. El relat està basat en *Carta de M. Serra i Moret a Segona Conferència Nacional Catalana* (30-VIII-1959). [BPR-UB].

3. El seu testimoni està recollit a SÁNCHEZ, María José; LUCAS, Manuel. *La República que vam viure*. Barcelona: Textos Columna, 2003, p. 26-27.

4. ALEU, Joan. «Serra i Moret, fundador del socialisme català». *Endavant*. [Montgeron, França], núm. 136 (IX-X-1963), p. 3.

5. FOIX, Pere. *Serra i Moret*. Mèxic DF: Editores Mexicanos Unidos, 1967, p. 181.

6. Referència que li dona Joan Grijalbo a Joan Jacint Llorens Bassa. *Carta de J. J. Llorens Bassa a M. Serra i Moret* (20-IV-1954). [BPR-UB].

- *On aneu?*, pregunto.
- *No ho sé; vaig perdut*, contesta.

Ens explica l'odissea del seu pas per la carretera de la Costa de Llevant, sota els bombardeigs i els metrallaments dels avions italians. Ho havia perdut tot.

- *Intento —afegí— tornar a Figueres; potser allí trobaré ajut.*

Ell, tan optimista, tan abrandat sempre d'ideals, estava derrotat. Vaig fer al·lusió a la pistola que portava a la cintura i que desentonava del seu pacifisme clàssic i temperamental.

- *No l'he fet servir mai —digué— però no la vull abandonar; pot ésser, en darrer recurs, la meva solució.*

Li vaig dir unes paraules reconfortants, sense convicció. No es va voler quedar al meu costat. En aquells moments no sabia ben bé el que volia. No vaig tenir, tampoc, voluntat per a fer-lo quedar. Què li podia oferir? Aquest home solitari, abandonat, retut davant del desastre de Catalunya, era un cultíssim i elevat lluitador, orientador selecte del proletariat català, exdiputat, exconseller de la Generalitat... Al peu del Pirineu, encara a Catalunya, no tenia res, ho havia perdut tot. L'única cosa que podia salvar era la vida. I àdhuc d'aquest únic patrimoni no en tenia cap ambició. No som gaire efusius, ni l'un ni l'altre, però recordo que ens vàrem abraçar. Per la part de Girona, el canoneig del front resonava com una tronada.»⁷

Gràcies al fet que el seu passaport és en regla, Serra i Moret pot entrar a França sense entrebancs burocràtics el dia 31. Molt malmès i amb cinquanta-quatre anys d'edat, com un anònim més dintre la massa de derrotats pel feixisme, travessa solitari a peu la frontera, amb un immens dolor, però dignament. Una gavardina que l'aixopluga de la incessant pluja i un petit maletí que conté documents d'identificació personal, un paquet amb cartes i fotos de la seva muller, tabac Lucky i xocolata són el seu equipatge per a iniciar el camí d'un exili sense retorn.

Aquell mateix dia a la tarda, les tropes italianes de la Divisió Littorio del Corpo Truppe Volontarie (CTV) entren a Pineda. La casa pairal dels Llorens, al carrer Major 57, on vivia el matrimoni Serra, és saquejada, «la biblioteca folklòrica particular meua i la general de la casa —cap a uns deu mil volums en conjunt, alguns d'ells rars exemplars introbables— ja no existeixen tampoc. Seguint la sort de tot el parament de la casa, han estat robats i escampats.»⁸

7. ALCÀNTARA, Manuel. «L'espiritualitat catalana a l'exili». *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 320 (III-1943), p. 5210.

8. LLORENS, Sara. «Pàgines d'antics llibres en el folklore català». *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 301 (VIII-1941), p. 4865.

Emília Alibés fou avisada que les fotografies de la seva família eren al mig del carrer amb papers i coses, recollí les que li va semblar, però no gosà entrar a la vivenda.⁹ La casa es transformaria en seu de la Falange fins al setembre de 1963 —dos mesos després de mort Manuel Serra i Moret!—, data en què es va donar per acabat el «*contrato de inquilinato de ocupación por la Jefatura local de Falange, Sección Femenina y Delegación local de Sindicatos (CNS)*».¹⁰

L'endemà, 1 de febrer, Serra i Moret arriba a Perpinyà i envia un telegrama a Sara Llorens, la seva esposa, que era a l'Argentina des de la caiguda de Lleida, perquè no passés ànsia per ell. Dos dies després li escriu una carta:¹¹ «Durant set dies he estat sense sostre (i amb quin fred!) sense cap mica d'equipatge, i sense gairebé menjar. Quan ja no podia més, he passat la frontera. Aquesta nit per primera vegada m'he despullat i he dormit. M'he quedat sorprès de la meva resistència. De cintura en avall estava inflat com un budell, amb les cames *llagades*, les ungles dels peus aixecades, la roba enganxada a la pell. No debades em dolia i em dol encara tot el cos. Però avui he dormit, i em sento millor [...] He salvat la pell, res més que la pell. L'he salvada per tu i pels altres: més d'un cop he estat a punt d'acabar la tragèdia, i tu m'has retingut. A la frontera, vaig deixar la pistola a Vilarrúbia per a no tenir més temptacions.¹² [...] No et preocupis per mi. No vull perdre contacte amb la nostra gent per veure què cal fer. Quan tot s'acabi, vindré a tu, però, mentre la tragèdia duri, no em vull desprendre de les meves obligacions. Crec haver complert bé amb tot i amb tothom fins al final. Ara em caldrà reposar-me, orientar-me. Poca gent haurà perdut en la catàstrofe el que nosaltres perdem... No va poder-me matar una bomba que va caure a 80 centímetres del meu cap, a casa nostra a Pineda, i no va esclatar... Quant de sofriment!»

Al dia següent envia una altra carta al seu nebot Joan Jacint Llorens: «No cal pas que refereixi el meu drama personal; el col·lectiu és de tal magnitud que tots els sofriments i pèrdues són insignificants al costat de la desgràcia comú. Què farem de plànyer-nos! He salvat la vida, res més que la vida, que és el que la Sara m'exigia. No he pogut morir en la tragèdia malgrat que la mort m'hagi perseguit amb obstinació [...] Però visc i aquest és el problema. Mentre es liquida el que de nosaltres resta, jo no em vull moure d'Europa. Aniré a Londres a veure si puc salvar quelcom del Govern de Catalunya. Després em caldrà decidir el que tinc de fer i preveig inevitable el que vingui al costat de la Sara, no sé a què fer, però a viure de totes maneres mentre la mort no ens arrabassi el dolor insuportable de la pèrdua de la llar, la Pàtria i la llibertat. Podré venir a l'Argen-

9. SÁNCHEZ, Maria José; LUCAS, Manuel. *op. cit.* p. 27.

10. Informació facilitada per l'historiador Joan Pujadas, obtinguda a l'Arxiu Municipal de Pineda de Mar. Amb l'agraïment de l'autor.

11. Referència en *Carta de Sara Llorens a Joan Jacint Llorens Bassa* (4-II-1939). [ANC].

12. Josep Maria Vilarrúbia era persona d'absoluta confiança de la família. Havia estat secretari polític de Serra i Moret mentre fou conseller d'Economia i Treball de la Generalitat.

tina? Em deixaran entrar? [...] De moment, els amics catalans d'ací, m'han fet un petit equipatge i em sostenen a la fonda. Vaig arribar sense res, després de set dies de no dormir enlloc i sense haver pogut menjar més que dues vegades. He trobat, però, moltes amabilitats i generositat aquests dies.»¹³

Serra i Moret era un més dels desposseïts, dels que perden Catalunya ho perdien tot. Un membre més del que ell mateix denominà l'escampadissa.¹⁴ Com per a tots els que patiren l'exili, derrotat però no vençut, començava una nova vida lluny de la terra estimada, que no tornaria a trepitjar mai més. Perduts tots els honors que havia ostentat, conservava la dignitat que l'havia fet creditor d'ells.

Us convidem a seguir a través d'aquestes pàgines la vida i l'obra de qui abocà tota la seva vitalitat en les tres raons fonamentals de la seva existència: la seva esposa, Catalunya (i la seva gent) i el Socialisme (en el més ampli sentit de Societat, d'Humanitat) —indistintament, sense un ordre de prelación—, amb una única glòria pretesa, la de ser fidel a les seves conviccions: «Més d'un cop havíem dit que l'home que complia els seus deures amb la família, amb els amics, amb la pàtria, amb la societat, era un perfecte socialista.»¹⁵

13. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Jacint Llorens Bassa* (9-II-1939). [ANC].

14. SERRA I MORET, Manuel. «L'escampadissa». *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 300 (VII-1941), p. 4845-4846.

15. SERRA I MORET, Manuel. «Per què sóc socialista». *Endavant*. [París], núm. 61 i 63 (VII i X-1953), p. 1 i 4.

2. ARRELS RENAIXENTISTES, JOVENTUT CATALANISTA

Manuel Serra i Moret nasqué al número 5 de la rambla de Santa Clara de Vic el 9 de maig de 1884. Era el quart fill de Ramona Moret i Pla i del pròcer vigatà Josep Serra i Campdelacreu, que consagrà vida i hisenda a la seva ciutat.¹⁶ Josep Serra formava part de la generació de l'Esbart de Vic, una plèiade d'artistes, amb l'esperit religiós com a sentiment comú, integrada amb ell per homes com Martí Genís i Aguilar, Jaume Collell, Josep Salarich, els germans Masferrer, Camps-Sangles, Antoni d'Espona, Lluís B. Nadal, Francesc Rierola i el màxim exponent de la Renaixença, Jacint Verdaguer, que aconseguiren per a Vic un gran renom cultural. En paraules de Serra i Moret, el catalanisme d'ell no tenia cap mèrit pel fet que portava el cognom d'un home iniciador de la renaixença catalana.¹⁷

El matrimoni tingué set fills, Hermenegild, Josep, Lluïsa, Manuel, Eulàlia —que morí als dos mesos de nèixer—, Bernat Maria i Miquel. La nombrosa prole els obligaria a mudar-se a una casa més gran, al carrer de la Riera. Allà moriren Josep, fill, i el juny de 1890 la mare, Ramona Moret, als 36 anys d'edat, afectada per una lesió cardíaca. Serra i Campdelacreu i els cinc fills tornaren aleshores a la casa pairal del passeig.

Serra i Moret començà els estudis de batxillerat al col·legi de Sant Miquel, ensenyament que complementava amb el dels idiomes francès i anglès. El dibuix i la fotografia també eren matèries del seu interès, sense dubte influït pel seu germà Hermenegild, que destacava en aquestes arts i que morí, amb quinze

16. Serra i Campdelacreu, Josep (Vic, 1-III-1848 - 2-VII-1901): historiador, arqueòleg i literat. Figura destacada de l'Esbart de Vic (1867) i del Círcol Literari, fundador del *Diari de Vich* (1877), organitzador de l'Arxiu Municipal, descobridor i artífex de les obres del Temple Romà de Vic, impulsor del Museu Episcopal i Cronista Oficial de Vic. Membre de l'Acadèmia d'Història de Madrid. Col·laborador de *Lo Gai Saber*, *La Renaixença*, *La Veu de Montserrat* i *Calendari Català*. El 1850 publicà un recull de poesia, *Primavera Trista*. Autor, entre d'altres obres, de la comèdia *Les llangonisses de Vic* (1869), del drama *Lo puig dels jueus* (1870), ambdues en vers, i del treball *El Archivo Municipal de Vic, su historia, su contenido y su restauración* (1879). Autor de diverses monografies, deixà inacabada una *Història de Vic*.

17. *Ressorgiment* [Buenos Aires], núm. 200 (III-1933), p. 3227

anys d'edat, víctima de una pneumònia.¹⁸ A la joieria Can Sala de la Plaça Major de Vic, Serra començà als deu anys l'aprenentatge d'argenter, en una fórmula plenament renaixentista de sumar als coneixements culturals els valors dels oficis manuals.

Les activitats de recerca cultural de Josep Serra i Campdelacreu, el seu cercle d'amistats, l'erudició que encomanava durant les converses dels dinars familiars, la biblioteca instal·lada al tercer pis de casa amb més de cinc mil volums i la recepció de diversos periòdics a més de nombroses revistes conformen l'entorn més propici per a la sòlida formació intel·lectual de Serra, que afirmaria anys més tard: «No tots els homes han tingut una llar com la nostra, presidida per la intel·ligència i l'amor, on les desconcertants preguntes infantils trobaven resposta o aclariment, on la lliçó i l'exemple eren amatents, on la llibertat era un ordre i la curiositat un dret, on les lletres i les arts eren esclats d'alegria, on la tradició era el llevat i l'universalisme la farina del pa que arriba a la taula com la consagració de l'esforç comú.»¹⁹

Amb catorze anys d'edat escriu uns versos en català, dedicats *A ma Pàtria*, una *Història d'Espanya* d'unes dues-centes pàgines que il·lustra i relliga manualment i un quadern que titula *Les petites nacions d'Europa*, amb les dades geogràfiques i estadístiques i els trets institucionals més destacats de les repúbliques d'Andorra i San Marino i dels principats de Liechtenstein, Luxemburg i Montenegro.²⁰ Serra també conreà la poesia amb versos que retoca en diverses ocasions, dedicats a la seva ciutat natal, *Vic* (1898), i la literatura de ficció, amb títols com *Novelas Morales* (1899), *Aventuras de un desertor* i *Contrarietats* (1900).

La seva passió, però, serà el periodisme: «Quan jo era infant, a casa meva abundaven els diaris i les revistes. I jo llegia àvidament, devorava la literatura i la informació periodística, i la meva tendra fantasia, somniadora i exaltada, havia concebut la creació d'un gran diari que fóra el pa quotidià, sanitos i nodridor de la mentalitat popular encara deformada i envilida pel pòsit de barbàrie que ha deixat el pas de tantes generacions desgraciades a través de les edats. És una de les il·lusions cabdals de la meva vida, una d'aquelles especulacions imaginatives que us entona en les hores de depressió psíquica i moral.»²¹

Amb els seus germans Bernat —bon dibuixant, encarregat del grafisme— i Miquel redacta una sèrie de periòdics manuscrits de vuit planes i lectura limitada a l'àmbit familiar on plasmen un comentari editorial, notícies d'Espanya, regionals i comarcals, i anuncis i cròniques d'actes, esdeveniments i successos

18. Serra i Moret recorda l'afició a la fotografia en el primer paràgraf de «Reflexions sobre el futur de Catalunya». *Germanor*: [Santiago de Xile], núm. 567-568 (IX-X-1951), p. 7.

19. *Ibidem*.

20. SERRA I MORET, Manuel. «Andorra». *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 306 (I-1942), p. 4987.

21. SERRA I MORET, Manuel. «El nostre diari». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 107 (22-VII-1933), p. 3.

Retrats de Josep Serra i Campdelacreu i de Ramona Moret i Pla, pare i mare de Manuel Serra i Moret. (Fons Ramon Bayés i Turull).

que ocorren a Vic. Totes les capçaleres tenen relació amb la seva ciutat: *La Plana de Vich, periòdico independiente*, i el seu continuador *El estandarte Vicense* (1897), *L'Vigatà, periòdic regionalista* (1898), *La Nova Ausona* (1899), *periòdic semi-mensual catalanista* i *La Veu de la Muntanya, periòdic vigatà catalanista*.²²

Els canvis de subtítol d'aquestes publicacions d'adolescència així com el contingut dels editorials on és present un desig creixent de descentralització donen fe de la gradual orientació catalanista del jove director: «Far de lluna

22. Totes aquestes publicacions familiars manuscrites estan dipositades a la carpeta C3(1)3-Escrits inèdits dins el Fons Personal Serra i Moret [BPR-UB].

que acompanya la nau a la salvació, raig d'esperança, iris de pau i de glòria renaixent de nostre *inmaludit* llenguatge i de nostra gloriosa història, benestar del poble protegidor del treball i propagador de nostra santa religió és el regionalisme.» «Quina és l'única esperança i el que únicament pot regenerar-nos: el regionalisme. Trencar promptament les cadenes i els llaços que ens uneixen amb la pura farsa de Madrid i de tot el que pugui oprimir-nos [...] En una paraula, volem governar-nos i administrar-nos, doncs no necessitem que els altres ens ho facin puix ja som prou aptes per a fer-nos-ho. Això defensarem sense vergonya, això pregonarem sense reposar, i al crit de «Visca Déu i la Pàtria» guanyarem sense derramar sang nostres propòsits.» Déu i Pàtria, seguint el lema *Pro aris et focis*, inspirador de *La Veu de Montserrat*, la revista osonenca que exercí una gran influència en el moviment regionalista català i en el precoç columnista.

Al mateix temps que el sentiment catalanista, es desvetlla en Serra una inquietud vers la situació dels obrers: «Verdaderament tristíssim és que les coses que semblava que prompte s'arreglarien hagin hagut d'arribar a l'extrem en què estan, i sols falta que el pròxim dilluns s'acompleixi el que corre per la veu pública de què posaran esquiroles. Tristíssim és i supliquem a l'ajuntament i demés autoritats que facin el possible perquè no s'acompleixi puix tindria un fatal desenllaç i seria sensible que les pobres famílies que han passat misèria gran per poder sostenir-se tingueren que terminar la *huelga* en la presó. Per això ens ocupem avui i esperem que les autoritats s'interessin en el cas perquè tingui un felicitat en lloc de ser dolorós.»

El cap d'any de 1900, juntament amb Martí Genís Arumí, inicien *Lo Geniserra*, subtítulat revista política, literària i il·lustrada, que pren el nom d'una altra publicació manuscrita que els pares d'ambdós, Martí Genís Aguilar i Josep Serra Campdelacreu, ja posaren en marxa l'any 1871, unint el seus cognoms «per declarar els seus exactes pensaments, sa idèntica voluntat i l'amor que com dos germans inseparables s'han professat durant la vida i és de creure que es professaran major cada dia fins que l'últim sospir exhali de son alè, posant terme a aquesta fatigada vida.»

El número d'abril de la revista familiar *Lo Geniserra* està dedicat als comiats que els components de la redacció ofereixen a Serra i Moret, que se'n va a estudiar a Barcelona, on s'allotja en pupil·latge en una despesa del carrer de Sant Pau, al costat de l'Hotel Peninsular. La gran capital li oferia una amplitud de perspectives inusitades al clos familiar, a Vic i a Osona. Però en tots els aspectes. Aquí coneix la misèria que patia molta gent i per qui pregaria en les seves oracions quan anava diàriament al res del rosari o a missa de diumenge a la Catedral, a l'església del Pi o a la de Sant Jaume. I comprovaria en primera persona, en ocasió dels Jocs Florals de 1900, com se les gastava la policia amb els brots catalanistes: «Abans de principiar la funció tothom a peu dret ha entonat l'himne «Els Segadors»; això ha donat lloc a que entressin els policies, essent rebuts amb una nodrida xiulada i amb crits de «fora assassins enmig de

Serra i Moret inicià als setze anys les seves col·laboracions en premsa, que arribarien a ser més de vuit-centes a la seva mort. (Fons Ramon Bayés i Turull).

gent honrada» i «morin els criminals» i altres per l'estil [...] El públic exaltat donava moris a Espanya i als lladres de la Pàtria; tenia molta raó. Els senyors Güell, Guimerà i Domènech han anat a protestar enèrgicament aconseguint la llibertat dels presos.»

La seva edat no li permetia l'ingrés com a membre de l'Ateneu Barcelonès, però pogué associar-se per l'acord d'intercanvi existent amb el Círcol Literari de Vic. Allà freqüenta les tertúlies del seu president, Domènec i Montaner, de Prat de la Riba, Puig i Cadafalch i Santiago Rusiñol i es relaciona amb amics i coneguts del seu pare, pertanyents tots ells a l'elit intel·lectual de l'època, Joan Josep Permanyer, Àngel Guimerà, Pere Aldavert, Manuel Folguera i Duran, Elias i de Molins, Francesc Romaní, el doctor Jeroni Estrany, Jacint Verdaguer, Antoni Gaudí, Eusebi Güell, Narcís Oller i altres: »Les audàcies literàries de l'adolescència i les múltiples amistats del meu pare em donaven accés a tots els cercles intel·lectuals catalans de l'època, quan el canvi de segle

semblava augurar progressos humans insospitats per les profundes revolucions de la passada centúria. Es discutien totes les coses humanes i divines i, malgrat els meus pocs anys, jo prenia part en les polèmiques transcendents. Però em plaïa deixar-me caure algunes vetlles en aquell pis de darrera la catedral on el poeta bosquerol Busquets i Punset tenia una escola de minyons, assistit pel poeta dels vells carrers de Barcelona, Xavier Viura. Allà s'havia instal·lat la redacció de *El Pensament Català*, que dirigia Mossèn Cinto, i es respirava un ambient de suavitat i de pobresa summament atractívol.»²³

Serra i Moret s'impregna de l'esperit catalanista que transmet tot aquell grup que l'any 1901 engrossiria en gran part les files de la Lliga Regionalista. I, principalment, el marcà l'amistat que travà amb el pioner de l'excursionisme català, Artur Osona: «El senyor Osona era un personatge original, actiu i generós, dels que va produir amb abundor la noble generació vuitcentista [...] Separatista furibund, havia renunciat la nacionalitat espanyola i tenia unes targetes que deien: 'Arthur Osona, súbdit andorrà, baix la protecció de França'. Jo, que en aquella edat ja tenia les mateixes tares que tinc avui, discutia les seves preferències de submissió i li deia que jo no voldria ésser súbdit de ningú, ni tampoc del Consell de les Valls d'Andorra. Però ell em tolerava les meves precocitats subversives i se m'emportava a les seves excursions i em prometia que, quan tindria quinze anys, em duria a visitar les petites nacions d'Europa i particularment els estats germànics i els cantons suïssos que ell coneixia pam a pam, gairebé com la mateixa Catalunya. Desgraciadament el senyor Osona es va morir i jo vaig trigar encara molts anys a conèixer les dolces valls alpines.»²⁴

A través de l'amistat amb Joan Llorens Carreras, estudiant de l'Escola de Comerç, la família del qual vivia a l'avinguda de les Corts Catalanes tocant el passeig de Gràcia, coneix la seva germana Sara, deixeblla de Rossend Serra i Pagès, i considerada la primera folklorista dels Països Catalans,²⁵ amb qui es compromet i es manté unit sentimentalment tota la vida (17-X-1900).

El seu oci el dedicava a continuar l'aprenentatge de l'ofici d'argenter al taller dels germans Cabot a la plaça de Sant Jaume i seguia l'ensenyament de dibuix a l'estudi del pintor Pere Borrell, al carrer Paradís, damunt el Centre Excursionista de Catalunya. Amb els companys freqüentava els locals del No-

23. SERRA I MORET, Manuel. «El meu Mossèn Cinto». *Catalunya*. [Buenos Aires], núm. 174 (V-1945), p. 25.

24. SERRA I MORET, Manuel. «Andorra». *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 306 (I-1942), p. 4987.

25. Sara Llorens i Carreras (Lobos, Argentina 5-XI-1881 – Perpinyà, 1954): folklorista. Filla d'una família benestant de Pineda, establerta durant molts anys a l'Argentina, on ella nasqué. Traslladats a Barcelona, estudià a l'Escola Normal (magisteri) i a l'Escola d'Institutius i altres carreres per a la Dona. Deixeblla de Rossend Serra i Pagès, investigà sobre el folklore català i publicà els seus avenços en molts articles a diverses revistes. La tardor de 1902 contragué una tuberculosi que li deixaria seqüeles cròniques. Les seves obres més importants són *Monòlegs per a infants* (1918), *El cançoner de Pineda* (1931) i *El llibre del cor* (1954), de publicació pòstuma.

vetats, Colom o L'Alhambra, assistia a les estrenes en català als Teatres Romea, Líric i Principal, i acudia a manifestacions catalanistes i republicanes. El maig de 1901, amb motiu de la celebració dels Jocs Florals, presidits per Francesc Pi i Margall, Serra i Moret animà el públic a cantar «Els Segadors», que havia estat prohibit, fet que comportà la seva detenció i que no anà més enllà per l'amistat amb el seu pare de l'aleshores governador civil de Barcelona, el filòsof Eduardo de Hinojosa. Josep Serra i Campdelacreu rebé diverses recomanacions perquè enviés el seu fill a estudiar a l'estranger.

Jove conferenciant i articulista, d'aquesta època són les primeres col·laboracions literàries a les revistes comarcals *Lo Sometent* (Reus),²⁶ *Sanch Nova* (Olot), *Gerunda* (Girona), *Llevor* (Sant Feliu de Guíxols), *La Veu de la Guilleria* (Sant Hilari Sacalm) i *Lo Catalanista* (Sabadell), així com a d'altres publicacions barcelonines: *La Renaixença*, *Lo Pensament català*, *Llevant*, *Juventut* i *Catalunya Artística*. El setembre de 1901 participà en els Jocs Florals de Sant Gervasi (Josepets) i fou llorejat amb la Flor natural per un conjunt de cinc poesies, una de les quals, titulada *Idil·li*, seria musicada.²⁷

La mort de Josep Serra i Campdelacreu el 2 de juliol de 1901 deixà la família en una situació econòmica precària. Impulsat per l'afany d'aventura i amb l'objectiu de treballar i ampliar els seus estudis, decideix marxar als EUA, «la terra de Lincoln».²⁸ S'ha de refusar l'afirmació que alguns autors fan sobre estudis universitaris cursats per Serra i Moret a Barcelona. Les seves pròpies paraules ho reboten quan diu: «Amb prou feines si conec la Universitat de Barcelona. L'he vista poques vegades. La conec per fora, conec la seva reflexió, la seva projecció social. Això ho coneixem tots [...] La meua petita experiència universitària va fer-se a les opulentes universitats americanes i angleses.»²⁹ Aquesta formació anglosaxona explica la seva visió dels aspectes socials de la política, a diferència de la majoria dels intel·lectuals espanyols del moment, que tenen com a referents culturals França i Alemanya.

Amb disset anys d'edat embarca en el vapor correu Montserrat de la Transatlàntica Espanyola cap a Nova York (25-IX-1901). Al port de Barcelona l'acomiaten Jacint Verdguer, que l'encomanà a mossèn Albertí, capellà del vaixell,

26. Els seus primers articles foren «Lo Teatre Líric Català» (3-III-1901) i «Militarisme», fraccionat en tres parts (17-19 i 22/III/1901), publicats per *Lo Sometent* [Reus].

27. SERRA I MORET, Manuel. «Idil·li». *Juventut*. [Barcelona], núm. 3 (26-IX-1901), p. 641.

28. Sobre l'afany d'aventura vegeu LLORENS, Sara. *El llibre del Cor*. Perpinyà: s. e., 1954, p. 85 i sobre l'elecció de Nord-Amèrica vegeu SERRA I MORET, Manuel. «Reflexions sobre el futur de Catalunya». *Germanor*: [Santiago de Xile], núm. 567-568 (IX-X-1951), p. 7.

29. SERRA I MORET, Manuel. *Popularització de la cultura universitària. A: Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. [Organitzades per l'Associació professional d'estudiants de Dret i donades a l'Ateneu Barcelonès. Barcelona: [s. n.], 1935, p. 161 i p. 164. Tampoc formà part del professorat, segons confirmació a la consulta que vaig adreçar a la Universitat de Barcelona sobre el seu expedient acadèmic: el Sr. Jordi Torra, responsable de Reserva i Arxiu, em contestà que no existia cap expedient a nom de Manuel Serra i Moret com a estudiant ni com a professor (12-VII-2004).

Santiago Rusiñol, el doctor Roure i Barrios i el seu amic Anton Busquets i Punset. Darrere deixava la seva promesa Sara i la seva família, la casa pairal de Vic tancada i els tres germans orfes a l'empara d'un consell de família del qual Martí Genís Aguilar seria el principal membre i benefactor, per la íntima amistat i pel parentiu que l'unia amb Josep Serra, una tia materna del qual era madrastra de Martí Genís. Els germans Bernat i Miquel quedarien sota la custòdia de l'oncle matern, Manuel, i Lluïsa a càrrec de la seva padrina, Emília Molera. Bernat ingressaria posteriorment al col·legi del Roser de Sant Julià de Vilatorrada i entraria al noviciat, que hauria de deixar per motius de salut l'any 1904.

3. AMÈRICA: FORMACIÓ I AVENTURA

Serra i Moret arribà l'11 d'octubre de 1901 a Nova York i continuà el viatge cap a Veracruz i Ciutat de Mèxic, on treballà en una oficina minera (2-I-1902).³⁰ Viatja a Xicago, on s'inscriu a la Universitat per estudiar economia i ciències socials i s'instal·la a una residència d'estudiants, on coneix Addie Northam Fields, dama molt ben relacionada, vicepresidenta de l'Associació Mundial de Dones per la Temperància, en lluita permanent per la millora dels costums i contra l'alcoholisme, que el convida a passar uns dies a Warren a l'estat d'Illinois i conèixer l'establiment de la població, la vida i les costums del Mitjà Oest americà.³¹

L'estiu de 1902, Manuel Serra i Moret es troba treballant a Mèxic, suposadament en una feina oferta per l'enginyer vigatà Eusebi Molera, amb negocis en aquell país i als EUA.³² Aquí rep a finals de juliol la luctuosa notícia de la mort del seu íntim amic d'infantesa, Martí, fill de Martí Genís Aguilar, a qui envia un emotiu condol.³³ Publica alguns articles als diaris locals *The Mexican Herald* i *El Popular* i envia a Catalunya la primera de les seves *Cròniques americanes*, dedicada precisament a aquell país.³⁴ A Mèxic hi torna novament el 9 de maig de 1903, convidat per la senyora Fields, i comparteix pis amb ella i dues noies, una de les quals, Lucy Leon Smith, se suïcida i deixa en Serra un profund record.³⁵

30. Acotació de Joan Pujadas a LLORENS, Sara. *Epistolari (1901-1954)*. Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2004, p. 31 (nota 16).

31. Pere Foix cita dues cartes de Manuel Serra i Moret a Sara Llorens (14-V-1902 i 18-V-1902), escrites des de Warren. FOIX, Pere. *Serra i Moret. Op. cit.*, p. 31.

32. Eusebi Molera prengué en un principi gran interès en ajudar a Serra i Moret: «Ja sabràs que en Manuel Serra es porta bé i promet ser de profit. Déu vulga que la família del nostre amic, lo difunt Serra, aconseguixin el benestar que tant mereixen.» *Carta d'Eusebi Molera a Martí Genís Aguilar* (18-V-1904). [Arxiu Episcopal de Vic].

33. MIRÓ, M. Mercè. «Història d'una amistat. (Correspondència entre Josep Serra i Campdelacreu, Manuel Serra i Moret i Martí Genís Aguilar 1865-1934)». *Ausa*. [Vic], núm. 139 (1997), p. 416.

34. [Sense títol] *The Mexican Herald* [Mèxic] (1-VII-1902) - [Sense títol] *El Popular* [Mèxic] (5-VII-1902) - *Cròniques americanes* (29-IX-1902)

35. Lucy Leon Smith era una infermera de McMinnville (Tennessee, EUA) que morí a l'Hospital Americà de la ciutat de Mèxic el 15-XII-1903 i fou enterrada al cementiri vell americà. Per voluntat de Lucy, Serra i Moret rebé els seus béns —llibres, robes, records personals, etc.— i els guardà a la masia de Can Carreres a Pineda. Durant l'estada a Mèxic l'any 1946, Serra i Moret encarregà la restauració de la seva tomba. Cartes de M. Serra i Moret a Pere Foix (1-II-1952 i 12-III-1952).

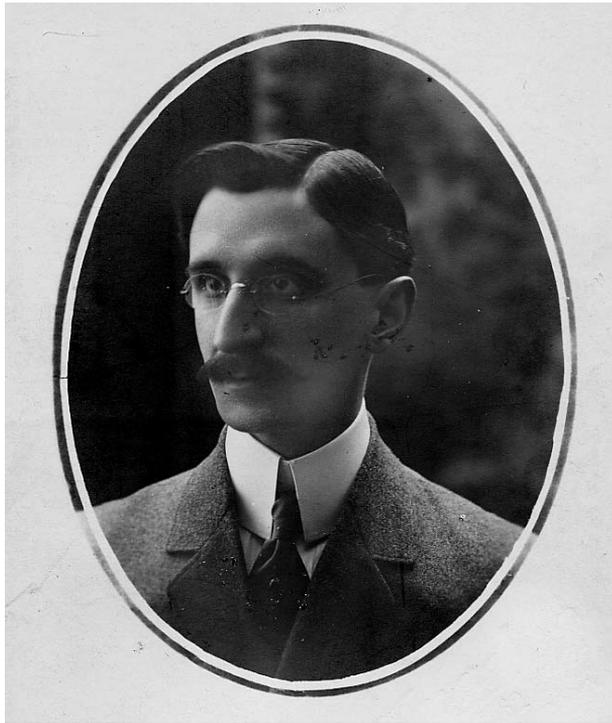
En una excursió dominical conegué l'anglès John W. Robertson, propietari de la fàbrica de fibra tèxtil de jute La Aurora, a la ciutat mexicana de Cuautitlán, el qual li proposà treballar com a administrador. A la factoria entra en contacte amb la problemàtica empresarial i obrera, planteja un conflicte que deriva en una vaga salvatge dels treballadors —en plena dictadura de Porfirio Díaz— i fa de mitjancer per resoldre'l. A propòsit d'aquest episodi, Pedro Gringoire, en el seu llibre *¡Por Cataluña!*, afirma: «*Cuando se escriba en forma la historia del movimiento obrero en México habrá que dar lugar entre los precursores, así sea pequeño y pasajero, a un joven catalán que en 1903 estaba de visita en México. Ayudaba en la contabilidad de 'La Aurora', fábrica de yute en Cuautitlán, y lo pusieron temporalmente de administrador. Percatándose de las opresivas condiciones en que estaban los trabajadores, les aconsejó ir a la huelga para mejorarlas. ¡Y esto fue en plena dictadura de don Porfirio Díaz! El joven se llamaba Manuel Serra i Moret. Si hubiera permanecido en México, tal vez su nombre figuraría hoy junto al de los Flores Magón y otros prohombres de la justicia social en el país.*»³⁶

Serra recorre els estats del sud de Mèxic, Chiapas, Tabasco, Yucatán, diversos països de Centreamèrica, Guatemala, Salvador i Honduras i des de Veracruz s'embarca a Cuba, on estableix contacte amb integrants de grups radicals catalanistes de Santiago de Cuba i gaudeix a l'Havana d'uns dies en companyia del pianista Joaquim Nin Castellanos, que feia poc havia estat pare d'Anaïs Nin, futura escriptora de renom.

Des de Nova Orleans torna a Xicago per continuar els estudis, que comparteix amb feines de traductor per a l'editorial Silver, Burdet & Company. Aquesta empresa, una de les tres més importants del sector als EUA, amb seu a Nova York i presència a Boston, Xicago, Atlanta, Dallas, Filadèlfia, San Francisco i Londres, participà en l'Exposició Universal de 1904 a Sant Louis. El propietari, Edgar D. Silver, oferí a Serra i Moret la representació de la firma durant l'exhibició, fet que aprofità per redactar una sèrie de cròniques que publicà *La Renaixensa*, mercès als contactes que manté a Catalunya.³⁷ A l'Exposició coincidirà amb Eusebi Molera, que li dóna esperances de treballar en millors condicions que ha tingut enlloc. El matrimoni Silver l'invitaria a recórrer la costa del Pacífic i coneixeria Vancouver i els Estats de Washington, Oregon i Califòrnia. El 26 de novembre surt cap a Warren, Freeport, Xicago i Nova York, on fixa definitivament la seva residència i s'inscriu a la Universitat de Colúmbia per prosseguir estudis, que compagina amb el treball per l'editorial D. Appleton & Co.

36. GRINGOIRE, Pedro. *¡Por Cataluña!* Mèxic: Ed. Orfeò Català, 1970, p. 119-120.

37. SERRA I MORET, Manuel. «Des de Saint Louis». *La Renaixença*. [Barcelona], (5, 14, 20 i 23-X-1904, 5-XI-1904 i 28-XII-1904).

A la mort del seu pare (1901), les necessitats econòmiques familiars i l'afany d'aventura impulsen Serra i Moret a emigrar a Amèrica. (Fons Josep M. Cubí i Alibés).

A la ciutat dels gratacels féu amistat amb altres catalans que havien emigrat cercant millors condicions de vida. A alguns d'ells els trobà feina, mitjançant les seves relacions. Organitzarien forades a Staten Island, on feien arrosades, presidides per la bandera de les quatre barres, i començaria «a exercir un apostolat entre el catalans desvalguts que li reportaran proves mai vistes i més eloqüents de gratitud i d'estimació.»³⁸

Estant a Nova York, dies abans d'arribar a la majoria d'edat, que aleshores era als vint-i-un anys, Serra i Moret, en paraules textuais, seguí la llei dels seus sentiments i s'integrà a la comunitat dels treballadors, en unir-se a la manifestació reivindicativa proletària que desfilava per la Cinquena Avinguda i que significà en el futur la diada ritual del seu apostolat: «Vaig tenir ocasió de celebrar el Primer de Maig amb el fervor solemne que posem en el ritu els que

38. *Carta de M. Serra i Moret a Eduard Barba* (30-VIII-1941). [AHCB].

tenim una convicció i una fe. Vaig caure en la riuada humana que envaïa impetuósament la Cinquena Avinguda de la ciutat de Nova York. Els camarades que em reberen m'agafaren violentament pel braç i m'incrustaren al rengle de vint-i-cinc que amb pas marcial —tal com s'estilen les manifestacions en els països nòrdics— havíem de desfilar, entre banderes vermelles i bandes de música, per la gran artèria metropolitana des del Parc Central a la plaça de Washington. Les voravies eren desertes i el nostre exèrcit, amb un ritme perfecte, passava triomfalment pel corredor dels gratacels, de les oficines dels 'trusts', de les opulentes mansions de l'aristocràcia del dòlar. El nouvingut que hagués presenciât aquella manifestació imponent de centenars de milers de treballadors ben equipats físicament i intel·lectualment, organitzada amb disciplina i decisió, hauria pronosticat per a un esdevenidor molt pròxim la caiguda del capitalisme i la seva substitució per una democràcia o una dictadura proletària.»³⁹

Al llarg de tota la seva vida, la necessitat de mantenir el simbolisme del Primer de Maig serà un tema recurrent de Serra en les seves col·laboracions en premsa, durant les dates precedents a la seva celebració.⁴⁰

Una de les grans preocupacions de Serra i Moret durant tota la seva estada a Nord Amèrica era com eixugar el deute contret amb Martí Genís pel sosteniment de la família. Serra es justifica, explicant que un tal Fonoll (de Mèxic) va deixar-li un gep, i proposa a Martí Genís un pagament en quatre anys de la suma, que concerten en «catorze cents duros» (1.400 duros), i que saldaria amb l'enviament regular de quantitats.⁴¹ Volia evitar haver de vendre la casa pairal de Vic: «Mon sol projecte és defensar la llar nostra; si no per a mi pot ésser per a mons germans, però desitjo que es quedi entre els Serras.» La cancel·lació del deute es perllongaria molt en el temps.⁴²

Serra es desvincularà del padrinatge de Molera per les falses expectatives de treballar en una companyia minaire i per la mala experiència viscuda en la seva primera oferta de feina, que no li deixà moltes ganes de repetir-la. Viure en una solitud rigorosíssima, que li produeix moments de depressió, i la seva feixuga ocupació en traduccions, redacció de cartes en tres llengües diferents, càlcul de números enmig d'un soroll marejador, constant i anihilador li fan perdre tot humor per escriure. No obstant això, al llarg de 1906 Serra i Moret, com a corresponsal d'*El Poble Català*, revista convertida en diari òrgan del Centre

39. SERRA I MORET, Manuel. «Primer de maig». *La Rambla*. [Barcelona], (30-IV-1936), p. 10.

40. Evocacions al Primer de Maig de M. Serra i Moret: «Sobre la significació de la festa». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 26 (26-IV-1924), p. 1; i núm. 43 (30-IV-1932), p. 1. «En la gran diada», *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 126 (1-V-1926), p. 1.

41. En un quadern utilitzat per Serra i Moret per consignar diversos comptes, cita la quantitat de 7.000 pessetes com a deute reconegut amb interessos l'1-VI-1905 a Martí Genís Aguilar, que aniria saldant amb remeses o lliuraments anuals regulars d'unes 500 ptes. El 31-XII-1907 figura un darrer pagament de 700 ptes. que eleva el retorn a 6.364,63 ptes. [BPR-UB].

42. *Cartes de M. Serra i Moret a Martí Genís Aguilar* (Nova York, 25-XI-1904, 28-III-1905, 5-VI-1905 i Santa Cruz de Tenerife, 4-III-1908). Transcrites a MIRÓ, M. Mercè. *Op. cit.* p. 417-423.

Nacionalista Republicà, acabat de nàixer, enviarà una nova tanda de *Cròniques americanes*, des de Nova York, Xicago i Buffalo,⁴³ i projectarà, conjuntament amb Josep Llamusi i Deu, corresponsal del diari a Santiago de Cuba, reiniciar l'edició de la publicació *La Llumanera*.⁴⁴

A l'estiu fa un viatge al nord-est del Canadà i descriu el potencial d'aquelles immenses terres i l'enorme poder de l'empresa explotadora dels seus recursos, la Hudson Bay Company, en dos articles publicats a la revista *Two World's Magazine* que Pere Aldavert editaria a Catalunya, cinc anys més tard, en el setmanari *Nos ab Nos*, considerat continuador de *La Renaixença*.⁴⁵ En tornar d'aquest viatge el mes de setembre, Serra i Moret rebia la notícia que la seva promesa, Sara Llorens, es trobava en perill de mort perquè, arran de la seva participació en la manifestació de Solidaritat Catalana davant la Llei de Jurisdiccions (20-V-1906), malgrat la recomanació en contra dels metges, havia recaigut en un episodi de la tuberculosi pulmonar, coneguda popularment per tisi. Havia contret aquesta malaltia la tardor de 1902 —Serra i Moret no en tenia en absolut coneixement— quan en una excursió al Montseny amb uns amics fou sorpresa per una pluja persistent que li provocà una hemoptisi que esdevindria en malaltia crònica amb seqüeles importants de per vida.

Serra i Moret retorna precipitadament a Barcelona (3-X-1906), on arriba via Londres i París. L'any 1933, en ocasió d'un homenatge que l'Agrupació Catalans d'Amèrica dedicava als diputats del Parlament de Catalunya que estigueren en èpoques pretèrites a les repúbliques americanes, Serra recordà que en aquells moments no feia precisament una croada de catalanisme, però que havia estat català sempre i no podria ésser una altra cosa: ho veia tot amb ulls de català. Però afegia que el seu esperit estava en el sentit de la universalitat per damunt de les nacionalitats.⁴⁶

Serra es retroba amb Sara Llorens al Puerto de la Cruz (28-XI-1906), al Valle de La Orotava (Tenerife), on ella s'havia traslladat un mes abans, en companyia de la seva mare i la seva germana Orfèlia, cercant un clima més benigne que l'ajudés a restablir-se de la crisi. Un cop Sara va ser fora de perill, Serra i Moret s'embarca com a reporter amb l'esquadra francesa i visita Tànger, Rabat, Casablanca, Mogador i Agadir.⁴⁷ Després de tornar a La Orotava, emprengué el viatge per incorporar-se a treballar a la Casa Llorens, empresa de la família Llorens a l'Argentina (9-V-1907). Aquí redacta algun article per al diari *La Razón*.⁴⁸ Sara tornarà a Catalunya al principi de juny i marxarà el mes d'octubre

43. SERRA I MORET, Manuel. «Cròniques americanes». *El Poble Català*. (Nova York 6-VI, Xicago 17-VI, Buffalo 8-VII i Nova York 27-VII, 6 i 25-VIII i 20-IX-1906).

44. «Ecos», *El Poble Català*. [Barcelona], núm. 141 (4-VII-1906), p. 1.

45. SERRA I MORET, Manuel. «Las terras verges. Canadà». *Nos ab Nos*. [Barcelona], núm. 19 (11-III-1911), p. 584-588 i núm. 21 (25-V-1911), p. 655-661.

46. *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 200 (III-1933), p. 3227.

47. FOIX, Pere. *Op. cit.*, p. 45.

48. SERRA I MORET, Manuel. «Libertad periodística». *La Razón*. [Trenque-Lauquen, Argentina] (6-X-1906).

cap aquell país, per retrobar-se amb el seu promès, acompanyada del seu germà Joan i de la poetessa Gràcia Bassa, casats el mes anterior.

Serra i la seva promesa havien projectat unir-se en matrimoni sense el sacrament religiós i ell així ho havia manifestat als familiars de Sara Llorens: «T'estranyarà doncs que et digui que Na Sara i jo estem resolta a unir-nos sense que se'ns casi, és a dir per pura voluntat, sense juraments ni promeses, amb la perfecta convicció de què la nostra conducta en l'esdevenidor ha de justificar als ulls dels homes l'acció atrevida d'avui? No sé pas quin efecte et farà aquesta nova presentada així, sense atenuants, i que al meu entendre té d'ésser el primer acte cívic que caracteritzi la 'nostra societat' [...] Quant a la teva mare, crec que acceptarà el fet com a inevitable, però mai amb gust. Jo l'estimo i voldria fer-la ben feliç, però crec que has d'acceptar el seu disgust com a inevitable també. El respecte a l'autoritat de la història, als vells, ha fet que ens estacionéssim en ella i en fóssim esclaus eterns. És hora ja de sortir-ne.»⁴⁹

També supeditaran la seva procreació a l'evolució de la malaltia de Sara Llorens. Però no tindrien descendència: «T'aclariré els dubtes respecte al desret de la nostra unió, assegurant-te que no la durem a terme sense abandonar per un sol instant el punt de vista de la salut d'ella que és el més important de tot. Quant a això, i parlant-te amb la claredat que desitjo fer-ho sempre, sembla existir un conflicte entre la conveniència de satisfer la naturalesa i els resultats probables d'aquestes funcions; vull dir, que si en l'hora present la procreació li pogués ésser perjudicial, l'intercurs sexual li fóra a ben segur favorable. Aquesta opinió meva, vaig escoltar-la fa tres dies de llavis del metge que la visita. Restarem importància al cas per totes les raons que tu pots preveure i ens regirem en absolut pel criteri facultatiu; amb tot això podràs comprendre que no abandonem aquesta qüestió que d'acord amb el nostre criteri ha devingut la més transcendental, i no cometrem imprudències. Mentre Na Sara segueixi amb la seva fe intacta, l'esdevenidor és poc menys que segur i tot vindrà a la seva hora.»⁵⁰

El 5 de gener de 1908, Sara Llorens i Manuel Serra i Moret contrauen matrimoni civil, com havien anunciat, en una festa íntima i sense cap cerimònia, a l'estància San Ricardo, propietat de Joan Llorens a Trenque-Lauquen. Ambdós s'havien desfet del fardam religiós i aquesta decisió els comportà nombroses crítiques de familiars i coneguts que els obligà a dispensar més d'una justificació com la que féu a Martí Genís Aguilar: «Si el prescindir de la fórmula religiosa en l'acte més transcendental de la nostra vida és per a vostè motiu de reprovació, li prego que no per això deixi d'estimar-nos. Sols el desig d'ésser sincers amb Déu i amb tothom ens ho ha fet fer. Pensi com Sant Mateu (cap. VII, v. 30) 'Per llurs fruits els coneixereu'; i si veu que a pesar de la nostra irreligiositat la

49. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Llorens Carreras* (6-I-1907). [ANC].

50. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Llorens Carreras* (6-III-1907). [ANC].

nostra conducta moral ens fa dignes de la seva valuosa amistat, no ens la neguin pas ni vostè ni cap dels seus perquè a tots els estimem entranyablement.»⁵¹

Al començament de febrer de 1909 tornen a les Canàries, on alternen les estades a diversos indrets de les illes de Tenerife i Las Palmas, cercant el millor ambient per a la fràgil salut de Sara.⁵² Serra i Moret investigarà sobre la malaltia de Sara i el seu guariment, fet que el porta a consultar l'obra de metges especialistes; fruit d'aquesta recerca publicarà la traducció de *La tuberculosi combatuda intravenosament*.⁵³

Serra comença a establir vincles amb la Unió Catalanista, presidida pel Dr. Domènec Martí i Julià,⁵⁴ col·labora amb *Acció Catalana*, diari de Sabadell adherit a l'entitat,⁵⁵ i pronuncia a l'Associació Nacionalista Catalana el 5 de juny de 1909 la conferència «Perquè jo estimo Catalunya», que serà reproduïda per la revista *Catalunya* a Barcelona i el periòdic de Buenos Aires *Catalunya al Plata*.⁵⁶ L'estiu de 1909, el del dramàtic episodi de la Setmana Tràgica, que trenca el moviment de Solidaritat Catalana, el matrimoni rehabilita a Pineda una masia del s. XIV al nord del seu terme municipal, Can Carreres de l'Arboceda, ubicada en plena naturalesa i amb una magnífica panoràmica del mar i la muntanya, on fixaran definitivament la seva residència el 27 d'abril de 1910. Abans passaran l'hivern a Puerto de la Luz (Gran Canària), on Serra i Moret endega la creació d'un Casal Català, esdeveniment que comenta amb satisfacció *Foment*,⁵⁷ convertit en portaveu a Tarragona de la nounada Unió Federal Nacionalista Republicana, que anirà publicant les seves col·laboracions, com també la revista republicana *Sang Jova* de Sant Feliu de Llobregat.

-
51. *Carta de M. Serra i Moret a Martí Genís Aguilar* (4-III-1908), publicada per MIRÓ, Maria Mercè. *Op. cit.* p. 422-423.
 52. Manuel Serra i Moret i Sara Llorens residiren a l'Hotel Panazco (Santa Cruz de Tenerife) els mesos de febrer i març de 1908 i es traslladaren a La Cuesta, barri de la població de Buenavista del Norte, a la vall del Palmar (Tenerife) d'abril a novembre de 1908, i d'ací al Puerto de la Luz (Las Palmas) fins al mes de maig de 1909, on sojornarien de nou de novembre de 1909 a abril de 1910. Acotacions de Joan Pujadas indicades a diverses cartes del llibre LLORENS, Sara. *Epistolari (1901-1954)*. Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2004.
 53. BALDWIN, Dr. Zel L. «La tuberculosi combatuda intravenosament». [Conferència en l'Assemblea Anual de la Societat de Cirurgia Orificial de Chicago, traduïda per M. Serra i Moret]. Sant Feliu de Guixols: 1910.
 54. Jaume Colomer afirma que «[Al retorn de Sara Llorens i Serra i Moret]... Acompanyava la parella una concertista de violí, Elsa Oriol, nascuda a l'Argentina de pares catalans, que havia decidit instal·lar-se també a Barcelona. No era, segons sembla, una joveneta. Fruit dels bons oficis de Sara Llorens hi hagué una certa relació sentimental una mica tardorena entre el Doctor [Martí i Julià] i Elsa Oriol, però la cosa no arribà enlloc.» COLOMER, Jaume. *La Unió Catalanista i la formació del nacionalisme radical (1885-1917)*. (L'obra del Doctor Martí i Julià). Tesi doctoral. 1984, custodiada a l'Arxiu de la Biblioteca del Pavelló de la República (UB).
 55. SERRA I MORET, Manuel. «Mare!» (21-I-1909), «Feyna á fer» (26-II-909) i «Sobre la pena de mort» (25-III-1909). *Acció Catalana*. [Sabadell].
 56. Reproducció a *Catalunya*. [Barcelona], (17-VI-1909) i *Catalunya al Plata* [Buenos Aires], (1/7, 12 i 26-VIII; 16, 23 i 30-IX; i 21-X-1909).
 57. «Un nou Casal Català». *Foment*. [Reus], (22-II-1910), p. 2.

4. ALCALDE DE PINEDA

Establert el matrimoni a Pineda, la primera aparició pública de Serra i Moret a Pineda es produeix l'any 1911. Manuel Llorens, germà gran de la nissaga, que havia fet una recaptació entre els pinedencs residents a l'Argentina per a construir noves escoles amb habitatges per als mestres, el nomena per formar part d'una comissió de control de les obres i seguiment de les despeses, ja que part d'elles s'estaven destinant a altres objectius.

Convocades eleccions municipals per al 12 de novembre de 1911, la candidatura catalanista, encapçalada per Serra i Moret, serà la guanyadora dels comicis, malgrat els atacs difamatoris contra la seva persona llançats pels membres de la candidatura caciquista local, dels quals es fa ressò *La Costa de Llevant* i als quals Serra replica, amb to conciliador, un cop aconseguida la victòria.⁵⁸ Però els seus adversaris promouen una campanya per aconseguir la seva desqualificació, presentant dos recursos on al·leguen que no compta amb el temps preceptiu de residència a la població ni és contribuent a la hisenda municipal. Aquestes demandes no superaran el tràmit davant la Comissió Provincial i seran elevades al Ministeri de la Governació, que declara Serra i Moret incapacitat per exercir el càrrec de regidor. Contra aquesta destitució se celebra una gran manifestació de protesta que porten a terme veïns de la població i que obren Salvador Millet i altres membres d'Unió Catalanista (10-III-1912).

El 4 d'octubre de 1913 dicta una conferència sobre la institució cooperativa al Centre Obrer de Calella, on ressalta la complementarietat de cooperativisme i sindicalisme, i anuncia l'èxit de la cooperativa de fideuers La Victòria de l'esmentada població, al desenvolupament de la qual ell mateix col·labora amb l'aportació d'un préstec de mil cent pessetes (de l'època) sense interessos i a retornar al llarg de tot l'any 1914.⁵⁹ També serà l'iniciador de la cooperativa Germanor Calellenca i redactor del seu reglament.⁶⁰

58. «Diada de glòria». *La Costa de Llevant*. [Canet de Mar], núm. 47 (19-XI-1911), p. 10. SERRA I MORET, Manuel. «La meva paraula». *La Costa de Llevant*. [Canet de Mar], núm. 51 (17-XII-1911), p. 11.

59. Rebut en data 30-XI-1913, [BPR-UB].

60. «Política d'altre temps». *El nou nunci*. [Calella] (IV-1993), p. 67.

El 9 de novembre se celebren eleccions municipals a Pineda, novament amb la victòria de la candidatura catalanista, i Serra i Moret és proclamat regidor, però el tripijoc caciquista, adduint de nou la seva incapacitat per al càrrec, aconseguix la invalidació de l'acta per la Comissió Provincial, que anul·la les eleccions i designa el 24 de desembre una gestora interina, integrada per cinc veïns de la vila. Quatre dies més tard se celebra un míting al Centre Pinedenc on els veïns mostren la seva contrarietat. Les interpellacions proposades a les Corts per diversos diputats regionalistes, amb Joan Garriga Massó al front, aconseguixen que el ministre de Governació, José Sánchez Guerra, declari vàlides les eleccions (29-V-1914). A les onze del matí del 22 de juny es constitueix el nou consistori i Serra rep la vara com a batlle de Pineda. La munió de veïns reunida al voltant de l'Ajuntament esclatà en aplaudiments i visques en aparèixer el nou alcalde, que recomanà que tothom es retirés en pau. Serra rebria nombroses adhesions d'entitats i particulars del districte electoral i el diumenge s'organitzaria una forada a la font de Sant Jaume amb berenar, ballada de sardanes i manifestació fins a la plaça de la Vila.⁶¹ El 23 de juliol el Centre Pinedenc acollirà un gran míting per agrair les gestions dels diputats regionalistes, al qual assisteixen l'esmentat Joan Garriga, Verdaguer i Callís, Cambó, Pere Rahola, Ricard de Capmany, Joan Llorens i Lluís Tió —incorporats més tard, Ventosa Calvell i Ferran Agulló—, a més de nombrosos delegats i representants de Barcelona i del districte d'Arenys de Mar.⁶²

Serra i Moret començava a actuar en un marc esperançador per la constitució de la Mancomunitat de Catalunya, presidida per Prat de la Riba, que es veuria enfosquit en l'àmbit internacional pel començament de la Primera Guerra Mundial. Les seves primeres iniciatives al front de la corporació local foren la implantació del català en actes públics i comunicacions i una ràpida intervenció en matèria econòmica: ajustos de plantilla en funcionaris prescindibles (cessament del guarda municipal, l'agutzil i el nunci). Un tret característic fou la rigorosa escrupolositat de la hisenda local amb rendició de comptes al veïnat, en un procés d'absoluta transparència que comportà la convocatòria del poble a consultes, com quan s'obrí un període d'informació pública amb motiu de l'aplicació de la *Ley de supresión del impuesto de consumos* o per a la rendició de comptes pressupostaris.

El 14 de novembre de 1915 se celebren eleccions i Serra i Moret revalida el seu càrrec. Al mes següent es constitueix el Grup Social de Previsió de Pineda, que actuarà sota la seva presidència, adherit a la Caixa de Pensions, amb l'objectiu d'auxiliar l'obra de les Mutualitats i Protecció de la Vellesa. El dia de Nadal, el Ple del consistori acorda començar les obres de la nova Casa de la Vila sobre un projecte que serà modificat l'any vinent.

61. «L'Ajuntament nou». *La Costa de Llevant*. [Canet de Mar], núm. 11 (28-VI-1914), p. 10.

62. «La jornada patriòtica de Pineda». *La Costa de Llevant*. [Canet de Mar], núm. 15 (2-VIII-1914), p. 1-2.

Pineda de Mar (29-X-1917). Inauguració de la Casa de la Vila.
(Fons Brangulí. Arxiu Nacional de Catalunya).

Una decisió de l'alcaldia, la supressió de la frase «Alabat sia Déu» que encapçalava el cant de l'hora pels serenos, comportarà la protesta del clergat de la població i la crítica de l'escriptor Teodor Baró, veí de Malgrat, a les planes del *Brusi*, on manifesta que Serra i Moret manega al seu gust els regidors amb procediments barroers, el declara al marge de la Constitució i proposa l'agrupació d'homes d'idees sensates contra el pertorbador. La rèplica des d'*El Poble Català* fou immediata, en defensa del «ferm nacionalista i foragitador del caciquisme pinedenc».⁶³

Durant l'any 1916 signa diversos articles i redacta comentaris de fons per a *Vida Nova*, revista que naix a Calella però trasllada el domicili a Pineda al cap de pocs números des de la seva aparició el mes de febrer. També *La Falç*, periòdic nacionalista de Pineda, comptarà amb la seva firma. Acabat l'any, fidel a la norma democràtica de donar compte de la seva actuació, Serra i Moret convoca el poble de Pineda per informar sobre la gestió econòmica que permeté en l'espai de tres anys dur a terme força inversions (carrer de Mar, nou escorxa-

63. BARÓ, Teodor. «¡Alabado sea Dios!» *Diario de Barcelona*. [Barcelona], núm. 252 (8-IX-1916), p. 11300-11302. Rèplica a «Contra l'alcalde de Pineda», *El Poble Català*. [Barcelona], (9-IX-1916).

dor), gastar més que cap altre municipi en instrucció i beneficència i conservar íntegra la quantitat pressupostada per començar el cementiri nou. La previsió fins a l'acabament del seu mandat era deixar un pressupost completament sanejat, lliure de deutes de tota mena i amb les càrregues obligatòries del municipi disminuïdes en una quarta part, malgrat haver concertat un préstec a setze anys amb la Caixa de Crèdit Comunal, els interessos del qual tenien efecte neutre per la substitució de l'impost dels consums. Quant a la gestió política, Serra i Moret declara que el consistori no és solament un anhel anticaciquista i administratiu, sinó que duu un contingut espiritual de pura essència catalana. Reitera la col·laboració amb la Mancomunitat de Catalunya, l'actuació de la qual significa per a Serra «el primer assaig de Govern integral i autònom i el seu fracàs seria el de tots els catalans, com el seu triomf serà penyora de nous triomfs per a la pàtria.» Per finalitzar informa de la concessió d'una Biblioteca Popular a Pineda, responent a la petició que la corporació municipal féu el 29 d'agost, i exhorta el poble a col·laborar amb donatius per a l'adquisició del terreny on s'aixecarà.⁶⁴

El Dilluns de Pasqua de 1917 se celebra a Pineda un homenatge a dos vells de la població. En el parlament a les tres-centes persones que intervingueren en la festa, Serra i Moret lloa l'acció social i anuncia que s'havia de seguir pel camí començat, «anant ja directament a la creació d'una beneficència popular que socorregués eficaçment les cases necessitades del poble.»⁶⁵ Posteriorment lliura als dos ancians, Salvi Maresma Roca i Llorenç Janer Nualart, sengles títols de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, que els donaven dret al cobrament d'una renda vitalícia d'una pesseta diària. El mes de juliol Serra i Moret és distingit per l'Institut Nacional de Previsió amb la Medalla de Plata de la Previsió com a reconeixement a la seva tasca a Pineda i la comarca, però renuncia al premi.

El 29 d'octubre, de nou festa gran a Pineda amb la inauguració de la nova Casa de la Vila, la donació de la nova senyera i l'acte de la col·locació de la primera pedra de la Biblioteca Popular de la Mancomunitat, on foren presents el seu president interí, Romà Sol, i el director d'Instrucció Pública, Eugeni d'Ors, els alcaldes de les viles veïnes, entre d'altres autoritats, i una quinzena de periodistes. Als pòrtics del nou edifici de la corporació municipal figurarà la sentència de Francesc d'Eiximenis «*Bon stament de la comunitat es bon stament de cascun particular*».

La fecunditat de la tasca de Serra i Moret superarà l'àmbit comarcal i foren moltes les poblacions catalanes que el convidaren a exposar els avenços de la seva administració local. A tall d'exemple, a Hostalric pronuncià la conferència «El Municipi, com a instrument de millorament social».⁶⁶

64. «Secció de Pineda», *Vida Nova*. [Pineda], (6-I-1917), p. 3-4.

65. «Secció de Pineda», *Vida Nova*. [Pineda], núm. 61 (14-VI-1917), p. 2-3.

66. «La conferència de Serra i Moret», *Praetorium, revista de sport i cultura*. [Hostalric], núm. 20 (V-1918), p. 8.

Retrat de Sara Llorens i Carreras de l'any 1905.
(Fons Maria Concepció Gassiot).

De nou l'11 de novembre de 1917 la candidatura catalanista, amb Serra i Moret al davant, torna a vèncer a les eleccions municipals, essent referendat novament l'1 d'abril de 1920 i el 5 de febrer de 1922. Els triomfs de Serra i Moret a les eleccions municipals no tingueren el mateix reflex en les seves aspiracions a obtenir acta de diputat provincial (1917) o de diputat a Corts (1918, 1919, 1920 i 1923), en què seria derrotat successivament.

Amb la decidida inclinació de Serra i Moret vers el socialisme, les declaracions de caire polític del consistori foren freqüents: l'Ajuntament s'adhereix a les conclusions de l'Assemblea de Parlamentaris (7-VII-1917), i el dia 21 se suma als acords presos per l'Assemblea de Senadors i Diputats. El Ple consistorial eleva al president del Consell de Ministres les peticions d'una llei d'amnistia general, la reforma de l'Administració municipal i que es reconegui l'autonomia de Catalunya i de les regions que ho sol·licitin (2-III-1918). S'acorda donar suport al text demanant autonomia per a Catalunya, més autonomia per

als municipis i la creació d'una veritable hisenda local, en el marc de la Quarta Setmana Municipal, organitzada per l'Escola de Funcionaris de la Diputació Provincial (15-VI-1918). S'acorda l'adhesió a les Bases d'Autonomia presentades al Govern pel Consell Permanent de la Mancomunitat i assistir —es delega en Serra i Moret— a la reunió convocada pel Consell de Municipis per donar suport als acords de l'Assemblea de la Mancomunitat (4-I-1919). S'adhereix a la campanya en defensa del Dret Comú a Catalunya (30-V-1920). Demana al Govern que accedeixi al traspàs dels serveis d'instrucció i obres públiques de la Diputació a la Mancomunitat i s'expressa la solidaritat amb aquesta institució en l'aspiració que puguí exercir les funcions de l'Estatut d'autonomia aprovat per l'Assemblea d'Ajuntaments de gener de 1919 (27-VI-1920). S'acorda no organitzar oficialment les festes majors en atenció al desastre militar del Marroc (14-VIII-1921). S'adhereix a la campanya del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i la Indústria (CADCI), que dóna suport a les reivindicacions de la nacionalitat catalana (21-X-1922). I demana al Govern la repatriació de tropes des del Marroc (25-XI-1922).⁶⁷

El 15 de gener de 1922 s'inaugura el nou cementiri municipal, el 22 d'abril s'aprova definitivament el pla urbanístic d'alineament de la vila, per unir els dos nuclis principals d'habitatges —el central i el raval de Mar, al voltant de l'estació de ferrocarrils—, i el 25 de juny s'obre la Biblioteca, amb un fons de 2.500 volums i subscripcions a diversos diaris i revistes. Serra i Moret destaca: «La inauguració de la Biblioteca Popular senyala per a nosaltres la més gran victòria, la més inassolible conquesta. Hem aixecat les Escoles, hem fet una Casa de la Vila, havem donat als morts un digne repòs. Allà on res hi havia, hem tingut el privilegi de graduar les més altes etapes de l'existència humana. Però fecundar amb llavors d'esperit la vida grisa d'aquests homes de pell colrada i de mirada esmoreïda, avivar el caliu ja gairebé extingit de l'heroisme civil, rejevenir la saba que varen empeltar-nos els grecs i els romans, això és la més íntima i la més alta satisfacció que ens reservava aquesta tasca que va assignar-nos el poble de dirigir-lo cap a la consecució dels seus destins.»⁶⁸

Serra i Moret romandrà en el càrrec fins al 2 d'octubre de 1923, data en què és destituït com a conseqüència del decret que ordenava cessar tots els càrrecs municipals elegits per sufragi, arran de la instauració de la Dictadura de Primo de Rivera. Després de la caiguda del dictador, el consistori seria reposat el 26 de febrer de 1930. A les eleccions que portarien l'adveniment de la Segona República, Serra i Moret torna a sortir guanyador i redacta el ban que es llegirà a la població: «Proclamada la República Catalana, adherida a la Federació de Repúbliques d'Espanya, és d'esperar que tots els veïns de la Vila

67. MARTÍN, Marta; MONTES, Josep. *Serra i Moret i la República de Pineda*. Mecanoscrit inèdit, dipositat a l'Arxiu municipal de Pineda de Mar, 1989, p. 54-56.

68. SERRA I MORET, Manuel. «Consagració». *Vida Nova*. [Pineda], núm. extraordinari (25-VI-1922), p. 2.

voldran manifestar llur alegria per aquest gran aconeixement i il·luminaran i endomassaran les seves cases en senyal d'adhesió al nou règim, que és el règim del Govern del Poble.»

Davant la impossibilitat d'atendre el càrrec per la dedicació als de conseller de la Generalitat de Catalunya i de diputat a Corts i al Parlament de Catalunya, demanà diverses llicències. Assumiria de nou l'alcaldia (13-I-1933), i la seva candidatura tornaria a vèncer als comicis municipals (14-I-1934). Però, definitivament, a petició pròpia, es declarà incompatible perquè havia estat reelegit diputat a Corts per Girona. Aquesta darrera victòria fou molt assenyalada perquè es produïa amb posterioritat a l'esclafada de les esquerres a les eleccions a Corts, que donaren començament al bienni negre republicà: «Tinc el gust de participar-te que les eleccions de 14 de gener foren per a nosaltres una victòria completa, a Pineda, i gairebé a la totalitat de ciutats i viles de Catalunya. A Pineda el poble va reaccionar decididament després de la victòria de les dretes del 19 de novembre darrer. Àdhuc la meva desgràcia [*s'havia trencat la cama esquerra*] va contribuir a la commoció popular. Aquesta casa semblava un temple, sempre plena de gent d'ací i de fora. Vàrem tenir 778 vots contra 642 de tota la carronya de Lliga, capellans, propietaris, botiguers, fabricants i antics amics meus amb en Llorens a davant que com Boabdil va plorar la derrota que mai no hauria esperat comptant amb totes les *forces vives*. I encara ens quedava una pila de vots que no els vàrem treure perquè a migdia ja vàrem veure que ens sobraven.»⁶⁹

Els deu anys que estigué al front de l'Ajuntament fins a l'adveniment de la dictadura de Primo de Rivera foren temps en què el salt endavant de Pineda es manifestà en tots els seus àmbits, econòmic, cultural i social, i que no es poden atribuir únicament al creixement vegetatiu de la població: inauguració de vuit fàbriques tèxtils de gènere de punt, de manera que es va superar el dèficit industrial d'una població netament agrícola, i impuls a la Cooperativa Obrera; foment del teixit associatiu i de relació veïnal; multiplicació de les iniciatives culturals —amb una gran intervenció de la seva esposa, Sara Llorens— i esportives: celebració d'aplecs, representació d'obres de teatre, celebració de la Diada de la Llengua i hostatge de colònies infantils de l'Associació de l'Ensenyança Catalana; col·laboració amb donatius als monuments a Barcelona de mossèn Cinto i de Pi i Margall; fundació del Casal Pinedenc, més tard Ateneu, instal·lació d'una centraleta telefònica i de dos cinematògrafs, etc.

Tots els estudiosos que han tractat la figura de Serra i Moret amb una certa profunditat consideren modèlica la seva actuació al front de l'Ajuntament de

69. Carta de M. Serra i Moret a Joan Llorens Carreras (8-II-1934). [ANC].

Pineda.⁷⁰ Fou una actuació cívica exemplar per la seva rectitud i la seva honestedat. Tal com digué l'escriptor Vicenç Riera Llorca, que s'establí a Pineda al seu retorn de l'exili i que conegué a fons Serra per la militància d'ambdós a la Unió Socialista de Catalunya, «a Pineda, des de 1914 —excepte durant el període de la dictadura de Primo de Rivera—, qui fa la pluja i el bon temps és Manuel Serra i Moret.»⁷¹

Com a resum, paga la pena destacar l'advertiment que el mateix Serra i Moret fa a Pere Foix sobre la seva biografia: «Si feu alguna cosa, desitjaria que remarquéssiu que durant els anys que jo vaig ésser alcalde de Pineda, sense fer demagògia, ni cap oposició a l'Església, varen deixar de fer-se processons i manifestacions externes de culte. Tant la intromissió eclesiàstica, com la militar, foren extirpades de la vida civil. Pineda era una zona europea, civilitzada. Mai, mentre jo vaig ésser alcalde, va sortir cap bandera espanyola, ni el retrat del rei va figurar enlloc de l'Ajuntament ni a les escoles, ni tampoc hi havia el Crist al Jutjat municipal. Tot això sense soroll, en temps de la monarquia, i tenint, malgrat tot, el respecte dels governadors civils, dels delegats d'Hisenda i de les autoritats centralistes, que reconeixien la pulcritud de l'obra administrativa i l'empenta dels progressos urbans.»⁷²

70. FOIX, Pere. *Op. cit.*, p. 53 i s. BARCELÓ, Mercè. *Op. cit.* p. 20. MARTÍN, Marta; MONTES, Josep. *Op. cit.* p. 57. AMAT, Jordi. *Pineda entre dos temps 1931-1939*. Pineda de Mar: Ed. Ajuntament. 1995. PUJADAS, Joan; FERRER, Josep. *Op. cit.*, p. 16.

71. RIERA LLORCA, Vicenç. *Estiu a Pineda*. Barcelona: Pòrtic (Col. El Brot núm. 69), 1991, p. 59.

72. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix (12-V-1947)*. [ANC].

5. A LA UNIÓ CATALANISTA

Amb el retorn definitiu de Serra i Moret a Catalunya comença el desplegament de la seva activitat política, vinculat a la Unió Catalanista. Fidel al pensament del seu mentor i president de l'entitat, el doctor Martí i Julià, defensarà en diversos articles la posició de l'entitat com a aglutinadora del catalanisme: «La Unió Catalanista no és una modalitat del Catalanisme, sinó l'expressió del Catalanisme pur i simple.»⁷³ Abominava el lerrouxisme: «No és cap espantall. El lerrouxisme és una força anticatalana real i més perillosa i amenaçadora que el poder central.»⁷⁴

L'any 1912 pronuncia el dia 21 de gener al CADCI, tribuna en la qual seria assidu orador, una conferència sobre «El fet de la personalitat», on afirma: «La humanitat i la personalitat d'un poble deuen estar en relació molt directa si hem de judicar per Catalunya, on una i altra estan en estat incipient. I el llur paral·lisme ens el confirmarà la comparació de Catalunya amb els pobles directors de la humanitat que són ara, com en tot el curs de la història, els pobles que més culte han rendit a la llur personalitat o nacionalitat [...] En realitat estem tan lluny de posseir aquesta força individual que quan veiem una manifestació catalana misericordiosament tolerada diem que Catalunya avença. Avença amb l'aquiescència de l'enemic, que és com dir que va dret al precipici. Si no visquéssim tan lluny de nosaltres mateixos sabríem de tot allò que no es guanya des de l'oposició i per imposició de la pròpia força no ens ha de fer cap profit i és al capdavant el reconeixement explícit de la nostra impotència. Dues potències veritables es retopen francament i es mantenen l'una enfront de l'altra en constant bel·ligerància. Quan es tolera l'adversari és que es considera que ja no ofereix perill [...] La data en què Catalunya desapareix de la història universal és justament aquella en què va perdre domini de si mateixa, la data en què desapareix la seva personalitat política i renuncia a tota responsabilitat política i renuncia a tota responsabilitat civilitzadora. Des d'aquella hora trista el nom de Catalunya no ha tingut altre valor històric i els catalans, com a tals, som igual-

73. SERRA I MORET, Manuel. «Sobre l'Unió dels catalanistes». *Nos ab Nos*. [Barcelona], núm. 28 (13-VII-1911), p. 54-57.

74. SERRA I MORET, Manuel. «La gran errada». *Foment*. [Reus], núm. 372 (8-I-1910), p. 54-57.

ment absents del progrés de les edats modernes com de la permanència de les injustícies socials.

Catalunya no hi és reconeguda en el concert universal perquè tampoc és reconeguda entre nosaltres. I Catalunya vol que la seva veu ressoni perquè té molt i molt per dir. La seva plana és en blanc, la seva obra és inèdita. Quan l'exposem als quatre vents el món es quedarà meravellat de tanta riquesa. Per això ens cal rebutjar tota sofisticació del nostre caràcter i ens cal servir la identitat personal en aquell sentit filosòfic que fa de l'aigua la identitat de l'oxigen i l'hidrogen. Perquè el món s'enriqueixi amb la nostra eflorescència cal que la nostra composició sigui pura i que anem a allò més pregon de la nostra ànima a cercar allò que volem mostrar a la humanitat expectant.»⁷⁵

A l'esmentada conferència assistiren diversos personatges de l'elit política i cultural i llavors conegué Francesc Macià: «Fou l'any 1912, en ocasió d'una conferència donada a l'antic Centre de Dependents amb el títol 'El fet de la personalitat', que vam conèixer l'home solitari que tenia ja una llegenda popular. Entre el públic d'aquell dia teníem amics que ens estimaven com Martí i Julià, Josep Maria Roca, Folguera i Duran, Àngel Guimerà, Pere Aldavert, Santiago Rusiñol, Verdaguer i Callís i força d'altres, i fou per tots sorpresa de veure que Macià s'acostava a felicitar-nos i a proposar que la conferència fos editada i repartida profusament com una d'anterior que havia tingut èxit i que es titulava 'Perquè jo estimo Catalunya'. Vol dir, doncs, que vam fer la coneixença de Macià, no pas per afinitats polítiques, sinó per una conjunció de sentiment i adreça nacional, patriòtica, íntima, ferma.»⁷⁶ També aquest any féu coneixença amb el destacat anarquista Salvador Seguí, «el Noi del Sucre», en ocasió d'assistir a un míting sindicalista a Sant Feliu de Guíxols.⁷⁷

En el Consell extraordinari de delegats de la Unió Catalanista, organitzat el 4 i 5 de juny a Sabadell, Serra i Moret és admès com a membre de l'entitat, segons consta a la crònica que ell mateix firma per al setmanari il·lustrat catalanista, *La Costa de Llevant*,⁷⁸ on la seva signatura comença a ser habitual, com també a la revista *Renaixement*, adherida a la Unió en el mateix Consell. A l'Assemblea de l'entitat que se celebraria a Tarragona els dies 19 i 20 d'octubre s'acordaria no intervenir en la política militant i defugir les lluites electorals amb l'objectiu que tots els elements nacionalistes poguessin cooperar dins de la Unió en la reivindicació de la personalitat de Catalunya i en les accions de resistència o de protesta que acordessin tots els elements congregats en ella contra

75. SERRA I MORET, Manuel. «El fet de la personalitat». *Revista anyal del CADCI*. [Barcelona] (VII-1911), p. 77-91.

76. SERRA I MORET, Manuel. «Macià», *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 521 (XII-1959), p. 8838.

77. SERRA I MORET, Manuel. *Presentació*. A: FOIX, Pere. *Apòstols i Mercaders. Quaranta anys de lluita social a Catalunya*. Mèxic: Edicions de la Fundació Sara Llorens de Serra, 1957, p. 17.

78. SERRA I MORET, Manuel. «Els actes catalanistes de Sabadell». *La Costa de Llevant*. [Canet de Mar], (11-VI-1911), p. 1-4.

les actuacions anticatalanes del poder central, i que les entitats i els individus adherits a l'entitat podrien realitzar accions polítiques de qualsevol modalitat, en tant que en la qüestió patriòtica fossin essencialment catalanistes.

En aquests moments i malgrat la seva orientació cap al socialisme, Serra i Moret mantingué el seu respecte al propòsit de la Unió Catalanista de continuar essent el nucli neutral del catalanisme: «L'Assemblea [...] tenia un objectiu taxativament marcat [...] la fórmula era provocar per part de tots els catalanistes dels diferents camps una espontània declaració de llur fe nacionalista per damunt de tota altra fe i de tota altra idealitat; la conseqüència que devia derivar-se d'aquesta declaració era la desaparició de la Unió Catalanista com a força política i el subsegüent acoblament en una entitat neutral dels diversos matisos polítics que es mouen amb el dictat de nacionalistes [...] Dins de la Unió Catalanista hi ha homes impulsius, homes per als quals la paraula 'llibertat' no va únicament vinculada a la fórmula republicana. Som molts dins de la Unió Catalanista que no ens conformem amb una forma de govern d'origen popular, sinó que, acaronant uns la sistemàtica ordenació dels valors humans dins de l'estat socialista i amarats altres de les doctrines spencerianes i nietzscheanes, enlairem al summum l'individualitat i cerquem al límit els drets del ciutadà allà on declinen les seves facultats morals i intel·lectuals venint a representar, tots plegats, una avençada en l'ordre de l'idealitat tant en el polític, en l'ètic, com en el social [...] Els que així pensem respectem el clos sagrat de la Unió Catalanista i amb la llum de l'ideal clarejant el nostre pensament, ens arreglarem satisfets al costat de gent conservadora i fins podríem dir retrògrada; gent, emperò, que són catalanistes de tot cor i amb els quals, malgrat lo oposat de les nostres respectives tendències, ens hi trobem lligats per vincles molt més fermes [...] I hauríem mantingut segellats els nostres llavis, segurs de què la proclamació dels nostres principis sols podia portar perturbació i escampadissa entre els catalanistes, perquè considerem que el nacionalisme és el problema fonamental de Catalunya i que mentre aquest estigui en peu és prematura tota idealització del que podria ésser la societat catalana de l'esdevenidor.»⁷⁹

Serra i Moret anava guanyant protagonisme dins la Unió Catalanista i fou elegit vocal en el consell de representants de la Unió del 24 de novembre de 1912, i en un acte celebrat al Foment Catalanista de Canet de Mar fou proclamat candidat per a les eleccions de representants a la Diputació Provincial (23-II-1913), pel districte d'Arenys-Mataró, però hi renuncià quatre dies més tard.⁸⁰

La desfeta de l'aliança electoral contra natura, coneguda com Pacte de Sant Gervasi, entre el Partit Republicà Radical (Ierrouxistes) i la Unió Federal Nacionalista Republicana (catalanistes republicans) a les eleccions legislatives

79. SERRA I MORET, Manuel. «Després de l'Assemblea», *Foment*. [Reus], núm. 255 (31-X-1912), p. 1

80. SERRA I MORET, Manuel. «Companys electors». *La Costa de Llevant*. [Canet de Mar], núm. 9 (2-III-1913), p. 1.

del 8 de març de 1914, que ensorrava el catalanisme d'esquerres, promogué en la Unió Catalanista un viratge cap al socialisme, a l'estil del fabianisme anglès. El 10 de desembre, *Renaixement* donava a conèixer als seus lectors el Missatge de la Junta Permanent, redactat per Martí Julià en col·laboració amb Serra i Moret, que se sotmetria al proper Consell General de Representants. El projecte proposava mantenir-se catalanistes incommovibles en la relació Catalunya-Estat i evolucionar en els àmbits polític, social i econòmic fins al punt de llibertat assolit per les nacions regides per la sobirania del poble i adreçades a la socialització econòmica; propagar la sobirania suprema i única del poble pel procediment del sufragi i oposar-se a les formes de govern hereditàries; aplicar la llibertat religiosa i la separació església-estat; implantar un règim de tributació progressiu amb relació directa al capital i anar de dret i gradualment a la socialització i municipalització de les funcions socials i tenir per objectiu socialitzar la terra; reconèixer de forma integral el dret a la vida a tots els naturals de Catalunya; impartir ensenyament elemental obligatori a càrrec de la Nació; reformar els codis de justícia i distribuir-la gratuïta; abolir la pena de mort; formar un exèrcit voluntari en temps de pau i milícia ciutadana obligatòria en les guerres defensives; limitar el codi penal militar solament aplicable en delictes en temps de guerra, i establir un règim autonòmic en l'organització interna de Catalunya.⁸¹

El debat al Consell de Representants se celebrà el 3 de gener de 1915 i hi intervingué Serra i Moret defensant la declaració com a indiscutible encara que admetia debat sobre la seva aplicació: «Jo no crec que un home pugui ésser catalanista deslligant-lo de les demés accions humanes [...] El nacionalisme va sempre lligat amb les accions de l'avenç humà no comprenent-se l'un fora de l'altre; l'avenç és la continuació de la vida. Tots els moviments nacionalistes d'Europa i a la Oceania han proclamat principis i així que han sigut al poder han legislat d'una manera tan socialista cap a la justícia social que la declaració de la Unió no pot espantar-nos gens, essent normal com és l'abolició de la pena de mort, la separació de l'Església i l'Estat, la contribució progressiva, etc. Aquest principi de socialització de la terra no té d'espantar-nos, perquè mai es comprendrà que Catalunya sigui patrimoni d'uns quants, car tots havem nascut amb els mateixos drets [...] Els principis de llibertat no crec que siguin discutibles; el que podria separar-nos fóra l'aplicació d'aquests principis, però ara no és hora d'aplicar-los sinó de declarar-los tendint sempre cap a major justícia.»⁸²

Les nombroses intervencions dels representants en la discussió del programa obligaren a perllongar l'assemblea a una nova sessió que se celebraria el 31 de gener. El salt que es proposava fer la Unió Catalanista de convertir

81. «Missatge de la Junta Permanent de la Unió Catalanista al Consell de Representants», *Renaixement*. [Barcelona], núm. 210 (10-XII-1914) p.636-638; *La Nació*. [Barcelona], núm. 1 (3-VII-1915), p. 1.

82. «Consell General de Representants de la Unió Catalanista», *Renaixement*. [Barcelona], núm. 214 (7-I-1915) p. 36.

una entitat amb l'estructura heterogènia i rovellada en un partit socialista era massa ambiciós. Com afirma J. Colomer, «Ni més ni menys. Martí Julià pretén portar la venerable Unió Catalanista des de les Bases de Manresa fins a la Internacional Socialista.»⁸³ En el primer número de *La Nació*, Serra i Moret ja mostrava els seus dubtes sobre l'èxit de l'empresa: «Anem a escometre una tasca gegantina i alguns de nosaltres pressentim la caiguda. Si reeixim, els primers sorpresos serem nosaltres.»⁸⁴ Serra començà a difondre el nou plantejament per tota Catalunya amb diverses conferències, com la que pronuncia al Casal Catalanista del Districte III de Barcelona (17-VII-1915), organitzada per la Joventut Nacionalista de Catalunya, sobre «La socialització de la terra», en què conclou que «la terra de Catalunya pertany per un igual a tots els catalans i ningú pot al·legar sobre d'ella altres drets individuals que els que es derivin del seu propi treball socialment profitós»,⁸⁵ o la que féu al CADCI sobre «El triomf de la Carta Magna», en commemoració del seu setè centenari (25-XI-1915).⁸⁶

El projecte fracassaria ideològicament i també a les urnes, ja que no pogué presentar la seva opció a les eleccions municipals d'octubre de 1915 per manca de candidats. Un autèntic desastre. Serra i Moret fou elegit vicepresident de la Junta Permanent de la Unió Catalanista dins la renovació de càrrecs (17-X-1915),⁸⁷ i confirmat al Consell General del 17 de desembre, amb quatre secretaries assignades a polítics rellevants: Pla i Armengol (secretari general), Grant Sala (propaganda), Francesc X. Casals (relacions exteriors) i Rovira i Virgili (acció cultural i social), però tampoc aconseguiren cap èxit. Els intents d'unir catalanisme i obrerisme en el si de la Unió Catalanista, promoguts per Martí i Julià i per Serra i Moret, quedaren en una mera proposta que el catalanisme no arribà a fer totalment seva i que no transcendí entre el proletariat.

En una darrera actuació al front de l'entitat, Martí Julià proposà la seva dissolució al Consell General celebrat a Sabadell (30-VII-1916), però els assistents respongueren de forma negativa i el doctor dimití de la presidència que havia ostentat durant tretze anys i juntament amb ell tot el Consell General, entre els quals el vicepresident Serra i Moret. A la nova Junta que s'elegiria el

83. COLOMER, Jaume. *La temptació separatista a Catalunya. Els orígens (1895-1917)*. Columna Assaig, Barcelona: 1995.

84. SERRA I MORET, Manuel. «Confessió». *La Nació*. [Barcelona], núm. 1 (3-VII-1915), p. 2.

85. SERRA I MORET, Manuel. «La socialització de la terra». *Renaixement*. [Barcelona], núm. 242 (25-VII-1915), p. 384-387.

86. Carta atorgada el 1215 per Joan I *Sense Terra* d'Anglaterra mitjançant la qual acceptava les exigències dels barons i la ciutat de Londres. Amb ella es definien i limitaven els drets del sobirà. SERRA I MORET, Manuel. «El triomf de la Magna Charta». *Renaixement*. [Barcelona], núm. 256 i 258 (31-X-1915 i 14-XI-1915), p. 615-618 i 632-636.

87. La Junta Permanent elegida el 17-X-1915 fou la següent: president, Dr. Martí i Julià; vicepresident, M. Serra i Moret; tresorer, P. Manén i Artés; vocals, Antoni Suñol, F. Barceló, M. Mallol i Bosch, J. Monés i Costa; secretari de Propaganda, J. Grant i Sala; secretari de Relacions Exteriors, F. X. Casals i Vidal; secretari d'Acció Cultural i Social, A. Rovira i Virgili; secretari general, Dr. R. Pla i Armengol. «Unió Catalanista – secció oficial», *La Nació*. [Barcelona], núm. 17 (23-X-1915), p. 7. «Notícies», *Renaixement*. [Barcelona], núm. 255 (24-X-1915) p. 395.

13 d'agost només restarien Pere Manén i Joan Monés. Un any més tard, el 20 de juny de 1917, ensorrat per la depressió, mig cec i vivint en la pobresa, Martí i Julià moria a Barcelona. La Unió Catalanista s'esmicolava i restaria com una entitat testimonial que, no obstant això, obtindria amb el doctor Joan Solé Pla una acta de diputat a Parlament de Catalunya l'any 1932. Serra i Moret, juntament amb Pla i Armengol i Alcàntara i Gusart, entre altres, optarien per ingressar a la Federació Catalana del Partit Socialista Obrero Español (PSOE).

6. A LA FEDERACIÓ CATALANA DEL PSOE

Isidre Molas diu de Serra i Moret que «la seva base intel·lectual, la seva afiliació catalanista, el seu laïcisme decidit, el seu sentit de la convivència civil i la seva procedència social, feien que diversos grups intentessin d'apropar-se'l: liberals, radicals, fins i tot regionalistes, li oferien càrrecs, escons o pactes, als quals Serra i Moret, enemic de les combinacions, sempre es negà.»⁸⁸ El 1916 declina l'oferta de la Lliga Regionalista per incorporar-se a les seves llistes com a diputat provincial, crític amb el seu caire dretà i orfe d'un programa social autèntic, malgrat la possibilitat de participar en el projecte que des del 1914 estava duent a terme, a través de la Mancomunitat. També el 1918 rebutja la coalició primer amb els monàrquics i posteriorment amb els radicals de Lerroux.

Les raons que expliquen el seu ingrés en el PSOE rauen en què no existia cap corrent català propi de tendència socialista; en l'amistat que l'any 1913 havia fet amb Julián Besteiro, polític sensible a la qüestió catalana, amb motiu de la campanya en pro de les vuit hores de treball que amb Largo Caballero feren per tot Catalunya; en les progressistes conclusions dels darrers congressos de la Federació Catalana, impulsats per la nova generació de socialistes catalans (Recasens i Mercader, Andreu Nin), proclius a la «confederació republicana de totes les petites nacionalitats ibèriques» i en l'estructuració del PSOE en una «federació de partits» (1914), i en «la concessió de la més àmplia autonomia a totes les regions d'Espanya» i el «lliure ús del català a tots els actes de la vida pública» (1916). Als rengles de la Federació Catalana del PSOE coincidirà amb Rafael Campalans, enginyer i director de l'Escola del Treball, seguidor de la doctrina de Jaurès i identificat amb els postulats de la Segona Internacional.

L'estiu de 1917, el procés de radicalització del moviment obrer, liderat pels anarquistes, a conseqüència de la crisi econòmica que es produeix a l'acabament de la Primera Guerra Mundial amb la disminució de la producció industrial, l'encariment de la vida i l'augment de l'atur; el descontentament de l'exèrcit, que crea les Juntes de Defensa, i la pressió de les aspiracions autono-

88. MOLAS, Isidre. «Llibres: Serra i Moret de Pere Foix», *Serra d'Or*. [Barcelona], núm. 115 (1969), p. 71.

mistes catalanes i la dels republicans i socialistes que propugnaven alternatives al règim d'alternança de partits en el sistema polític instaurat amb la Restauració, produeixen una crisi política que deriva en la suspensió de les garanties constitucionals. La Lliga Regionalista convocà una Assemblea de Parlamentaris, catalans i espanyols, que se celebrà el 19 de juliol per demanar reformes (defensa de l'Estat, ensenyament i justícia, solució als problemes econòmics i socials) i autonomia per a les regions i eleccions lliures, però fou dissolta per la policia. L'agost esclata la vaga general revolucionària, que esperava que l'exèrcit actués al seu costat, però fou durament reprimida. Govern i Lliga s'acusaren mútuament de la instigació a la vaga. L'Assemblea de Parlamentaris es reuní de nou a Madrid i aprovà una reforma política total (15-17-X-1917). El Govern de Dato dimití. Amb la revolució russa com a teló de fons, la por s'apoderà de la Lliga i després que el seu líder, Francesc Cambó, pactés amb el rei Alfons XIII, entraria a formar part d'un Govern de concentració nacional, renunciant a tots els acords presos per l'Assemblea de Parlamentaris.

En aquest context, a l'XI Congrés del PSOE, inaugurat a Madrid (23-XI-1918), Serra i Moret fou designat membre de la ponència que havia de redactar el nou programa del Partit, com a representant de la Federació Catalana, juntament amb Verdes Montenegro, per Madrid; Sanchiz Pascual, per València; Fermín Vázquez, per Extremadura, i Teodomiro Menéndez, per Astúries,⁸⁹ que propugna el «*reconocimiento de las nacionalidades ibéricas en la medida que demuestren aptitudes o capacidad para el gobierno propio sin detrimento de la democracia y de las conquistas nacionales.*»⁹⁰ I fou Besteiro qui ho defensà amb paraules que el mateix Serra recorda: «Els pobles són els únics àrbitres legítims de llurs propis destins i jo anuncio des d'ara que, si Catalunya o un altre poble ibèric desitja la seva independència total i absoluta, jo estaré al costat seu i la defensaré amb totes les meves forces.»⁹¹

El text del IX Congrés és important vers el projecte d'estatut autònom de la Mancomunitat, aprovat —per 1.046 municipis sobre 1.072— en aquelles dates (25-XI-1918), i el nou marc internacional de relacions amb la doctrina del president dels EUA, Thomas Woodrow Wilson, que es pronuncià en favor del dret de les nacionalitats a l'autodeterminació; l'esmicolament dels imperis centrals, en acabar la Primera Guerra Mundial, i l'impuls de la Rússia soviètica cap a la federació.

Adoptat el nou programa, els socialistes participaren activament a Catalunya en la campanya en pro de l'autonomia mitjançant diversos mítings com el del Teatre Bosc de Barcelona el 22 de desembre de 1919, amb la intervenció

89. SERRA I MORET, Manuel. «Necrologia [Julián Besteiro]», *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 291 (X-1940), p. 4697-4698.

90. *El Socialista*. [Madrid], núm. 3412 (30-XI-1918), p. 2

91. SERRA I MORET, Manuel. *Ibidem*.

de Besteiro, Largo Caballero —que en les eleccions de febrer d'aquell any havia obtingut acta de diputat per Barcelona—, Anguiano, Fabra Ribas, Pla i Armengol, Escorza i Serra i Moret; i el de cap d'any, organitzat pel CADCI, on intervingueren com a oradors Joan Torrens, el republicà Francesc Layret i els socialistes Fabra i Ribas, Andreu Nin i Serra i Moret, que destacà que els socialistes volien la plena sobirania de Catalunya i socialitzar la riquesa i els instruments de producció, i féu una crida als obrers a interessar-se per la qüestió de Catalunya.⁹²

A Rússia triomfa la revolució i en el pla polític s'implanta la dictadura del proletariat. D'aquest temps és un article de Serra i Moret en què aboca una de les seves reflexions més radicals: «S'han de subvertir les lleis reguladores i s'ha de consentir que els nuclis humans s'acostin pels camins de llur diversa inclinació a la nova concepció de valors. Però abans han de sofrir tots una commoció que els col·loqui en un mateix punt de partida: la dictadura del proletariat.»⁹³

Dins la campanya en pro de l'autonomia i de propaganda del nou ideari socialista, Serra i Moret establí amb Francesc Macià uns termes de col·laboració lleial que la seva ideologia no els permetia confondre en una mateixa filiació política, però que no exclouia cap acció que directament o indirectament pogués conduir a la llibertat de Catalunya.⁹⁴ Així, ambdós participaren els anys 1919-20 en diverses conferències a Catalunya, Mallorca —on Serra afermava la seva amistat amb Gabriel Alomar— i Castelló, on el governador el detingué i expulsà, adduint que esvalotava els treballadors.⁹⁵

La tensió social continuava i tindria com a màxim exponent la vaga de La Canadenca (febrer-març 1919). La consegüent involució de l'empresariat vers el locaut patronal i la inacabable cadena terrorisme-repressió dels anys del pistolisme i la llei de fugues deixaren en un segon pla el debat autonòmic en el si del PSOE, on era matèria preferent la solució a les dissensions internes motivades per la constitució de la Tercera Internacional o Komintern, que agrupava els diferents partits comunistes de tot el món.

Segons Pere Foix, després del locaut patronal que acabà el gener de 1920, el socialisme es començà a projectar en forma de partit: Francesc Layret i Lluís Companys (Partit Republicà Català) i Salvador Seguí (Confederació Nacional del Treball) integraven un grup que planejava el programa i es comunicaren amb Serra i Moret, que tot seguit contactà amb Rafael Campalans. Ambdós s'entre-

92. LLADONOSA, Manuel. *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, p. 402-423.

93. SERRA I MORET, Manuel. «La dictadura del proletariat», *La Revista, quaderns de publicació quinzenal*. [Barcelona], núm. 92 (16-VII-1919), p. 198-199.

94. SERRA I MORET, Manuel. *Ciutadania catalana. Breviari de cogitacions, remarques i orientacions per als catalans*. Buenos Aires: Editorial Verdaguier, 1957, p. 182.

95. FOIX, Pere. *Serra i Moret. Op. cit.*, p. 110.

vistaren amb Layret. La reunió fou molt agradosa per als tres. Els dies anaven passant i les reunions es sovintejaren: Layret, Seguí, Companys, Campalans, Serra i Moret, Alomar, Comaposada i també Marcel·lí Domingo bescanviaven impressions i planejaven la creació d'un nou partit obrer català.⁹⁶ Però aquesta opció —considerant amb moltes reserves que Seguí acceptés adscriure's a un partit polític— se n'anà en orris amb els assassinats de Layret (30-XI-1920) i de Seguí (10-III-1923) pels pistolers del Sindicat Lliure. Serra i Moret recordarà com havia advertit Salvador Seguí amb unes paraules que resultarien profètiques: «Amb sermons i bullangues no fareu cap revolució social i l'únic que aconseguireu és que us matin a vós i a tots nosaltres.»⁹⁷

El mateix Campalans patí un atemptat del qual sortí il·lès, tot i presidir el Comitè d'Actuació Civil contra el terrorisme (2-VI-1923). També Macià i Serra i Moret foren amenaçats de mort pel Sindicat Lliure. Pere Foix explica amb detall que un dia arribaren a Pineda uns quants pistolers seleccionats i rondaven pels carrers de la vila sotjant l'avinentsa de trobar-se amb Serra i Moret. Els mossos d'esquadra i els carrabiners l'advertiren del perill i del fet que ells no podien fer res contra aquells facinerosos perquè portaven el carnet de policia armada. Al cap de dos mesos, una colla de vint joves del Requetè —alguns d'ells adscrits al Sindicat del Gènere de Punt de Calella, amb el qual Serra i Moret havia col·laborat— es presentaren ben armats un matí a Pineda i obligaren els pistolers a tornar a Barcelona, advertint-los que ells vetllarien per la vida de Serra. Un altre dia un noi del Requetè de Calella es presentà a Can Carreres i digué que ells i Ramon Sales havien acordat «indultar-los» a ell i a Macià i havien retirat tots els pistolers de la costa.⁹⁸

Serra i Moret es distancià del partit davant la sensibilitat cada vegada més minsa cap a les reivindicacions catalanes amb la polèmica suscitada entre Campalans (i Serra) davant les afirmacions fetes per Antoni Fabra i Ribas a la Casa del Pueblo de Madrid i d'Indalecio Prieto al Centre de Lectura de Reus, on consideraren incompatibles socialisme i catalanisme.⁹⁹ Serra replicarà durament a través de les planes de *El Socialista*: «Cataluña está virtualmente perdida para España»¹⁰⁰ i en to més conciliador des de la tribuna de l'Ateneu Barcelonès (17-II-1923).¹⁰¹ La derrota que Serra pateix com a candidat del PSOE, compartida amb el cooperativista Joan Salas Anton, a les eleccions a diputats a Corts el

96. FOIX, Pere. *Serra i Moret. Op. cit.*, p. 111. També a CUCURULL, Fèlix. Panoràmica del nacionalisme català. París: Edicions Catalanes de París, 1975; vol. IV.

97. SERRA I MORET, Manuel. *Presentació*. A: FOIX, Pere. *Apòstols i Mercaders. Op. cit.*, p. 18.

98. FOIX, Pere. *Serra i Moret. Op. cit.*, p. 61-62.

99. Vegeu RODÉS, Jesús M. «Estudi preliminar». A: *Catalanisme i Socialisme. El debat de 1923*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1985.

100. SERRA I MORET, Manuel. «El Nacionalismo catalán. Comentarios a unas conferencias». *El Socialista*. [Madrid], núm. 4370 (10-II-1923), p. 1.

101. Cròniques de la conferència «El Socialisme a Catalunya» de M. SERRA I MORET a *La Publicitat*. [Barcelona], (20-II-1923) i *El Diluvio* [Barcelona], (24-II-1923), p. 20.

29 d'abril de 1923 —era la quarta consecutiva— significava la seva definitiva ruptura amb el PSOE.

Però no tot fou negatiu durant l'etapa d'adscripció al PSOE, perquè a Serra i Moret li permeté conèixer no sols el socialisme marxista sinó també l'obra d'algunes figures espanyoles, especialment la de Fernando de los Ríos, autor de *El sentido humanista del Socialismo* entre d'altres obres, que tindrà influència en el seu pensament posterior. També aquesta experiència fa revifar el seu nacionalisme i el mena a posar en pràctica un nou projecte de socialisme autòcton, a través de la Unió Socialista de Catalunya.

7. LA UNIÓ SOCIALISTA DE CATALUNYA

El 8 de juliol de 1923, al local de la Federació Catalana del PSOE del carrer Sant Pere més Alt de Barcelona naixia la Unió Socialista de Catalunya, un grup encapçalat per intel·lectuals com Campalans, Serra i Moret, els doctors Joan Ferrer, Lluís Muntanyà i Cosme Rofes, els germans Joaquim i Josep Xirau, Alcàntara i Gusart i Cristòfor de Domènec, i integrat per veterans militants del PSOE com Comaposada, Recasens i Mercadé i Manuel Escorza; adscrits a Estat Català com Emili Granier-Barrera i els doctors Emili Mira i Jaume Aiguader; joves estudiants de l'Escola Industrial i treballadors procedents d'aquesta institució, sense dubte atrets per Campalans, com és el cas de Joan Fronjosà, Francesc Viladomat i Joan Aleu, i el suport de l'Agrupació Socialista de Mataró, població dins el radi d'influència de Serra i Moret al davant de l'alcaldia de Pineda.

La ponència fundacional, redactada per Serra i Moret i aprovada per unanimitat per l'assemblea constitutiva, retrata l'entitat i resumeix el seu ideari: gent de diferent ideologia i procedència, socialistes i primers defensors de la independència de Catalunya sobre la base de la socialització de tota la riquesa universal, no nacionalistes sinó com a catalans socialistes i com a socialistes catalans, invariablement al costat del treballador i incompatibles amb la violència:

«En els pobles com el nostre, sotmesos a una dominació o a un poder estrany, s'estableix gairebé sempre una solidaritat de sentiments encaminada a la consecució d'un sol fi: la llibertat col·lectiva. Homes de diferent temperament, de diversa condició social, d'idees i creences distintes, s'acoblen insensiblement, se sumen en una acció conjunta i arriben a fondre's en aquella única i exclusiva aspiració, prescindint primer i oblidant-se després de tots els problemes fonamentals que ens plantegen la vida i les relacions humanes.»

«Hem de fer confessió de la nostra fidelitat a la doctrina que proclama que el fet econòmic és el determinant dels sentiments, costums i lleis que regeixen tot nucli social [...] Per virtut d'aquest principi, ens confessem socialistes, i aplicant aquest principi a les coses de Catalunya, ens proclamem socialistes catalans i a la vegada els primers defensors de la seva independència, la qual volem establir sobre la base segura de la socialització de tota la riquesa universal.»

«La Unió Socialista de Catalunya és, i no aspira a ésser altra cosa, la fracció catalana del socialisme universal [...] Ens ofendrà aquell que ens digui nacionalistes catalans. No. Nosaltres no som nacionalistes. Som catalans, i per tant socialistes catalans; com a catalans, socialistes, i com a socialistes, catalans».

«La nostra acció pot definir-se en aquests termes: En les lluites que es plantegin entre el treball i el capital, el nostre lloc és, invariablement, al costat dels treballadors. En les lluites entre treballadors, si hem de prendre partit, el nostre deure és ajudar els que vagin un pas més enllà en l'ordre de les reivindicacions proletàries.»

«Hem de proclamar una veritat elemental, que és la de que la primera finalitat de la revolució social és l'extermini de la violència i l'imperi pacífic del dret i de la raó natural. La violència és incompatible amb tota sana doctrina d'amor als homes, la qual s'empara i triomfa per la força que li adjudica la cohesió de la massa que lleialment ha de seguir-la.»¹⁰²

La Junta directiva de la USC fou integrada per Gabriel Alomar, president; Manuel Serra i Moret, vicepresident; Josep Roure-Torrent, secretari; Antoni Font, tresorer; Rafael Campalans, vocal; Josep Comaposada, Cristòfor de Domènec, Alfons Maseras, Joan Fronjosà, Manuel Escorza i Vicenç Sales, vocals de Propaganda; Feliu Elias «Apa», Carles Fages, doctors Emili Mira i Cosme Rofes, Cultura, i Víctor Mora, Administració. Pere Foix parla de la inscripció de set-centes persones en acabar l'acte constitutiu, xifra no contrastable i que pot semblar un mica exagerada, si tenim en compte que els afiliats al PSOE a Catalunya no arribaven a tres-cents.¹⁰³

La USC es presentà com una alternativa socialista autòctona i sensible als plantejaments nacionalistes catalans i amb l'objectiu d'adherir-se a la Internacional Socialista. No era estrictament un partit polític sinó un conglomerat de caire humanista, d'un marxisme heterodox, reformista, on poder compaginar llibertat, socialisme, democràcia i catalanisme. En la panoràmica política i sindical convulsa d'aquells moments, l'aparició de la USC comportava per a la Lliga una intromissió en el seu monopoli del catalanisme, representava per als republicans catalans un cert radicalisme social, era una desviació nacionalista pels socialistes del PSOE —encara que reberen una salutació amical de Julián Besteiro— i pels anarquistes significava l'intrusisme en un món obrer que dominaven i que obria al proletariat les portes a una socialdemocràcia que combatien aferrissadament; aquesta darrera opinió també era compartida per Joaquín Maurín i pels minoritaris grups comunistes.

102. SERRA I MORET, Manuel. *La Unió Socialista de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de la USC. Unió Gràfica, 1923.

103. FOIX, Pere. *Op. cit.*, p. 118.

L'acció de la USC incidiria molt en el foment del cooperativisme, un model arrelat en el nostre país i respecte al qual Serra i Moret sempre s'havia manifestat favorable: «El cooperativisme ofereix el gran avantatge de reconciliar a les classes mitges amb les modernes aspiracions socialistes. Les classes mitges, per una tendència inexplicable, es posen sempre al costat de la plutocràcia i contra les aspiracions obreres. No veuen que llur destí les porta fatalment a engruixir gradualment les rengleres del proletariat i se sacrifiquen voluntàriament a les conveniències dels poderosos aplicant amb passió i amb crueltat les mesures coercitives amb les quals, ordinàriament, es respon a tot intent d'assolir una millora. Amb el cooperativisme s'estableix el contacte entre classe mitja i proletariat: s'atén a necessitats mútues i es combaten mutus enemics; es lliguen interessos i s'ajunten els esforços i de dia en dia aquella comunitat de treball i d'aspiracions fa que els ideals es comparteixin, que els familiaritzin amb els problemes recíprocs i que tots coneguïn millor la base i la substància del que divideix als homes i eternitza les lluites salvatges.»¹⁰⁴

Víctor Alba, des de la seva òptica trotskista, parla de la naixença de la USC sense concedir-li gaire rellevància: «Començava a sonar, a Barcelona, un altre nom polític, el de la Unió Socialista de Catalunya, formada unes setmanes abans de la Dictadura per alguns professors i treballadors mercantils decepcionats del republicanisme, poc confiats en el socialisme a la madrilenya, més inspirats en el laborisme britànic que en el marxisme. La USC figurarà, d'una manera molt secundària, en la nostra història (com en la història de Catalunya de l'època).»¹⁰⁵

Immediatament després de la fundació de l'entitat, Serra i Moret tornaria a fer tàndem amb Francesc Macià en uns actes «d'afirmació separatista» a Sant Feliu de Guíxols i la Bisbal d'Empordà en suport d'Estat Català —nascut un any abans—, on Serra divulgaria el missatge de la Unió Socialista de Catalunya (23 i 24-VII-1923).

El 13 de setembre de 1923 es produeix el cop d'Estat de Primo de Rivera i cinc dies més tard comencen a conèixer-se els seus objectius autoritaris i unitaris amb la publicació d'un decret, anomenat de Repressió del Separatisme, que prohibia l'ús de la senyera i del català en les administracions públiques i sotmetia a tribunal militar els atacs a la unitat espanyola. Francesc Macià es veu obligat a fugir a França. L'1 d'octubre els consistoris són destituïts i tres dies més tard les entitats catalanistes són clausurades. El 12 de gener de 1924 són dissoltes les diputacions i el dia 30 el monàrquic Alfons Sala substitueix Puig i Cadafalch a la presidència de la Mancomunitat, que seria suprimida un any més tard (20-III-1925). El moviment obrer també pateix la repressió i la Confede-

104. SERRA I MORET, Manuel. «Cooperativisme», *Renaixement*. [Barcelona], núm. 243 (1-VIII-1915), p. 410-411.

105. ALBA, Víctor. *El marxisme a Catalunya*. Barcelona: Pòrtic, 1975, vol. I, p. 30.

ració Nacional del Treball (CNT) és declarada fora de la llei. Fins i tot serien prohibits la sardana «La Santa Espina» i els Pomells de Joventut, grups creats al voltant de la publicació infantil *En Patufet*. També foren tancades les lògies maçòniques, suspesos temporalment l'Orfeó Català i els partits al camp de futbol del FC Barcelona, i clausurat el CADCI, entre altres actuacions repressives.

Prohibits tots els actes de propaganda oral, l'opinió de Serra i Moret, deposat de l'alcaldia de Pineda, es veuria limitada a la col·laboració al setmanari *Justícia Social*, portaveu de la USC. El 3 de novembre de 1923 aparegué el seu primer número. Tenia el seu domicili al carrer del Pi, 11, de Barcelona i prenia la capçalera de la revista obrera de Reus, dirigida per Recasens i Mercadé i desapareguda el 1916, però a diferència d'aquesta era escrita totalment en català i tenia un caràcter més intel·lectual, propi de l'elevat grau cultural de l'equip de col·laboradors.¹⁰⁶ La firma de Serra i Moret serà ininterrompuda fins al número 87. Publica nombrosos editorials i diversos comentaris de fons, sense signar però on s'endevina el seu estil, i articles doctrinals, com la reedició del «Breviari socialista»,¹⁰⁷ publicat en part l'any 1917 per *La Nació*, i historiogràfics, com la «Breu història del British Labour Party».¹⁰⁸ També aportarà a cada número la columna «Secció Internacional - crònica hebdomadària», en què aborda l'actualitat a l'estranger amb absoluta precisió en les dades i que l'historiador Josep M. Pons i Guri, que havia conegut Serra i Moret —amb qui havia mantingut polèmiques, ja que es confessava «lliguero» d'aquell temps—, ens comentà irònicament, restant valor a la seva tasca, que obeïa al fet que Serra era un home molt ben informat, que sabia idiomes, rebia diverses publicacions estrangeres i tenia a casa l'Enciclopèdia Britànica, que anava actualitzant.¹⁰⁹

106. *Justícia Social*. [Barcelona], 1a època, núm. 1 (3-XI-1923). La nòmina de col·laboradors del primer número de *Justícia Social* era la següent: Gabriel Alomar, Serra i Moret, Josep Comaposada, Alfons Maseras, Dr. Aiguader Miró, Cristòfor de Domènech, C. Fages de Climent, J. Llorens Artigas, Dr. Emili Mira, J. Puig i Ferrer, Dr. Joaquim Xirau, Francesc X. Casals, «Apa», Rossend Llatas, Dr. Muntanyà, Fuster Valldeperas, Roberto Marvasi, Manuel Galés, René Lyr, Joan Comorera, Alfred Gallart, Dr. Andrés Ovejero, Josep Ricart Sala, Manuel Escorza, Josep M. Pou i Sabater, J. Recasens i Mercadé, Rafael Campalans, Josep M. Tallada, Joan Montserrat, Emili Saleta, Pere Gorga, F. Cañadas, Josep M. De Sucre, J. Roure i Torent, Manuel Alcàntara Gusart, Dr. Cosme Rofes. A partir del núm. 47 (20-IX-1924), el crèdit, malgrat la baixa de Puig i Ferrer, s'enriqueix amb noves signatures: J. Carner Ribalta, Vicenç Vilarassau, Francesc Viladomat, Sara Llorens, Màrius Vidal, Ferran Cuito, B. Farré, Francesc Gandia, Dr. Josep Amorós, «Shum», Ignasi Iglesias, Roc Guinart, Josep Puig Pujades, Joan Fronjosà, Balagué Baró, R. Ràfols Camí, Jaume Cardús, J. Duran i Garcia, Joan Forment. Passant a redactors-corresponsals: Alfred Schneeberger i Rafael Ramis (França), Joan Comorera (Argentina), Carlota Góteres (Xile), René Lyr (Bèlgica), Roberto Marvasi (Itàlia) i Dr. Andrés Ovejero (Madrid). A partir del núm. 103 (17-X-1925) desapareix la relació de col·laboradors.

107. Doctrines socialistes. Publicades a *Justícia social*. [Barcelona]: «1. Conegueu-nos», núm. 2 (10-XI-1923); «2. Estimeu-nos», núm. 3 (17-XI-1923); «3. Els primers passos: la democràcia», núm. 5 (1-XII-1923); «4- Llibertat, fraternitat», núm. 6 (8-XII-1923); «5. Justícia», núm. 5 (22-XII-1923); «6. Política, núm. 9 (29-XII-1923); «7. Religió», núm. 11 (12-I-1924); «8. Descans», núm. 12 (19-I-1924).

108. «Breu història del Labour Party (I, II, III i etapa final)», *Justícia social*. [Barcelona], núm. 17, 19, 20 i 21 (23-II-1924, 8, 15 i 22-III-1924).

109. Conversa mantinguda amb Josep M. Pons i Guri (a.c.s.) a l'Arxiu Municipal d'Arenys de Mar (28-III-2004).

El Tercer Congrés de la Internacional Comunista celebrat a Moscou (17-VII-1921) acordà establir la tàctica el Front Comú, del qual formava part l'acostament a la socialdemocràcia. El debat a Catalunya es produiria l'any 1924 amb l'intent de constitució d'un Front Únic contra la dictadura. La USC intentà liderar aquest projecte amb el referent del Comitè d'Actuació Civil que encapçalava Campalans, però fracassaria per la negativa a participar-hi de la CNT, pel seu apoliticisme, i dels grups comunistes, pel seu dogmatisme. A més, el PSOE havia acceptat les propostes polítiques ofertes per Primo de Rivera: Largo Caballero, secretari general de la UGT, s'incorporà al Consell d'Estat en qualitat de vocal obrer designat per l'Institut de Reformes Socials el mes de juny i alguns regidors municipals acceptaren el nomenament governatiu. Aquests fets provocarien l'allunyament definitiu de la USC, que era de l'opinió que s'havia de mantenir totalment al marge de les ofertes del Govern, del PSOE. Per la seva banda, Comapósada i Recasens tornarien a reintegrar-se al partit estatal.

Serra i Moret féu una reflexió en la portada de *Justícia Social* amb relació al debat que s'estava duent a terme a les seves planes sobre la constitució d'un Front Únic contra la dictadura que concep com «una organització forta que tingui prou autoritat per a imposar una disciplina i que sigui prou radical i democràtica per a respectar i emparar totes les tendències». La clau de l'assumpte radicava en comptar amb la participació dels anarquistes que sostenien el que Serra qualifica d'«absurd antipolític».¹¹⁰

Silenciat a la mínima expressió, solament registrem una conferència de Serra i Moret l'any 1924, sobre «El Socialisme contemporani a Europa», a l'Ateneu Socialista el 29 de març. Començava a estar fastiguejat: «Seguim amb el Directori més satisfets que mai. Si un hom passa trifulgues a casa i quan mira a fora es troba amb els militars, no estranyeu que li caigui l'ànima als peus [...] Després d'haver-me tret de l'Alcaldia de Pineda, s'entretenen en suspendre'm les conferències-lates que la gent em demana. I així quedo bé amb tothom; contesto a tothom que sí i no'm moc de casa en la seguretat que arribarà el telefonema de consuetud: 'Conferència suspesa'. De manera que havent promès a tothom anar-hi, fa més de dos mesos que no he sortit de Pineda ni per anar a Malgrat. I com que ja fa dos anys que no vaig al cafè, ja gairebé ningú em coneix i el Directori és impotent per a perjudicar-me.»¹¹¹

El 9 de gener de 1925 pronuncia una conferència a l'Ateneu Enciclopèdic sobre «El sentit i l'obra de la Societat de les Nacions», en què explica la seva gènesi i la seva concreció imperfecta per culpa de nacionalismes recelosos i interessos contraposats, i aventura que el dia que les resolucions de la Societat de Nacions tinguin reconeixement inapel·lable s'haurà donat un gran pas per a

110. SERRA I MORET, Manuel. «Què és el Front Únic?», *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 51 (18-X-1924), p. 1

111. *Carta de M. Serra i Moret a Florenci* (26-VIII-1924). [ANC].

la pau del món, fet molt important pels obrers perquè solament en la solidaritat internacional obtindran una garantia d'assegurança de les seves conquestes.¹¹² A Falset, Serra i Moret participà, per segon any, en la commemoració del Primer de Maig i intervingué en un acte organitzat per la Cooperativa Obrera El Porvenir, on parlà sobre els avenços del socialisme en l'àmbit europeu. Repassà l'actuació de MacDonalld a Gran Bretanya; la victòria d'Herriot a les eleccions franceses, i l'èxit aconseguit pels suecs i els danesos, amb les respectives reducció i supressió de l'exèrcit, i comentà el triomf dels socialistes belgues i les incidències en la formació de govern. Acabà remarcant la transcendència de tots aquests episodis de les lluites civils i demanant una acció per part de tots que pogués donar el triomf a una societat nova basada en la fraternitat i la justícia. El 20 de maig féu una conferència sobre «El cooperativisme i l'evolució social» al casal de la cooperativa La Flor de Maig, al Poble Nou de Barcelona.

A partir del 27 de maig ja no apareix la signatura de Serra i Moret a *Justícia Social*. Sense poder desenvolupar qualsevol tipus d'activitat política, Serra i Moret i la seva esposa decideixen anar a l'Argentina a veure la família i passar-hi l'hivern austral. Pere Foix li retreu la seva expatriació amb la certesa que la seva presència a Catalunya hauria estat més profitosa a Catalunya, però Serra creia que podia combatre millor la dictadura des de qualsevol país americà o europeu.¹¹³

El darrers actes públics abans d'emprendre el viatge foren unes conferències sobre «El nou esperit de la cultura» (22-VIII-1925), en ocasió de la inauguració de la biblioteca de la Cooperativa El Rellogte al carrer Borrell de Barcelona, i sobre «Perspectiva política i social d'Europa» a la Societat Recreativa Cultural Iris de Mataró (28-VIII-1925).¹¹⁴ L'endemà les joventuts socialistes de Catalunya organitzaren un vermut de comiat al Cafè de La Rambla. Al vespre, en el Restaurant Coll del cim del Tibidabo, se celebrà un sopar-homenatge que comptà amb nombrosos assistents al voltant de Serra i Moret.¹¹⁵

El matrimoni Serra-Llorens embarcà l'1 d'octubre cap a Buenos Aires amb escales a Tenerife i Río de Janeiro. Durant el viatge, Serra emmalaltí i no pogué atendre tots els compromisos que l'esperaven a la capital del Plata. El 12

112. «A l'Ateneu Enciclopèdic. Conferència de Serra i Moret». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 64 (17-I-1925).

113. Foix, Pere. *Serra i Moret. Op. cit.*, p. 132.

114. «Conferència de Serra i Moret». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 95 (22-VIII-1925).

115. «El comiat a En Serra i Moret» *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 97 (5-IX-1925). Els assistents al sopar-homenatge foren: Cristòfor de Domènec, Manuel Alcàntara, Francesc Rossell, Salvador Abril —delegat dels socialistes d'Argentina—, Josep Comaposada, Manuel Escorza, Miquel Roqué, J. Roure-Torrent, Vicenç Tallardà —delegat de la cooperativa obrera La Victòria, de Calella—, Miquel Arnau, Emili Saleta, Joaquim Armengou, Josep Torrell, Francesca Rovira, Cosme Rofes i esposa, i Rafael Campalans i esposa. Excusaren la seva presència, però s'adheriren a l'acte, entre altres, Gabriel Alomar, Badia, Emili Mira, Jaume Aiguader, Ràfols, Modest Palahí, Ezequiel Gombau, Grant i Sala, Lluís Capdevila, A. Vilanova, Dr. Petit Freixa, Joan Toda, J. Llaveria, Delfí Dalmau, Socialistes de Ribes del Fresser, companys de Girona, Cooperativa El Porvenir de Falset, etc.

de gener de 1926 apareix en públic per pronunciar al Casal Català de Buenos Aires la conferència «El socialisme català i el moment actual de Catalunya». Serra i Moret, segons explica la crònica de *Ressorgiment*, començà l'al·locució per una definició del socialisme en general; exposà els avantatges que reporta col·lectivament i individualment; enumerà l'obra realitzada pel socialisme en diversos països europeus, i, després de referir-se a la creació de la USC, situà la seva posició personal davant el problema de la llibertat o independència de Catalunya —termes que no acaba de detallar el periodista. Quant a l'actualitat del moment, Serra analitza l'actuació del Directori i observa, citant exemples, que gràcies a la repressió brutal dels militars el país ha avançat enormement en el sentit de recobrar-se a si mateix. Es mostrà summament optimista del moment de prova, perquè tothom sabia suportar les malvestats sense renunciaments, amb dignitat i amb heroisme. En síntesi, afirmà que Catalunya es comportava bé, que tothom complia el seu deure i que no s'havia de témer ni per l'actitud del poble, d'aparent passivitat, ni per les mesures dictatorials contra tot allò que feia flaire a català; i postil·là que mai no hauria cregut que Catalunya pogués donar l'exemple de fermesa que estava donant, fins a fer-li rectificar a ell mateix opinions exposades anys enrere de justificat pessimisme entorn al recobrament de la pròpia personalitat dels catalans.¹¹⁶

Serra i Moret i la seva esposa tornaren a Europa en el vapor anglès *Highland Lock* (14-V-1926). Abans de marxar se'ls oferí en homenatge un te d'honor, organitzat per Francesc de Paula Marquès, al qual assistiren més de dues-centes persones.¹¹⁷ El 10 de juny arribaren a Londres, on Serra participà en el Congrés Mundial d'Emigració, en representació de *Justícia Social*,¹¹⁸ i estrenyé els seus vincles amb el laborisme anglès mitjançant contactes amb Clement Attlee, Ernest Bevin, Harold Laski i Herbert S. Morrison. Sojornaren del 22 de juny al 3 de juliol a París, on visità Léon Blum, cap del partit socialista francès, i assistí a una reunió amb líders socialistes, el francès Jean Longuet, el belga Emil Vandervelde i l'austríac Theodore Koerner.

Al seu retorn, Serra i Moret es trobà amb la Unió Socialista de Catalunya clausurada per ordre governativa (5-IV-1926), amb el seu òrgan de difusió, *Justícia Social*, proscriu i amb el Polytechnicum com a únic focus d'irradiació del pensament socialista. Aquesta entitat havia estat creada l'octubre de 1924 arran de l'expulsió del professor belga Georges Delshauwers de l'Escola Industrial de Barcelona i, en acte de solidaritat, la dimissió de Rafael Campalans i altres professors i l'abandó de les classes per gran nombre d'alumnes.¹¹⁹ El seu Patronat era integrat per Ferran Valls i Taberner, Lluís Guarro i Rafael Patxot, entre altres, i tenia la seu a l'edifici del carrer Sant Pere més Alt, 27, de Barcelona,

116. «Conferència de Serra i Moret», *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 113 (XII-1925), p. 1942.

117. «Comiat de Serra i Moret i Sara Llorens». *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 118 (V-1926), p. 1126.

118. *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 126 (1-V-1926), p. 1.

119. RIERA LLORCA, Vicenç. «Manuel Serra i Moret». *Contrapunt*. [Pineda de Mar], (I-1985), p. 15.

on es continuaren impartint els cursos. L'octubre de 1927 es convertí en Ateneu Polytechnicum amb Valls i Taberner com a president i Joan Aleu com a secretari. Seria l'aixopluc de les reunions socialistes, la tribuna on desfilaren notables intel·lectuals catalans del moment i el bressol de l'Associació Obrera de Concerts, dirigida per Pau Casals, i l'Associació Obrera de Teatre.

Serra i Moret tornà a reprendre la seva activitat de divulgació de les idees socialistes i il·lustradora del poble i per això no deixà perdre cap oportunitat, com quan, en ocasió d'anar a acomiadar-se del seu germà Bernat, que tornava a ingressar al noviciat de l'Institut de la Sagrada Família,¹²⁰ aprofità el viatge per fer una conferència al castell de Savassona a Tavèrnoles (11-IX-1927). Els marcs on disserta són els més diversos, però sempre orientats a un auditori obrer o petitburgès: la Casa del Pueblo de Mataró, on participa en una vetlla necrològica commemorativa del segon aniversari de la mort de Pablo Iglesias (23-XII-1927); la Cooperativa Obrera de Manresa, en la diada de la Cooperació Internacional, on tracta sobre «Cooperació universal» (7-VII-1928); la Lliga de Corredors del Comerç i de la Indústria de Barcelona, on parla sobre «La Geografia i les finances» (19-VII-1928), o la Cooperativa Mútua del Pa i Comestibles de Manlleu (10-II-1929).

L'Opinió, setmanari barceloní esquerrà, nascut el febrer de 1928, recollí en quatre entregues el text íntegre de la conferència que Serra i Moret pronuncià a l'Ateneu Barcelonès sobre «El Socialisme en el Govern dels pobles» (27-III-1928),¹²¹ amb un èxit tal que li'n demanaren una altra sobre l'actualitat a Rússia, que no arribà a fer. Les seves dots com a orador i la seva personalitat serien remarcades en la crònica de Josep Pla: «A l'Ateneu parlà gairebé dues hores sense cansar a ningú, mestre de sí mateix, agradable, conferenciant consumat [...] En Serra i Moret és un dels tants homes d'esquerra d'aquest país que té una vera personalitat que seria a tot arreu un valor aprofitable. Ara bé: el mecanisme social d'aquest país està muntat d'una manera que fatalment exclou de tota feina pública, per raons d'intolerància prèvia, aquest i molts altres homes que valen com ell. Imagineu la pèrdua que representa per al progrés moral i material del país l'exclusió sistemàtica i persistent a cada generació de la meitat almenys d'homes de valor que el país produeix. Hi ha com un embús format per tots els prejudicis d'una classe política tradicional contra tothom que es resisteix a pactar amb la intolerància. No és absurd que un home com en Serra, d'una cultura

120. Bernat Maria Serra i Moret (1886-1956) s'ordenaria sacerdot l'any 1928. Al Col·legi del Roser de Sant Julià de Vilatorrada exerciria la docència transmetent la seva afició per la llengua, la història i els costums de Catalunya. També s'ocuparia de la secretaria. Documentà tots els fons de la biblioteca i del museu, destruïts parcialment en un incendi l'any 1958. < http://www.meteovilatorra.cat/menu/hist_bio_bmsm.php > [Consulta: 6-III-2009].

121. SERRA I MORET, Manuel. «El Socialisme en el govern dels pobles»: *L'Opinió*. [Barcelona], núm. 10 I-Concepte modern del socialisme (21-IV-1928), p. 1 ; núm. 12, II-Organització internacional (5-V-1928), p. 8; núm. 13, III-Participació dels socialistes en el govern (12-V-1928), p. 3; i núm. 15-Elms socialistes en el poder (26-V-1928), p. 8.

tan positiva i vasta, sigui encara un home situat extramurs del moviment general del país? No és absurd que la gent lligui encara mentalment les idees del socialisme amb la guàrdia civil i la policia? A tots els països civilitzats passen les coses d'una manera diversa. Allà on hi ha una capacitat constructiva, el sistema social és favorable a l'absorció. No s'exclou a ningú en nom de la intolerància. Per contra: hom tracta més aviat d'harmonitzar valors contraris, de posar una cosa al costat de l'altra.»¹²²

El gener de 1929 s'oferí a Serra i Moret la direcció de *Justicia*, òrgan de la Federació Catalana de la UGT i portaveu dels principis socialistes; ell acceptà i també el Comitè Regional del Sindicat Socialista, que ho comunicà al seu Comitè Nacional. En el seu primer article, titulat «Tribuna», marcava la pauta a seguir pel setmanari, afirmant: «Aquesta i una altra tribuna obrera [*en referència a Solidaridad Obrera de la CNT*] han d'ésser obertes i han d'ésser lliures en tot ço que no contradigui els nostres principis fonamentals. La realitat circumdant ens diu prou bé que hi ha sentiments i afeccions que demanen un lloc a la nostra taula. Rebutjar-los no solament fóra insanitat, sinó que determinaria la nostra proscripció del camp de les lluites civils. El que se senti posseït de les fúries antirracials o es trobi víctima d'un col·lapse d'aquella part de la sensibilitat que ens lliga indeleblement al llinatge i a la terra, li escaurà de dissimular-lo per tal de no mesclar els nostres ideals en una funció que, més que aliena, resulta radicalment contrària als fins del Socialisme. Nosaltres som aquí per a recollir tots els batecs de l'ànima universal i no sostrauem pas els nostres del gran concert de les races i les nacions. Ni tampoc ens presentarem amb una disfressa que no ens escau. És per oferir-nos sencers a la causa del Socialisme que li consagrem el millor de nosaltres mateixos i fem afluir al gran corrent humà la flor de la nostra sang. I des d'aquesta tribuna, amb els ulls oberts a tots els horitzons, amb la mà estesa a tots els homes i amb el cor ple d'efusions per a tots els pobles i totes les races, dictarem la nostra lliçó, la lliçó que apresada dels grans mestres fa tornaveu en la pensa anhelant de les multituds i que hom no sap mai si la dicta o si l'escolta, si l'ensenya o si l'aprèn cada dia.»¹²³ Tres mesos després, Josep Comaposada tornaria a fer-se càrrec de la direcció de la revista arran de la seva confirmació en un nou Congrés de la UGT catalana.

L'abril de 1929 Serra i Moret, seguint la màxima de la USC «política vol dir pedagogia», hereva del noucentisme, imparteix un curs elemental en sis lliçons sobre «Nocions d'Història i de Filosofia», simultàniament a la Societat Iris de Mataró, l'Ateneu Obrer de Canet de Mar i el Casino Calellenc de Calella, que serà editat en llibre l'any següent per les entitats mateixes.¹²⁴ En el seu prefaci, Serra explica que «pensa complir un deure de ciutadania i oferir un

122. PLA, Josep. «Resum de la Setmana». *L'Opinió*. [Barcelona], 14-IV-1928, núm. 9, p. 3

123. SERRA I MORET, Manuel. «Tribuna». *Justicia*. [Barcelona], núm. 38 (28-II-1929), p. 1.

124. SERRA I MORET, Manuel. *Nocions d'Història i de Filosofia. Curs elemental en sis lliçons*. Edició conjunta per Mataró: Societat Iris; Canet: Ateneu Obrer; Calella: Casino Calellenc, 1930.

nou tribut a l'obra d'emancipació d'aquesta massa enorme de ciutadans que es veuen privats de tot auxili moral i intel·lectual i que només és cridada a portar tota la càrrega feixuga de la monstruosa societat capitalista.»¹²⁵ En abordar les tendències de la filosofia moderna, analitza en profunditat els avenços de Kant i esbossa breument el pensament de Saint-Simon. «Amb ell —*diu Serra*— se sumen un estol de pensadors selectes, com Lerroux, Reynaud, Lamennais, Buchez i Fourier, a França, i Owen i Thompson i altres a Anglaterra, per a donar a la filosofia i a la ciència la noble qualitat de riquesa social i la doble missió d'alliberar l'esperit i establir la justícia i l'equitat entre els homes. Els utopismes de More, Campanella i Morelly són també un motiu en aquest nou moviment que no és sistema, religió ni secta, que no vol crear mites ni sotmetre el pensament a noves disciplines, sinó que vol que el saber, com totes les benaurances de la vida, sigui patrimoni de tots i es revesteixi de la puresa, de la dignitat i de la llibertat necessàries per a poder ésser aliment dels humils, dels inèdits, cridats pel progrés a integrar també el món de la consciència futura. Els seguidors d'aquest moviment humanista no són un nombre més o menys crescut d'erudits, sinó les masses populars dels pobles més cultes d'Europa, i han adoptat un nom que pot ésser una qualificació per virtut de la forta idealitat que representa: es diuen Socialistes.»¹²⁶ Serra no cita cap pensador en la línia de Proudhon i, després de comentar les teories de Comte i Spencer, fa un simple esment a la teoria del determinisme econòmic de Marx.

Probablement, Serra i Moret reservava l'anàlisi de la doctrina de Marx per al pròleg, que signa el juny de 1929, de la primera traducció al català a partir de la versió francesa, a càrrec d'Emili Granier-Barrera, del «Manifest Comunista».¹²⁷ Serra atribueix al text de Marx i Engels el caràcter de document històric de transcendència universal amb un valor moral superior al seu valor científic. I respecte a la seva vigència afirma, sense por de caure en cap exageració, que és més actual en aquests moments que en l'època en què va veure la llum (1848) i que ara, «en l'any 1929, el moviment proletari català, en aquell aspecte positiu i eficient que té en els països més cultes d'Europa, ha de sortir encara del ventre prometedor de la nostra mare Catalunya. Per això podem afirmar que el Manifest Comunista, document octogenari i ple de vida, no arriba a Catalunya ni amb un minut de retard.»¹²⁸

Respecte al sentiment nacional, Marx afirmava que els treballadors no nien pàtria, però Serra, lluny de sumar-se al corrent que sostenia que tota manifestació de catalanitat era burgesa, argumenta que ningú havia negat que no la

125. *Ibidem*, p. 11.

126. *Ibidem*, p. 220-221.

127. SERRA I MORET, Manuel. Introducció. A: GRANIER-BARRERA, Emili. *Manifest del Partit comunista*. (Versió catalana de l'obra de Karl MARX i Friedrich ENGELS). Barcelona: Les edicions de l'Arc de Barà, 1930.

128. *Ibidem*, p. 12-13.

poguessin tenir: «Quan llegirà que els obrers no tenen pàtria se sentirà *estemordit*, però és justament aquesta afirmació rotunda la que més pot fer-lo meditar en la gran suma de veritats exposades en el Manifest Comunista. Perquè que els obrers no tinguin pàtria no vol dir en cap manera que no n'hagin de tenir. Quan una nova organització social haurà elevat les seves condicions de vida l'obrer podrà decidir quina quantitat d'afecció pot comprometre en l'obra de crear i recrear pàtries i comunitats nacionals, aquesta funció alterna de l'esperit que sempre ha estat i serà una deu molt fecunda de la cultura humana. Mentrestant l'obrer és un apàtrida i la brutal realitat ens diu amb més eloqüència que el Manifest Comunista fins a quin punt és certa aquesta declaració que els obrers no tenen pàtria.»

I davant el triomf de la revolució russa, que qualifica de prematura, Serra fa seves les paraules de l'exsecretari d'Engels, Karl J. Kautsky (expressades a la postguerra europea), que opina que si Marx i Engels visquessin ara reivindicarien la democràcia en contra de la dictadura a Rússia. I es referma en els principis democràtics, preconitzats per la Internacional Socialista: «La veu del Socialisme internacional, metòdic, conseqüent, ha trobat en el seu camí de desenrotllament normal el bloc massís, obstructiu, de la revolució prematura que necessita, per a justificar-se i sobreviure, apropiari-se tota la ideologia del Manifest Comunista i ajustar-la al marc estret de les seves condicions especials de temps i d'espai. Aprendre de la Revolució russa tot el que siguem capaços d'entendre, i destriarem d'aquell cas particular tots els elements susceptibles de produir fenòmens universals posant especial atenció en la tasca formidable d'educació popular que en el terme de pocs anys haurà de mostrar la bondat dels seus fruits. Però, ara com ara, no abandonarem el culte de la democràcia, ni renunciarem voluntàriament als nostres principis en benefici de cap dictadura [...] Els que creiem en el progrés incessant, els que concebem la vida com un gresol de purificació, trobem en aquella realització «d'un home, un vot» un dels més estimables tresors que ha arribat a descobrir l'ànima humana [...] L'exercici del poder ha d'ésser una funció exercida en forma natural i espontània com la cosa més normal i segura de la seva existència.»¹²⁹

Totes aquestes consideracions li costaran les desqualificacions d'alguns comunistes que el titllaran de socialoportunista i de lliberal petitburgès: «El marxisme en mans de Serra i Moret perd tota la seva potencialitat i resta reduït a pedantisme intel·lectual. Tot el que sigui marxisme verbal per apropar-se a les masses obreres és del patrimoni de Serra i Moret. Però tot el que sigui marxisme actiu per separar-se de la democràcia burgesa que explota i enganya al treballador, ni parlar-ne. «Un home, un vot», vet aquí tot el «marxisme actiu» de Serra i Moret, proloquista del Manifest Comunista.»¹³⁰

129. *Ibidem*, p. 34-36.

130. FUSTER, J. «Comentant una traducció. El marxisme dels 'nostres marxistes'. *Treball*. [Barcelona], núm. 27 (30-VIII-1930), p.8.

La pressió exercida des de diversos àmbits (intel·lectualitat, partits polítics, moviment obrer, una fracció de l'exèrcit, etc.), les primeres escomeses de la crisi econòmica de l'any 29, la manca de recolzament dels sectors que havien donat suport a l'adveniment de la dictadura i la tibantor en les relacions amb el rei Alfons XIII, obligaren aquest, temerós que el descrèdit de la gestió de Primo de Rivera propiciés la seva pròpia caiguda, a demanar la dimissió del dictador, que ho féu el 27 de gener de 1930 al·legant motius de salut —exiliat a París, moriria el 16 de març. El general Berenguer fou l'encarregat d'assumir la presidència del Govern i de cercar el camí al retorn constitucional, en un període de transició conegut popularment com la *dictablanda*.

Serra i Moret és reposat al consistori de Pineda i inicia aleshores una tasca de revitalització del teixit social: «Serra i Moret és del poble i per al poble: per això el veiem sempre el capdavanter de totes les peticions reivindicadores —amnistia, llibertat per als perseguits— que es porten a terme a la comarca, presidint tots els actes de caràcter civil, cultural o humanitari que se celebren, impartint conferències populars i portant amb la seva digna eloqüència —fidel expressió del que sent i del que pensa— llum als cervells, amor als cors, per fer els homes ciutadans conscients, ben dignes i ben lliures.»¹³¹

Serra no és home d'acció, la seva suma als plans de conspiració contra la Dictadura la duu a terme amb l'eloqüència de la paraula i la capacitat de convenció. La seva tasca és ingent en aquests moments. A la seu social del CADCI de Terrassa parla sobre «El Socialisme com a mètode i com a fi» (14-III-1930). Apareix a la nòmina de col·laboradors del *Diari de Vich*, d'estrena el Primer de Maig. Pren part com a orador en un magne acte pro-presos a la sala Mozart de Calella, «advocant perquè tots eduquem el nostre esperit de ciutadania a fi de fer-nos dignes de la presó, ja que en ella es troben avui tots els homes de més abnegat llinatge que per una causa comuna a tots els treballadors han sacrificat llur llibertat.»¹³² I fa una conferència a l'Ateneu Polytechnicum sobre «Ciutadania i Obrerisme» (1-VIII-1930).

En ocasió de l'homenatge ofert pels intel·lectuals catalans als castellans que l'any 1924 defensaren la llengua catalana mitjançant un manifest i tres anys més tard organitzaren la Festa del Llibre Català a Madrid, Serra i Moret provocà un petit enrenou. Havent sopat al restaurant Pàtria (24-III-1930), Companys, Samblancat i ell feren una al·locució d'agraïment. Les paraules de Serra i Moret, en nom dels socialistes, amb un to mordaç, no sonaren bé a totes les orelles: «Després d'escoltar aquest brillant torneig de frases escollides i fraternals i de veure exposats sentiments d'alta comprensió i de pregon respecte a la llibertat dels homes i dels pobles, m'atreveixo a creure que ens trobem tots en estat de gràcia suficient per a resoldre els nostres problemes en la més gran harmonia i

131. «Els homes de l'esquerra – Serra i Moret». *La Aurora*. [Blanes], núm. 9 (31-V-1930), p. 5.

132. «Comarcales-Pineda». *Aurora*. [Blanes], núm. 10 (7-VI-1930), p. 7.

amb les millors probabilitats d'encert. Em plau de dir que jo em trobo més bé entre vosaltres que amb el noranta per cent dels meus compatriotes i això no em priva, al contrari, m'obliga, a suggerir que fem com van fer Suècia i Noruega fa un quart de segle, és a dir, que ens abracem amb sincera i joiosa efusió, que ens estremem les mans, i d'ara endavant cadascú en el seu, deslligat de compromís, ben viure, ben independent, ben capaç de seguir comprenent-se i de seguir estimant-se, per tal de poder treballar conjuntament i separatament en la més gran de les empreses humanes, la final alliberació de tots els homes i de tots els pobles.» Anys després reflectiria la incomprensió al seu discurs: «No fou pas una ovació la que coronà les nostres paraules sinó murmuris i protestes sorolloses particularment de part dels catalans reunits a la sala. Tampoc no fou per a nosaltres una experiència única. Sovint ens hem sentit estrangers entre la nostra gent; però les votacions copioses i inequívokes del nostre poble ens donaven la certesa que, en el fons, el poble pensava com nosaltres.¹³³

El primer d'abril de 1930, la USC es reorganitzava a partir d'una assemblea de la qual sortí una nova executiva, presidida per Gabriel Alomar i on figura Serra i Moret com un dels vocals, i feia públic un manifest en què demanava per Catalunya «el dret a constituir-se en concessió del poder central no per una distribució apriorística de cantons o autonomies, sinó pel reconeixement d'una voluntat col·lectiva coronada per una ciutadania que garanteixi la prèvia assegurança de les llibertats individuals, i per la plenitud d'un idioma amb tots els drets de la convivència en les més altes lluites espirituals de la cultura...».¹³⁴ A la recerca de la convergència entre l'oposició, al final d'abril Serra i Moret pren part, juntament amb Lluís Companys, Eladi Gardó, Rovira i Virgili i Marcel·lí Domingo, en el míting d'afirmació republicana que se celebra a Mataró amb motiu de la inauguració del Centre Republicà Federal. El 2 de maig es divulgà el Manifest d'Intel·ligència Republicana, redactat per Campalans dos mesos abans i on apareix Serra com un dels membres de la USC firmants, i que encabia pràcticament totes les forces polítiques, socials i sindicals contràries a la Monarquia. A Espanya aquestes forces s'agruparen al voltant del conegut com a Pacte de Sant Sebastià (17-VIII-1930), una de les comeses del qual seria la formació d'un comitè revolucionari, que elegiria un govern provisional per propiciar el derrocament del règim i dotar Catalunya d'un règim autòmic. Malgrat que l'acció dels membres de la USC en aquests moviments de conspiració fou activa, en especial per part de Campalans i els germans Xirau, la tasca de Serra i Moret resta en un segon pla, probablement per les seves ocupacions a l'alcaldia de Pineda.

El 15 de juny de 1930 Serra i Moret, acompanyat de Sara Llorens, assisteix a la solemne inauguració de la columnata restaurada del Temple Romà de Vic. Una de les columnes es dedica a la memòria del seu pare, Josep Serra i

133. SERRA I MORET, Manuel. *Ciutadania catalana*. *Op. cit.*, p. 180.

134. «Manifest a l'opinió». *La Nau*. [Barcelona], (2-IV-1930), p. 1.

Vic (15-X-1930). Inauguració de les columnes del Temple Romà.
 Presidència: Ferran Valls i Taberner, canonge Collell, Ramon Calderó i Abadal (alcalde de Vic), Sara Llorens i Manuel Serra i Moret. Darrere: l'oncle Manuel Moret i els germans Lluïsa i Bernat i altres. (Fons Ramon Bayés i Turull).

Campdelacreu, descobridor i iniciador de la reconstrucció del temple. Fent ús de la paraula en l'acte, Serra no desaprovà l'ocasió de reivindicar la sobirania popular.¹³⁵ Uns mesos més tard torna a Osona per rebre un homenatge que se li tributà a la font de la Parra a Santa Maria del Corcó. Serra i Moret recità uns versos de la seva esposa, present a l'acte però impossibilitada de declamar pel seu delicat estat de salut, dedicats a Ferran Alsina, fundador de la Cooperativa Industrial, que havia anat a la cerca d'un remei per a la seva malaltia per aquells paratges del Collsacabra. En l'acte intervingueren Lladó, Codina i Castells, com a representants dels feus ugetistes de Manlleu i Roda de Ter, per cedir posteriorment la paraula a Serra i Moret, que animà a fomentar les cooperatives, demanà el vot per als republicans i féu tres reflexions sobre socialisme, qüestió catalana i llibertat: «El socialisme científic és una cosa molt senzilla. Tots tenim els mateixos drets i deures, però si al proletari li llevem tots els drets, què li exigirem després? Hi haurà algú tan irracional que defensi una terra en aquest cas? No arrabassarem la collita a ningú que la treballi, en discutirem el traspàs a un altre que en cobra el rendiment sense costar-li cap esforç. Socialisme és el dret de tots, no volem llevar res a ningú, però tampoc volem que ningú ens prengui res [...] Si pregunteu sobre la qüestió catalana [...] haurem de dir que

135. «Gràcies a tothom». *Diari de Vich*. [Vic], núm. 38 (16-VI-1930), p. 1.

L'Esquirol (Osona, 7-IX-1930). Homenatge a Manuel Serra i Moret a la Font de la Parra. (Fons Biblioteca Municipal de Manlleu).

tots portem el segell del lloc on hem nascut, cosa impossible d'esborrar i que no es pot discutir. Som catalans. Ningú ens ha demanat per ésser-ho! I això no ens predisposa en contra de ningú, ni l'ésser català m'impulsa a mi a tenir odi a cap castellà, sinó que m'uneix a un home que és d'una altra raça, que té una altra terra... Som catalans i prou! [...] Llibertat per a nosaltres, per què no? Si ens administrem millor! Però els interessos espirituals no els podem fiar a ningú. Mireu el miracle que ha fet el sol nom de Catalunya, que moltes persones intel·ligents que han despuntat en un ram o altre de l'activitat humana no haurien existit si no s'hagués produït aquest ressorgiment. Hem d'aspirar, cosa molt alta, a fer de la Pàtria una república social respectant totes les varietats de terra, costums, vida rica, plena i multicolor. Una pàtria on tots siguem germans, amb el cor net i la consciència pura, i hem de constituir una societat lliure que faci impossible el dolor inútil i estèril.» Serra i Moret finí la seva al·locució dient: «Cal que Vic, Manlleu, Roda, l'Esquirol laborin per l'emancipació dels pobles, que la comarca de Vic sigui un exemple, quin goig per mi poder dir: Sóc de Vic per honorar-me; no el Vic ple de campanars precisament, sinó del Vic, ciutat lliure. Quina satisfacció més gran per mi!»¹³⁶

136. «A Santa Maria de Corcó. Homenatge a Manuel Serra i Moret», *Diari de Vich*. [Vic], núm. 105 (9-IX-1930), p. 1-2.

En el marc de la Vuitena Festa de la Cooperació Internacional i amb l'objectiu de divulgar la teoria i la pràctica de la cooperació, la seva finalitat i els seus avantatges, se celebra en el Teatre Nou de Barcelona un acte en el qual Serra participa, amb altres ponents, exposant el tema «La cooperació de producció i treball i els obrers» (6-VII-1930). El 8 de setembre es constitueix l'Institut Català de Sociologia, sota la presidència de Jaume Algarra, amb l'objectiu d'estudiar i divulgar totes les disciplines de les ciències socials, d'intercanvi amb altres pobles i de l'associacionisme per la pau humana en un ordre purament especulatiu. Serra i Moret és elegit vocal de la Junta. La sessió inaugural se celebrà a l'Ateneu Barcelonès amb una conferència de Josep M. Tallada sobre «El moment actual de l'organització corporativa espanyola», on Serra exposà els seus comentaris.

El mateix mes de setembre Serra i Moret viatja a Ginebra com a integrant de la delegació catalana al VI Congrés de les Nacionalitats Europees, celebrat sota els auspicis de la Societat de Nacions. La representació catalana, malgrat la discòrdia política existent, fou unitària i estava integrada, a més de Serra, per Francesc Maspons i Anglasesell, president; Joan Estelrich, de la Lliga Regionalista; Francesc M. Masferrer, d'Acció Catalana; Rafael Campalans, de la Unió Socialista de Catalunya, i Francesc Tusquets, en representació dels sectors catòlics catalans. Com a secretaris figuraven Eduard Nicol, Artur Perucho i Rafael Ramis, aquest darrer membre del Directori d'Estat Català a l'exterior, que presidia Francesc Macià a Brussel·les. Malgrat molts entrebancs i una enorme lentitud s'avençava pel camí del reconeixement per part del dret internacional d'una autonomia cultural de totes les minories dintre l'estat majoritari. Serra reconeixia que «Fins ara, únicament Finlàndia i Estònia, països d'educació socialista, compleixen lleialment llurs deures respecte a les minories nacionals. I, en un altre ordre, cal reconèixer que les Repúbliques Socialistes Soviètiques han demostrat una comprensió i una disposició excel·lent per a resoldre en termes de justícia els problemes de diferenciació de races i de convivència de pobles distints en un organisme supranacional.» En el terreny anecdòtic, consignem que en aquest viatge Serra pogué fer realitat el somni d'infantesa de visitar Suïssa i volar en aeroplà. En el pla sentimental, va retrobar-se amb mossèn Bartomeu Barceló, clergue exiliat a França, perseguit pels militars amb motiu d'un sermó que féu a la Catedral de Girona quan hom proscriví el català a les esglésies.¹³⁷

El 25 de setembre de 1930 Macià torna sobtadament a Barcelona, però la policia el retorna a França. Aleshores es constitueix el Comitè Pro-Llibertat, integrat per republicans, socialistes, comunistes i cenetistes, que reclamava el seu retorn i el de la resta dels exiliats, l'alliberament del presos polítics i el restabliment de les garanties constitucionals. Aquest Comitè con-

137. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Llorens Carreras (3-IX-1929)*. [ANC].

tactà amb el Comitè revolucionari espanyol per preparar un cop de força el 15 de desembre, que no s'arribaria a produir pel fracàs de la insurrecció de la guarnició de Jaca, tres dies abans. Els capitans Galán i García Hernández serien afusellats i el Govern revolucionari provisional empresonat, com també molts dirigents polítics i sindicals. Un cop cregué controlada la situació, el Govern Berenguer convocà eleccions legislatives, però l'abstenció de la majoria de forces polítiques precipitaria la seva dimissió.

El 22 de febrer de 1931 Macià retorna definitivament a Catalunya. Sara Llorens i Manuel Serra acudeixen a rebre'l a l'estació de ferrocarril de l'Empalme (Maçanet - Massanes) i l'acompanyen fins a Pineda, seguit per una comitiva espontània de seixanta cotxes. «Pineda fou el primer poble que petjà. Era un quart de dues. La gentada aguantava a peu ferm l'espera. Fou un moment emocionant per a tothom. Tothom el mirava com a un ésser sobrenatural: com a un representant legítim d'una veritat eterna. Tothom volia estrènyer-li la mà. La mà d'ell tremolava... Noves flors, nous visques, i la corrua de cotxes empenia marxa novament cap a Barcelona, havent-se d'aturar a la majoria de pobles de la Maresma per a rebre nous homenatges i efusions.»¹³⁸ Celebrada el mes de març la Conferència d'Esquerres en què nasqué Esquerra Republicana, Macià oferiria a Serra i Moret la possibilitat d'incorporar-se a aquesta formació. Aquest hi renunciaria per romandre a la USC, però des d'aleshores s'establiria una aliança electoral amb ERC, duradora i reeixida, que s'encetaria a les eleccions municipals del 12 d'abril.

138. LLORENS, Sara. «El repatriat». *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 177 (IV-1931), p. 2858.

8. L'ENTUSIASME: LA REPÚBLICA CATALANA

La victòria de les candidatures republicanes a les eleccions municipals fou considerada com un autèntic plebiscit antimonàrquic que provocaria la caiguda d'Alfons XIII i precipitaria la seva marxa d'Espanya. El Govern del Comitè revolucionari sortit arran del Pacte de Sant Sebastià es constituïa en Govern Provisional de la Segona República Espanyola, presidit per Alcalá-Zamora (14-IV-1931).

Per conèixer les vivències de Serra i Moret a les jornades que seguiren a la victòria en els comicis quan, segons paraules textuais, «no sabien ben bé què fer amb la victòria», prendrem el relat que ell mateix oferí als lectors de *Ressorgiment* en el desè aniversari de la proclamació de la República Catalana:¹³⁹

«L'únic que tenia intuïció clara de l'esdevenidor era Lluís Companys. A les onze del matí del dimarts, dia 14, el telèfon de la meua casa de Pineda no parava. Entre els missatges que rebia, el de Campalans era imperatiu: 'Vine tot seguit. En Macià et reclama.' No vaig tenir temps de posar el cotxe en marxa. Un amic s'havia parat amb el seu auto, ornat amb la bandera de les quatre barres i l'estrella solitària, a la porta de casa meua, disposat a dur-me on fos necessari.

«Per Calella, per Canet i per Arenys, la gent ens saludava riallera, pressentint la imminència de grans coses. A Mataró, els treballadors de les fàbriques, en comptes d'anar a dinar, s'havien aplegat espontàniament a les rambles. Em fou impossible seguir avant. Portat per la onada humana vaig arribar a la grandiosa portada de la Casa de la Ciutat, on els municipals i els guardes improvisats m'obriren pas escala amunt. Allà les discussions foren violentes. La majoria volia que es fes la proclamació de la República espanyola. El venerable Josep Abril —afusellat ignominiosament pels franquistes juntament amb el seu fill— sentia per mi un afecte paternal i va acceptar la meua solució conciliadora. Faríem la proclamació de la República, pura i simple, i jo em cuidaria 'extraoficialment' de matisar-la, car no teníem la certesa que el moviment pogués

139. SERRA I MORET, Manuel. «14 d'abril de 1931. La República catalana». *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 297 (IV-1941), p. 4795-4796.

reeixir a tota Espanya. I jo vaig dir que ‘Catalunya proclamava la República, amb Espanya o contra Espanya’ i que oferíem les nostres vides per a la defensa del règim naixent.

«Tothom va estar conforme, i vaig poder seguir la meua via encoratjat per l’adhesió cordial d’aquell poble ingenu i entusiasta. Però l’incident de Mataró va privar-me d’arribar a temps a la Generalitat per a la proclamació de la República Catalana feta per Macià, des del balcó principal de la plaça de Sant Jaume, davant d’un grup de vianants encuriós que aplaudiren ‘l’Avi’ amb fervorosa adhesió.

«Quan jo vaig arribar la plaça ja era plena i els mossos de l’Esquadra contenien la multitud frisa d’estrènyer les mans al cabdill de Catalunya. El nou cap de les forces, Pérez Farràs, em va rebre amb una ampla abraçada i amb les llàgrimes als ulls. En el Saló de Sant Jordi, Macià va abraçar-me emocionat, exclamant: -Quina llàstima que no hagueu arribat a temps!

«I va començar la desfílada interminable, les innombrables i contínues estretes de mans, la recepció de telegrams i missatges de tot arreu i de tons vibrants i efusius. Aviat es va saber que a Madrid s’havia proclamat la República i els altaveus anaven transmetent a les multituds les noves i les adhesions, entre aplaudiments i manifestacions de serena alegria. Macià havia de sortir al balcó de tant en tant, i les mostres d’afecte que rebia caldejaven l’aire i aixecaven una remor difusa i perllongada com la de la ventada a través de la selva.

«Cap al tard vàrem reunir-nos per a constituir Govern. Jo mateix vaig escriure en llapis, en una quartilla, la llista que Macià va llegir enfervorida a l’encendre’s els fanals de la gran balconada: Macià, president de la República Catalana; Casanovas, ministre de Defensa; Gassol, de l’Interior; Campalans, de Cultura i Educació; Serra i Moret, d’Economia i Treball; Giralt, de Finances; Carrasco, de Comunicacions i Assistència, i Vidal Rossell, d’Obres Públiques.

«Aquest fou el Govern de la República Catalana del 14 d’abril. Com que Carrasco no era present, jo vaig substituir-lo, anomenant un nou director de Correus i Telègrafs i anant personalment a les oficines centrals a depositar i expulsar el vell director, la resistència del qual —única en aquella diada— havia produït una col·lisió violenta amb trets i ferits.

«Companys, per la seva banda, després d’haver desallotjat pacíficament al senyor Martínez Domingo de l’Alcaldia aquell matí, per la tarda va entrar resoltament a l’edifici del Govern Civil i va treure a empentes al gàngster Emiliano Iglesias, que s’hi havia instal·lat subreptíciament. Amb una estratagema feliç havia també aconseguit que el general Despujol lliurés, sense discussió, la Capitania al general López Ochoa, el qual, després de la presa de possessió, va aplegar-se amb nosaltres a la Generalitat oferint l’adhesió i la cooperació activa de l’exèrcit. Els caps de les forces de la Guàrdia Civil i de Carrabiners vingueren a fer l’acte d’acatament al règim i al president, i per tal de donar una

Diputats a corts de 1931 es reuneixen amb el president de la Generalitat de Catalunya, Francesc Macià. D'esquerra a dreta: Pere Corominas, Jaume Carner, Francesc Macià, Manuel Serra i Moret, Ventura Gassol (dret), Lluís Companys i Amadeu Hurtado. (Fundació Pere Corominas).

sensació de força, una companyia de metralladores comandada pel capità Medrano —suara afusellat per Franco, al cap de dos anys de tortures—, després de desfilar marcialment i presentar armes al president de Catalunya i a la bandera barrada, es va distribuir estratègicament per les entrades i llocs d'accés al grandidós edifici de la Generalitat.

«L'onada humana es renovava constantment omplint la plaça de Sant Jaume, que fou, més tard, de la República. La nostra preocupació era el demà i l'encarrilament pacífic d'aquella torrentada de fervor popular. No volíem les tropes pels carrers i menys encara la Guàrdia Civil, per molt addicte que ens fos. Vàrem trobar una solució feliç i Campalans va escriure tot seguida una breu allocució que fou llegida per ràdio i amb amplificadors per tot Barcelona. La proclamació de la República era una festa del poble. El poble tenia dret d'exterioritzar la seva immensa alegria. Per consegüent, l'endemà, dia 15, era declarat festiu a tot Catalunya i, amb excepció dels serveis públics, tots els treballs serien suspesos sense que ningú deixés de percebre el seu jornal, car els patrons, associant-se a la festa, estaven disposats a pagar-los.

«Fou un acte de govern encertat, la primera decisió d'importància que va prendre el Govern de la República Catalana. En llits improvisats, en hores de la matinada, alleugeríem la nostra fatiga, cada un de nosaltres en el seu despatx de govern. En dir-nos 'bona nit', cap de nosaltres estava gaire segur del que portaria el demà o aquella nit mateixa. Però l'endemà va sortir el sol de la República, dolç i brillant com una custòdia viva. Des de les primeres hores el poble es

va llançar al carrer. Autoòmnibus i camions a desdir, engalanats amb banderes barrades i republicanes, multituds imponents per totes les vies, desfilada permanent i devotíssima davant de la Generalitat, i ordre, ordre, aquest ordre, aquesta serenitat i aquella mesura insuperable del poble català, en la diada més gloriosa de tota la seva existència històrica, en el dia més feliç que han conegut els catalans i tots els pobles de la península.

«Tots estàvem meravellats i l'eufòria arribava a l'extrem que la gent desconeguda s'abracés i es besés pels carrers de Barcelona i de les ciutats catalanes no podent contenir aquella alegria exultant, única. Els prohoms de les finances, de la indústria i de l'economia, que ens visitaven commoguts, no dissimulaven llur sorpresa i reconeixien la bondat del poble que, abocat en massa pels carrers, no va donar motiu a la més petita queixa ni va provocar el més lleu incident, i ens felicitaven sincerament, palpant-se el pit i la testa que les sentien segures després d'aquells mesos de neguits i de pors injustificades i covardes.

«Ja ha passat el 15 d'abril, i les xemeneies tornen a treure fum, i els carrers de la ciutat presenten l'aspecte més normal que hom pugui imaginar. La gent somriu encara, i revela aquella santa satisfacció de veure el gran ideal acomplert. ¡Oh, quin miracle! Les forces 'vives' tornaven encara en comissions solemnes a expressar llur astorament. ¿Era possible? ¿Érem nosaltres tan poderosos que poguéssim conduir aquell poble, per ells temible, amb un sol signe imperceptible? I què: els militars, no mourien fressa? ¿Estàvem ben segurs?

«Nosaltres els tranquil·litzàvem i els dèiem que no passaria res. Jo, com a conseller d'Economia i Treball, els deia que, si aprofitàvem l'arrencada, Catalunya podria anar molt lluny. Però, la República Catalana...! Això era una bogeria! Això no s'ho empassaven. Si la cosa es formalitzava, ¿on aniríem a cercar mercats per a la nostra indústria?

«La nit del 16, rumors de reunions militars al cercle d'oficials ens feren passar la nit en vetlla i amb les metralladores a punt. Però, res! La gent treballava, un grup meritíssim de militars addictes i l'oferta entusiasta dels carrabiners de morir per la República si fos necessari va aquietar els ànims. Els treballadors complien, i treballaven. Encara no sentien la influència dels elements provocadors que, més endavant, varen desorientar-los. Tot anava bé, i nosaltres començàvem a trepitjar ferm i a fer plans per al demà.

«El demà es va presentar amb les figures indecises de Nicolau d'Olwer, Marcel·lí Domingo i Fernando de los Ríos, flamants ministres de la República Espanyola, arribats en avió de Madrid en companyia de Carrasco Formiguera —una altra víctima de la insaciable ferotgia franquista. Iniciarem les converses en el saló presidencial, assistits per Josep Xirau, Amadeu Hurtado, Anguera de Sojo i, encara que breument, Jaume Bofill i Mates. Dinàrem tots plegats en silenci. Era la primera cortina que s'escorria sobre la inefable glòria d'aquelles diades.

Del desenvolupament i del contingut d'aquesta reunió, Serra i Moret en dóna compte al llibre *Ciudadania Catalana*.¹⁴⁰

«Com sempre esdevé en reunions controversials, els interlocutors aviat resten reduïts als pocs que sostenen diàleg. En aquest cas, per part dels representants de la República Espanyola foren Fernando de los Ríos i Marcellí Domingo els que restaren, i per part del Govern de la República Catalana foren Rafael Campalans, Joan Casanovas i nosaltres, car el president Macià, home d'escassos recursos oratoris, no va dir mai ni paraula, per bé que mai no abandonà el seu lloc, malgrat les llargues i fatigants sessions que duraven fins a la matinada. El sis que esmentem som en realitat els primers responsables de l'acord aconseguit la vetlla del 17 d'abril de 1931, que posà fi a l'efímera República Catalana.

«Recordem perfectament que en adreçar-nos als delegats de la República Espanyola férem dues al·legacions que sempre ens han estat cares i a les quals adjudiquem una valor espiritual decisiva: la primera, que en proclamar la República Catalana, donàvem forma tangible a la personalitat de la nació, i la segona, que per haver servat sempre l'esperit de ciutadania que caracteritza un poble, l'havíem consagrat i refós amb la nació mateixa per tal de fer-ne una entitat sobirana la qual no podíem abandonar ni cedir només que amb el sacrifici de les nostres vides. Aquesta és la funció i l'exemple de l'autodeterminació, practicada espontàniament, sense oposició aparent, la qual cal respectar per damunt de tot —dèiem tot adreçant-nos particularment a Fernando de los Ríos, amb qui, amb anterioritat, havíem tingut llargues assentades sense registrar sensibles discrepàncies.

«No podríem pas rememorar en termes d'exactitud representativa la gravetat dels nostres esguards i els semblants decaiguts per dies i nits de vetlla i amb esperits afeixugats per un seguit d'emocions profundes. La victòria de l'ideal immarcescible havia de prevaler per damunt d'afectes personals, de conveniències polítiques i d'aparences enganyadores, com l'alba havia de brillar l'endemà damunt un poble nou, orgànicament lliure.

«Val a dir en justícia que la solució adient, l'única, no sortí de cap de nosaltres en aquella sessió històrica del 17 d'abril. Fou Fernando de los Ríos, la immensa cultura del qual li donava una superioritat manifesta i una excepcional aptitud per a actuar en funcions delicades, prenyades de conseqüències, com les que en aquells instants es desenvolupaven en els sumptuosos salons del nostre vell palau. Encara ens sembla sentir-lo, suau, persuasiu, erudit, mig recolzat en un divan, parlant del Govern de la Generalitat, de la figura original i pràctica d'aquell organisme, de la seva possible adaptació a les noves formes democràtiques, del seu gran avenir i, sobretot, de la seva significació de singularitat i

140. SERRA I MORET, Manuel. *Ciudadania Catalana*. Op. cit., p. 182-184.

d'eficiència nacionals, tot marcant un abís entre ell i el conglomerat hispànic, el qual només podia comblar-se per una entesa confederal lliure i fraterna...

«Aquelles vetustes parets deuen fremir encara del ressò d'aquella paraula docta i justa, d'aquell esperit de comprensió que les dictava, d'aquella riquesa de conceptes confegits en un estadi superior, on els homes forçosament s'han d'entendre i s'han d'avenir. Hi havia encara l'encant de l'esforç en la pronunciació de la paraula Generalitat i altres mots que venien a to en la confecció de l'esquema del nou Govern de Catalunya que aquell vident presentava com un nou miracle de la vida i com una promesa per als catalans i per a tots els espanyols.

«Tot just Fernando de los Ríos finia la seva subtil i afortunada improvisació, Macià, commogut, li estrenyia les mans i li deia: 'Entesos! D'ara endavant, el Govern de la República Catalana es converteix en Govern de la Generalitat de Catalunya, amb plena independència del de Madrid en tot el que fa als afers interiors de la nostra terra.' I tot seguit es posà al telèfon per a comunicar ell mateix la bona nova al president del Govern de la República Espanyola, Niceto Alcalá-Zamora, el qual de l'altra extremitat del fil estant ens transmetia les seves efusives abraçades.

«Bon acabament d'una aventura ardidada que fou, de totes maneres, fecunda i gloriosa. Aquesta mena de treva i de concessió a la República Espanyola, aquesta entesa cordial en moments de grans transformacions per als pobles espanyols, no era sobrera ni era inoportuna i, si mans barroeres —no parlem pas de les forasteres sinó de les catalanes— no l'haguessin maculada, possiblement avui Catalunya fóra aquell mirall que Fernando de los Ríos evocava i hauria ajudat a salvar tots els pobles d'Espanya. Els catalans eren els primers que havien d'haver après que acabaven d'adquirir la més preuada joia i que feia mester de mans molt netes, d'esperits molt elevats i de generositats a tota prova per a oficiar en l'altar de la Pàtria quan ella obria els ulls a la vida de la llibertat, del dret, de la justícia, d'aquella autodeterminació que predicàvem i que molts entenien com una simple promoció en el deport de l'autofinançament i de les ínfimes afirmacions personals.

«Prou bé sabíem el que hi havia a l'altra banda, darrera d'aquells homes de bona voluntat que, voltats d'anarquia i de desori, construïen la República. Prou sabíem els perills que, dintre casa mateix, hauria de salvar la institució d'una Generalitat, prefigura del nostre estat independent que havia de guanyar els cors i els enteniments per a una empresa tan arriscada i tan grandiosa. El que no sabíem era que el dia que baixàrem les escales de la Generalitat per haver deixat de formar part del Govern de Catalunya, ens sentiríem més francs i més alleugits que quan les pujàvem, car, almenys, sabíem que sortíem nets i purificats per un esforç que només Macià comprenia i estimava.»

9. EL DESENCÍS: CONSELLER DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

Amb el convenciment que el criteri unànime del Govern espanyol i el català era que la representació popular directa determinés l'estat de dret de la futura Catalunya lliure dintre de la Federació Republicana Espanyola, segons manifestacions seves a la premsa,¹⁴¹ Serra i Moret es feia càrrec de la conselleria d'Economia i Treball del Govern de la Generalitat provisional de Catalunya presidit per Francesc Macià el 28 d'abril de 1931. El Govern estava integrat, a més d'ells dos, per les següents conselleries i titulars: Governació: Joan Casanovas i Maristany (ERC); Instrucció: Ventura Gassol i Rovira (ERC); Foment i Agricultura: Salvador Vidal i Rossell (UGT); Sanitat i Beneficència: Manuel Carrasco i Formiguera (PCR); Finances: Casimir Giralt i Bullich (PRR), i Justícia i Dret: Pere Comas i Calvet (ERC).

Un dels seus primers actes públics, juntament amb l'alcalde de Barcelona, Jaume Aiguader, i el president d'Unió Catalanista, Vicenç A. Ballester, fou l'homenatge a la memòria del doctor Martí i Julià amb la reposició de la placa que donava nom al carrer que mena de la Reforma (Via Laietana) al Pla de la Seu.

El 24 de maig Serra i Moret obtingué dues actes, per Mataró i Arenys de Mar, a la Diputació Provisional de la Generalitat. El mateix dia és nomenat, juntament amb Albert Bastardas, membre del consell directiu de la Fira de Barcelona. A les eleccions a Corts Constituents del 28 de juny també fou elegit en les llistes de la USC, aliada a una ERC que comptava amb l'aviador Ramon Franco Bahamonde com a candidat. La multiplicat de càrrecs obliga Serra a demanar successives excedències a l'alcaldia de Pineda, de la qual era titular. «En Manel mai no té un dia de lleure (inclús els diumenges els té sempre ocupats) —*escriu Sara Llorens*. És un treball enorme el que pesa damunt d'ell, i mai podem fer projectes d'esplais, perquè a darrera hora li surt un altre quefer.»¹⁴² Amb Rafael Campalans, lliurat a la redacció del projecte d'Estatut

141. «Davant el moment polític» [Opinió], *La Rambla*, [Barcelona], (27-IV-1931), p. 15.

142. *Carta de Sara Llorens a Martí Genís Aguilar* (8-VI-1932). Transcrita a MIRÓ, M. Mercè. *Op. cit.* p. 428.

de Núria i a les tasques de diputat a Corts, és en aquest context que es produeix el retorn de Joan Comorera a Catalunya i la seva integració a la USC.

Comorera s'havia exiliat a l'Argentina l'any 1919, però el 1931 vivia refugiat a Montevideo, expulsat després del cop d'Estat del general Uriburu l'any anterior. Al país andí havia militat molt activament al Partit Socialista i havia col·laborat a *La Vanguardia*, el seu de òrgan de premsa. Serra i Moret —també Campalans— és el principal valedor per a la incorporació de Joan Comorera a la USC, coneixedor de les seves dots com a activista i com a periodista. És més que probable que ambdós coincidiren en més d'una ocasió durant l'estada de Serra a l'Argentina a la fi de 1925. Però no podem demostrar-ho en no haver trobat cap document en els diversos fons consultats. Miquel Caminal afirma el mateix en la seva extensa obra sobre Comorera.¹⁴³

Arribat a Catalunya a mitjan juny, Comorera és nomenat secretari d'organització i propaganda en el primer Comitè Executiu de la USC el 10 de juliol i l'endemà, data de la reparició del setmanari *Justícia Social*, ja figura com a director de la publicació.¹⁴⁴ Serra també el fa secretari seu a la Conselleria de Treball. D'aquesta manera, Serra, el teòric, assequible, lliurepensador, orador, distanciat en el seu relativisme intel·lectual, aclaparat per múltiples càrrecs, troba el complement idoni en Comorera, pragmàtic, eixut, home d'acció, unívoc, poc comunicatiu, analític, bregat en la lluita política diària i dotat d'unes capacitats extraordinàries d'organització. Comorera anirà construint l'aparell del partit i assumirà progressivament el paper rector: Alomar seria expulsat per no sotmetre's a la disciplina interna, i Campalans, Serra i Moret i els germans Josep i Joaquim Xirau, arraconats.

La Unió Socialista de Catalunya, que comptava aleshores entre tres i quatre mil efectius, per a Josep Termes esdevindria «el més important dels partits obrers de l'època de la República. Un important partit obrer, de tipus nou (ben lluny dels esquemes de l'anarquisme o del sindicalisme clàssic), configurat a l'estil de la social democràcia germànica o del laborisme britànic, i que sintetitzava els dos moviments crucials en la configuració de la Catalunya contemporània, l'obrerisme i el catalanisme.»¹⁴⁵

143. CAMINAL, Miquel. *Joan Comorera – Vol. I Catalanisme i Socialisme (1913-1936)*. Barcelona: Editorial Empúries, Barcelona: 1984, p. 66 [nota].

144. Joan Comorera ja figurava com a col·laborador de *Justícia Social* en el primer número del setmanari, publicat el 3-XI-1923. La nòmina de col·laboradors en la reparició l'any 1931 era la següent: director: Joan Comorera; redactors i col·laboradors: Política Internacional, M. Serra i Moret; Cooperativisme, Joan Colomer i Lluís Ardiaca; Qüestions agràries, R. Castelltort; Higiene Social, Emili Mira, F. Montanyà i Cosme Rofes; Pedagogia, Joan Forment; Ciència, Rafael Campalans; Arts plàstiques, Alfons Maseras; Literatura nacional, J. Roure i Torent; Literatura estrangera, Ramon Vinyes; Teatre, Ambrosi Carrion; Cinema, Lluís Ardiaca; Acció Sindical, Conrad Guardiola; Dibuijant, «Shum». Temes generals, Gabriel Alomar, Martí Bagés, Felip Barjau, J. Duran i Guàrdia, E. Granier-Barrera, Josep Maria Massip, Modest Palahí, J. Ràfols Camí, Francesc Viladomat, Xavier Xaparro, Joaquim Xirau, Josep Xirau i molts d'altres. *Justícia Social*. [Barcelona], 3a època, núm. 1 (11-VII-1931).

145. TERMES, Josep. *Pròleg*. A ALCARAZ, Ricard. *La Unió Socialista de Catalunya*. Edicions de la Magrana, Barcelona: 1987, p. 5-6

Les actuacions de Serra i Moret com a conseller s'emmarquen en la combinació de la defensa de la propietat privada amb una política progressista respecte els mitjans de producció, tot potenciant gradualment cooperatives i la col·lectivització d'empreses, accions que espanten les dretes, que les conceptuen extremistes, i exalten les esquerres, que les consideren febles. Exercí el càrrec sense partidisme i amb un gran sentit nacional. Amb carència de pressupost propi de la Generalitat, Serra hagué de lluitar contra les conseqüències derivades de la crisi econòmica mundial, l'atur i els problemes socials derivats d'ambdues causes. I també contra l'actitud de Largo Caballero, ministre de Treball del Govern espanyol, obstinat a no cedir competències, fet que produí més d'un conflicte addicional com el que es registrà en ocasió d'una vaga d'estibadors del moll de Barcelona i altres aldarulls promoguts per la branca més combativa de la CNT, sindicat vist per Macià amb més bons ulls que la UGT.¹⁴⁶ En aquest àmbit, Serra impulsarà l'actuació dels jurats mixtos i, en la mediació de litigis, actuarà amb un equànime sentit de l'arbitratge.

Serra aplaudiria la signatura del denominat «Manifest dels Trenta», l'agost de 1931, en què trenta anarcosindicalistes (Àngel Pestaña i Joan Peiró, entre ells) rebutjaven el predomini dels extremistes de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI) en el si de la CNT i declaraven la seva posició constructiva vers la Segona República. Lamentarà, però, el retard amb què apareix el document ja que, de reeixir mesos abans les seves propostes, els seus efectes es podrien haver estès per tota la col·lectivitat i haver obtingut repercussions altament beneficioses per a l'economia. De totes maneres, es congratula: «El Manifest que havem llegit obre a la CNT un nou període de vida. Avant per aquest camí, que la victòria no pot fallar.»¹⁴⁷

La creació d'una Borsa de Treball i un cens obrer i la instrumentació d'auxilis per als obrers sense feina —principalment dels treballadors de la indústria metal·lúrgica en atur forçós—, que es canalitzarien a través de l'Institut d'Assistència Obrera i la declaració del Primer de Maig com a festiu a tots els efectes, seran les seves primeres gestions. Seguint els projectes implantats a l'Ajuntament de Pineda, instituí pensions per a vells. La seva intervenció evità una vaga de llum i força que estava a punt d'esclatar. Establí les normes reguladores de les empreses obreres o cooperatives. I creà l'Institut d'Investigacions Econòmiques, dirigit per Josep A. Vandellós, que editaria un *Butlletí* de gran prestigi pel rigor científic de les seves aportacions.

En un altre àmbit, hem de remarcar que Serra i Moret organitzà la Comissió de Turisme que donaria lloc a la Federació de Turisme de Catalunya i Balears, entitat creada aleshores per organitzar els serveis relacionats amb aquesta

146. La UGT i el PSOE criticaren aquesta inclinació repetidament. Vegeu: «La Confederación Anarquista, órgano oficial del señor Macià». *La Internacional*. [Madrid], núm. 1 (13-VI-1931).

147. SERRA I MORET, Manuel. «Ja era hora». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 9 (5-IX-1931), p. 1.

activitat. «Com a socialista —*afirmaria*— he de sentir-me atret per una tasca com la del turisme, que té un significat internacionalista i és considerat arreu com un mitjà per a intensificar i facilitar les relacions entre els pobles.»¹⁴⁸

En el seu report al Primer Congrés Nacional de la Unió Socialista de Catalunya (febrer de 1932), sobre la tasca feta des de la reconstrucció de la USC, la col·laboració amb el comitè revolucionari espanyol per enderrocar la monarquia i amb Esquerra Republicana per governar Catalunya, Serra parla de compromisos amb Catalunya que han quedat enrere per als nous governants espanyols i dels projectes de la seva conselleria, entre els més destacats el pla d'ajut econòmic a les cooperatives, i finalitza destacant l'ètica socialista palesa en el fet que, a excepció del càrrec de secretari del seu departament, Joan Comorera, no hi havia hagut cap funcionari introduït per la USC ni tampoc cap afiliat que hagués sol·licitat convertir-se en buròcrata a càrrec de la «menjadora» oficial.¹⁴⁹

I va fer tot això —escriu Granier-Barrera— «contra la rutina, la mala voluntat i el sabotatge de molta gent, amb mitjans precaris —no li van habilitar ni tan sols un despatx prou gran fins passats alguns mesos—, i tot de manera discretíssima, sense exhibició personal de cap mena. Àdhuc va aconseguir alguna vegada —miracle màxim en aquests mesos trasbalsats— captar l'ajuda d'elements socialment refractaris a la seva obra i a la seva orientació, com la banca o la propietat, encara que després tornés a perdre fatalment aquesta bel·ligerància [...] Un fet que cal recollir de tot això és que quan va dependre de Serra i Moret la solució d'un litigi, el plet fou resolt en forma més o menys estable, a satisfacció d'ambdues parts. La seva gestió, si per una banda inclinava els obrers a confiar en els òrgans de govern i per aquest camí els incorporava a la política, per una altra vencia resistències dels conservadorismes excitats i per aquest camí els portava de fet a consolidar el nou règim.»¹⁵⁰

Serra sempre comptà amb la confiança del president Macià, i una bona prova d'això és que superà els ajustos i les dues crisis del Govern provisional (29-XI-1931 i 3-X-1932) i es mantingué al front de la seva conselleria. Celebra des les primeres eleccions al Parlament de Catalunya amb el clar triomf d'Esquerra Republicana i elegit Francesc Macià president de la Generalitat, Serra i Moret deixà el càrrec el 19 de desembre de 1932, per donar pas a un Consell monocolor. El cap del Consell Executiu, Joan Lluhí i Vallescà, en la primera sessió parlamentària, lamentà la pèrdua d'un excel·lent company, home recte, polític lleial, extraordinàriament capacitat en sentit cultural i tècnic, persona

148. «Conversa amb el Sr. Serra i Moret. La Federació de Turisme». *Mirador*. [Barcelona], núm. 157 (4-II-1932), p. 3.

149. «Primer Congrés Nacional de la USC - Reports». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 34 (27-II-1932), p. 3.

150. GRANIER-BARRERA, Emili. «Un conseller de la Revolució catalana. Manuel Serra i Moret». *La Rambla*. [Barcelona], (24-XII-1932).

Manuel Serra i Moret, conseller d'Economia i Treball de la Generalitat de Catalunya. A la seva esquerra Joan Comorera i Josep M. Vilarrúbia. (Fons Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar).

de consell clar i evident a qui li augurava resultats més brillants encara per al socialisme i per a Catalunya.

Al llarg de la seva vida, Serra recordarà la seva etapa com a conseller de la Generalitat com un mal tràngol, al temps que es compadia del president Macià: «Jo no voldria repetir l'experiència de 1931-32, dos anys que foren per a mi de tortura per trobar-me en un *team* governamental que el que menys pensava era servir Catalunya i la causa de la democràcia, no dic ja la causa dels treballadors que sempre caldria posar en primer terme. El pobre Macià va morir consumit, i des que jo vaig deixar-lo, a final de 1932, la sensació de fracàs el va envair *inesbargiblement* [...] Jo us dic que, de més de l'actuació personal dels consellers, a cada Consell que celebràvem tenia el disgust de veure que, fora de l'adulació al president, no es fes res.» Serra blasmarà els membres del Consell: «...Tot ve d'aquella allau de miserables *profiteurs* que va caure sobre la Generalitat i la República el 1931 i que el bo del senyor Macià no va tenir el coratge d'esban-

dir. Això fou la seva mort i la mort de les institucions catalanes.» I justifica la seva marxa del Govern: «La tèrbola i secreta coalició Tarradellas-Comorera és ben coneguda a Catalunya [...] Tota aquesta patuleia no sentia Catalunya i s'enllistava per millorar d'estament. Aquest espectacle és el que va apartar-me del Govern l'any 1932 i és el que, de no haver vingut la guerra, m'hauria obligat a una completa abstenció política com ja tenia de temps planejat.»¹⁵¹

Reprement el seu relat del capítol anterior observem el desencís de Serra: «La resta d'aquells meus vint mesos en el Govern de la Generalitat són per a mi i per a la història pàgines alternes de llum i de fosc, de satisfaccions i decepcions, de realitzacions i de fallides. En les hores de treball quotidià que es perllongaven fins a altes hores de la matinada, comissions de vaguistes i de patrons, lluites incessants, rancors i despit, solucions amistoses, laudes, resolucions, i prèdiques conciliatòries: en el Parlament provisional de Catalunya, la iniciació de rivalitats polítiques que arribarien a devorar la fe del poble; en el Parlament de Madrid, batalles contra la incomprensió i victòries esquifides, i en el panorama general, la febre dramàtica dels nou arribats, dels inèdits, que vomitaven demagògia i exhibien una irresponsabilitat atüidora. Però, quan els poders autònoms s'hagueren organitzat, en trobar-nos a cap de llista entre els elegits pel nou Parlament Català, expressió viva de la sobirania de la Pàtria, va semblar-nos que els fets s'havien mostrat excessivament generosos i que podríem recloure'ns com ens pertocava, en el treball silenciós i en la preservació de la fe que en nosaltres havia dipositat providencialment el nostre poble.

«Moltes vegades, en les hores de reflexió i de calma que ens permetien els nostres obligats desplaçaments, reproduïem mentalment lectures d'altres èpoques sobre convulsions polítiques i socials, i estudis de grans historiadors i crítics dels esdeveniments que han determinat canvis profunds en l'estructuració dels pobles en les darreres centúries. Ens recordàvem d'haver llegit repetidament aquestes veritats concretes: que el noranta per cent del poble no pren part activa en les revolucions, però té la intuïció necessària per a comprendre el seu bé, adaptar-se a les noves situacions i cooperar generosament en la consolidació dels règims que saben interpretar-lo i conduir-lo; que els revolucionaris han d'ésser forçosament jubilats bon punt ha triomfat la revolució, i s'ha de donar el poder, no als violents i lluitadors, sinó als reflexius, constructius i moderats, car els primers són més perillosos en el poder que en l'oposició; i, finalment, que l'equilibri entre el progrés incessant i la consolidació del poder emanat del poble reclama una clarividència, una fe i una sensibilitat que no tenen els agitadors, les virtuts dels quals han d'ésser necessàriament demolidores i subversives.

151. *Cartes de M. Serra i Moret a Pere Foix* (18-X-1945 i 22-IX-1949), [ANC]; i a *Josep Trueta* (14-XI-1945), [BC].

«L'any 1934 representa el clímax d'aquesta filosofia en el petit món cel·lular de Catalunya. L'agitació des del poder feia tambalejar les institucions i preparava el nostre destí tràgic. I per bé que els motius foren sempre nobilíssims i que la història té previst que no hi haurà sacrifici inútil ni sang generosa que regui sense fruit la terra mare, l'aniversari d'avui ens diu que el temps no pot escolar-se tan de pressa i que les llavors demanen la quietud de la terra per a germinar i arrelar-se.»¹⁵²

Serra no pogué acomiadar-se de Macià, que moriria el dia de Nadal de 1933. El 8 de novembre acompanyà l'alcalde de Pineda, Joaquim Vilà, a reconèixer els desperfectes ocasionats per les pluges en un camí veïnal. Havent inspeccionat el sinistre i tractat amb els veïns la seva reparació, tornà sol al poble i en travessar un pont un peu se li desvià i caigué al fons, fet pel qual va patir lesions a la cama dreta i fractura de la tibia i el peroné de la cama esquerra a l'alçada del turmell.¹⁵³ Se li enguixà la cama fracturada i estigué de baixa fins a començament de febrer.

Lluís Companys, que el primer d'any havia assumit la presidència de la Generalitat, visità Serra per interessar-se pel seu estat de salut i per conèixer el seu parer respecte a formar un Consell de coalició, sobre el qual assentí.¹⁵⁴ Segons Pere Foix, li demanà la seva incorporació al Govern però no accedí.¹⁵⁵ Seria Joan Comorera qui s'incorporaria a la Conselleria d'Agricultura i Economia i iniciaria així la seva activitat governamental; amb el temps, invitaria l'anarquista Juan García Oliver a dir que «*Joan Comorera parecía un reptil enroscado en torno a Companys, como queriendo hipnotizarlo a través de sus gruesas lentes de miope*».¹⁵⁶

No obstant la negativa de Serra, la seva col·laboració amb l'obra de govern de la Generalitat de Catalunya continuaria amb l'assumpció de la presidència del Consell Superior d'Economia, creat el 26 de març de 1934, i dissolt pels Fets d'Octubre que veurem més endavant.¹⁵⁷

152. SERRA I MORET, Manuel: «14 d'abril de 1931. La República catalana». *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 297 (IV-1941), p. 4795-4796.

153. «L'accident del company Serra i Moret». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 129 (23-XII-1933), p. 4.

154. «La tramitació de la crisis. Manifestaciones del Presidente». *La Vanguardia*. [Barcelona], (3-I-1934), p. 6. Lluís Companys visitaria de nou Serra i Moret a Pineda l'1 de febrer, mentre es restablia de la lesió. *La Vanguardia*. [Barcelona], (2-II-1934), p. 19.

155. FOIX, Pere. *Serra i Moret*. *Op. cit.*, p. 157.

156. GARCÍA OLIVER, Joan. *El eco de los pasos*. Barcelona: Ibérica de Ediciones y Publicaciones, 1978, p. 252.

157. BOGC núm. 89 (30-III-1934), p. 1913-1914. Amb l'agraïment de l'autor al professor Jordi Pascual Escutia per les seves orientacions sobre el Consell d'Economia.

10. EL COMPROMÍS: DIPUTAT A CORTS I AL PARLAMENT DE CATALUNYA

El 28 de juny de 1931, Serra i Moret és elegit amb 109.771 vots diputat a les Corts Constituents espanyoles per Barcelona-circumscripció, dins novament de la simbiòtica candidatura conjunta ERC-USC, en la qual Esquerra dotava les seves llistes de personatges de relleu i d'una base obrera, i la Unió optava amb seguretat a la consecució d'escons que obtindrien Alomar, Campalans, Serra i Josep Xirau. Durant la legislatura participà activament en les comissions de reforma agrària, hisenda (finances i pressupostos) i treball. Votà en blanc en l'elecció del catòlic practicant Niceto Alcalá-Zamora com a president de la Segona República espanyola «perquè els que més esperen d'ell són els eterns enemics de la llibertat, i cap d'ells hauria transigit a votar un dels nostres, un que, sense perseguir-los ni privar-los de cap dret, no oferís la perspectiva d'una rehabilitació, d'una tornada més o menys pròxima a la beatífica situació del temps de la monarquia.»¹⁵⁸

Destacà, si bé d'una forma discreta, en la defensa de la reforma agrària, que considerava més important fins i tot que la Constitució mateixa per la transcendència del problema nacional del camp i per les conseqüències sobre la transformació de l'economia.¹⁵⁹ En els seus discursos sosté com a preferent el dret del rabassaire davant del propietari, en l'àmbit del camp català; exposa les actuacions a emprendre per l'Estat, i prediu els seus efectes positius: *«ni se va a hundir el país ni va a ocurrir ningún cataclismo económico, sino que todo lo contrario, va a ocurrir un resurgimiento nacional, si nosotros damos a los hombres que estiman la tierra el poder de trabajar y la facilidad de cultivarla y de hacerla suya, no por un derecho de propiedad, no por una ley que les autorice a venderla, enajenarla, traspasarla o hacerla un instrumento de comercio, sino por el derecho espiritual que adquiere el hombre cuando la trabaja con amor y cuando en ella realiza todo su sentimiento de creador y toda su imaginación*

158. SERRA I MORET, Manuel. «Perquè no he votat Alcalá-Zamora». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 24 (9-XII-1931), p. 3.

159. SERRA I MORET, Manuel. «La Ley de reforma agraria». [Discurs]. A: PECES-BARBA DEL BRIO, Gregorio: *Ley de reforma agraria*. Madrid: Impr. José Murillo, 1932.

*allí se expande y se concreta con una nueva creación.»*¹⁶⁰ Arran de la sublevació del general Sanjurjo contra la República el 10 d'agost de 1932, Serra i Moret defensà una esmena a la llei que proposava l'expropiació de tots els béns immobles dels implicats en el complot i que el producte de la seva liquidació, o les rendes que produïssin, fossin aplicats a l'assegurança d'atur forçós o a atencions de cultura i assistència social.

Arnau González Vilalta recull que impulsà diverses proposicions «perquè es definís legalment la necessitat d'aplicar la reforma en un període de cinc anys, com també les xifres de famílies a establir a les terres confiscades, o la demanda que reclamava que s'expropiés als grans propietaris en la suma de les seves hectàrees totals i no com a propietaris individuals de cada terreny.»¹⁶¹ Finalment, votà a favor de la *Ley de Reforma Agraria*, aprovada el 9 de setembre de 1932, el mateix dia que l'Estatut de Catalunya.

Aprovat l'Estatut, Serra participa en actes propagandístics de la candidatura ERC-USC a les eleccions al Parlament. En el míting celebrat al Gran Kursaal de Manresa proclama: «Nosaltres volem una Catalunya nova, aquesta Catalunya cantada pels poetes i sentida pels romàntics, una Catalunya gran i plena, on no hi hagi esclaus ni perseguits, una Catalunya que aspira a una gran germanada humana que empari a tothom i en què tots els homes s'hi trobin bé».¹⁶²

Davant els micròfons de Ràdio Barcelona explicà les raons de la coalició electoral amb Esquerra Republicana de Catalunya, que «té un programa modern de realitzacions immediates i ha tingut l'audàcia d'acceptar les responsabilitats de govern en moments difícils de transformació i de convulsió ciutadana, desbordant els partits de dreta i extirpant les arrels de la reacció; i per bé que ella no pot realitzar el programa de la Unió Socialista de Catalunya, ella pot, amb la nostra col·laboració, establir les bases d'un sistema polític dintre el qual discorri sense obstacles insuperables els corrents de la democràcia proletària i socialista, que són l'essència de les nostres doctrines i la força d'impulsió que guia tots els nostres actes.»¹⁶³

A les eleccions, celebrades el 20 de novembre, Serra resultà el candidat més votat (78.814 vots) de tot Catalunya, fins i tot per damunt del seu company de llista, Lluís Companys. La seva elecció com el primer dels diputats al Parlament significaria el seu màxim compromís contret per Catalunya. Seria designat cap de la minoria socialista —més doctrinal que efectiva pel seu ab-

160. SERRA I MORET, Manuel. «La reforma agrària. Discurs de M. Serra i Moret». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 47 (28-V-1932), p. 3.

161. GONZÁLEZ VILALTA, Arnau: *Els diputats catalans a les Corts Constituents republicanes, 1931-1933: nacionalisme, possibilisme i reformisme social*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 270.

162. «L'acte d'ahir al Kursaal». *El Dia*. [Manresa], núm. 874 (17-XI-1932), p. 3.

163. «Doctrina i programa». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 72 (19-XI-1932), p. 1.

sentisme—, integrada per ell i quatre diputats més, Joan Comorera, Estanislau Ruiz Ponsetí, Joan Fronjosà i Carles Gerhard. Esdevingué membre de la Diputació Permanent, de les Comissions Permanents de Finances i de Presidència, així com de les Comissions de Constitució, de Llei Municipal i de Finances Municipals. Destacà per la seva facilitat de discurs, la defensa de la seva llibertat de pensament i el respecte a l'adversari, i va renunciar a posicions sectàries, mercès al seu caràcter conciliador i dialogant.

Aquest capteniment mereixeria el comentari agredolç d'algun periodista: «El senyor Serra i Moret parla en un to suau, amb una veu suau, amb una mímica suau. Les pàl·lides mans del senyor Serra i Moret mai no maleeixen; sempre tenen un gest que sembla de benedicció. És per això que la Lliga, que s'indigna amb els senyors Fronjosà i Comorera, l'escolta amb una relativa tranquil·litat. Al Parlament hi ha —i no pas per causa del senyor Serra i Moret— un ambient de tedi, de somnolència. El senyor Serra i Moret parla... I dels seus llavis neixen paraules com antinòmia, sistema, capitalisme, societat privada, interès social, col·lectivitat, riquesa pública, capitalització, expropiar, indemnització...»¹⁶⁴

Les hores de dedicació a la política no li permeten disposar de prou temps per conrear les seves activitats de publicista i conferenciant. No obstant això, el 1931 escriu el pròleg al llibre del seu amic Josep Recasens i Mercadé *Què és socialisme?*, on proposa una tercera via: «Ací sembla que només restin dos camins: dictadura negra per a seguir imposant indefinidament el règim feudal o dictadura roja per a volar amb sobrecàrrega tot l'embalum corcat dels privilegis històrics. El camí que tots escolliríem, el camí de l'evolució assossegada i racional, és interdit per cada costat. Però ens correspon a nosaltres, socialistes, portar als esperits rebels, als esperits dignes, la forma eucarística de l'humanisme transcendent, de l'amor fecundant, de l'entusiasme constructiu, per tal que floreixin sobre les runes i facin profitosa per a tots aquesta 'lluïta final'». Respecte a la revolució russa, subscriu joiosament l'asseveració de Recasens, «combatre aquella revolució és una veritable bogeria. Fer-la fracassar, veure-la fracassar, seria indubtablement una gran desgràcia.» I aprofita l'avinentesa per carregar contra els àcrates: »El Socialisme no ha arrelat encara en el nostre país. País d'oligarquies semifeadals, tot just coneix una paròdia remota dels drets de la democràcia. L'analfabetisme és el nostre distintiu nacional. La impotència de l'individu enfront dels abusos de poder és el seu complement inevitable. I el mateix que en altres països d'evolució retardada, la deformació anarquista, producte d'exacerbacions sentimentals sense contingut realista i especulatiu, pren el lloc del Socialisme orgànic entretenint la fantasia adolescent dels obrers i literats de la nostra terra.»¹⁶⁵

164. CAPDEVILA, Lluís. «El somriure de la Lliga». Dins *Té la paraula el senyor... Cròniques del Parlament de Catalunya*. Barcelona: Imp. l'Estampa, 1933.

165. J. RECASENS I MERCADÉ: «Què és Socialisme». Edicions del Centre de Lectura, Reus: 1931. p. 9-16.

Quant a conferències, destaquen les impartides a final d'any sobre «Drets socials de la dona», «El dret de la obrera» i «Perquè sóc socialista». L'any 1932 pronunciarà «El control obrer», «La crisi mundial vista per un socialista», «Catalunya socialitzadora» i «La Nova Catalunya», on explicà els entrebancs soferts durant les negociacions de l'Estatut i abordà la situació actual i les exigències i perspectives, un cop aprovat.¹⁶⁶

També l'any 1932 escriu un altre pròleg, el del llibre *El Socialismo* de Francisco Cañadas, en el qual matisa les paraules que escrigué per a Recasens, estenent la mà a possibles col·laboracions: «*El Socialismo no es en realidad ninguna doctrina opuesta al Anarquismo, al Comunismo o al Sindicalismo. Me inclino a creer, y lo he dicho otras veces, que el Socialismo no es una doctrina, ni menos un dogma y aun menos una iglesia [...] Así pues, un socialista militante como yo no se siente enemigo de los anarquistas, de los comunistas ni de los sindicalistas, porque por cada vez que nos niegan otras cien nos afirman y porque cada uno de ellos realiza una obra necesaria, una obra socialista, la que, por su finalidad y por su función habrá de ser en todo tiempo obra múltiple, obra compleja, obra que no puede entregarse a un programa, a una sola táctica, a una sola acción.*»¹⁶⁷

El cooperativisme continua seduïnt-lo i a mitjan febrer de 1933 viatja a Anglaterra atenent la invitació que el secretari general de la Unió Cooperativa britànica, Robert Palmer, havia estès en correspondència a l'estada d'ell al nostre país. Serra serà convidat a assistir a una sessió parlamentària al Palau de Westminster, on contacta amb diputats laboristes i conservadors.¹⁶⁸ De tornada, el 17 d'abril imparteix una conferència sobre «Els obrers i el cooperativisme» en què advoca per l'organització dels obrers en cooperatives de consum i de producció. Pocs dies després mor la seva germana Lluïsa (6-V-1933).

Els dies 15 i 16 de juliol Serra participa en el Congrés d'Unificació Socialista entre la USC i la Federació Catalana del PSOE, que seria aprovada per unanimitat, però que esdevindria efímera. Pronuncia el discurs inaugural, però no és elegit per integrar el Comitè Executiu unificat de la nova Unió Socialista. Joan Comorera en seria el president; Marià Martínez Cuenca (PSOE), vicepresident, i Rafael Folch i Capdevila (USC), secretari general. Ras i curt, les regnes del socialisme català estaven en mans de Comorera, i Serra era un simple militant més. El lideratge de personalitats que havia caracteritzat fins aleshores

166. «Drets socials de la dona» a l'Ateneu Barcelonès (14-XI-1931). «Perquè sóc socialista» a l'Ateneu Enciclopèdic Popular (28-XI-1931). «El dret de la obrera», a l'Ateneu Polytechnicum (5-XII-1931). «El control obrer» al CADCI (4-I-1932) i al local de la USC del carrer Montseny (29-II-1932). «La crisi mundial vista per un socialista» a l'Ateneu Polytechnicum (4-IV-1932) i al Centre Internacional d'Intercanvi (18-IV-1932). «Catalunya socialitzadora» al Centre de Lleida (16-IV-1932). «La Nova Catalunya» al CADCI (5-X-1932).

167. F. CAÑADAS: «El Socialismo», Publicaciones Mundial. Barcelona: 1932, p. 5-11.

168. SERRA I MORET, Manuel. «Tarda lliure» [21-II-1933]. *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 87 (4-III-1933), p. 1 i 4.

la USC donava pas a una estructura sòlida en la qual el partit prevalia sobre les individualitats. Aquest posicionament es veuria encara més clar a partir del 9 de setembre de 1933 amb la desaparició de Rafael Campalans, que mor ofegat accidentalment mentre nedava amb els seus fills a la platja de Torredembarra, on estiuejava. En les paraules de comiat al seu enterrament, Serra digué: «Si-guem dignes d'ell! I vulguem que Catalunya sigui el que ell volia que fos: una joia de la humanitat i amb uns braços que s'eixamplessin per a estrènyer tots els pobles del món.»¹⁶⁹

Serra participà activament en la campanya electoral a Corts del 19 de novembre, en què la USC es presentaria per darrera vegada en coalició amb ERC. En el seu discurs, al gran míting celebrat a la plaça de braus Monumental de Barcelona, remarcà el sentit d'aquelles eleccions, primeres en la història espanyola amb sufragi universal, que «no tenen altra significació que o continuar l'obra de les Corts Constituents o revisar la Constitució, tancant-nos el camí de la llibertat, el camí pacífic del progrés social.»¹⁷⁰ Juntament amb Jaume Comas i Felip Barjau, obtindria acta de diputat per Girona (63.6768 vots) i, en virtut de la llei d'incompatibilitats espanyola, hagué de renunciar a exercir de diputat al Parlament català. Membre de la Comissió Mixta de Traspassos, amb «una tasca cançonera i de paciència, però que li plau fer-la perquè se'n veu l'eficàcia», els seus viatges entre Madrid i Barcelona seran constants. Per fer-nos una idea del tràfec, l'any 1933 la companyia d'aviació Líneas Aéreas Postales Españolas (LAPE) li donà el certificat de mil hores de vol.¹⁷¹

L'entrada de Joan Comorera al Consell de la Generalitat presidit per Companys el 3 de gener de 1934, a la mort de Macià, provocaria dues conseqüències importants per a la USC: d'una banda la ruptura del pacte de l'Aliança Obrera, signat un mes abans, i de l'altra el trencament de la unificació esmentada entre la USC i el PSOE, que comportà la separació del grup parlamentari socialista (amb el PSOE) i la posterior inclusió en el de la minoria d'esquerra catalana. També s'escindirien de la UGT els sindicats afectes a la Unió que constituïrien la Unió General de Sindicats Obrers a Catalunya (UGSOC).

Hongria, Itàlia, Polònia, Iugoslàvia, Alemanya... tot el centre d'Europa va caient en mans del feixisme. El febrer de 1934 li toca el torn a Àustria, on el líder socialista Koloman Wallisch, després d'oposar resistència armada, fou condemnat a morir a la forca. Davant la desfeta, Serra i Moret escriu un dels seus articles més punyents, on referma les conviccions socialistes i reclama tot el poder per al poble no per segar arran, sinó «per aixecar la societat futura i purificar la humanitat de tot sediment atàvic [...], per a enterrar pietosament el passat i

169. SERRA I MORET, Manuel. «Comiat a Campalans». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 115 (16-IX-1933), p. 2.

170. «Serra i Moret a la Monumental». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 124 (18-XI-1933), p. 3.

171. SERRA I MORET, Manuel. «Vol sobre Amèrica (II)». *Catalunya*. [Buenos Aires], núm.193 (XII-1946), p. 28.

suplir amb manifest avantatge cada una de les seves virtuts [...], per a esborrar el rastre dels crims [...], per a esquinçar la tenebra amb la llum de la intel·ligència, que és la suprema bondat, i fer aparèixer l'home nou que saluda l'albada del gran dia amb el crit d'aquell germà assassinat: Visca el Socialisme!»¹⁷²

Uns mesos més tard, però, Serra no es mostra descontent en la seva valoració de la República espanyola, malgrat que «els radicals ho han embrutat molt i s'ha fet una virada sensible, però el poble ha reaccionat força i és possible que en unes noves eleccions es torni a girar la truita i les Esquerres triomfin a tot Espanya.» I la veu com segura i sòlida en front del panorama europeu i en clar avenç: «Ens consolem aquí en veure l'espectacle que està donant mitja Europa feixista, embogida i torturada i, en certa manera, és un preventiu per a nosaltres mateixos. La República a Espanya és molt segura i un intent feixista sembla cada dia més inversemblant. De més, Espanya progressa ràpidament i no trigarà a estar a l'altura de qualsevol altre país europeu. Àdhuc ací, en aquests racons de món, hi ha escoles magnífiques a tots els pobles i alguna biblioteca pública i ben aviat la predominança de l'Església restarà abaltida pel domini de la cultura i les Escoles seran més vistoses que els propis temples».¹⁷³

Serra no es presentaria a les eleccions a Corts de febrer de 1936. Es reincorporaria al seu escó de diputat al Parlament de Catalunya el 1936, després d'un fort enrenou originat respecte a la seva readmissió.¹⁷⁴ El Parlament es reuniria únicament sis vegades durant la guerra civil.¹⁷⁵ En la seva darrera sessió l'1 d'octubre de 1938, mentre Serra era a Londres, es proveïen els càrrecs vacants de la mesa presidencial. Verificats els escrutinis dels vots secrets, restaren elegits: Josep Irla, president, amb 36 vots i 4 paperetes en blanc; Rovira i Virgili, vicepresident primer, amb 37 vots i 2 en blanc, i Serra i Moret, vicepresident segon, amb 31 vots i 8 en blanc.¹⁷⁶

172. SERRA I MORET, Manuel. «Tot el poder polític i econòmic al proletariat». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 147 (28-IV-1934), p. 5.

173. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Llorens Carreras* (11-VIII-1934). [ANC].

174. La discussió del tema consumeix part de diverses sessions parlamentàries. Vegeu: PITARCH, Ismael. *L'estructura del Parlament de Catalunya i les seves funcions polítiques (1932-1939)*. Barcelona: Curial documents de cultura, 1977, p. 83. Sobre la readmissió, vegeu: CAMPS I ARBOIX, Joaquim de. *El Parlament de Catalunya, 1932-1936*. Barcelona: Edicions 62, 1976, p. 258.

175. Durant la guerra civil, el Parlament només va reunir-se sis vegades: els dies 21-VII-1936, 18-VIII-1937, 1-X-1937, 9-XI-1937, 1-III-1938 i 1-X-938.

176. DSPC núm. 259 (1-X-1938), p. 5085.

11. EL DECLIVI: EL SIS D'OCTUBRE DE 1934

El 4 d'octubre de 1934, Alejandro Lerroux formava nou Govern de la República, donant entrada a tres representants de la Confederación de Derechas Autónomas (CEDA), entre ells Oriol Anguera de Sojo com a ministre de Treball, Sanitat i Previsió Social, el qual, malgrat haver militat en altre temps al Partit Catalanista Republicà, s'havia manifestat contrari a la Llei de contractes de conreu. L'accés d'aquest partit al Govern, obertament antirepublicà, provocà una vaga general a Espanya, declarada pel PSOE, que derivà en una autèntic conflicte revolucionari a Astúries. Aquest fet i el risc que comportava per a l'autonomia de Catalunya, en el marc del contenciós que el Govern català sostenia amb el central sobre l'aplicació de l'esmentada Llei, i les pressions que Companys rebia per part dels radicals del seu partit i pels sectors obreristes de l'Aliança Obrera, sense suport de la CNT, provocaren el 6 d'octubre la proclamació per Lluís Companys, des del Palau de la Generalitat, de l'Estat Català de la República Federal Espanyola.

Passats vint anys dels fets del Sis d'Octubre, Serra i Moret reflexionava a les planes de *Germanor* sobre les paraules que li digué el president Companys en els dies previs als esdeveniments, mentre dinaven plegats al Portilló de Bosc: «Tu ets un home reflexiu, un gran economista, criat al Nord, i només veus les coses amb ulls de socialdemòcrata. Tu no tens l'emoció revolucionària. Tu no creus en la moral de l'agitació i encara menys en la moral de la derrota. Tot ho penses en fred i només els fets tangibles entren en el teu càlcul. La trencadissa és necessària, encara que no t'ho sembli, per a edificar de bell nou. Un altre dia em felicitaràs i sempre ens trobarem, com el 14 d'abril! Tu saps molt d'història, però no t'adones que som nosaltres els que fem la història. Tu bastiries una Catalunya 'rica i plena', però som nosaltres els que l'hem guanyada i, si la perdem, la tornarem a guanyar tantes vegades com sigui necessari.» Serra postil·la en l'article esmentat: «Ens cal confessar que la paraula de Companys tenia per a nosaltres una forta suggestió com la nostra la tenia per ell, car sempre que podia la cercava. I aquella imprevisió, aquell despreniment i aquella audàcia tenien l'atracció que el poble de Catalunya havia demostrat en fer-los a

ell i a l'avi Macià el màxim homenatge, consagrant-los com els seus conductors predilectes.»¹⁷⁷

Segons relata Pere Foix, davant els rumors insistents sobre el moviment insurgent, Serra i Moret, que no era partidari de capgirar el Govern de Madrid amb una fórmula no prevista en la Constitució, el mateix dia 6 d'octubre baixà des d'El Corcó a Barcelona per parlar amb Lluís Companys i saber de primera mà què hi havia respecte d'això. Companys li digué que diferia tot acte que pogués semblar una rebel·lió i li pregà que, com a diputat per Girona, anés allà a recomanar calma i serenitat, car la protesta no passaria de ser un acte simbòlic.¹⁷⁸ Serra es reuní a la Comissaria de la Generalitat a Girona amb els altres diputats de la circumscripció fins a dos quarts de set del vespre i, com que no es produïa cap esdeveniment que alterés la normalitat, marxà amb el doctor Ramon Pla i Armengol, que s'havia ofert per tornar-lo a Barcelona en cotxe. Ambdós començaven a sopar al restaurant del balneari del Vichy Catalán a Caldes de Malavella quan sentiren per ràdio la proclamació de l'Estat Català per Companys.

El moviment fracassà la mateixa nit quan Domènec Batet, capità general de Catalunya, negant-se a secundar les ordres dictades per Lluís Companys, llançà les tropes al carrer, que a Barcelona únicament trobaren resistència als locals del CADCI, ja que els escamots preparats per a l'ocasió i les forces dependents del conseller de Governació, Josep Dencàs, i ell mateix, es feren fonedissos. La matinada de l'endemà el moviment havia estat sufocat. Foren detinguts a Capitanía el president Companys i els sis consellers que romangueren al seu costat: Comorera, Lluhí i Vallescà, Martí Barrera, Ventura Gassol i Martí Esteve, als quals prengueren declaració i foren empresonats al vaixell Uruguay; més tard serien jutjats i condemnats a trenta anys de presó. Carles Pi Sunyer, alcalde de Barcelona, i tots els regidors d'ERC i d'ACR que s'havien solidaritzat amb la proclama, també foren detinguts i portats al vaixell-presó, igual que molts batlles i regidors d'arreu de Catalunya i personalitats culturals com Pompeu Fabra, entre altres. També fou detingut Manuel Azaña, desplaçat a Barcelona per l'enterrament de Jaume Carner. Els militars insurrectes implicats, entre ells Pérez Farràs i Frederic Escofet, compareguren davant d'un consell de guerra sumaríssim i foren condemnats a mort, pena que els fou commutada per la de trenta anys de presidi. L'Estatut d'autonomia fou suspès i els treballadors del camp i els obrers patiren una forta repressió.

Pocs dies després de l'episodi, Serra i Moret es reuní a casa de Marià Rubió i Tudurí amb els diputats d'ERC a les Corts i acordaren reintegrar-se al Parlament espanyol i condemnar el moviment d'octubre. Com remarca Albert Balcells, els representants catalans apuntaven a impedir la suspensió de l'Esta-

177. SERRA I MORET, Manuel. «Sis d'Octubre». *Germanor*. [Santiago de Xile], núm. 588 (X-1954), p. 1-3.

178. FOIX, Pere. *Serra i Moret*. *Op. cit.*, p. 158-159.

tut, amb un discurs conciliador on es declarés que la immensa majoria del poble català havia restat al marge de la revolta.¹⁷⁹

L'acta de la sessió parlamentària a Madrid del dia 15 de novembre de 1934 i la premsa en general posen de manifest el grau d'animadversió de l'hemicicle, amb rumors, protestes, riotes, impropis i insults greus per part dels sectors més reaccionaris contra els set diputats catalans de la minoria d'esquerra: Manuel Serra i Moret, Felip Barjau Riera i Jaume Comes i Jo, de la Unió Socialista de Catalunya; Joan Ventosa i Roig, Francesc Senyal Ferrer i Josep Mascort Ribot, d'Esquerra Republicana de Catalunya, i Daniel Mangrané Escardó, independent.

S'estava discutint el reglament del Congrés quan intervingué Ventosa i Roig. La vehemència del sector més ultra obligà a mitjançar el diputat Gil-Robles (CEDA) i, fins i tot, el president de les Corts, Santiago Alba, per evitar una batussa. Parlà aleshores Serra i Moret sobre els fets del Sis d'Octubre, essent interromput en nombroses ocasions:¹⁸⁰ *«... Os he de decir, para que podáis juzgar nuestra conducta, que al mismo tiempo que os enterabais vosotros de la proclamación del Estado Catalán nos enterábamos nosotros... Ni colectivamente ni particularmente, los partidos que nosotros representamos han hecho manifestación alguna de adhesión al movimiento del día 6 de octubre. ¿A qué, pues, pedirnos cuentas de aquello en lo que nosotros no hemos sido más que espectadores? Y no podíamos ser otra cosa, porque nadie nos invitó a participar en ello [...]. He de decir que lo sucedido sorprendió a la inmensa mayoría de la población de nuestro país, a tal punto que sólo los espontáneos, sólo aquellos que, oyendo la radio, podían con su espíritu, con su apasionamiento, entusiasmarse y participar en aquellos hechos, participaron; y [...] se adherieron al movimiento que capitaneaba el Gobierno de la Generalidad. Por eso ocurrió lo que, naturalmente, tenía que suceder con esa improvisación, con esa falta de preparación [...]. No había en Cataluña preparación alguna para ese movimiento que la gente no había siquiera sospechado que pudiera producirse y, por consiguiente, el movimiento quedó aislado y sofocado, porque la inmensa mayoría del pueblo no se sintió adherida a él [...]. Responsabilidad. Por lo que respecta a nosotros, esperamos que toméis el acuerdo conducente a saber si somos o no compatibles con este Parlamento [...]. Espectadores fuimos del movimiento; jueces podemos ser después; y cuando venga la hora de juzgarlo, nosotros lo juzgaremos, porque ahora están nuestros amigos y está la mayoría de nuestros compañeros encartados y esperando los fallos de los tribunales de*

179. BALCELLS, Albert. «Introducció» a COSTA I DEU, Joan; SABATÉ PUIG, Modest: *La nit del 6 d'Octubre a Barcelona*. Valls, Cossetània edicions: 2006.

180. «La reintegració dels parlamentaris catalans al Parlament de la República. Text oficial del discurs del diputat Manuel Serra i Moret». *Mirador, setmanari de literatura, art i política*. [Barcelona], (18-XI-1934). «Jornadas parlamentarias. Los diputados de la Esquerra catalana se reintegran a la Cámara». *La Vanguardia*. [Barcelona], (16-XI-1934), p. 23-26.

justicia que juzgarán y castigarán, seguramente, la responsabilidad de cada uno de los encartados. La responsabilidad política debemos nosotros juzgarla y resolver acerca de ella. Y cuando nos hallamos en la situación presente, con los perjuicios evidentes que los hechos del 6 de octubre han ocasionado a todo lo que nosotros habíamos propugnado en toda nuestra historia política, por modesta que sea para conseguir un régimen que al fin nos fue reconocido y al que lealmente, por nuestra parte, servimos, tenéis que reconocer que el hecho de que algunos se hayan puesto fuera de la ley, el hecho de que haya habido un movimiento subversivo y que sean compañeros nuestros los que hayan realizado ese movimiento, no puede dar lugar a que las responsabilidades políticas se diluyan, atribuyéndolas también a los que estábamos ignorantes de lo que iba a ocurrir, sino que deben concretarse en los que tomaron parte en el movimiento. [En aquest moment se senten rumors i protestes i el crit de diverses veus: ¡Cobardes!].

Serra i Moret prosseguí: «*Si en realidad, señores diputados, nosotros hubiésemos tomado parte en ese movimiento, no estaríamos aquí: estaríamos en la cárcel. Por consiguiente cuando aquí estamos es que tenemos la conciencia muy tranquila respecto a nuestra actuación en aquellos días y en los anteriores, y yo, particularmente, podría hablar de ello, porque ya en los días anteriores, cuando algunos aprobaban la conducta que iba conduciendo a resultados como los que todos lamentamos, yo había manifestado mi convicción y mi previsión de que los resultados serían los mismos que se han dado. Y si realmente hubo sorpresas en la realización de los hechos, no ha habido por parte nuestra sorpresa alguna en su desarrollo y en sus consecuencias. Ahora, señores diputados, sólo unas palabras. En aquello que nosotros no hemos participado, no tenemos responsabilidad, ni moral ni legal, pero para salvar lo que pueda salvarse de este desastre que hemos sufrido, para salvar a nuestro país, para salvar aquello que nosotros hemos defendido y seguiremos defendiendo, para eso estamos aquí, y estoy seguro de que, a pesar de que ahora las pasiones os hagan tomar la actitud que tomáis, algún día veréis que en nuestro país, en Cataluña, concretamente, hay elementos morales y fundamentales para levantar una nación...* [Interrupció per grans protestes. El president crida a l'ordre] *Para levantar, digo, una nación española que quizás no será aquella que vosotros, los que gritáis hoy, tenéis en vuestro pensamiento y en vuestras ilusiones; pero que, con todo el derecho nosotros creemos poder defender, porque si exigís nuestro amor a España, si exigís nuestra adhesión a España, es con hechos como queremos probarlo y con hechos es como lo probamos siempre. Allí es donde ha habido más sacrificios, allí es donde ha habido una adhesión más fervorosa, más leal y más profunda; ha sido siempre en nuestro país, en esa Cataluña, en donde, realmente, en muchas ocasiones cuando se ha ventilado el porvenir de España, se ha resuelto y se las ha resuelto con una adhesión, con un entusiasmo y con una abnegación y una generosidad que muchos que hablan de España no han sentido jamás. A eso os invito a que nos juzguéis*

como españoles y como representantes del país, porque aunque se han dicho muchas cosas desagradables, [càusticament] que no hemos oído... no tienen en realidad veracidad alguna, porque nosotros hemos podido demostrar en muchísimas ocasiones, y la Historia nos da la razón y nos la dará en adelante, que nuestra adhesión a España no era verbal, que nuestros sentimientos no eran verbales y cuando se trataba de defender al Estado español, en su significación totalitaria, en lo que tiene de vital, de eterno y de profundo, hemos sido nosotros los que hemos puesto nuestro esfuerzo en realizar aquella obra, a la que quizás hayáis podido apoyar vosotros, pero no habéis podido enseñarnos a hacerla, porque para amar a España no necesitamos estímulos, sabemos amarla mejor que nadie.»

Serra havia estat també interromput pel diputat Ruiz Alonso, que li preguntà si el «partit socialista de Catalunya» tenia alguna cosa a veure amb l'Aliança Obrera, fet que Serra negà. Escoltat el discurs expiatori, Gil-Robles es compadí de Serra i Moret i volgué donar les explicacions per acabades, però abans reblà el clau, remarcant la condemna que Serra havia fet dels seus mateixos companys. Després d'encaixar noves interpel·lacions, Manuel Serra i Moret reaccionà amb dignitat: *«La posición que nos atribuyen los señores Gil-Robles y Domínguez Arévalo de que nosotros abandonamos a nuestros compañeros es una habilidad dialéctica abusiva de sus señorías, pero no es la realidad. Nosotros hemos expuesto los hechos sucintamente, y el decir que nosotros éramos espectadores de lo que ocurrió en Cataluña el día 6 de octubre no indica que nosotros, con el afecto que debemos a nuestros compañeros, los hayamos abandonado; lo que indica, señor Gil-Robles, es que estos compañeros, por expresa voluntad suya y porque a nosotros no nos corresponde hacerlo, no quieren que hagamos su defensa o su apología; lo han dicho públicamente que ellos responden de sus actos y que no querían que nadie de nosotros defendiera sus posiciones ni las interpretara. Por consiguiente, gallarda y clara es nuestra posición: no tenemos por qué hacer manifestaciones laudatorias ni apología ni condenación; nosotros hemos cumplido con nuestro deber. Además, el juicio está pendiente de los tribunales y los tribunales fallarán. Por consiguiente, nosotros no dejamos a nuestros compañeros abandonados, ni mucho menos; nosotros sentimos por todos los perseguidos, y sobre todo por los que noblemente exponen sus vidas para defender una causa que ellos creen justa, sentimos, digo, la simpatía y la adhesión; no solamente aquella simpatía humana, propia de todos los seres bien nacidos, sino que sentimos, además, el afecto profundo de la amistad y del compañerismo con los que hemos convivido durante muchos años y en muchas luchas anteriores: no podemos abandonar a nuestros amigos; es imposible. Ellos se defenderán, ellos quieren defenderse personalmente; ya sabrán cómo, puesto que si ignoramos lo que iban a hacer, solamente ellos pueden responder de su actitud; nosotros aquí respondemos de la nuestra y de nuestras organizaciones políticas, que no se han comprometido en los hechos.»*

Acabada la sessió, en els passadissos de la Cambra, Serra i Moret fou assetjat pels periodistes. A la pregunta de si els diputats de la minoria d'esquerres eren partidaris d'una Catalunya espanyola, respongué «*Desde luego*». Requerit sobre la condemna a l'intent de proclamar una Catalunya independent, afirmà que «Sí, per moltes raons. Entre d'altres per no veure'ns en el cas d'Àustria, que quedà totalment derruïda i ha passat una terrible misèria».¹⁸¹ Finalment, sobre la continuïtat d'assistència al Parlament, digué que «dependria del tracte que els donessin al Saló de sessions».¹⁸²

El discurs de Serra i Moret no complagué ningú. Les crítiques plogueren sobre ell de propis i estranys. Fins els burletes redactors del setmanari satíric *El Be Negre* li dedicaren la portada de l'edició del dia 21, amb una entrevista fictícia, titulada «Existeix el senyor Serra i Moret?», i dos acudits gràfics on apareix ell, abillat com un moro, tot dient: «Senyors, jo sóc més Moret que Serra: Sóc un moret amic»; en l'altra caricatura Serra i Moret surt a corre-cuita del Palau de les Corts tapant-se amb les mans les orelles per no sentir els rugits dels lleons que l'amenacen al peu de l'escalinata.¹⁸³

Tothom es preguntava a quin món vivia Serra, especialment la premsa: «Ha batut tots els rècords. En el seu discurs, que ningú no sap exactament quina causa tenia, el senyor Serra i Moret ha dit que els diputats de l'esquerra catalana no estaven conformes amb el moviment del Sis d'Octubre, la qual cosa constitueix un extrem inoït. Ha dit que ni ell ni els seus amics no saberen res del moviment i que no foren consultats. Els diputats de Lliga Catalana han tingut la caritat de no contestar-li. El senyor Serra i Moret, així mateix, ha deixat caure els seus companys, més o menys empresonats, i, si no ha acabat modificant tota la seva història política i la del seu partit, ha estat perquè la Providència s'ha apiadat d'ell. El discurs del senyor Serra i Moret s'ha produït enmig d'es càndols constants, i la fluïxetat de la seva tesi s'ha demostrat quan el senyor Gil-Robles, subratllant el que havia dit, ha pogut demostrar, sense cap esforç, la manca de sincronisme que hi havia entre les paraules del senyor Serra i Moret i les dels seus companys empresonats.»¹⁸⁴

La premsa conservadora vigatana també arremetia fort contra el seu con-ciudadà: «I en quant als socialistes del senyor Serra i Moret, amb les vegades

181. L'abril de 1934 a Àustria el canceller socialcristià Engelbert Dollfuss instaurà una dictadura. Prèviament havia dissolt el Parlament el 1933 i el febrer de 1934 esclafà de forma sagnant el partit socialista. Dollfuss seria assassinat el juliol de 1934 durant el *putsch* dels nacionalsocialistes austríacs que s'implantaren al poder.

182. «Nuevas manifestaciones de los diputados de la Esquerra». *La Vanguardia*. [Barcelona], (16-XI-1934), p. 25-26.

183. «Existeix el senyor Serra i Moret» [Entrevista fictícia]. *El Be Negre*. [Barcelona], núm. 178, (21-XI-1934), p.1.

184. PLA, Josep. *Tres magnífiques intervencions del senyor Ventosa*. Madrid, 16 de novembre de 1934. A: PLA, Josep. *Cròniques parlamentàries (1934-1936)*. Barcelona: Ed. Destino, 1972, p. 91-92.

que s'havia anunciat en ple Parlament Català i als mítings, i coneixent com deu conèixer els seus súbdits, no els creia capaços de col·laborar a l'atzagada? Si per cas, per l'únic que els podia creure incapaços, era per por; ells tan amants de tota classe d'enormitats! Era abans l'hora d'intervenir, i no ara quan està tot consumat. Ja podeu anar cantant ja, que el poble us té ben bé la mida presa. I com aquell sastre, us la va prendre passant pel carrer, la nit de la tragicomèdia.»¹⁸⁵

En la sessió del dia 12 de desembre de 1934, novament entre les protestes de la dreta, Serra i Moret advocà per tractar amb serenitat la vigència de l'Estatut de Catalunya i recordà que era una llei integrant de la Constitució espanyola i que no es podia modificar per uns fets lamentables i, molt menys, suspendre-la. Procedia, afirmà, que es reunís el Parlament català per nomenar un nou president de la Generalitat. Digué que la suspensió temporal de l'Estatut equivalia a la seva derogació i que no s'havien d'obviar les conseqüències derivades de la situació interina. Al mateix temps, rebuté les suspensions d'entitats apolítiques com l'Institut d'Investigacions Científiques o el Servei Meteorològic de Catalunya, i insistí en la improcedència de la suspensió de molts ajuntaments i la detenció de milers de persones que no tingueren participació en els fets ni simpatia per aquests. Acabà la seva intervenció dient que el seu grup parlamentari no podia admetre cap règim provisional i que era necessari l'immediat restabliment de la normalitat a Catalunya. Tot fou en va.

Sara Llorens, en una carta adreçada al seu germà Joan, lamentarà les funestes conseqüències del moviment fallit, intentarà atènyer una explicació que justifiqui el seu esclat i exculparà el seu marit dels penjaments:¹⁸⁶ «Tot perdut! Ja tenim suspès l'Estatut i anomenat, o a punt d'anomenar, el Govern General de Catalunya. El Govern català empresonat i anul·lat, l'Azaña (el gran Azaña, l'home més honest que ha governat mai Espanya), el bon amic de Catalunya, sense el qual no hauríem tingut Estatut, en presó i sense cap culpa. Perdut el nostre Parlament, perdudes les nostres esperances, perdudes les lleis que tant varen costar d'elaborar en el bienni de la República conscient: perduda la concessió dels serveis traspassats que eren un tresor moral i material que ja començava a fer goig!... I milers d'empresonats! [...] La República Federal ja hauria vingut anys a venir, quan fos la seva hora. Ara no hi ha res.

«Mira que exposar el perill de l'enfonsament de Catalunya, per donar gust als *d'Estat Català!* Qui no sap que l'esperit d'aquestos és feixista, i que, pobre del pensament lliberal català si per casualitat arriben a guanyar? Vet ací la tragèdia del català conscient [...] La revolució és una malaltia de contagi i ja fa

185. «Coincidències». *Gazeta de Vich*. [Vic], núm. 4428 (20-XI-1934), p. 1.

186. *Carta de Sara Llorens a Joan Llorens Carreras* (11-XII-1934). [ANC]. Els remarcats són de Sara Llorens.

temps que fa estralls en les consciències. Predicada des de dalt i acceptada amb il·lusió per les masses àvids de conquestes materials immediates, s'ha estès per tots els àmbits, arraconant el bon sentit [...] Gràcies a tot això —i de més, a alguna bonica passió personal— un bon dia del mes passat surt als periòdics del Comitè Executiu (?) de la Unió Socialista de Catalunya 'suspendent al soci M. Serra Moret de la representació del partit en el Parlament Espanyol, si no rectificava de seguida'. Rectificar, què? El seu pensament de que el representant socialista al Govern de la Generalitat [*Joan Comorera*] havia estat un enze d'anar de bracet amb els antisocialistes d'Estat Català?... El soci suspès, no cal que t'ho digui, no ha rectificat, al contrari: enterat de que tot era maniobra d'En Comorera, i rebent adhesions de molts del partit, ha seguit la seva ruta. I els altres dos diputats socialistes [*Jaume Comas i Felip Barjau*] s'han posat del seu costat. És el xoc de les dues corrents eternes: la revolucionària i l'evolucionista. En Comorera té al seu costat —i des del barco segueix manant-los com un dictador— els joves, els fogosos, els impulsius, els impacients, els del cop de puny. En Manel hi té els idealistes, els que raonen, i els intel·lectuals. No sé com acabarà tot això. Fins ara les dues corrents marxaven paral·lelament i es complementaven. Tots desitjàvem que així continués per bé del partit —ja que aquest necessitava, tant o més que cap altre partit, braços i intel·ligència mancomunadament.

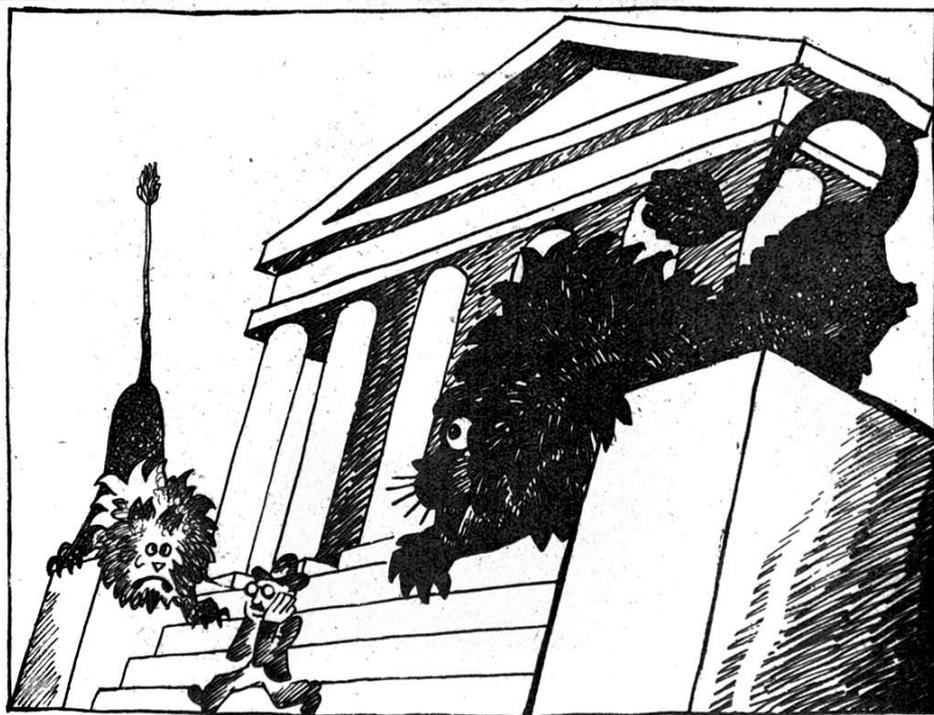
«...Aquí a Pineda ens varen destituir l'Ajuntament socialista-esquerrà i ens han posat un alcalde gestor (que és En Joan Llorens Torres). Varen empresonar-nos l'alcalde i dos regidors,¹⁸⁷ i han fet els esforços més titànics per a processar En Manel. Les denúncies falses que han sortit de les dretes pinedenques amb aquest fi sorprenen i espanten. (Aquesta revolució ha posat en surada molt de llot i negrors que hi havia en el fons de molta gent). Vint-i-cinc dies seguits han vingut els jutges militars a prendre declaracions, i han atropellat molta gent.»

Amb el desapassionament que atorga l'observació dels successos allunyats vint anys, Serra i Moret ens deixa constància en un article publicat a *Germanor* de tres objeccions a la tesi revolucionària de la Generalitat i d'alguns socialistes espanyols:

«a) La manca d'un programa concret comú i les discòrdies internes havien portat a la derrota els partits de l'Esquerra, malgrat que disposessin de la majoria de vots. Aixecar-se contra el veredict del sufragi universal no era una revolució, sinó una revolta damnable.

«b) Catalunya, en 1934, obtingut el traspàs de serveis més important dels previstos en l'Estatut del 1932, devenia un veritable Estat que calia consolidar, que podia lliurement fer una política pròpia i que podia servir d'estímul i de palanca per a la modernització espiritual i pràctica de la vella Espanya.

187. Els empresonats foren l'alcalde, Joaquim Vilà i Creus, i els regidors; Josep Maria Vilarrúbia Silva, primer tinent d'alcalde, i Esteve Biayna Sicras, segon tinent d'alcalde, tots tres membres de la USC.

Serra i Moret. — Si em descuido, no en surto. Una altra vegada diré que sóc revolucionari.

Les repercussions de la intervenció a les Corts de la República, amb motiu dels fets del Sis d'Octubre de 1934. Acudit publicat a *El Bé Negre*, setmanari satíric (21-XI-1934).

«c) Un quart de segle d'Estatut ben aprofitat hauria fet de Catalunya un Estat poc menys que independent, ensems que una nació rejuvenida i tan conscient d'ella mateixa que cap força externa no hauria pogut anorrear-la.»¹⁸⁸

La darrera reflexió l'any 1954 en l'anàlisi dels fets del Sis d'Octubre, la fa sobre els dirigents polítics del moment i la validesa de l'Estatut: «Tots temps i tothora els pobles han d'ésser governats per gent responsable i prudent, la gent de seny que invoca la tradició catalana. Car si fos cert, com deia Companys, que nosaltres no sentíem l'emoció revolucionària, ben és cert que el sacrifici major no és morir, sinó viure, viure en lluita perpètua contra propis i estranys,

188. SERRA I MORET, Manuel. «Sis d'Octubre». *Germanor*. [Santiago de Xile], núm. 588 (X-1954), p. 3.

viure en etern exili, o, el que és pitjor, sota un despotisme primari, en mig d'una corrupció pestilent i condemnats a obliteració completa. Després de cinquanta anys de lluita política, l'estatut atorgat per la República no era pas mesquina al-mosta i encara ho era menys l'estatut personal i humà que el règim democràtic ens reconeixia.»

La resposta de Serra i Moret a les conseqüències dels fets del Sis d'Octubre de 1934 són determinants en el seu declivi polític. Joan Comorera, empresonat al vaixell Uruguai pels fets, instà al Consell Central de la USC la suspensió de militància de Serra, que es mantindria fins a la reunió del Consell Central de la USC el juliol de 1935, que prengué l'acord d'aixecar-la, tot i blasmant unànimement el contingut del discurs de Serra.¹⁸⁹

189. «Reunió del Consell Central de la USC». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 15 (13-VII-1935), p. 4.

12. LA GUERRA: PRESIDENT DEL CONSELL D'ECONOMIA

En plena suspensió de l'Estatut i del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona, l'Associació Professional d'Estudiants de Dret organitzà un cicle de set conferències sobre la Universitat a l'Ateneu Barcelonès a principi de l'any 1935. Serra i Moret hi fou convidat com a orador i el 8 d'abril parlava sobre «Popularització de la cultura universitària».¹⁹⁰ En la seva ponència, que començà amb un irònic «per les circumstàncies que tots coneixeu, fa ja bona quantitat de dies que no he pogut dirigir-me al públic», reconegué la influència que el materialisme històric, el determinisme econòmic i la concatenació rigorosa de causa i efecte s'imposaven en ell, de forma que no podia desviar-se del seu mètode i del seu guiatge. Serra contempla la Universitat del moment com poca cosa més que una fàbrica de títols i d'elaboració d'incapacitats totals i considera que ha d'obrir les seves portes al poble obrer. Lamenta l'escadussera inversió de l'Estat en estudis superiors, l'actitud de la burgesia catalana preocupada únicament per proveir de títols els seus fills, i la responsabilitat dels intel·lectuals en el tema. Perquè, afirma: «Els intel·lectuals no han estat mai en contacte amb el poble, no han viscut mai les necessitats i els anhels del nostre poble. Jo no sé com s'ho han fet per a parlar d'ideals nacionals, de causes col·lectives, abandonant els interessos de la gran massa de catalans, els interessos espirituals i materials dels treballadors. ¿Com es concep la llibertat i el progrés de la comunitat sense la comunitat? ¿Com pot existir intel·ligència i solidaritat si els intel·lectuals i el poble viuen d'esquena els uns als altres?» Serra digué que un dels honors que més l'havien afalagat fou la presidència de l'Ateneu Polytechnicum, fogar de cultura obrera on es perfila una nova ciutadania. Finalitzà la ponència demanant la popularització dels estudis universitaris i l'impuls no solament per ser la representació genuïna del pensament nacional, sinó per dirigir-lo vers la realització de la justícia suprema.

190. SERRA I MORET, Manuel. *Popularització de la cultura universitària* [Conferència]. A: *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. [Organitzades per l'Associació professional d'estudiants de Dret i donades a l'Ateneu Barcelonès. Barcelona: [s. n.], 1935.

També aquest any 1935, Serra i Moret escriu la presentació del llibre *L'evolució social a Olot*, del seu company socialista Gil Vidal, que defineix com una aportació efectiva a l'estudi dels moviments socials de Catalunya com a complement necessari de l'estudi dels grans moviments socials d'Europa.¹⁹¹ El 12 de novembre pronuncia al Centre de Lectura de Reus una conferència sobre «Estatificació i Socialització»,¹⁹² i a partir d'aleshores torna a escriure la seva crònica internacional a *Justícia Social*. L'any 1936 signarà diversos articles per al diari *La Rambla* i per al setmanari *Mirador*. Des de la seva aparició fins a l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona, escriurà la columna habitual sobre política internacional de la revista *Meridià*, subtitulada Setmanari de Literatura, Art i Política, Tribuna del Front Intel·lectual Antifeixista. *Moments*, revista vinculada a diverses entitats antifeixistes, comptarà també amb dos articles sobre matèria econòmica.¹⁹³

L'àmplia victòria del Front d'Esquerres de Catalunya sobre el Front Català d'Ordre (16-II-1936) faria recobrar la llibertat als empresonats pels fets del Sis d'Octubre, entre ells Lluís Companys i els seus consellers, i que es restituís la Generalitat de Catalunya. Però les posicions a esquerra i dreta s'anirien radicalitzant. La crisi oberta a la USC arran d'aquells fets precipita el gir de la Unió cap a l'esquerra en detriment de les tesis socialdemòcrates i el triomf de l'acció proletària davant el pensament intel·lectual. Postergat Serra, Comorera aconseguix més facilitats en el procés de fusió de les diverses tendències socialistes de Catalunya.

El 19 de juliol, el començament de la guerra civil a Catalunya sorprèn el matrimoni Serra-Llorens a Pineda fent els preparatius per gaudir de les vacances d'estiu a Ribes de Freser i Gombren. Dos dies abans havia tornat de Madrid. «Sembla que les revolucions em donin temps d'arribar a casa», afirma amb bon humor en una carta adreçada al seu cunyat. Per tranquil·litzar-lo davant l'onada anticlerical desfermada, explica que el seu germà Bernat, el sacerdot, es troba bé de salut, però que «les dues creus gòtiques de Pineda han desaparegut i des de l'església parroquial fins a la més remota i diminuta ermita, tot ha estat cremat i destruït.» Amb la seva experiència periodística, li envia a Buenos Aires la crònica del moment: «Salvant algunes excepcions, les persones no han estat objecte de violència i àdhuc en alguns casos els que s'anomenen 'turbes' han volgut donar mostra de cavallerositat i honradesa. El que ha passat a aquesta comarca, ha passat a tot arreu de Catalunya. Per atzar, en algun poble apartat, com Cadaqués, resta encara l'església en peu. Però la resta tot ha estat cremat

191. VIDAL, Gil. *L'evolució social a Olot*. Olot: Imprenta Aubert, 1935.

192. «Estatificació i Socialització». *Justícia Social*. [Barcelona], núm. 33, (16-11-1935), p. 1.

193. SERRA I MORET, Manuel. «Economia de guerra. Racionament industrial» i «Consideracions sobre el pervindre econòmic de Catalunya». *Moments* [La revista del nostre temps. UGT. Sindicat de dibuixants professionals. Agrupació d'escriptors catalans. Agrupació professional de periodistes. Sindicat d'Agents tècnics de publicitat]. [Barcelona], núm. 10, (X-1938), p. 36-38, i núm. 11, (XI-1938), p. 34-36, respectivament.

i destruït. Els socialistes de Pineda i altres llocs vàrem oposar-nos a aquests excessos. Durant tres dies vàrem dominar les bandes de gent armada que constantment afluïa a aquests pobles de totes les procedències. Les carreteres estaven materialment cobertes de camions i autos de totes classes plens de gent armada de fusells i metralladores. Finalment no hi va haver remei, però Pineda, Calella i Sant Pol foren les darreres esglésies cremades. El trist és que gairebé tot el clero estava amb els militars sollevats i les dretes de Catalunya esperaven el feixisme amb manifesta cobejança. La fúria popular que tanta tristesa i vergonya ens causa, estava sobradament justificada i, amb dolor de veure sentiments purs i santes idealitats trepitjades, tenim també l'obligació de reconèixer que els administradors de la caritat cristiana estaven temps ha furgant aquest caliu que ha acabat en un crepuscle sinistre.

«I els feixistes són forts encara. Tenen mitja Espanya i resistiran molt temps. Tinc la convicció que seran dominats i que la sang del poble no serà estalviada per tal que puguin ésser vençuts. Es compta amb elements militars i amb tot el material humà necessari. Però ací passem un altre perill que, si bé va perdent proporcions, encara no s'ha esvaït del tot. Els anarquistes de la Confederació, que sempre han representat un problema insoluble, són a Catalunya la preocupació universal. Ells han fet veure que havien guanyat la lluita de Barcelona en la qual varen participar, però en la qual hi havia tots els elements populars, amb predominança de socialistes i comunistes, que són també els que han fet una major aportació a les columnes que s'envien al front d'Aragó. Ells, els anarquistes, la majoria dels quals són forasters, són els que han encès les fogueres i han comès actes de vandalisme, segons declaren llurs caps, els quals no poden controlar la seva gent. La seva tàctica és el terror, sobretot contra els indefensos. Si tots els que pertorben la vida de Catalunya anessin al front demostrarien que estan disposats a prestar un servei; però pocs d'ells hi van, i en canvi els nostres són allà i són els que hauran d'acabar, gairebé tot sols, amb el feixisme.

«Àdhuc en aquest aspecte, la situació millora francament. Les carreteres són cada dia més netes, molts automòbils requisats han estat restituïts i, per bé que haurem de sostenir milícies i vagabunds molt temps, l'horitzó s'esclareix dia a dia. Avui, a Barcelona, treballava la major part de la gent i aquell desori d'autos i de gent armada s'havia reduït a poca cosa. Com eixirem de tot això? Fa de mal dir, però pots estar segur que el canvi serà profund. Jo hi diré la meva, sense compromís. Malgrat les procacitats anarquistes i la seva insistència a proclamar el *comunismo libertario*, quan tot estigui ben garbellat, de les seves utopies i no utopies no en restarà res absolutament. Jo crec que restarà la socialització d'una gran part de la riquesa pública: crèdit, finances, ferrocarrils, força hidràulica, aigües termals, transports i comunicacions, aigües i altres serveis públics. El socialisme espanyol, que és fort i intel·ligent i que —val a dir-ho— segueix la lluita amb dignitat i heroisme, serà el que treurà partit d'aquest

enorme cataclisme que ha portat la sublevació militar. Mort l'exèrcit, liquidades les masses clericals i monàrquiques, Espanya sabrà fer camí vers la instauració de la justícia social. En aquest aspecte, com en altres —trist és confessar-ho—, hem de confiar amb les directrius espanyoles que estan per damunt de les catalanes. Basta només veure com en aquests moments de confusió, Madrid i el centre han estat un model comparat amb Barcelona i Catalunya. Aquesta, sense enemics a prop, ha passat i encara passa per un període anàrquic. Madrid, amb els enemics a dintre i a fora, està amb perfecte ordre i l'autoritat i la direcció no s'ha perdut ni relaxat un sol instant.

«Malgrat tot, ací no ens ha mancat res. Ni un sol dia ha fallat l'enllumenat elèctric ni tota classe de provisions àdhuc les de luxe. Ací i a tot arreu de Catalunya i Espanya. Ara com ara ho passem bé. Veurem si durarà. Jo, per consciència i per obligació, hauré de prendre una part més activa en l'organització de la lluita. Per bé que els meus entusiasmes —sempre limitats— estiguin lluny de l'enardiment, per bé que els excessos presenciats m'han adolorit profundament, la meva obligació és una i, encara que em costi la vida, la tinc de complir. Pressentint que la lluita tot just comença, no he volgut anar de pressa, però poc a poc m'aniré endinsant en ella i espero que sabré fer el que calgui. No seria la vida el que més em recaria i això que sé que només en tinc una: el que em sabria greu fóra donar el meu esforç a una causa que no fos ben bé la meva. Però tu deus pensar, amb raó, que pel que val el meu concurs no cal que el regategi. Bé, sia com sia, espero encara que podré ésser útil a Catalunya i als nostres ideals humans. Salut i que la vostra lluita sia també una victòria. Abraçades de tots nosaltres.»¹⁹⁴

Precipitat per l'aixecament feixista, el 23 de juliol naixia el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), de la fusió de la Unió Socialista de Catalunya, la Federació Catalana del Partit Socialista Obrer Espanyol, el Partit Comunista de Catalunya i el Partit Català Proletari, després de llargues negociacions endegades pel Comitè d'Enllaç constituït el 24 de febrer. Comptava amb uns sis mil militants. Serra participarà en el nou projecte, però sense gaire entusiasme. No creu en la unificació —«sóc socialista, però no unificat», dirà—, sí en una aliança conjuntural, que finirà en acabar la guerra civil.

Serra es mantingué durant la guerra al PSUC però, com reconeix Riera Llorca, «fou menystingut, fins al punt de nomenar-lo sotssecretari a les ordres d'un conseller quasi analfabet.»¹⁹⁵ En efecte, atesa la complexitat dels serveis de la Conselleria d'Obres Públiques, l'1 d'octubre de 1936 el conseller Miquel Valdés i el president Companys signaven el Decret de creació de la Sotssecretaria d'Obres Públiques al front de la qual es designa Manuel Serra i Moret.¹⁹⁶

194. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Llorens Carreras* (31-VII-1936). [ANC].

195. RIERA LLORCA, Vicenç. «Manuel Serra i Moret». *Contrapunt*. [Pineda de Mar], (I-1985), p. 15.

196. DOGC núm. 277, (3-X-1936), p. 277.

Uns dies abans Pere Foix havia estat nomenat cap del servei de premsa del Departament.¹⁹⁷ Malgrat que la coneixença d'ambdós venia de quan Serra era conseller d'Economia i Treball i Foix s'incorporà com a funcionari a l'oficina de premsa de la Generalitat a mitjan juny de 1931, el contacte gairebé diari donaria lloc a una ferma i vitalícia amistat. Serra prologarà el llibre de Foix, *La criminologia i el dret penal de la revolució*,¹⁹⁸ on recorda com un dia la curiositat de conèixer les innovacions que s'aplicaven a la correcció dels delinqüents va portar-lo a fer el seu primer discurs en un presidi nord-americà. Retrata Foix, amb tot el frenesí revolucionari, «viu com una mustela», com un exemplar vivent de la inquietud llatina, un neguitós incontrolable i fèrvid. I reflexiona sobre la definició de la delinqüència: «¿Què serà en aquest aspecte el dret penal de la revolució? Si la revolució és sagrada, si la revolució és integral, si la revolució és un sistema ètic perfecte, el gran delicte d'avui i de demà és ésser contrarevolucionari.»¹⁹⁹

El 14 d'octubre, el conseller d'agricultura Josep Calvet i Mòra nomena delegats Serra i Moret, Alfred Sabrafeu i Joaquim Pou, perquè es traslladin a Londres i efectuïn l'adquisició de llavor de patata primerenca —collita important per al Maresme, recordem la denominació «Mataró potatoes», aplicada des de 1932—, necessària per a les sèmbras destinades a l'exportació per compte dels Sindicats Agrícoles de Catalunya.²⁰⁰

Des de Londres, sense por a la censura postal, Serra enviarà de nou les seves impressions al seu cunyat: «M'ha recat molt deixar Catalunya en aquests moments. Mai me'n havia anat amb tanta recança. No sabem si tenim els dies comptats i si la nostra terra serà abans de gaire un immens cementiri. Sabem, però, que vingui el que vingui, les nostres vides estan ja desfetes i que no podem esperar altra cosa que dolor, misèria i mort. No voldria entristir-vos i si fos només per nosaltres de res no us parlaria, perquè, sortosament, a casa no hi ha febleses i sabem viure tots plegats al nivell que les circumstàncies reclamen. Potser podríem salvar-nos nosaltres, però si Catalunya no se salva, nosaltres no sabrem sobreviure.

«L'esforç que fem és extraordinari, gegantí. Ens surten enemics de tot arreu, perquè la pobra humanitat s'aferra a les coses materials i alguns que, aparentment, idealitzaven Catalunya, ara la donarien per tal de salvar la propietat o la vida. El poble, però, en general és a la lluita amb fervor i amb abnegació i passarà per tot, però no dubtarà en la contesa final. Nosaltres som amb el poble i, com ell, ho preferim tot —la mort mil vegades— abans que l'esclavatge. I penseu que si en el nostre camp hi ha exageracions i excessos, en el camp opo-

197. DOGC núm. 267, (23-IX-1936), p. 1578.

198. FOIX, Pere. *La criminologia i el dret penal de la revolució*. Barcelona: Bosch, Casa editorial, 1938.

199. SERRA I MORET, Manuel: «Pòrtic». A : *Ibidem*. p. 5-10.

200. DOGC núm. 289, (15-X-1936), p. 204.

sat no hi resta vestigi d'humanitat i la causa llur és, humanament parlant, una vergonya.

«Dies passats un home conservador com Ossorio y Gallardo em deia que abans que militars i feixistes preferia l'anarquia i la dictadura roja. Com ell, pensem tots —jo no cal dir-ho. Si s'escau de guanyar i ha de venir la dictadura roja, totes les privacions que m'ofereixi la vida les donaré per ben esmerçades. Els d'abaix no estan en condicions de portar el món, però són infinitament millor que els altres. Abans de començar la guerra ja no en podíem dubtar. Ara, després dels horrors comesos, els anarquistes més esparracats resulten àngels comparats amb aquella tropa de bandolers i assassins.

«Perdoneu aquesta expansió, però jo sé que res de Catalunya us és indiferent i menys aquesta horrible epopeia que estem vivint. Apart vull dir-vos que en l'aspecte material la nostra vida no ha sofert encara alteració. A Pineda hi ha pau i no manca res absolutament. A Barcelona manquen poques coses (bacallà, carn, carbó i alguna més escasseja). Tenim la sort d'ésser lluny del front, però tenim molta gent a la guerra i si jo no hi he anat és perquè el Partit i el Govern de Catalunya han volgut que fes altra cosa [...] El que jo tinc, ja ho dono per perdut i no em reca, malgrat que pensava poder passar una vellesa modestíssima i tranquil·la que ara ja sé que no passaré de cap manera.»²⁰¹

Vint dies més tard, des de Dundee (Escòcia), torna a enviar noves reflexions a Joan Llorens: «Encara sóc per aquestes terres. Me fa vergonya escriure-ho perquè algú pot creure que allargo la meva estada ací per apartar-me de les brases. Vosaltres sabeu que no. Que sóc ací a complir una missió d'importància que representa per a la nostra terra un corrent d'exportació xifrat en més de cent milions de pessetes.

«No seria cap defallença possible que un altre en el meu lloc aprofités l'oportunitat per a fugir de perills, de privacions i d'una mort més que probable en mans de moros o legionaris. Tinc a la meva disposició més de cinc milions de pessetes i podria molt bé complir el meu comès i reservar-me el suficient per a fugir de la tràgica perspectiva que ens espera. Però, si veiéssiu com respon la nostra gent! Si poguéssiu amidar el volum de grandesa que representa aquest esforç heroic del proletariat espanyol!

«Dubto que s'hagi mai fet res a la història comparable a aquesta epopeia grandiosa. Dubto que es conegui en la successió dels segles una lluita que tingui un sentit més profund i que hagi requerit una suma igual de sacrifici. Mai havia estat tan segur de la transcendència del nostre destí. Quan Espanya sigui un pilot de runes, quan Catalunya hagi esdevingut pràcticament deserta i eixorca, vosaltres, necessàriament, trobareu a tot el món la sensació de què s'ha esdevingut quelcom extraordinari i no hi haurà persona sensible que no reconegui

201. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Llorens Carreras (19-X-1936)*. [ANC].

que haurà estat la nostra terra la que ha copsat més plenament la força dels més purs ideals d'emancipació humana.

«Fixeu-vos que sostenim una lluita molt desigual. Generals, moros, alemanys, italians i mercenaris d'un costat —a penes si hi ha espanyols en cap sentit d'aquella banda—, ací treballadors abnegats i convençuts que ho donen tot, tot absolutament, segurs tots ells de no tenir recompensa que no sigui la d'haver servit d'exemple. I encara, a la lluita, a la mort, a la fam, al fred, a l'esquinçament de totes les afeccions, a la renúncia de tot pervindre, cal afegir-li aquella lletgèria aferrada a la carn, aquelles puces i xinxes pestilents que en més d'una ocasió signifiquen els *zánganos* de la reraguarda, els anarquistes, en els més dels casos. Ells ens han desprestigiats la causa, ens han creat conflictes inútils, ens han amenaçat covardament i ens han sabotejat la lluita sempre. Però res no ha cedit i el nostre poble, capaç de totes les abnegacions i de tots els sofriments, segueix la guerra amb obstinació, perd i es refà, cau i s'aixeca fins que acabi el darrer de nosaltres dessagnat i el seu cos s'aplomi sobre el que fou el paradís de Catalunya, la nostra santa terra de promissió.

«Salut germans! Penso ésser a casa d'avui en vuit. Penso arribar i tornar a la feina. No és fàcil que us torni a escriure. Si veiem l'albada de l'any nou, encara podem tenir esperança. Sigui com sigui, penseu com penseu, no us haureu d'avergonyir dels vostres ni de Catalunya. El nostre poble sabrà saldar tots els comptes amb la dignitat i amb la glòria i, el que és més important, haurà sabut morir per una causa universal i humana, per la llibertat dels altres. Tots complirem bé. Si mai us arribés una tragèdia com la nostra, només us desitjo la compensació —com la que nosaltres tenim— que en l'hora suprema tots som un i trobem la fi més dolça perquè hi anem plegats amb la mateixa fe, amb la mateixa decisió, per la mateixa causa.»²⁰²

Del 3 al 7 de maig de 1937 s'esdevenen a Barcelona i altres localitats catalanes els anomenats Fets de Maig, amb l'enfrontament armat entre els anarquistes de CNT-FAI i els trotskistes del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM), per una banda, i PSUC, ERC i el Govern de la Generalitat, per l'altra. El desenllaç amb la intervenció de forces enviades pel Govern central des de València se saldà amb tres-cents morts, l'eliminació del POUM, la pèrdua de l'hegemonia anarquista davant dels comunistes i l'assumpció pel Govern de la República del control de l'ordre públic i la defensa, fins aleshores en mans de la Generalitat.

En el nou Govern català, format el 30 de juny sota la presidència de Companys, amb exclusió dels àcrates, Joan Comorera és el nou conseller d'Economia. Dins la reestructuració orgànica del Departament, sabedor dels coneixements en matèria econòmica de Serra i Moret, de les seves innates dots negoci-

202. Carta de M. Serra i Moret a Joan Llorens Carreras (6-XI-1936). [ANC].

adores i de la seva experiència en l'anterior Consell d'Economia instituït l'any 1934, i, presumiblement, seguint el consell del sotssecretari Estanislau Ruiz Ponsetí, l'1 de juliol de 1937 Comorera delega en Serra i Moret la presidència del reorganitzat Consell d'Economia de Catalunya. El nomenament com a president efectiu es produirà en virtut d'un decret datat el 14 d'agost. El càrrec l'ostentarà fins al final de la guerra.²⁰³

El Consell havia nascut l'11 d'agost de 1936, després de quasi un mes d'anarquia i desconcert provocats per l'esclat de la guerra, com a «organisme ordenador de la vida econòmica catalana i que acordarà les normes adequades per a l'establiment de la normalitat econòmica a tot el territori de Catalunya.»²⁰⁴ Aquest ens formulà el 19 d'agost el «Pla de transformació socialista del país», d'onze punts, que es plasmà en el Decret de Col·lectivititzacions de 24 d'octubre de 1936.²⁰⁵ «Un nou codi ordenador de la vida social i econòmica de Catalunya que va a l'anul·lació dels vells privilegis, és a dir, a la destrucció implacable de la renda parasitària per a enrobustir i reforçar la renda del treball, que es converteix d'aquesta manera en el símbol redemptor de la societat futura», en paraules de l'aleshores conseller d'Economia, l'anarquista Joan P. Fàbregas.²⁰⁶ A més de la reorientació econòmica del país, dins una transició dirigida del capitalisme al socialisme, el Consell d'Economia s'enfrontà a diversos reptes com l'atenció a la situació de guerra, la manca de matèries primeres i productes de consum, moltes vegades produïts al territori ocupat pels franquistes, control de les finances centrals per l'Estat espanyol, el recel del capital internacional i les dissensions entre els seus membres integrants.

El Consell estava integrat per tres representants de cada una de les dues centrals sindicals UGT – CNT, dos del PSUC, dos de la FAI, tres d'ERC, un de la Unió de Rabassaires, un altre d'Acció Catalana Republicana i un de la Federació Catalana de Cooperatives. A més hi havia una representació directa dels consellers d'Economia, de Finances, de Treball, d'Obres Públiques i d'Agricultura. La tasca més remarcable seria la constitució dels consells generals d'indústria. Però, amb la reestructuració i el ferri control imposats per Joan Comorera, el Consell d'Economia quedà com un organisme deliberant i de revisió i les seves funcions es tornaren pràcticament consultives. Fou informador de projectes, àrbitre de litigis en aplicació de normativa i assessor dels nous Consell d'Empresa i Comitès de Control. Respecte d'això, Albert Pérez Baró,

203. Motivat per la impossibilitat del conseller Comorera d'atendre les funcions inherents a la presidència del Consell d'Economia, les delega en Serra i Moret, segons Ordre de l'1-VIII-1937, DOGC núm. 185 (4-VII-1937), p. 45. El decret que nomena Serra i Moret president del Consell d'Economia porta data del 12-VIII-1937, DOGC núm. 229 (17-VIII-1937), p. 629. No obstant això, l'acte protocol·lari de presa de possessió del càrrec s'havia anticipat al 13-VII-1937: «Toma de posesión del nuevo presidente delegado del Consejo de Economía de Cataluña». *La Vanguardia* [Barcelona], (14-VII-1937), p. 3.

204. DOGC núm. 229 (17-VIII-1937), p. 629.

205. DOGC núm. 302 (28-X-1936), p. 373-376.

206. FÀBREGAS, Joan P. [Porqueras]. «Sobre el nou ordre econòmic-social». Barcelona: Conselleria d'Economia. Generalitat de Catalunya, 1936, p. 7.

secretari del Comitè d'Aplicació del Decret de Col·lectivitzacions, manifesta que «exercí les funcions del Parlament català quan aquest havia quedat orfe de les representacions de dreta i les d'esquerra que hi quedaven restaven desplaçades pels esdeveniments.»²⁰⁷ Les sessions del plenari del Consell se celebraven amb una certa cordialitat entre cenetistes i ugetistes i, més de quatre vegades, sota els bombardeigs. Com que el president Serra i Moret no feia cap gest d'aixecar-se de la reunió per anar al refugi ni proposava suspendre la sessió, tothom continuava al seu lloc.²⁰⁸

Segons l'esmentat Albert Pérez Baró, «tots els problemes plantejats en les empreses per l'aplicació de la legislació col·lectivista, o bé amb caràcter general per la seva aplicació a totes les indústries i comerços afectats, eren discutits i resolts en dues reunions setmanals, i amb tota cordialitat, per tres homes representatius de fraccions tan distintes com les que constituïen el Consell d'Economia de Catalunya. La Comissió d'Aplicació del Decret de Col·lectivitzacions —una mena de comitè permanent del Consell d'Economia de Catalunya— era integrada per Serra i Moret, president (PSUC), Ventosa i Roig (ERC) i Andreu Capdevila (CNT). [Mostrà] Serra i Moret absoluta compenetració amb l'obra col·lectivitzadora que ja feia vuit mesos que funcionava, de la qual sóc testimoni d'excepció per una col·laboració diària amb en Serra i Moret fins al darrer moment [...] Serra i Moret fou durant la guerra civil, i després de la guerra civil, un defensor del règim col·lectivista implantat a Catalunya.»²⁰⁹ Per la seva banda, Andreu Capdevila escrigué a la mort de Serra: «*Durante el tiempo que estuve en la Consejería en representación de la CNT pude constatar su independencia de juicio y el interés de dar una solución justa a las demandas que presentaban las empresas colectivizadas o controladas por los obreros.*»²¹⁰

Serra i Moret seria també nomenat president de les comissions reguladores de preus i de salaris i vocal representant de la Generalitat en la comissió mixta Estat-Generalitat, encarregada de la formació de l'inventari dels béns i drets i de l'adaptació dels serveis que havien de passar a la competència del Govern català, un cop el Govern de la República traslladà la seva seu a Barcelona el novembre de 1937.²¹¹ Abans ja havia estat integrant del Consell Superior de Crèdit i president de la ponència per al dictamen del problema de producció i distribució de llet.²¹² Aclaparat per la feina i per evitar els problemes en els

207. PÉREZ BARÓ, Albert. *Trenta mesos de col·lectivisme a Catalunya, cinquanta anys després*. Barcelona: Edicions 62, 1986, p. 127.

208. FERRER I SANXIS, Miquel. *Memòries (1920-1970), 50 anys d'acció política, social i cultural catalana*. Adaptació i edició a cura de Miquel-Àngel Velasco Martín. Barcelona: Fundació Comaposada, 2008, p. 380.

209. PÉREZ BARÓ, Albert. «D'aquell temps, d'aquest país. Parlem d'en Manuel Serra i Moret». *Canigó*. [Barcelona], (21-VIII-1976), p. 7.

210. CAPDEVILA, Andreu. «Manuel Serra i Moret ha muerto». *L'Espoir*. [Toulouse], núm. 88 (8-IX-1963), p. 5.

211. DOGC núm. 280 (7-X-1937), p.109, i DOGC núm. 325 (21-XI-1937), p. 778, respectivament.

212. DOGC núm. 190 (9-VII-1937), p.103, i DOGC núm. 206 (25-VII-1937), p. 340, respectivament.

desplaçaments, ocasionats per la guerra, Serra posava sovint a la Residència d'Estudiants de la Universitat Industrial, al carrer Urgell.

Al cap de pocs dies d'efectivitat en el càrrec, Serra pronuncià una conferència al Casal Pablo Iglesias sobre «Significació i concepte de la socialització, nacionalització i col·lectivització»,²¹³ en què exposà els seus punts de vista sobre aquestes qüestions. Féu història de les deficiències del règim capitalista i afirmà que la revolució havia tornat la riquesa bàsica als treballadors i que calia imprimir-li un caràcter de reivindicació econòmica i nacional. Respecte a les col·lectivitzacions, digué que tendeixen a convertir-se en sistemes monopolitzadors que creen les mateixes lluites econòmiques entre les col·lectivitats i els sindicats en perjudici de les masses productores i que es podien admetre com un pas vers la socialització efectiva.

El mes d'octubre el matrimoni Serra-Llorens acull a casa tres refugiades de guerra: una noia procedent de Madrid i una mare i la seva filla, originàries del País Basc. La llar familiar començava a sentir les penúries de la guerra, segons el testimoni d'agraïment de Sara al seu germà Joan per l'enviament de viandes des de Buenos Aires.²¹⁴ El dia 3 d'abril de 1938 Lleida cau en mans de Franco, el 5 signa la derogació de l'Estatut i el 8 la sentència de mort del democristià Manuel Carrasco i Formiguera. Aquests fets i les funestes perspectives que auguraven, i el delicat estat de salut de Sara Llorens, aconsellen la seva marxa i la de la seva germana Francisca a l'Argentina. La inseguretat pels bombardeigs del port de Barcelona fa que l'embarcament el facin des de Marsella, on són portades en automòbil pel fidel amic Josep Maria Vilarrúbia. De bell antuvi són acollides per la família a Victorica, però el mes de juny s'instal·len temporalment a un hotel a Buenos Aires.

El 7 de juny, Serra i Moret es desplaça en comissió de servei a Londres, passant per Perpinyà i París, tant a l'anada com a la tornada, en un viatge de dos mesos de durada. Uns dies abans havia dissertat sobre «Les llibertats nacionals i les llibertats humanes» dins el cicle de conferències patriòtiques i d'exaltació del sentiment de la catalanitat, organitzat pel Casal de la Cultura.²¹⁵ Des de la vila de Marlow Buckingham tornarà a enviar una altra tongada de reflexions sobre els esdeveniments i el futur més immediat: «Potser us farà estrany que us escrigui des d'Anglaterra [...] Mentre jo sóc ací els meus germans són a les trinxeres o moren sota les bombes que enrunen les nostres ciutats i viles. Però sóc ací precisament per això: perquè, havent de venir a Londres a endegar coses que altres han espatllat i que altres tenen interès en que continuïn espatllades, em tinc de revestir de paciència i aplacar els meus nervis i res més indicat que una estada en aquesta vall travessada pel vell Tàmesi, en el cor de la vella Anglater-

213. «Conferència del Dr. Serra». *La Vanguardia*. [Barcelona] (28-VIII-1937), p. 10.

214. *Carta de Sara Llorens a Joan Llorens Carreras* (27-I-1938) [ANC]

215. «Les llibertats nacionals i les llibertats humanes». *La Vanguardia*. [Barcelona] (25-V-1938), p. 10.

Presa de possessió de Serra i Moret com a president del Consell d'Economia de la Generalitat (13-VII-1937). Fons: Edmon Vallès. *Història gràfica de la Catalunya Autònoma (1936-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1978.

ra [...] Jo, generalment, m'explico i accepto totes les posicions, tots els punts de vista, i sóc fet per a viure en un món on tothom faci el que més li plagui i pensi com millor li sembli. I és per això que en aquesta lluita despietada que hem de sostenir, pateixo més que els altres i sento una depressió invencible. Em fereix saber que tenim molta gent empresonada i que tants o quants han estat condemnats a mort. Comprendc que ha d'ésser així, però em fa mal. Però no puc capir com una causa com la nostra i una conducta tan extraordinàriament moderada i humana com la que segueix el nostre govern, no pugui alterar els resultats. És difícil avenir-se a la idea que la brutalitat, la mentida, l'egoisme, la maldat, la barbàrie i la crueltat hagin de triomfar irremissiblement. Comprendria que haguéssim de desaparèixer com a poble i com a individus, que la lluita comportés el més gran dels sacrificis, però que, al final, els principis damunt dels quals s'assenten les nostres idees morals triomfessin dels enemics seculars que, per naturalesa, haurien d'ésser i són els anormals, els reculats, els mesells, els insuficients, els mutilats d'esperit. Però aquests udolen i amb una exhibició de cinisme i d'impudícia inconcebibles s'imposen, i persones i col·lectivitats que jo considerava afins i en el fons idèntiques a mi s'arronsen d'espatlles i callen i 'atorguen' i ni tan sols senten la més petita admonició sensorial. Ha estat aquest

fenomen inesperat el que des del principi de la nostra tragèdia m'ha fet creure que fóra molt millor no sobreviure aquesta horrible catàstrofe [...]

«Deixeu-me dir que la meua lamentació no expressa en cap manera el dubte sobre la justícia de la nostra causa. Com els meus germans de Catalunya i d'Espanya, com els vençuts de tot el món, cada nou flagell, cada derrota, cada porta que es tanca, m'afirma més i més en el meu lloc. No sóc cap heroi ni cap excepció. Milions d'homes i dones saben respondre dignament a l'adversitat. Mai el nostre país, en el llarg de la seva història, havia sostingut una lluita tan noble i una causa tan justa. Ara, tot just ara, Catalunya neix en la consciència dels veritables catalans. Tota la buida xerrameca de catalanisme i separatisme resulta una ridícula paròdia, més evident avui que aquells que feien de capdavanters s'han amagat com uns conills. Per això em sabia greu que els meus ossos no fossin a la pila. No parlo amb la mòrbida mania de la mort, sinó amb la sana compenetració amb el conjunt, amb el complex —potser mai escauria millor el mot, car amb això hi van els homes, la terra, el paisatge, la història, les idees, els sentiments, la vida, tot. Som en el remolí, aquest espiral ciclònic que es fon en el cel i pobres dels que només són espectadors i més pobres els que ni espectadors arriben a ésser. No els envejo ni una mica.

«Crec, doncs, que no ens heu de plànyer sinó estimar. Patirem més o menys, això no té importància. Un voluntari belga a qui una granada li va arrencar mitja cama i li va desgraciar la cara em deia dies passats a Barcelona: 'Això no és res. Cal lluitar i cal guanyar. Res més!' Abans no em podré comparar amb aquests jove, tinc de patir molt i com que la sort no em desempara, encara no he patit gaire i és possible que no hi pugui posar la part que em toca. Si li poso i quedo bé, alegreu-se. Sinó, si les coses vénen de tal manera que la meua pell s'escapa, estigueu segurs que no serà perquè hagi abaixat el cap un sol instant. Si mai em torneu a veure, podeu estrènyer-me la mà sense cap escrúpol. A la nostra terra no hi ha lloc pels traïdors avui. I jo sóc de la meua terra i del meu poble i, si no fos perquè el sofriment és tan intens i tan general, gairebé beneiria la desgràcia que ens ha posat a prova. Sóc dels meus, sobretot d'aquells que fa segles que pateixen sense esperança ni consol. Ells m'han estimat i m'estimen. Jo estaré amb ells i compartiré amb ells el goig de la victòria, el dolor de la derrota i el silenci de la mort. Però no em mouré de llur costat passi el que passi, vingui el que vingui.»²¹⁶

Mentre es desenvolupava la Batalla de l'Ebre, avantsala de la caiguda de Catalunya, Serra i Moret emprèn el 29 d'agost un nou viatge a Londres, on sojornarà quasi dos mesos més, desenvolupant gestions en pro de l'agonitzant República Espanyola. Del 9 al 13 de setembre participa com a membre de la Delegació espanyola al XXVè Congrés Internacional de la Unió Mundial de Lliurepensadors, entitat fermament adscrita a la Pau Mundial. Allà es retro-

216. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Llorens Carreras (28-VI-1938)*. [ANC].

ba amb vells il·lustres companys com Eduard Herriot, president de la Cambra francesa i president honorari de la reunió, el professor Bertrand Russell, els escriptors George Bernard Shaw i H. G. Wells i l'antropòleg Lucien Lévy-Bruhl.

També assistí al Congrés del Partit Laborista britànic celebrat a Blackpool i participà en un acte d'adhesió a la República, celebrat al Queen's Hall de Londres, on cridà en el seu discurs: «No vinc a parlar de la República Espanyola, perquè no ho necessita! Qui ho necessita és Anglaterra! Anglaterra veurà, com nosaltres, morir els seus fills, enderrocar les seves cases i la desolació sembrada per tot el país!»²¹⁷ Les seves paraules resultaren profètiques: El Queen's Hall seria destruït per una bomba incendiària llançada pels alemanys (10-V-1941).

La signatura del Pacte de Munic el 29 de setembre de 1938,²¹⁸ la visqué a la capital londinenca: «La vella metròpoli respirava un aire de catàstrofe a causa de les exigències del Führer en la qüestió dels Sudets. S'obrien trinxeres en els amables parcs londinencs i es col·locaven canons antiaeris en els punts estratègics. L'endemà vàrem assistir a la sessió del Parlament, on Chamberlain donava compte del seu inoït *success*. La multitud, una de les més imponents que hem vist en la nostra llarga vida, omplia totalment la plaça de l'Abadia de Westminster i l'ample carrer del Parlament fins més amunt del Cenotafi.» Serra i Moret li digué al periodista nord-americà Louis Fischer: «El millor que podríem fer és anar al pont de Westminster i tirar-nos de cap.»²¹⁹

Un dels pocs sentiments positius que Serra s'emportarà d'aquesta estada a Londres serà l'amistat nascuda amb Jawaharlal Nehru, que arribaria a ser primer ministre de l'Índia en aconseguir la seva independència l'any 1947: «Una vetlla d'octubre de 1938, l'ambaixador espanyol a Londres, senyor Azcárate, va convidar-nos a sopar amb Jawaharlal Nehru. Sempre que m'esqueia d'ésser a Londres, àdhuc en temps del senyor Pérez de Ayala, solien invitar-me a l'ambaixada quan tenien convidats d'honor. El cas de Jawaharlal Nehru fou el més excepcional, car malgrat haver departit extensament de sobretaula, vàrem sortir plegats al Belgrave Square i ens vàrem refugiar en un cafè de Piccadilly per a seguir conversant fins a les tres de la matinada. Pocs dies més tard, Nehru va convidar-nos a sopar en un restaurant indi del Soho i poguérem reprendre els nostres comentaris sobre el desastre del Pacte de Munic i calibrar les conseqüències dramàtiques de la política de França i Gran Bretanya envers les proccitats nazifeixistes [...] El darrer viatge que Nehru va fer a Europa fou el 1938,

217. SERRA I MORET, Manuel. «En España no hay que preguntar cómo se vive sino cómo se muere. Noticias Gráficas. [Buenos Aires], (23-X-1940). «Palabras pronunciadas por el Sr. Serra Moret», *Butlletí Informatiu del Casal Català de Montevideo*. [Montevideo] (6-X-1944).

218. El Pacte de Munich fou un acord signat per Alemanya, Itàlia, França i Gran Bretanya el 29-IX-1938. Per preservar la pau a Europa, Txecoslovàquia cedí la regió dels Sudets al III Reich. Produiria conseqüències col·laterals funestes per al bàndol republicà en la guerra civil espanyola, com la disminució de l'ajut soviètic i la retirada de les Brigades Internacionals.

219. SERRA I MORET, Manuel. «El suïcidi de Jan Masaryk». *Germanor*. [Santiago de Xile] núm. 526-527 (IV-V-1948), p. 14-18.

i fou motivat per la tragèdia d'Espanya, que ell, coincidint amb nosaltres, endevinava que era el primer capítol de la més gran tragèdia universal. Volgué veure de prop el camp de lluita, i quan l'heroisme dels defensors de la República en la gesta gloriosa del pas de l'Ebre l'havia percudit d'optimisme i esperança, vingué el fatal Munic a esclafar totes les il·lusions. Per això ell tenia interès a parlar amb nosaltres i, no cal dir-ho, nosaltres teníem interès en conèixer i penetrar a fons aquest esperit selecte, ample i generós, capaç de totes les comprensions i, com a bon indi, capaç de totes les bondats i de tots els sacrificis.»²²⁰

Com a mostra de la independència de criteri de Serra respecte al partit i la seva neutralitat en l'exercici del càrrec de president del Consell d'Economia, hem de citar la seva darrera actuació, descrita en un article del representant anarquista al Consell, Andreu Capdevila: «Durant tot el temps que exercí la presidència del Consell d'Economia, va respectar lleialment el Decret de Col·lectivitzacions i les seves disposicions complementàries i actuà amb eficàcia fins al mes de novembre del 1938. A principis d'aquest mes i any, el representant d'Acció Catalana [*Ramon Peypoch*], portaveu de la burgesia al Consell d'Economia, presentà per a la seva discussió tres projectes de decret anul·lant per complet el Decret de Col·lectivitzacions aprovat pel Govern de la Generalitat el 24 d'octubre de 1936.

«Per descomptat que els representants dels partits burgesos van estar d'acord amb el projecte d'Acció Catalana. Els representants del PSUC i de la UGT van fer un xic de comèdia amb miras a la galeria: les úniques representacions que, amb decisió i energia, ens oposàrem a la discussió dels esmentats projectes de decret fórem els representants de la CNT i de la FAI, fent constar que, si no es retiraven els projectes en qüestió, abandonaríem el Consell d'Economia. Serra i Moret, que presidia la sessió, amb la seva experiència i habilitat, proposà que es nomenés una ponència integrada per cada una de les representacions, que es reuniria dues vegades per setmana per mor de veure si hom trobava un punt de coincidència que ens sortís de l'entrebanc. Els esmentats projectes de decret foren retirats i es donà per acabada la reunió.

«La ponència presidida per Serra i Moret es va reunir quatre vegades sense cap resultat positiu. Les representacions de la CNT i de la FAI no vàrem donar el braç a tòrcer i, d'una manera clara i contundent, vàrem fer constar que seria un crim que, poc abans d'entrar a Barcelona els fatxes, es cometés la iniquitat de derogar el Decret de Col·lectivitzacions... [*Serra i Moret*] va comprendre que teníem raó i va aixecar la sessió per no convocar-la més. Els 'nacionals' van entrar a Barcelona; el Decret de Col·lectivitzacions, però, és en vigor encara.»²²¹

220. SERRA I MORET, Manuel. «L'Índia misteriosa i sofrent. Jawaharlal Nehru». *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 296, (III-1941), p. 4781-4783.

221. CAPDEVILA, Andreu. «Homenatge pòstum a l'economista Serra i Moret». *Terra Lliure – Butlletí Interior de la Regional Catalana CNT*. [Barcelona] (X-1976), p. 2.

L'amistat entre Serra i Moret, Capdevila i Pérez Baró perdurará durant els imminents esdeveniments i a l'exili. Albert Pérez, en emprendre la fugida cap a França, anà a Pineda el 27 de gener a recollir Serra i Moret per fugir plegats, però ja no el trobà.²²² Serra havia marxat la nit anterior i entraria a França el dia 31, després de viure el periple dramàtic que hem descrit en el primer capítol.

222. PÉREZ BARÓ, Albert. *D'aquell temps, d'aquest país*. Palma de Mallorca: Moll, 1982, p. 53.

13. LA DESFETA: TRÀNSIT DESESPERAT

Un cop creuada la frontera francesa, Serra i Moret passa els primers dies de febrer de 1939 a Perpinyà, sostingut en una fonda per uns amics. Mig refet, i malgrat que el PSUC havia llogat una casa per acollir refugiats del partit a la població veïna de Le Soler, prefereix marxar sol cap a Anglaterra amb les intencions de cercar feina, aconseguir els documents necessaris per a una possible evacuació a l'Argentina, davant el previsible imminent esclat de la guerra a Europa, i intentar salvar part dels diners de les exportacions del xampany a Gran Bretanya, en mans dels agents anglesos encarregats d'instrumentar la tramesa. Per a aquesta gestió, Josep Maria Vilarrúbia, delegat del conseller d'Economia, Joan Comorera, sense saber-ho aquest, li lliura 5.000 ff i 100 £.²²³ Aquesta iniciativa pròpia li costarà més d'un penjament.²²⁴

El 8 de febrer vola des de l'aeroport parisenc de Le Bourget-Dugny a Londres i obté permís per romandre un mes a la Gran Bretanya, instal·lant-se a Surrey. El vicecònsol a Londres, Carlos Fernández Shaw, renova el seu passaport i li estén el permís per viatjar a Amèrica.²²⁵

Serra i Moret cerca restar a Europa i es comunica amb Julliette Palmand, ciutadana belga que també havia fugit de Catalunya i s'havia instal·lat a Brusselles. Desisteix d'anar a aquell país davant l'obligatorietat d'aconseguir un visat especial i de les expectatives que Julliette li planteja: «*igual que ustedes, yo también estoy desorientada y sin perspectivas a pesar de estar en mi país*».²²⁶

El permís d'estada a Londres s'esgota i aconsegueix la seva ampliació fins al 8 de setembre, gràcies a la declaració que emet Frank Perry, director de la

223. *Carta de Josep Maria Vilarrúbia a M. Serra i Moret* (9-IV-1939). [BPR-UB].

224. Jaume Camps, que s'incorporà al Consell d'Economia reestructurat l'agost de 1937, en representació del PSUC, informa Serra i Moret (Setfont, 2-V-1939): «Sembla que hom intentà fer-vos algun penjament. Ruiz Ponsetí (que després d'haver estat abandonat sembla que més tard l'han recollit) va 'excusar-vos', en dir que us havia enviat a Londres per l'assumpte vell i perdut del xampany.» [BPR-UB]. Ruiz Ponsetí també havia advertit Serra de forma confidencial. Carta (25-IV-1939) [BPR-UB].

225. Dades extretes del passaport núm. 981, a favor de Manuel Serra i Moret, expedit (15-III-1938) pel *Ministerio de la Gobernación* «*Para todas las naciones de Europa, excepto Italia, Alemania y Portugal*». [BPR-UB].

226. Cartes de Julliette Palmand a M. Serra i Moret (18-II, 10-III i 22-IV-1939). [BPR-UB].

companyia naviliera Care Lines, que recomana que Serra i Moret pugui roman- dre a Gran Bretanya. Fins i tot l'avalua econòmicament, atesa la circumstància d'insolvència que travessa.

El 27 de febrer els governs de França i Anglaterra reconeixen el règim de Franco i això trastoca els plans de Serra i Moret de restar a Europa: «No vol- dria que la guerra m'atrapés ací, només en el cas, no improbable, que Espanya lluiti al costat d'Alemanya i Itàlia. Aleshores ens donaria ocasió de recomençar l'epopeia, però Franco i els seus saions tindran por d'això i s'hi pensaran molt a anar a la guerra. Els totalitaris són exigents, però, i li exigiran suport, potser en una forma de no-intervenció com la que ara s'estila. No voldria que la guerra m'atrapés ací perquè no em plauria sofrir molèsties i penalitats per una causa que ha perdut una gran part del meu interès. No és pas que mai pugui estar al costat dels totalitaris, però els capitalistes anglesos i francesos que han sacrifi- cat Espanya i Txecoslovàquia difícilment poden tenir les meves simpaties.»²²⁷ El 18 de març, Serra assisteix al discurs pronunciat pel primer ministre britànic Neville Chamberlain, en què reconegué que el Pacte de Munic no havia servit per a res i que la presa de Txecoslovàquia marcava el límit on les democràcies podien transigir davant les insaciabls apetències dels nazis.²²⁸

Respecte a la recuperació dels cabals en poder dels *sol·licitors* (agents) Adler & Perowne que disposaven de mil £ a les mans quan no havien gastat tres-cents, i sense ningú per passar comptes, Serra estava mancat de poders: «No representant el Govern, no veig quins títols puc ostentar per a reclamar un passament de comptes», li escriu a Ruiz Ponsetí, sotssecretari d'Economia.²²⁹ Serra aconsegueix, a través de Josep Mañé, que havia estat titular de la Dele- gació del Departament d'Economia a Anglaterra fins que es tancà el setembre de l'any 1937, l'adreça d'Emili Colom, lletrat de la Conselleria, a qui consulta sobre el replantejament del tema, i aquest respon que l'assumpte s'haurà de negligir per les despeses que ocasionaria mantenir obert un plet, i que la seva gestió la portaria un advocat francès, Maître Rozelaard, que fou qui recomanà aquells agents, per fer jugar més la bona voluntat que no pas qualsevol acció legal o d'altra índole, atesa la situació de dispersió i ambigüitat jurídica de l'Administració de la Generalitat davant un Estat que havia reconegut el règim franquista, que, a més, acabava de guanyar la guerra.²³⁰ Serra justificà les despeses ocasionades per les seves gestions, de les quals només li sobraren 56 £.²³¹

Un altre esdeveniment complica més encara la situació de Serra. El 4 d'abril a Buenos Aires, morí sobtadament d'un atac cardíac Manuel Llorens

227. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Jacint Llorens Bassa* (6-IV-1939). [ANC].

228. SERRA i MORET, Manuel. «L'Índia misteriosa i sofrent. Jawaharlal Nehru». *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 296, (III-1941), p. 4781-4783.

229. *Carta de M. Serra i Moret a Estanislau Ruiz Ponsetí* (5-IV-1939). [BPR-UB].

230. *Carta d'Emili Colom a M. Serra i Moret* (11-V-1939). [BPR-UB].

231. *Carta de M. Serra i Moret a Estanislau Ruiz Ponsetí* (3-V-1939). [BPR-UB].

Carreras, germà gran de Sara Llorens, i a conseqüència d'aquesta mort alguns bancs argentins van exigir la liquidació immediata de crèdits i col·locaren la família en estat de fallida, la qual cosa comportà que la seva esposa no li pogués enviar cap cèntim.²³² Aquest fet ratificà el seu propòsit d'aconseguir l'entrada a l'Argentina, però l'atzar féu que el permís de desembarcament, tramès des de l'Argentina, s'extraviés.

Durant aquest temps d'estada a Anglaterra, Serra i Moret manté contacte amb membres del Partit Laborista i el nucli d'intel·lectuals de l'entorn del doctor Josep Trueta i Carles Pi Sunyer. Així, assisteix a diverses trobades, com l'àpat de germanor en commemoració de la diada de Sant Jordi al Restaurant Romero de Londres, on es reuniren una cinquantena de catalans, entre ells Carles Pi Sunyer, el pintor Francesc d'A. Galí, Bosch Gimpera, Batista i Roca i el poeta Perramon. També s'hi afegiren refugiats bascos i simpatitzants portuguesos, l'escriptor H. G. Wells i el crític d'art Seymour, amb la seva esposa Rosalyn Seymour.²³³ Sovint freqüentarà la companyia de Jawaharlal Nehru i Jan Masaryk, ministre d'assumptes exteriors txecoslovac a l'exili, amb qui compartia alguna vetlla d'aquella trista primavera en algun modest restaurant del Soho.

A la cerca de feina, Serra i Moret s'adreça a la cadena de radiodifusió *British Broadcasting Corporation* (BBC) i s'interessa per una col·locació com a traductor i locutor en castellà, atesa la seva llarga experiència com a periodista i com a lector en anglès, la seva parla fluïda i la seva clara i modulada veu, segons indica a la petició. En el currículum que adjunta fa constar els seus coneixements de les llengües anglesa, francesa, espanyola i altres de llatines —en referència al català— i les seves col·laboracions sobre temes internacionals en publicacions d'Espanya i Amèrica del Sud. Esmenta els seus càrrecs polítics, a les Corts i al Govern català, i informa del seu coneixement, com a viatger, del continent americà (del Canadà a la Patagònia) i de tot Espanya, Canàries i el Marroc francès. També cita les entrades a l'Enciclopèdia Espasa i al Diccionari Enciclopèdic de la Llengua Catalana relatives a ell i al seu pare. Indica a la carta que poden demanar referències seves a Richard Penberthy Care, *managing director* de Care Lines a Cardiff, i a la parlamentària Miss Ellen Wilkinson, coneguda com «Ellen la roja», pel seu pensament i el color dels seus cabells, als quals s'adreça per demanar-los ajut per si poden intervenir favorablement per la demanda d'una plaça de traductor o locutor. Els explica que ell mai abans havia tingut cap problema com el que afronta ara i que li urgeix obtenir treball. Ellen Wilkinson, en una carta amb segell de la Cambra dels Comuns, li informa que s'ha adreçat per escrit a una persona de la BBC amb influència sobre aquest assumpte i que espera que el contractin. Mr. Care el felicita pel currículum i creu

232. *Ibidem*.

233. *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 274 (V-1939), p. 4429.

que reuneix prou mèrits per aconseguir la vacant, i informa Serra que ell només té influències en el districte de Cardiff. Li regracia que hagi citat el seu nom i que li digui si pot ajudar-lo en algun altre tema, i per acabar li desitja que obtingui la col·locació. Serra i Moret agraeix les gestions, que no dubta que sortiran bé, però afegeix que en cas desfavorable es veurà obligat a marxar del país. La resposta de la BBC el 26 de maig no fou positiva: li acusen recepció de l'oferta dels seus serveis però li comuniquen que no ha estat inclòs en la relació de candidats a entrevistar.²³⁴ Serra atribueix la negativa a la perfídia d'un conegut diplomàtic espanyol.²³⁵ La nostra hipòtesi és que fou el mateix ambaixador de Franco al Regne Unit, el gran terratinent Jacobo Fitz-James Stuart, duc d'Alba, en represàlia per l'actuació de Serra en defensa de la Llei de reforma agrària a les Corts.

Li reca haver de marxar d'Europa, perquè creu que és ací on pot fer jugar coneixements de política i coneixences de polítics en el nou escenari internacional que es perfila. Però, lluny de la seva malaltissa esposa, ambdós sense recursos, perduda la confiança en la cúpula del PSUC per ambdues parts, i resolt a no haver de dependre econòmicament de cap organisme de socors als refugiats, opta definitivament per traslladar-se a Amèrica.

Mancava salvar el principal obstacle: obtenir el permís d'accés a l'Argentina. El Govern del país —on es viu una situació de predictadura— havia instruït els seus consolats per revisar, i fins i tot suspendre, visats d'ingrés a fi d'evitar «convertir el país en receptáculo de personas indeseables», pel perill de contaminació ideològica que representaven els exiliats espanyols.²³⁶ Un cop amb tota la documentació en regla, Serra demana audiència a l'ambaixador argentí, Tomás Le Breton, que el rep breument, però correctament, a l'Hotel Claridge el 31 de maig, i li exhibeix una carta de presentació de Luis Tintoré Rodríguez, amic de la família de Sara Llorens i persona influent en el país sud-americà. Dos dies més tard li envia un comunicat perquè passi pel consolat a formalitzar l'entrada a l'Argentina. Personat davant el cònsol, aquest li demana un passaport expedit per «*las autoridades legítimas de España, porque estos papeles del Gobierno de Valencia no sirven para nada*».²³⁷ Serra es veié obligat a recórrer de nou a l'ambaixador perquè instés la Direcció d'Immigració argentina a enviar instruccions al cònsol i que aquest el despatxés amb «documentació incompleta». Després de tenses negociacions amb el cònsol —«feixista *impudent* que només per força va despatxar-me a mi els papers per a venir» —²³⁸

234. La correspondència creuada amb la BBC, Frank Perry, R.P. Care i Ellen Wilkinson és arxivada al Fons Personal Serra i Moret [BPR-UB].

235. SERRA I MORET, Manuel. «L'obra dels intel·lectuals, escriptors i artistes catalans a l'exili.» *Germanor* [Santiago de Xile], núm. 543 (IX-1949), p. 7-8.

236. Vegeu SCHWARZSTEIN, D. «La llegada de los republicanos españoles a la Argentina». A: *Estudios Migratorios Latinoamericanos*, CEMLA, Buenos Aires: 1997, p. 423-447. També a: DÍAZ I ESCULIES, Daniel. «L'exili de la intel·lectualitat catalana», *El Temps*. [València] (7-XII-2004).

237. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Jacint Llorens Bassa* (1-VI-1939). [ANC].

238. *Carta de M. Serra i Moret a Domènec Perramon* (9-VIII-1941). [BPR-UB].

obté el permís d'entrada al país com a agricultor, ja que no admeten periodistes ni publicistes com a exiliats.

El 5 de juny obté un visat del consolat francès per fer un sol viatge de quinze dies, al·legant una visita a familiars. S'entrevista a París amb Josep Marlés i altres quadres del PSUC²³⁹ i marxa cap al Midi per visitar els veïns de Pineda i membres de l'antiga USC que rauen en camps de concentració, dels quals s'acomiarà personalment o per via epistolar.²⁴⁰ També de Rovira i Virgili, amb qui soparà un vespre.²⁴¹ I es veurà amb Joan J. Morgades, amic seu i membre de l'aparell del PSUC, que està en contacte amb exiliats portuguesos —entre ells l'expresident de la República José Domingues dos Santos i el coronel Albert Alexandrino dos Santos— i espera comptar amb la col·laboració de Serra per a la subversió a Espanya i Portugal, en el cas probable que la guerra a Europa involucri les dues dictadures ibèriques. Morgades li lliurarà dos xecs, un de 250 £ per cobrir les despeses d'anar a l'Argentina i tornar —la naviliera United States Lines havia adreçat una carta a Serra i Moret a l'Hotel Louvre de París per demanar-li un dipòsit a compte de la reserva del viatge a Buenos Aires via Nova York— i un altre de 1.500 \$ destinat a fons de reserva de caràcter comercial o polític, amb el prec que els ingressi en un compte obert indistintament a nom dels dos.²⁴² Serra i Moret servarà intacte el saldo de 1.500 \$, que retirarà, com podem veure, al seu retorn a Europa l'any 1946.

Abans de tornar a Londres, el 21 de juny anà a veure Lluís Companys al seu departament de la Avenue du Seine. De l'entrevista, Serra i Moret en donarà detalls un any més tard, al cap de pocs dies de l'assassinat del president a Montjuïc: *«Él mismo me abrió la puerta y me recibió con su cordialidad característica. Durante la guerra civil le vi pocas veces y por cierto que en una de ellas, viajando en el mismo coche, nos cayeron las bombas de los aviones italianos a menos de cincuenta metros... me senté a su mesa a comer el modesto menú que su esposa había preparado puesto que carecían de servicio. La señora de*

239. Referència en cartes de Josep Marlés a M. Serra i Moret (27-VI-1940) [BPR-UB] i en la carta de M. Serra i Moret a Pere Foix (3-IX-1940). [ANC].

240. El Fons Personal Serra i Moret, custodiat a la Biblioteca del Pavelló de la República (UB), conserva nombrosa correspondència d'aquest període del primer exili, relativa a veïns de Pineda. Vegeu les carpetes: Lluís Alucó, C1(6)A10, s'interessa per la seva família a Barcelona, demana orientacions per tornar i parla de diversos companys: Joan Alibés, nebot de Sara Llorens, Biayna, Morell, Vilà, Germans Asenció (Llorens i Eduard), Lorente, el fill de la Roseta de Can Reig. Esteve Biayna Sicres exposa la dramàtica situació a França. Josep Budí i Gili, C1(6)B32. Carles Carqués, C1(6)A16. Joan Morell i Puigvert, C1(10)B12, alcalde de Pineda —14-VIII-1937 a 16-IV-1938—, i Antònia Itchart Maresma, C1(9)B6, donen referències per donar-se socors a ells mateixos i a Pere Segura Flores, Manuel Molina Haro, Josep Calvet Puigdefàbregas, Francesc Barcons Barcons, Enric Puigvert Pujades, Miquel Lorente Caparrós, Luis i Anton Alucó, Miquel Clarà i Esteve Biayna. Miquel Lorente Caparrós, C1(9)C12-13, sol·licita intervenció per obtenir un visat per traslladar-se a Veneçuela i parla de Maresma, Budí, Sunyol, Martí, Sisa, Alucó, Biayna i Vilarrúbia. Isidre Verdager, C1(13)B7, i Joan Martí, C1(10)A7, informen, cadascú per la seva banda, que són a Bàstia (Còrsega). I Joaquim Vilà i Creus, C1(13)C2, informa sobre la situació que es viu a Pineda i diu que mossèn Casulleras «és l'amo del poble».

241. *Carta d'Antoni Rovira i Virgili a M. Serra i Moret* (25-XII-1939). [BPR-UB].

242. *Carta de Joan J. Morgades a M. Serra i Moret* (17-VI-1939). [BPR-UB].

*Companys me recordó las visitas al Penal de Santa María, cuando se valía de mi u otro personaje influyente para poder estar con su esposo en el despacho del director sin que les separaran las rejas. Estuvimos juntos algunas horas y yo le anticipé mi marcha a los Estados Unidos y a Sudamérica. Le expliqué mis vinculaciones políticas en Londres, mi visión del futuro inmediato de Europa, le vaticiné la guerra, aventuré augurios sobre su desarrollo, le formulé algunos planes e intenté interesarle en su posible ejecución. Me escuchaba abstraído, con los párpados caídos, sin hacerme preguntas y sin recuperarse jamás. Parecía un hombre derrumbado, marchito, para quien el porvenir ya no cuenta. Tan sólo renacía su interés y su habitual vehemencia al hablar del pasado y de su conducta personal. Parecía un presunto reo, obsesionado en justificarse ante la historia. Me contó con mucha riqueza de detalles episodios triviales y hechos sin trascendencia. Insistía en demostrar que la Generalitat no se había quedado con nada, que había rendido cuentas, que lo había entregado todo, y me mostró una cantidad de recibos y documentos probatorios que guardaba celosamente en su archivo, haciéndose asistir en aquella tarea superflua por el señor Tauler, antiguo amigo suyo que le hacía las veces de secretario. Me despedí de Companys con una impresión penosa. Le vi derrotado, deprimido, anulado, y sospeché que su organismo psíquico y su resistencia psicológica se habían agotado. Le escribí una carta y no recibí contestación. El Companys dinámico, batallador, ferviente, amigo leal y entusiasta siempre, había desaparecido. La guerra y la derrota lo mataron, y ya no se habló más de él».*²⁴³

En una visita anterior, Serra havia insistit davant Companys en la necessitat d'una renovació total i de reconstruir els òrgans de representació catalana a l'exterior, bo i preveient tot el que s'acostava. Abans de marxar a Amèrica també féu el mateix amb Pi Sunyer i Bosch Gimpera per tractar d'evitar la dispersió de forces i d'aprofitar els nexes internacionals que ja hi havia establerts.²⁴⁴ El dia 30, havent dinat al Restaurant España, s'entrevista amb el doctor Trueta, que l'informa de la utilitat que pot tenir la seva presència a Londres.

Durant el temps que sojornà a la capital anglesa, Serra i Moret mantingué correspondència entre els seus més propers. Amb l'exministre de Treball, Josep Moix, que li explica els tràmits per obtenir el subsidi del SERE²⁴⁵ i que, per la seva part, demana a Serra que tracti d'aconseguir-li una representació de gènere de llana en cas d'un hipotètic trasllat a l'Argentina, on havia viscut durant cinc

243. SERRA I MORET, Manuel. «Ya cayó Companys». *España Republicana*. [Buenos Aires], (26-X-1940).

244. Referència en cartes de M. Serra i Moret a Dr. Josep Trueta (27-VIII-1941 i 14-XI-1945). [BC]. També a MAS I PERERA, Pere. «Conversa amb Serra i Moret». *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 332 (III-1944), p. 5408.

245. SERE (Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles): organisme creat pel Govern Republicà (Negrín) per ajudar els exiliats a França i facilitar el seu trasllat a Amèrica amb els fons enviats pel Govern a l'estranger. Començà la seva tasca l'1 d'abril de 1939. La seva actuació s'interrompé poc abans de l'ocupació de França pel III Reich. Dissentia de la JARE (prietista i sense representació comunista). Entre ambdues organitzacions possibilitaren el finançament de nombroses expedicions de refugiats a Amèrica amb un total de 30.000 persones traslladades, de les quals unes 20.000 a Mèxic.

anys. Amb Felip Barjau, que li va relatant els seus avatars polítics i familiars. Amb el doctor Pla Armengol, que li envia noves polítiques des de París. Amb Jaume Camps, des de Setfont. I amb Ruiz Ponsetí, que li explica el projecte de l'Editorial Atlante, que amb cabals del PSUC s'estava bastint per instal·lar-la a Mèxic, per al qual compten amb la col·laboració de Serra. Ponsetí, amb el seva habitual ironia, li adjunta 1.500 pessetes «en bitllets Negrín, que no crec que us tinguin gran utilitat», corresponents a la seva darrera mensualitat, repartida a Crespià.²⁴⁶ El més dramàtic de tots els contactes epistolars és el que manté amb Albert Pérez Baró, que, aïllat de la seva família i dels seus companys a França, contreu una hemoptisi i, sense cap suport de les organitzacions d'ajut als refugiats, totalment desesperat, es veié obligat a retornar a Catalunya l'any 1941, travessant a peu els Pirineus.²⁴⁷

El 28 de juny li signen el visat d'entrada als EUA i s'acomia dels amics refugiats a Londres i a Eaton Hastings, possessió de Lord Farringdon, l'aristòcrata liberal i amic dels defensors de la República, on s'hostatgen Fermí Vergés, Domènec Perramon i altres. També ho farà de la diputada Ellen Wilkinson, amb qui pren el té, atenent la invitació que li estén B. Hughes, secretari de la Cambra dels Comuns.

El 7 de juliol emprèn el viatge a Nova York, on arriba el dia 17, i continua la seva tasca de relacions amb la gent del nou Casal Català que s'estava constituint, ja que els dos existents anteriorment s'havien dissolt.²⁴⁸ Els organitzadors del nou Casal, bons amics seus —Ventura Sureda, entre ells—, li tributen una cordial rebuda. Pronuncia dues conferències i el dia 9 el complimenten amb un sopar de comiat. La manca de mitjans econòmics no li permet acostar-se a Mèxic i Cuba, com era la seva intenció. El dia 12 d'agost s'embarca en el vaixell S.S. Brazil rumb a Buenos Aires.²⁴⁹

Durant el viatge, el 23 d'agost de 1939, els ministres d'Exteriors del III Reich, von Ribbentrop, i de la Unió Soviètica, Molotov, signaven el pacte de no-agressió germanosoviètic que commocionà Europa, perquè era incompreensible que dues potències rivals ideològicament arribessin a un acord. A més, el pacte plantejà una greu crisi en els partits comunistes arreu i un cisma en el PSUC. Serra arribà el 30 d'agost a Buenos Aires. Unes hores més tard la Wehrmacht alemanya envaïa Polònia i començava la Segona Guerra Mundial.

246. «Si en les vostres lectures trobeu alguna obra que consideréssiu d'èxit en llengua espanyola, i millor si fossin varies que constituïssin un principi de col·lecció sociològica - econòmica - política, no deixeu de prendre nota per a proposar-ne la seva publicació, que quant menys comportaria encarregar-vos la traducció si no teniu en vistes altra ocupació més divertida.» Cartes d'Estanislau Ruiz Ponsetí a M. Serra i Moret (25-IV, 28-V i 25-VI-1939). [BPR-UB].

247. *Cartes d'Albert Pérez Baró a M. Serra i Moret*. [BPR-UB].

248. El nou Centre Català que presidiria Josep Fontanals era la integració dels antics Catalonia Committee, Centre Nacionalista Català i Club Separatista Català.

249. *Carta de M. Serra i Moret al Dr. Josep Trueta* (9-VIII-1939). [BC].

14. EL LLIGAM DE LES COMUNITATS CATALANES

A Buenos Aires, Serra i Moret i la seva esposa s'estableixen amb Francisca, germana de Sara, en un pis propietat de Joan Llorens, al carrer Esmeralda, 155. Aconseguir un treball per resoldre la situació econòmica familiar és la seva preocupació principal i mantenir les relacions per ajudar a redreçar Catalunya és el seu objectiu fonamental.

L'endemà de la seva arribada, envia un cablegrama a Joan J. Morgades en què li comunica que pot fer servir el seu nom per emetre poders relatius al compte bancari obert indistintament. Dies més tard li escriu una carta en què parla de la seva tornada: «El fet d'haver esclatat la guerra no modifica la meua actitud respecte al meu retorn. Al contrari. Coneixeu les meves ardents simpaties per França i estaria content i orgullós de contribuir a la seva victòria. També coneixeu el meu propòsit de col·laborar amb vosaltres i els patriotes catalans i el meu antic pla d'escriure la Història de les relacions de Catalunya i la Provença, cosa que em proposava de fer entre Avignon, Montpeller i Nimes.» Morgades li respon que la seva presència a Europa és més necessària que mai. «La vostra *tournee* per terres americanes haurà tingut la gran virtut d'orientar i galvanitzar una opinió patriòtica que estava força desviada. Ara, però, us afirmo que perdem un temps preciós i que ens cal prendre posició d'urgència [...] Conserveu tots els contactes establerts, i ja veureu que demés de la intel·ligència amb portuguesos i gallecs, ens esperen els bascs i fraccions catalanes.»²⁵⁰

A la cerca de feina, visita Nicolás Repetto, president del Partit Socialista argentí, i li envia una petició per escrit en què s'ofereix per col·laborar en tasques del partit i escriure per al seu òrgan, el periòdic *La Vanguardia*; refereix la seva experiència i detalla les seves pretensions: «*Mi labor periodística pudo ser siempre libre y espontánea, en los últimos años tuve a mi cargo, en Justicia Social y en Meridiano después, una crónica semanal de asuntos internacionales en la que desarrollaba variados temas político-sociales y estudios económicos relacionados con la vida interna de los distintos países y sus relaciones con el mundo exterior. Con ello perseguía informar al lector en forma simple y docu-*

250. Carta de M. Serra i Moret a Joan J. Morgades (9-IX-1939) i resposta (17-X-1939). [BPR-UB].

mentada de las causas y motivos que influyen en la política internacional con la mayor objetividad posible. Logré un amplio círculo de lectores y por ello me atrevo a ofrecer igual servicio a *La Vanguardia* con alguna esperanza de éxito. Quisiera, asimismo, tener tribuna para publicar de vez en cuando algún artículo de carácter doctrinal. Aunque no con peligrosa frecuencia, tengo asaltos de ideas, sugerencias y comentarios que no quisiera dejar inéditos. En *El Socialista de Madrid* había publicado algunos trabajos de esta índole siempre por solicitud de los editores. Otra de mis aspiraciones sería poder dar cursillos de especialización a los obreros. Comprendo que no se pueden confiar grandes empresas a un desconocido y me contentaría, de momento, con una iniciación y una modesta ayuda. Si consigo algún crédito confío que las puertas se abrirán por sí solas, como siempre me ha ocurrido en la vida.»²⁵¹

El mes d'octubre comença a redactar per *La Vanguardia*, el director de la qual és el diputat Juan Antonio Solari, amb qui trava amistat; al setmanari *España Republicana*, degà de la premsa espanyola de tendència republicana a Amèrica, i a *Noticias Gráficas*, diari de la tarda, de tendència radical segons el seu subtítol «*Una voz argentina, clara y valiente*», propietat de José W. Agustí, fill de pares catalans, on inicia una col·laboració duradora amb l'article «*¿Quién perderá esta guerra?*»²⁵² Quant a les publicacions catalanes, la seva col·laboració serà habitual a *Ressorgiment*, però no a *Catalunya*, que només compta amb dues signatures de Serra, nouvingut a l'Argentina, perquè considera que són els »servidors de la CHADE, fillola de la SOFINA,²⁵³ intrigants i traïdors que voldrien perpetuar l'esclavatge del nostre país.»²⁵⁴ També traduirà al castellà tres articles del periodista nord-americà Louis Fischer, on mostra la seva preocupació per l'eclosió de Stalin, que foren escrits arran de la invasió soviètica de Finlàndia per a *La Vanguardia* de Buenos Aires i recopilats en un llibre.²⁵⁵

El primer contacte públic de Serra amb la col·lectivitat catalana fou el 5 d'octubre en ocasió d'una conferència, organitzada pel Casal Català de Buenos Aires, amb el títol de «La caiguda de Catalunya». Davant d'un públic que omplia de gom a gom l'auditori de la seu social del Casal, Serra explicà les seves experiències i els fets que portaren a la pèrdua de les llibertats. Inicià la seva dissertació al·ludint a la tasca política que ell havia dut a terme en diverses ins-

251. *Carta de M. Serra i Moret a Nicolás Repetto* (13-IX-1939). [BPR-UB].

252. SERRA i MORET, Manuel. «¿Quién perderá esta guerra?». *Noticias Gráficas*. [Buenos Aires], (7-XI-1939).

253. CHADE - Compañía Hispano-Americana De Electricidad. Empresa creada el 1919 per Francesc Cambó, a partir de la compra de la CATE (Compañía Alemana Transatlántica de Electricidad). Era subsidiària de SOFINA (Société Financière de Transports et d'Entreprises Industrielles), un consorci internacional format per un aglomerat de gent financera sense cap prejudici ideològic a l'hora de fer negocis. Estava integrat per representants de la banca jueva i espanyola, el gran consell feixista i banquers alemanys, entre d'altres components.

254. *Carta de M. Serra i Moret a Eduard Barba* (1-III-1941). [AHCB].

255. FISCHER, Louis. *La Rusia de hoy ¿se equivocó Stalin?* Buenos Aires: Biblioteca Neo, IV-1940.

titucions —la Generalitat i els parlaments espanyol i català— i recordà la figura de Macià. Serra digué que sempre havia gaudit de la confiança del poble i dels homes de govern. Seguidament, analitzà els esdeveniments de la curta vida de la República i definí, des de la seva òptica, els seus encerts i els seus fracassos. En arribar al tema central de la seva ponència, obrí diversos interrogants que citem textualment de la crònica que ofereix *Ressorgiment*:²⁵⁶ «Quina és la veritat? Qui té la culpa de la caiguda de Catalunya? Aquells que van abandonar els seus llocs de govern i fugiren a l'estranger? Aquells altres que cuitaren a fer-se nomenar cònsols a terres estranyes per eludir compromisos i obligacions? Els intel·lectuals que vivien del pressupost i fugien a França? No s'atreví a afirmar-ho. Però, analitzant fets i actuacions dintre Espanya i dintre Catalunya, Serra i Moret creu trobar un punt de partida en la feblesa dels governants de la República i la incapacitat dels homes de govern de Catalunya: d'aquests sobretot en l'alçament del Sis d'Octubre. Feblesa i incapacitat que donaren la mesura de la seva força als elements reaccionaris sabotejadors del nou règim espanyol i, sobretot, enemics sistemàtics de la personalitat de Catalunya. I es produí l'alçament. Catalunya, unida a Espanya, féu un gran esforç: situà ben aviat les seves línies defensives en terres d'Aragó, a les portes d'Osca, Saragossa i Terol; formà batallons per defensar Madrid; forní de material bèl·lic, armes i municions l'exèrcit de la República, envià queviures als espanyols i acollí milers i milers de refugiats. Acollí, així mateix, el Govern de la República, a costa d'humiliacions i, àdhuc, vexacions... Però la guerra es perdé. Sabíem que la perdríem si no es produïa allò que en aquells temps hom preveia: la guerra a Europa. La diplomàcia internacional privà que Espanya pogués defensar-se. Les adquisicions d'armament, compromeses abans d'esclatar la guerra, foren interdites pels països democràtics, sobretot per França i Gran Bretanya, car temien que el triomf de la República fos un factor important en l'adveniment d'una nova organització social a Europa. Si no es produïa la guerra contra els estats totalitaris, no hi havia salvació. Espanya i Catalunya sucumbirien i així fou i no podia ser d'altra manera donada la situació. Hom lluità fins a l'últim moment i hom no perdé l'esperança. El 23 de gener a Barcelona ningú creia que el perill fos imminent. Hom no s'explica la caiguda fulminant de Catalunya, que el poble féu proeses i heroïcitats com cap altre poble integrant de la República, malgrat l'esforç immens dels asturians, dels madrilenys, dels bascos... Catalunya ha realitzat un esforç superior, immensament superior. Però hagué de sucumbir, fatalment, com els altres pobles peninsulars. No hi havia remei.»

Serra acabà evocant el posterior panorama de desolació, de ruïna, de mort i de sofrències que envoltava Catalunya sota la més gran opressió dels segles. També es lamentà que Catalunya s'hagués trobat sempre bastant òrfena d'ho-

256. «Conferències al Casal Català», *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 229 (X-1939), p. 4513-4514. Vegeu també «Les dissertacions de M. Serra i Moret», *Catalunya*. [Buenos Aires] núm. 107 (X-1939), p. 29.

mes conductors. Amb la seva al·locució, el públic quedà bastant aplanat. No obstant això, acabà l'exposició mostrant una confiança absoluta en el poble català per superar la situació.

El 13 d'octubre obté la cèdula d'identitat, expedida per la Jefatura Policial Federal argentina. Com a professió hi figura «agricultor», amb la qual cosa Serra deixa de ser un indocumentat i pot moure's, si més no, mínimament.²⁵⁷ L'endemà, també al Casal Català, parla sobre «El recobriment de Catalunya». Després de fer un breu repàs de la història de Catalunya i definir la seva personalitat nacional, advoca perquè sigui «oberta a tots els vents del progrés universal i col·laboradora de totes les causes nobles de dignificació i de justícia social», en lloc de mantenir els ideals reduïts al marc d'una pàtria independent però reclosa dins el petit cercle de la seva àrea geogràfica. Sobre la hipòtesi d'interessos de les grans potències en el desenvolupament de la guerra mundial, aventurà que Catalunya podria esdevenir independent, però que mentrestant calia mantenir-se fermes en l'oposició a la dictadura, a tot tipus de feixisme i ajudar en la mesura de les forces de cadascú els germans que sofreixen dins Catalunya els horrors i les iniquitats d'uns procediments de govern i de repressió que tots els pobles civilitzats refusen i les consciències honrades anatematitzen. Com en l'anterior conferència, conclogué renovant la fe en les virtuts del poble català, del qual espera que, «com altres vegades a la seva història, sigui qui eviti que Catalunya desaparegui i pugui subsistir a desgrat dels seus opressors.»

Com a continuació d'ambdues conferències esmentades exposaria el 28 d'octubre «L'actual moment de Catalunya», al Comitè Llibertat, nascut l'any 1922, punt de referència del nacionalisme radical català a Amèrica del Sud i eficaç i solidari col·laborador de Catalunya durant la dictadura de Primo de Rivera, la guerra civil i la postguerra. A l'Ateneo Pi i Margall del Centro Republicano Español de Buenos Aires pronunciaria la conferència «*El esfuerzo de la civilización*», l'11 de novembre.

Al començament de l'any 1940 el matrimoni Llorens i la seva cunyada han de recollir-se a la població de Victorica, situada a la Pampa, a uns 700 km de la capital, perquè no poden viure a la capital sense que ell guanyi res i perquè en aquesta població els germans Llorens tenen una petita propietat en condomini que s'ha de dividir comptant també amb Matilde, «la meva cunyada de Barcelona, i encara que serà difícil entendre's amb ella perquè és feixista i mala persona, d'una manera o altra veurem d'enllestir els afers que em portaren a l'Argentina. Encara que valgui poc, és l'únic que ens queda».²⁵⁸

De Mèxic, on ha arribat el contingent més important d'exiliats catalans, li vénen proposades perquè s'hi traslladi, però sense la garantia d'una feina estable,

257. Document «Cédula de identidad». [BPR-UB].

258. *Carta de M. Serra i Moret a Joan J. Morgades* (30-I-1940). [BPR-UB].

perquè de moment a l'Editorial Atlante, com li havia proposat Ruiz Ponsetí, no poden comptar amb més gent. Miquel Ferrer li ofereix l'enviament de col·laboracions per a la *Revista dels Catalans d'Amèrica*, que acaba d'endegar, en temes de política internacional, economia, sociologia, etc., que li pagarien a dos pesos la pàgina, «una misèria», com Ferrer mateix reconeix.²⁵⁹ Fins i tot un amic seu de la seva primera estada a Mèxic l'any 1902, Francesc Casabosch, està disposat a donar-li facilitats econòmiques perquè emprengui el viatge al més aviat.

Però, d'altra banda, Otto Mayer-Serra i Llorens, periodista alemany que adoptà els cognoms, en nacionalitzar-se espanyol, per la gran amistat que l'unia amb el matrimoni Serra, el posa en guàrdia sobre possibles intencions amagades per fer-lo servir de cap d'un grup dissident del PSUC i li parla de negatives possibilitats econòmiques.²⁶⁰ Tres mesos més tard, de nou Otto Mayer-Serra li transmet expectatives encara menys falagueres davant les eleccions que s'atansen, amb la por a un cop d'estat del candidat de la reacció i possiblement de les companyies americanes: el general Almazán.²⁶¹ Serra rebutjarà de moment la possibilitat de traslladar-se a Mèxic.²⁶²

Comença a dubtar sobre el seu futur a Europa i escriu a Joan J. Morgades per manifestar-li la seva incertesa.²⁶³ Morgades, trasbalsat per la mort de la seva dona i la persecució a què és sotmès pel PSUC en assabentar-se de la seva conspiració, trigarà dos mesos a contestar el requeriment de Serra, però insistirà que el seu lloc és al vell continent.²⁶⁴ Ínterim, Serra i Moret accepta la proposta d'incorporar-se a la plantilla de *Noticias Gráficas*: «Ara puc treballar —i em cal fer-ho molt— en coses no desplaents per a mi, veig molt material de tot arreu i estic ben informat, tinc cura de l'arxiu del diari i escric coses signades i anònimes pel diari». «La meva situació econòmica devenia preciosa i no vaig voler perdre l'oportunitat. Estic molt content de la feina que tinc, la qual em permet guanyar-me la vida i escau a les meves aptituds.» «Segueixo treballant normalment. No faig de manobre, però no se'n falta gaire. Però, de tot això, n'estic content. Posa a prova el meu caràcter i la meva resistència i observo amb satisfacció que tinc encara moltes reserves morals i físiques. Si mai em decidia a tornar, abandonaria aquesta darrera oportunitat que m'ofereix la sort per a poder subsistir, però l'abandonaria per tal d'aprofitar la darrera oportuni-

259. *Cartes de Miquel Ferrer a M. Serra i Moret* (13-IX, 23-IX i 24-XII-1939). [BPR-UB].

260. *Carta d'Otto Mayer-Serra i Llorens a M. Serra i Moret* (8-I-1940). [BPR-UB].

261. Finalitzat el mandat presidencial de Lázaro Cárdenas, el 7-VII-1940 se celebraren eleccions a Mèxic. Guanyà el general Àvila, candidat proposat per Cárdenas, mitjançant certes irregularitats («El dedazo»), el general Juan Andreu Almazán, presumptament vinculat a nazis nord-americans. *Carta d'Otto Mayer-Serra i Llorens a M. Serra i Moret* (7-IV-1940). [BPR-UB].

262. Referència en una carta d'Otto Mayer-Serra i Llorens a M. Serra i Moret (7-IV-1940). [BPR-UB]. També en una *carta de Pere Foix a M. Serra i Moret* (4-IV-1940). [BPR-UB].

263. *Carta de M. Serra i Moret a Joan J. Morgades* (30-I-1940). [BPR-UB].

264. *Carta de Joan J. Morgades a M. Serra i Moret* (31-III-1940). [BPR-UB]. El remarcat és de Morgades.

tat que per a subsistir també oferirà la història a Catalunya. Els esdeveniments fixaran la meua actitud. Jo estic a disposició de tot.» «Així he començat la meua vida de proletari als 55 anys i, per bé que guanyo poc, el just per a cobrir les indispensables despeses de la meua dona i meves, segueixo gaudint de la meua independència i puc discutir amb tothom, car confio morir sense que ningú em pugui fer cap retret.»²⁶⁵

A França, Lluís Companys crea el 18 d'abril de 1940 el Consell Nacional de Catalunya amb el propòsit de facilitar la unió dels catalans expatriats i dispersos. Era integrat per personalitats il·lustres de la intel·lectualitat catalana, però amb l'esfondrament dels fronts francesos davant l'ofensiva alemanya no podrà actuar per la dispersió dels seus membres.²⁶⁶ El 22 de juny de 1940, França i Alemanya signen l'armistici que posa fi a les hostilitats entre ambdós exèrcits i significa la capitulació de França, que seria dividida en dues zones. Davant aquest escenari, el 29 de juliol de 1940 es constitueix el Consell Nacional de Catalunya a Londres, presidit per Carles Pi Sunyer —que havia estat nomenat per Companys representant de la Generalitat a la capital britànica—; el professor Josep M. Batista i Roca, com a secretari; el doctor Josep Trueta, l'enginyer Ramon Perera i l'escriptor Fermí Vergés. Les activitats més significatives d'aquest organisme seran la relació i coordinació amb les Comunitats Catalanes d'Amèrica i l'intent d'estructurar la política per al redreç de Catalunya. Això alimentaria les expectatives dels «autodeterministes», partidaris d'un trencament amb el passat i fer foc nou en un marc que superés l'Estatut d'autonomia de 1932 i la Generalitat de Catalunya, que era el que havia de prevaler per als «legalistes» o continuadors del règim establert durant la República.

Serra i Moret creu que el curs de la guerra serà llarg i que disposaran de temps per actuar. Pregunta a Morgades si la tasca que ell ha emprès es durà a terme fins al final i li proposa, abans de retornar a Europa, lligar caps amb els catalans de Xile, Colòmbia i Mèxic. Morgades respondrà afirmativament a la primera de les qüestions, considerant que de tots els problemes plantejats el més peremptori és el de resoldre la unitat d'acció de tots els catalans, amb la finalitat de la reconquesta de la llibertat nacional de Catalunya, i li anuncia que, «preveient, però, l'eventualitat d'un conflicte armat entre les democràcies i el feixisme espanyol, sense que els catalans haguem arribat a la nostra entesa, em disposaré a lluitar sota la bandera de la República Espanyola, abans que renunciar a la lluita.» Respecte a les escales a països sud-americans, considera que tenen un interès primordial, sempre que no endarrereixin la seva arribada a França, ja que des de l'òptica de Morgades l'agressió d'Alemanya als països neutrals farà

265. *Cartes de M. Serra i Moret a Pere Foix* (30-I-1940), [ANC]; a *Joan J. Morgades* (4-V-1940); a *J. Budi i Gili* (18-V-1940), [BPR-UB], i a *Eduard Barba* (1-III-1941), [ANC].

266. Els components del Consell Nacional de Catalunya eren els següents: Pompeu Fabra (president), Santiago Pi Sunyer (secretari), Jaume Serra Hünter, Antoni Rovira i Virgili i Josep Pous i Pagès, en qui el president de la Generalitat delegà les seves funcions executives.

que s'avanci més de pressa, i li adverteix que «us podeu trobar, en arribant a Europa, amb un compromís polític en el qual no tindreu art i part.»²⁶⁷

Una altra derivada apareix a Serra en el plantejament del seu futur quan rep una carta de Josep Marlés, membre del secretariat del PSUC, des de Mèxic, en la qual el commina a respondre sobre les notícies que tenen del fet que ell està en contacte amb Barjau i Morgades, «companys expulsats de les nostres files per covards i traïdors. Tots ells esperen ressuscitar vells corrents polítics i orgànics que a Catalunya no arrelaran mai més, i que arreu del món s'estan desacreditant com a moviment tàctic i revolucionari. Fem al·lusió als socialpatriotes de la Segona Internacional, descarats agents dels interessos reaccionaris i traïdors més que mai a la seva classe.»²⁶⁸

Serra i Moret respondrà Josep Marlés amb veritats respecte a Barjau i mentides respecte a Morgades:²⁶⁹ «... puc assegurar-vos que el company Barjau, amb el que ens havem canviat dues o tres cartes des que jo vaig arribar ací, no m'ha parlat mai del Partit ni m'ha proposat cap escissió.»²⁷⁰ En quant a Morgades, no tinc notícies d'ell des del passat novembre i sols sé per referències d'altri que ha tingut alguna desgràcia de família. Crec, doncs, que els rumors o les murmuracions que heu sentit no tenen el més petit fonament. Jo no desitjo alterar la disciplina del Partit ni ningú m'ha fet cap proposta en aquest sentit. En tot cas, no fóra l'esperit de cabdillatge el que podria originar discrepàncies; sinó apreciacions de principis i de tàctiques. Respecte a aquest punt, puc afirmar-vos que les tàctiques del Partit durant la nostra guerra varen merèixer el meu absolut aplaudiment, i si no puc dir el mateix de la postguerra és perquè desconec l'actuació del Partit i, per tant, no he pogut formar criteri. Això no és pas per culpa meva, car vós sabeu que he fet tot el que calia per a mantenir el contacte i vaig oferir-me per tot el que pogués ésser útil. No dic això en sentit de queixa, car jo no sóc personalista i sempre que he estat postergat m'he limitat a callar. Ho dic perquè no fóra just que se'm fessin càrrecs. Tinc en aquest aspecte una sensibilitat aguda i, si sé sacrificar-me fins a la pròpia anul·lació, no podria consentir que se'm digués que no he complert quan és evident que ho he fet com el que més, sense esperar res i perdent-ho tot. Me sembla que amb aquestes ratlles quedaran esvaïts els dubtes i veureu en mi el company de sempre, el que durant tota la vida ha consagrat les seves energies a la causa del Socialisme i de les reivindicacions obreres.»

La relació amb Morgades, forçat per la guerra a deixar França i fugir a Portugal, es veuria truncada durant quatre anys. Sense notícies dels companys

267. *Carta de Joan J. Morgades a M. Serra i Moret* (17-V-1940). [BPR-UB].

268. *Carta de Josep Marlés a M. Serra i Moret* (27-VI-1940). [BPR-UB].

269. *Carta de M. Serra i Moret a Josep Marlés* (11-V-1940). [BPR-UB].

270. Tal com diu Serra i Moret, a la carpeta C1(6)B6 [BPR-UB], que conté la correspondència rebuda de Felip Barjau, hi ha vuit cartes anteriors a aquesta data i en cap d'elles menciona cap activitat escissionista.

de Mèxic, Serra i Moret es dedica a crear l'atmosfera necessària a la unió dels catalans. Així, participa en la creació del Casal de Catalunya:²⁷¹ «Existien dues entitats antigues, el Casal Català, ben inspirada, patriòtica i en algun temps activa, però ara en decadència per raó de l'escassa renovació dels elements de la comunitat catalana, car, com sabeu, la gent de Catalunya no emigrava, al contrari, es repatriava. L'altra, el Centre Català, era un catau de farts i ximplés, pervertits pel joc i insensibles, però tenien edifici propi. La cosa ha estat laboriosa, però les dues entitats s'han fusionat amb la denominació de Casal de Catalunya, amb seu pròpia i magnífica, però amb escassos elements aprofitables. Els nouvinguts som tan pobres, que ni tan sols podem pagar la quota, però ens admeten provisionalment i ens deixen influir.»²⁷² La seva seu seria l'edifici seu de l'antic Centre Català, al carrer Chacabuco, 863.

L'ambient que es respirava a l'Argentina no era el més propici per emprendre iniciatives i amb els vímetes que hi havia no es podien trenar gaires coves: «Ací, els refugiats es compten amb els dits de la mà i això fa que domini la mentalitat d'abans de l'Estatut. Però tenim companys abnegats com els del Consell de la Comunitat, els del Comitè Llibertat i els de la revista *Ressorgiment*. Ens multipliquem en les tasques i estem plens d'optimisme respecte els resultats.» «Dels catalans que conec, el que fa menys que es ací, fa vint o vint-i-cinc anys, i Catalunya i els catalans el preocupen molt poc. Però això és un tres o un cinc per cent dels catalans, car la resta ni es recorden que catalans siguin, i no són de cap entitat ni fan res per ningú. En general, però, crec que no podrien pas fer gaire, i les excepcions, els tres o quatre benestants, són enemics nostres. Si alguna cosa són, la gran massa de catalans i espanyols de l'Argentina, és partidaris de la República, i totes les entitats espanyoles són de caire republicà i les catalanes, sinó tan marcadament, són almenys simpatitzants.» «És la tercera volta que sóc a l'Argentina i no em plau gaire més que a la primera... tinc la desgràcia d'estimar-me més Europa en guerra que Amèrica en pau.» «Ací som pocs els refugiats catalans que no són nats a l'Argentina. Es poden comptar amb els dits de les mans. I encara d'aquests, Coromines, Mas i Perera, Merli, Palmda i Santaló es van filtrar des de Xile i estan exposats que se'ls torni qualsevol dia. Si ells se'n van, en quedarem tres, car Pahissa, López i altres són fugitius i no refugiats i vingueren al principi de la nostra guerra, quan no hi havia les restriccions actuals.» «Ultra l'oligarquia feixista que deté el poder contra la voluntat dels electors, encara corren contínuament rumors d'alçaments militars —que sovint es confirmen— i cops d'estat de tipus nazi i totalitari. Tot plegat és poc tranquil·litzador per un home com jo que ja estic sindicat d'agitador i que seria dels primers afavorits per la ràtzia.»²⁷³

271. El Casal de Catalunya de Buenos Aires nasqué de la integració el 24-IX-1940 del Centre Català (fundat el 1886) i el Casal Català (fundat el 1908). La fusió oficial s'efectuà el 10-II-1941.

272. *Carta de M. Serra i Moret a Eduard Barba* (1-III-1941). [AHCB].

273. *Cartes de M. Serra i Moret a Dr. Josep Trueta* (28-II-1941), [BPR-UB]; a *Eduard Barba* (1-III-1941), [AHCB]; a *Domènec Ferramon* (21-V-1941 i 28-II-1941), i a *Miquel Ferrer* (16-X-1941), [BPR-UB].

Sobre aquesta base, començarà a fer gestions per enquadrar els catalans expatriats i donar-los cohesió i unitat d'objectius, bastint el Consell de la Comunitat Catalana a l'Argentina: «La nostra feina és construir sobre les ruïnes. No podem, naturalment, tractar despectivament les restes de les institucions catalanes, però hem de crear els instruments de treball necessaris per a estar al nivell de les circumstàncies [...] Les Comunitats són la massa dels catalans exiliats que donen la seva representació i la seva força al Consell Nacional de Londres. És una conjunció nacional que no renega dels seus organismes 'legals', però que, mentre aquests no poden actuar, crea els propis instruments d'organització i de combat. Ningú no ens podrà dir que anem contra els vestigis de poder que poden restar a Catalunya, sinó que cerquem els mitjans pràctics d'ampliar l'esfera de poder i d'assegurar el nostre esdevenidor. És en aquests termes que havem ratificat la confiança en Pi Sunyer i que esperem que ell interpretarà el mandat nostre.»²⁷⁴

El Consell de la Comunitat seria integrat per Josep Escolà i Marsà, president; Joan Jacint Llorens Bassa, secretari, i Pere Mas i Perera, Pere Seras Isern i el mateix Serra i Moret, vocals: «Poc a poc anem reeixint, fent obra positiva, i orientant la col·lectivitat per la drecera. Penso que irradiarem sobre els altres països d'Amèrica i aconseguirem una solidaritat continental.»²⁷⁵ Un dels èxits indiscutibles d'aquest Consell és la idea d'organitzar els Jocs Florals, posada en escena pel recent constituït Casal de Catalunya. La seva significació és inqüestionable pel que representaven: recuperar la celebració de la Gaia Festa, interrompuda durant la guerra civil, i mantenir vius a l'exili la llengua i la cultura catalana i el lligam entre la intel·lectualitat de la diàspora.

El primer diumenge de maig (4-V-1940), com es feia a Barcelona, el Casal de Catalunya aixoplugà la festa, amb les llotges i la platea plenes de públic i gent pels passadissos i dempeus darrere les llotges. Josep Escolà, president del Consell de la Comunitat Catalana, obrí l'acte. Ramon Escarrà, secretari del Jurat Qualificador, en llegir la seva memòria, comparà el «Cant del retorn» de Maragall de l'any 1899, després de la derrota de Cuba, amb el «Cant de l'exiliat», que significava aquella edició dels Jocs Florals que, amb l'ensulsiada de Catalunya, pretenia conservar la tradició en anys de malvestat, tot esperant una segona Renaixença.²⁷⁶

Al certamen concorregueren cinquanta-quatre composicions, procedents d'Argentina, Uruguai, Paraguai, Veneçuela, Colòmbia, Cuba, Santo Domingo,

274. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (28-V-1940). [ANC].

275. *Carta de M. Serra i Moret a Domènec Perramon* (28-II-1941). [BPR-UB]. Sobre les Comunitats Catalanes, vegeu: CASTELLS, Víctor. *Catalans d'Amèrica per la independència*. Barcelona: Pòrtic, 1986, p. 156-169.

276. Vegeu el núm. 198 de *Ressorgiment*. [Buenos Aires] (V-1941), dedicat quasi monogràficament a l'esdeveniment, p. 4807-4818. També «Els Jocs Florals catalans a l'Argentina», a ROCAMORA, Joan. *El Casal de Catalunya a Buenos Aires. Catalans a l'Argentina*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1991, p. 107-111.

EUA i Anglaterra. En mancaven de la Catalunya ocupada i de la França envaïda. La flor natural, l'englantina i la viola foren atorgades al poeta Domènec Perramon, que aconseguia el títol de Mestre en Gai Saber, com Pitarra, mossèn Cinto i Josep Carner, en guanyar els tres premis en una mateixa convocatòria. El poeta d'Arenys de Munt, que vivia turmentat psicològicament, refugiat a Anglaterra, fou representat en l'acte pel seu bon amic Serra i Moret, amb qui compartí molts viatges en el tren de la vetlla quan tornaven de Barcelona a les seves cases i a qui s'havia adreçat en diverses ocasions per tractar d'obtenir l'entrada a l'Argentina o algun país americà, sense reeixir.²⁷⁷

Els, a partir d'aleshores, anomenats Jocs Florals de la Llengua Catalana tindrien una esplèndida continuïtat i se celebrarien de forma itinerant i sense interrupció fins a l'any 1977, lluny de terres catalanes, però adquiririen caràcter d'universalitat.

De les realitzacions i projectes de la Comunitat, Serra n'informa Pere Foix, exiliat a Mèxic, en la primera carta que li envia un cop estableixen relació epistolar: «Entretant, no he parat per a aconseguir una unitat ideològica mínima entre els catalans d'ací, antics residents i nouvinguts, que són molt pocs. He donat conferències, he publicat articles, i penso haver guanyat el respecte de la col·lectivitat. Els meus esforços són dirigits a la creació d'un front nacional, prescindint, de moment, d'etiquetes de partit. Quelcom hem avançat en aquest sentit, i és possible que puguem concretar aquests esforços amb la creació d'un Consell de la Comunitat Catalana que representi l'òrgan director i orientador de la col·lectivitat assumint una autoritat moral i política superior per tal de connectar-la i coordinar-la amb les que s'estableixin en altres països i puguin conjuntament reconstituir una mena de Govern o Consell Superior de Catalunya.

«Si arribo a reeixir, faré que el mateix es faci a Xile i a Mèxic, i si s'aconsegueix articular i donar força al conjunt de comunitats catalanes d'Amèrica, aleshores sí que em decidiria a retornar a Europa, visitant abans Xile, Mèxic i Nova York, per tal d'explicar als comitès responsables els meus plans de recuperació de Catalunya i, si no pogués obtenir llur cooperació i auxili, almenys sabrien que mai no he intentat obrar per compte personal i arbitrari. Em guio pels esdeveniments internacionals, i calculo que tenim encara alguns mesos de coll. Dissolt el Govern de la Generalitat, i preocupat tothom amb els problemes individuals, em sembla que podem tristament afirmar que ja no resta ni una persona que faci res concret per Catalunya. Els bascs han conservat llur organització, el mateix que els Estats envaïts durant la guerra. Només nosaltres ens havem *xonat* i *desperdigat*, demostrant, una vegada més, i aquesta, massa definitiva, la nostra inconsistència ideològica.

277. SERRA I MORET, Manuel. «Domènec Perramon». *Catalunya* [Buenos Aires], núm. 126 (V-1941), p. 26.

«Jo veig els vells catalans d'Amèrica enfeïnats en mantenir llur família i hisenda i està molt bé, car a això vingueren i és el que els escau. Veig els refugiats apurats i perseguits pel problema —que jo conec terriblement— de cercar el pa de cada dia i ja no els resten energies per a res més. Doncs em sembla lògic que algú, sigui qui sigui, s'ocupi de Catalunya, i com que jo me'n puc estar, me n'ocupo jo. Aspiro a servir-la. Si pot ésser amb l'aprovació i el concurs dels meus connacionals, millor. Si no, ho faré com pugui, però ja sé que trobaré companys a l'altra banda de la mar.

«La història es mou molt de pressa i no és difícil que ens doni instruments. El cas és poder aprofitar-los. Des d'ací és impossible. La política del món, i particularment la que pot influir damunt Catalunya, és a Europa on ha de decidir-se. Ara mateix jo tinc dues persones amigues en el nou Ministeri britànic i altres dues ben conegudes, sobre les quals, en moment oportú, es podria influir. Ho farà algú? Tant de bo! Com que no em mou la més mínima pretensió personal, si algú ho fes, jo me n'alegraria i em tranquil·litzaria completament.»

«Com en les hores clares i fosques de la vida pretèrita, la meua ànima és simple i transparent i parla un llenguatge invariable, que entendran els amples i clars com jo. Per a nosaltres, les derrotes, les desgràcies, les decepcions tenen un sentit transcendent i són un procés de purificació necessari. Encara que morim en l'exili i en la misèria, els nostres ulls veuran la victòria perquè estan saturats d'ideal. Vós ofreneu també les vostres energies a la conquesta de la llibertat humana i no defalliu. Així no ens separarem mai i conservarem sempre l'amistat antiga.»²⁷⁸

Pere Foix, en rebre la carta i creure que el missatge era d'un interès vital per al recobrament de Catalunya, la donà a llegir a altres amics i Lluís Aymamí la publicà a la revista *Informacions de Catalunya*, que feia poc acabava d'editar.²⁷⁹

Les perspectives autodeterministes obertes pel Consell de Londres i la divulgació en premsa del contingut de la carta de Serra a Pere Foix originaren una controvèrsia entre aquell i el Grop Radical de Santiago de Cuba, que el 8 de febrer de 1940 havia fet públic un manifest per una acció conjunta de tots els catalans nacionals amb la finalitat de completar un Front Patriòtic Nacional, en els àmbits patriòtic, cultural i d'assistència social, coincidint en el temps i en els aspectes fonamentals amb una altra declaració del Casal Català de Nova York.

Signada per Salvador Marimon i Puig, conseller en cap, i Enric Carbonell, conseller de Propaganda del Grop Radical, Serra rep una carta en què critiquen que la seva lluita sigui per «aconseguir una unitat ideològica mínima» i no una

278. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (28-V-1940). [ANC].

279. *Informacions de Catalunya*, [Mèxic], núm. 2 (VII-1940), p. 68-69

proposta de «màxims», perquè «si els catalans comencem per negar-nos el dret que tenim de gaudir plenament de nostra sobirania, on anirem a parar?» La seva proposta consisteix que «tots els homes que integrin cada una de les seccions del Front han d'èsser elegits per les federacions nacionals i continentals i han de representar entitats catalanes. No hi ha d'haver-hi representacions de partits polítics. S'ha de treballar sense recels, per això que és comú a tots: la Pàtria. Les idees particulars es contrapesaran per si mateixes dintre de les iniciatives de les entitats catalanes i les resolucions de les Federacions Nacionals, etc. Per això diem, i en fem una consigna, que tot català deu de pertànyer a l'entitat catalana de la seva demarcació. I en la nostra proposta de Front Patriòtic Nacional diem que les entitats ja constituïdes cuidaran que en cada lloc hi hagi delegacions, si el nombre de catalans és reduït, i es constitueixin entitats allà on el nombre de catalans sigui suficient. Les entitats catalanes són espiritualment una prolongació de nostra pàtria a l'estranger. En elles hem conviscut tota mena de catalans. Per elles, principalment, es coneix la nostra nacionalitat en els diferents països on radiquen. Moltes d'elles, com la nostra, tenen fixat en els seus estatuts la seva aspiració de llibertat integral per a Catalunya. Cap d'elles ha estat mai partidista o sectària. Per cap mitjà millor es podria anar, doncs, a la constitució de la unió entre tots els catalans...»²⁸⁰

Serra i Moret respondrà Marimon i Carbonell rememorant episodis biogràfics de les seves arrels familiars i de la seva coneixença quan viatjà a l'illa i col·laborà en la fundació de la revista *Fora grillons* de Santiago de Cuba.²⁸¹ En una extensa carta argumenta que els elements independentistes integrants de les Comunitats són mínims i que un projecte global amb aquest caire seria un fracàs. També els manifesta que les seves diferències són de tàctica i no de principis, per la qual cosa els convida a unir-se en el lligam de les comunitats: «Des que vaig néixer, he consagrat la meua vida i totes les meves potències intel·lectuals i materials a Catalunya. El meu pare i el meu avi ja feren el mateix. En la meua casa pairal existia la tradició, mai interrompuda, d'escriure's en català i de considerar els atributs de la nacionalitat com el títol de la selecció més elevat i més digne de guardar-se amb tota cura. La meua visió del problema de Catalunya pot ésser deficient, però la considero tan profunda que dubto que ningú em guanyi en el sentiment de consubstancialitat entre la Pàtria i l'home, entre l'ésser, l'origen, l'ambient, la morfologia i la totalitat de la vida, resumits en entitat pura, concreta, definida i inconfusible. Tinc l'orgull —justificat o no— d'ésser un dels homes que més han contribuït a catalanitzar Catalunya, en completar la seva reintegració nacional i en afirmar i estendre la seva substància perenne en el cos social que la representa i encarna. Tots els que han estat en contacte amb mi s'han convertit insensiblement a la fe, i joves i vells s'han

280. Carta de «Catalunya Grop nacionalista radical» a M. Serra i Moret (27-VIII-1940). [BPR-UB].

281. SERRA I MORET, Manuel: «Nostre separatisme». *Fora grillons*. [Santiago de Cuba], núm. 1, p. 2 (X-1906).

sentit transformats i tocats d'aquesta vigorosa alenada que ha aclarit l'esperit llur amb la llum de la raça i de la terra.

«...Considero equivocat el plantejament de la qüestió catalana tal com el feu vosaltres i el Casal Català de Nova York. L'any passat, durant els mesos de juliol i agost, vaig estar a Nova York i vaig exposar-los la meva tesi [...] A base de minories tan ínfimes, per molt selectes que siguin, no es pot pensar en fer gran cosa. Al contrari: actuen d'alcaloide de la emotivitat patriòtica i d'element de dispersió [...] Amèrica hauria d'aspirar a ésser un coixí i un recolzament pels homes d'acció que han de treballar en els punts neuràlgics d'Europa i particularment dintre de Catalunya [...] Per això els catalans d'ací ens acontentem amb la creació d'un Consell de la Comunitat Catalana que aplega totes les entitats i publicacions catalanes del país, s'erigeix en autoritat espiritual i política de tots els catalans, coordina l'acció comuna, les relacions entre elles i les relacions amb l'exterior per tal d'evitar disparitats i dissonàncies.»

«Comprenc que els que heu estat fora de Catalunya aquests darrers anys o heu fet visites temporals a la Pàtria no us heu pogut fer càrrec del canvi profund que s'havia operat a la nostra terra. Si no hagués esdevingut la gran desgràcia, abans de vint anys Catalunya hauria estat la flor dels pobles conscients i lliures. Els allunyats i els impacients no se n'adonaven, però els nostres enemics tremien davant la gloriosa realitat i l'aixecament de militars, església i latifundistes contra la República, anava directament contra Catalunya, Euskadi i Galícia, que avançaven vers llur definitiva alliberació a marxes forçades. La prova ha estat l'*ensanyament* amb que procuren extirpar tota manifestació de catalanitat i de nacionalisme peninsular. No podem desconèixer els nostres enemics ni podem ignorar que la nostra causa és una causa de llibertat humana i que tota suspensió en el progrés ascensional de les masses populars representa una punyalada a la causa nacional de Catalunya.

«Considero els arguments de la vostra carta notòriament vàlids i encertats. Accepto tots, absolutament tots, els principis continguts en la vostra declaració. Faig observacions, només, a qüestions de tàctica i no de principi. Parleu de que si demanem això o allò, tàcitament renunciem a la resta. Per això jo no sóc partidari de demanar res. L'Estatut no fou una petició, sinó una proposta que no implicava la renúncia a la independència. Era un argument temporal d'una qüestió que restava en peu i la presa de possessió de les primeres trinxeres de combat per a conquestes futures. Cap dels que vàrem intervenir en la proclamació de la República i en la implantació de l'Estatut féu renúncia explícita d'arribar a la total independència de Catalunya. Tots sabíem que creàvem els instruments i els òrgans de combat i que cada dia aniríem una mica més lluny. Per això jo crec que els que portem en el cor i en la pensa, incorporat a la nostra natura física i moral, l'ideal concret de la llibertat integral de Catalunya, no tenim necessitat de detenir-nos a fer declaracions i a excomunicar els que no ens segueixen, sinó que tenim el deure de conviure amb tots, treballar en les matei-

xes entranyes del poble, aprofitar totes les aventures, destruir tots els obstacles i laborar constantment, incessantment, perquè el nostre ideal materialitzi en realitats positives, en guanys afectius i en progressos tangibles. Encara que no se'ns faci justícia, hem donat proves que ho sabem fer i per això la gran massa del poble català estava amb nosaltres.

«També estic d'acord en posposar tota qüestió de banderia i de partidisme i unir les energies de tots en un Front nacional català que treballi exclusivament per Catalunya, sense obeir altres disciplines —interiors o exteriors— que les de la comunitat catalana exonerada, vilipendiada i perseguida. No crec que ningú hagi de fer renúncia dels seus ideals polítics i socials, ni crec que s'hagin de crear suspicàcies entorn de determinades ideologies. Però crec que tots tenim el deure de callar els nostres punts de vista personals o de partit, establir un corrent entranyable entre tots els catalans sensibles i deixar per a quan aquesta feina sigui totalment realitzada en *reanudar* les activitats partidàries que puguin dividir els catalans.

«Una observació final que ja es desprèn del context d'aquesta llarga carta. Dieu en la Declaració de Principis que 'no col·laborareu amb cap sector que senti en forma restringida o limitada aquest nostre concepte de llibertat integral o estructuri a priori convivències d'ordre polític que limitin nostre lliure albir.' És clar que aquesta és la vostra tesi i suposo que deu estar subjecta al que s'acordi en una assemblea o congrés general, però jo us dic des d'ara que em desplauen les conclusions negatives i també les absolutes. Vivim una època que es caracteritza pel seu pragmatisme i aquesta mena de declaracions tenen un regust del 1793. Si jo pensés que el Vaticà podia facilitar el camí de les nostres aspiracions, no refusaria el seu contacte. No tinc cap por de contaminar-me ni de comprometre'm a cap renúncia. Per això no accepto aquesta renúncia ni cap. Quan vivia fora de Catalunya (com ara) treballava amb irlandesos, polonesos, txecs, armenis, etc. i havia après totes les formes de lluita. Avui, el món està capgirat, i si per virtut de conveniències d'alguna potència democràtica se'm digués que se'ns facilitaria la reconstitució d'una Catalunya autònoma, jo de bon grat prestaria cooperació encara que hagués de deixar la vida —que és tot el que em resta— en l'empresa. Aquest és el meu sentir i no voldria que la meva acceptació claríssima de les finalitats extremes que perseguiu, o més ben dit, que perseguim, semblés una acceptació de procediments o de tàctiques que considero equivocades.»²⁸²

El moviment de les Comunitats Catalanes s'escamparia favorablement en països que acolliren refugiats catalans, com és el cas de Colòmbia, Xile i Mèxic. Eren entitats, cadascuna amb la seva estructura pròpia, obertes a tothom que pensés en l'afirmació nacional i l'alliberament de Catalunya; plataformes transversals, no jerarquitzades, on s'integraven entitats diverses (publicacions,

282. Carta de M. Serra i Moret a Enric. Carbonell i Salvador Marimon (7-X-1940). [BPR-UB].

entitats mutuels, orfeons, etc.) i persones a títol individual, i antics residents i nouvinguts, sense distinció d'ideologia.

Impartir conferències és un dels mitjans utilitzats per Serra per obtenir el lligam, no solament entre els catalans, sinó entre tots els antifeixistes, espanyols i naturals del país radicats a l'Argentina. Al Casal Català parla el 15 de juny de 1940, en commemoració del Corpus de Sang, de «Consideracions sobre el amor a la pàtria» amb un sumari integrat pels següents punts: primeres manifestacions a Catalunya, valor literari i presència efectiva del sentiment, el prodigi creador de l'amor a la Pàtria, la maturitat de Catalunya, el sentiment en l'exili, la dispersió dels catalans, l'aglutinació dels catalans a l'exterior, les comunitats catalanes, i la recreació de Catalunya. Obtingué gran ressò i una xardorosa acceptació de tesi, tot i algunes crítiques del sector separatista.²⁸³ El 6 de juliol, a l'Ateneu Pi i Margall del Centro Republicano Español, aborda «*El país de los superlativos: Estados Unidos*». Una setmana més tard, davant l'auditori del Patronato Español de Ayuda a las Víctimas Antifascistas (PEAVA), tracta sobre «*Importancia de la economía política*», i el dia 27, dintre del cicle «*La vida y la cultura en España y Argentina en los siglos XIX i XX*», sota l'auspici de la Universitat Popular Alejandro Korn, parla sobre «*Los movimientos obreros*». El 22 d'octubre, dintre el curs de conferències «*España 1931*», organitzat pel setmanari *España Republicana*, juntament amb Rafael Alberti, Ricardo Baeza, Augusto Barcia, Manuel Blasco Garzón, Alfonso R. Castelao, Carlos Esplá, Mariano Gómez, Jacinto Grau, Luis Jiménez de Asúa, Emili Mira i Ángel Osorio, participà exposant el tema «*Autonomía y nacionalismo*».²⁸⁴

Una de les més impactants al·locucions fou la que dictà a l'esmentat Ateneu Pi i Margall dos dies després que Hitler ordenés preparar el desembarcament a Anglaterra (17-VII-1940), titulada «*Coloquios de Sancho Panza*». En ella, Serra i Moret posa en boca de Don Quixot i Sancho Panza tres evocacions a novembre de 1936, amb l'exèrcit de Franco a les portes de Madrid; juliol de 1938, amb Sancho Panza fent una incursió a La Manxa 'alliberada', i juliol de 1940, amb l'exili. Finalitza amb reflexions sobre la seva pròpia experiència:

«Ojalá me hubiesen muerto los rojos o los blancos, Sancho, porque lo que más temo es la vida en el desierto, es conservar el aliento para contemplar el paso del tiempo sobre una tierra muda, sin plantas y sin flores, surcada por ríos sangrantes que vuelcan su tragedia y su dolor en los mares abiertos y universales.

«Tengo motivos para hablar. Soy un refugiado político. Éstos son mis diplomas y mis títulos en este instante. Permitidme el orgullo. En los anales de nuestra orden tenemos el antecedente ilustre del gran Séneca, quien desde

283. ROCAMORA, Joan. *Op. cit.*, p. 63.

284. Els programes de mà de totes les conferències que s'enumeren estan dipositats al Fons Personal Serra i Moret FP C2(1)A1 i 2. [BPR-UB].

un rincón de la isla de Córcega, poblaba las soledades del destierro con los recuerdos de su anciana madre y de su bella tierra cordobesa. A nosotros ni siquiera nos es permitido solazarnos con el recuerdo de nuestros hermanos caídos y de nuestros hogares profanados. Apenas se cerraba la noche de nuestro dolor, amanecía el día de la gran tormenta de la cual la tragedia de España fue el prólogo del primer capítulo. Y después de recoger nuestros muertos, tenemos que enterrar a los muertos de Europa y del mundo y ofrecerles aquella piedad y aquella solidaridad que no sintieron por nosotros. Ya veis. Se nos quiso sacrificar, se nos puso en la balanza de la transacción turbia, se lanzaron nuestros huesos a la fiera, y todo fue en vano. Aquel via crucis que empezamos nosotros tiene un enorme seguimiento. Me temo que con el tiempo habrá de seguirnos la humanidad entera.

«Voy a deciros una gran perogrullada. Creo que estamos en uno de los momentos más decisivos de la historia [...] La tierra tiembla bajo nuestros pies y todavía hay gentes que cierran los ojos o buscan el anonimato para pasar desapercibidos y sobrevivir a esta hecatombe universal. Por eso yo no creo en la derrota. No, señores, no creo en la derrota. Al contrario. Creo que existen barreras más infranqueables que el canal de la Mancha y las profundidades del Océano. Creo que el heroísmo y la fe que se encendió como pira purificadora sobre el suelo de España, no se ha extinguido ni se extinguirá. Creo que el ejemplo de los trabajadores españoles no se ha perdido ni se perderá. Creo que vibran aún los acordes del himno cordial y fraterno: «¡Arriba los pobres del mundo!...»²⁸⁵

L'afusellament de Lluís Companys el 15 d'octubre de 1940 a Barcelona comporta l'escapçament de l'única institució de la Generalitat que restava activa, simbòlicament, a l'exili. L'assassinat del president màrtir servirà a Serra per afermar més encara el lligam entre els catalans exiliats i els antics residents: «L'assassinat de Companys i la rastellera de morts que s'anuncien sensibilitza fortament l'opinió, al punt que ha perdut ja gairebé totes les simpaties dels conservadors i retrògrades del Sud d'Amèrica. Aprofitem aquestes desgràcies per a una propaganda activa.»²⁸⁶

La Comunitat Catalana de Buenos Aires celebrà el 31 d'octubre un funeral cívic en homenatge pòstum a Lluís Companys.²⁸⁷ Al Casal Català s'instal·là un túmul amb un bust de Lluís Companys, obra de l'escultor Jordi Casals, envoltat de banderes catalanes amb crespons. Amb nombrosa assistència i adhesions de

285. SERRA I MORET, Manuel. «Coloquios de Sancho Panza» – Mecanoscrit - Transcripció taquigràfica de la conferència pronunciada per Manuel Serra i Moret a l'Ateneu Pi i Margall de Buenos Aires el 20-VII-1940 (18 p.). [BPR-UB].

286. Carta de M. Serra i Moret a Joan J. Morgades (9-XI-1940). [BPR-UB].

287. «La col·lectivitat catalana de Buenos Aires exterioritza solemnement el seu dol per la mort tràgica del President de Catalunya». *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 242 (XI-1940), p. 4 715-4719.

diferents ciutats argentines, les ofrenes florals foren tan quantioses que s'apilaren a l'entorn del cadafal fins a cobrir l'escalinata d'una amplada de sis metres a banda i banda. Intervingueren com a oradors Miquel Gispert, en nom del Centre; Alfonso R. Castelao, en nom de la col·lectivitat gallega, i Ramon María Aldasoro, en nom de la basca; Juan Feliciano Manubens Calvet, fill de catalans, diputat del parlament argentí, i Ossorio y Gallardo, que havia estat el defensor de Lluís Companys quan els fets d'octubre de 1934, en nom dels republicans espanyols.

Tancà els discursos Serra i Moret, en nom de la col·lectivitat catalana, amb un emotiu record: «Si algú de vosaltres, catalans, si algú de vosaltres dubtava, si algú de vosaltres no ha estat lleial a la terra i als homes del sacrifici, que vingui avui i abaixi el cap i que tingui una llàgrima de remordiment, perquè ha mort el president de Catalunya afrontat i tot sol, només perquè era el president de Catalunya. Jo us invito a tots a l'oració postrema pel nostre germà, per l'home que ens representava dignament i per la Pàtria adolorida, per tots els perseguits, per tots els que avui encara ploren les llàgrimes inconsolables en les llars desolades de la nostra terra. Per tots ells, nosaltres, que gaudim encara d'alguna llibertat; per tots ells, pels que han de venir i encara sofriran, nosaltres, amb el nostre dol d'avui, no abatem el cor i l'aixequem ben alt. Nosaltres, davant la despulla de Companys, avui, com els efebos hel·lènics, fem el nostre jurament i diem: No trairé mai aquestes cendres sagrades. Jo no deixaré mai extingir en el meu cor el sentiment i la llàntia de la Pàtria rediviva. Jo no deixaré mai de lluitar per la seva llibertat i per la llibertat de tots els pobles. Jo no deixaré mai de lluitar fins que a la terra triomfi la justícia. I serà. Serà, perquè tu, Lluís Companys, tu, amb el teu exemple, tu, amb el teu martiri, i tu, amb el teu sacrifici, has fet més viu, has fet més immortal l'esperit de Catalunya. Serà, perquè nosaltres, enmig d'aquest dolor immens d'avui, sabrem complir allò que sense el sacrifici no pot jamai complir-se. I per la pàtria sofrent, per tots els caiguts, per tots aquells que no han tingut ni el consol d'estrènyer les mans dels seus en l'hora suprema, exhalem avui des d'ací el nostre dolor, acompanyat del nostre entusiasme i de la nostra esperança immarcescible. Gràcies a tots.»

Serra i Moret també participà en un homenatge semblant, celebrat al Centre Català de Rosario el 9 de novembre. El parlament de Serra i Moret en el funeral cívic fou una semblança de Companys com a home, com a polític i com a governant. L'endemà féu una conferència en què parlà de Catalunya i els seus problemes, injectant optimisme a l'auditori.

Quan s'edità «*Vida y sacrificio de Companys*», escrit per Ángel Ossorio,²⁸⁸ Serra faria una crítica del llibre en la qual digué: «Companys és molt més que l'home caigut, que l'home sacrificat a l'odi atàvic d'unes dretes reculades i

288. OSSORIO Y GALLARDO, Ángel. *Vida y sacrificio de Companys*. Buenos Aires: Losada, cop. 1943.

antropòfagues. Companys era el president de Catalunya, i fou la mateixa Catalunya l'afusellada als glacis de Montjuïc. No és que vulguem desvetllar odis de races o de pobles, és que volem establir la veritat, i volem dir que la sang és sempre fecunda i que Catalunya és molt més viva avui que abans de la mort de Companys. Per això quan es tracti de Companys, per damunt de les anècdotes, de les vicissituds, de les grandeses i dels triomfs de la seva vida atzarosa, els catalans hi veuran sempre el símbol de Catalunya i no perdonaran mai els seus botxins.»²⁸⁹

289. SERRA I MORET, Manuel. «Vida i sacrifici de Companys». *El Poble Català*. [Mèxic] núm. 20 (agost 1943), p. 1.

15. L'EXPULSIÓ DEL PSUC

El maig de 1940 *Ressorgiment* publicà l'article, signat per Serra i Moret, amb el títol «Catalunya en el món»,²⁹⁰ on feia uns comentaris —al fil d'un report amb caràcter confidencial, redactat per Carles Pi Sunyer des de Londres— que el dirigents del PSUC consideraren contrarevolucionaris per les crítiques a la intromissió soviètica en els països bàltics, a l'annexió de l'Ucraïna polonesa i a l'agressió a Finlàndia; i per la complaença de Serra en la «creació feliç» de la comunitat de nacions britàniques pel Govern anglès.

Respecte al Consell de Londres, Joan Comorera havia exposat irònicament en un document a Mèxic que la seva composició hauria de ser la següent: «President: Carles Pi Sunyer, car el pare de la criatura és l'amo de la criatura. Vice-president: Manuel Serra i Moret, car en llegir l'històric document va escriure a corre-cuita un article per dir, amb molta modèstia, que ell, l'heroi parlamentari de novembre de 1934, era un dels «selectes» i que s'oferia pel que fos. I després... Potser Ventura Gassol, el qual desertà de Catalunya essent conseller de la Generalitat, o Josep Dencàs, el gran tàctic del Sis d'Octubre, o Joan Casanovas, l'entrançable amic de Revertés i del segon Buró francès, o Nicolau d'Olwer, el qual s'adherí al traïdor Casado, responsable de l'afusellament de tants milers de catalans a la zona Centre-Sud. Qui més? En bona lògica, pertanyen per dret natural a la «selecció» Eugeni d'Ors, Valls i Taberner, Bertran i Musitu i el Mateu dels ferros.²⁹¹ I si Pi Sunyer no ha trobat encara el caixer de la «selecció», li oferim, a escollir, tres patriotes: Cambó, Asens o Tarradellas.»²⁹²

En un posterior *Butlletí* del PSUC es fan més penjaments a Serra i es conclou amb la seva expulsió del partit: «M. Serra i Moret, afiliat al PSU de C., actuant pel seu compte, diu que 'per primera vegada, algú dels nostres trenca el general mutisme'. Mentre M. Serra i Moret no es recorda del Partit ni dels do-

290. SERRA I MORET, Manuel. «Catalunya en el món». *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 286 (V-1940), p. 4619-4621.

291. Es refereix a l'alcalde franquista de Barcelona, Miquel Mateu i Pla, nét de Miquel Mateu Sans, conegut al Vallès per «Mateu dels ferros» per la seva dedicació al comerç d'aquest metall, fundador d'una nissaga dedicada a la indústria «Hijo de Miquel Mateu» i les finances.

292. «Documents 1 – «Contra la guerra imperialista i per l'alliberació social i nacional de Catalunya». Informe de Joan Comorera als militants del PSUC (Mèxic, 8-IX-1940).

cuments que aquest ha publicat, ni s'ha preocupat mai de posar-se en contacte amb ell, ara, d'una manera incontrolada, s'apressa, amb molta agilitat, a manifestar llur opinió favorable al 'Report' de Pi Sunyer i, per tant, al costat de l'imperialisme i de la repressió contra el moviment revolucionari i els comunistes. Com s'haurà pogut apreciar, l'article de M. Serra i Moret és tot un panorama defensant l'actuació imperialista del Govern anglès, fins i tot en el que reporta al problema nacional quan fa l'afirmació que 'la seva creació feliç és la gran comunitat de nacions britàniques'. Després d'aquestes manifestacions ataca descaradament la política proletària i independent de la URSS, d'alliberació de les masses i dels pobles d'Ucraïna i Bielorússia, sotmesos a l'estat reaccionari polonès, dels Bàltics i de la contestació enèrgica a la provocació anglofrancesa a través de Finlàndia i els seus dirigents reaccionaris. És per aquest motiu que la direcció del Partit ha examinat l'actuació contrarevolucionària de M. Serra i Moret i, considerant per tant que la seva conducta no correspon a la que ha d'observar un militant del PSU de C., acorda la seva separació immediata del Partit, creient, no obstant, que l'anomenat company pot tenir dret d'informar a la Direcció del Partit el perquè de la seva conducta».

La notificació oficial li fou enviada per Josep Marlés el 18 de novembre: «Per la publicació a la revista *Ressorgiment* d'un article signat per vós, completament contrari a la URSS, a la línia política de la Internacional Comunista i, per tant, a la del nostre Partit. Un article de complet abandó dels principis revolucionaris i d'adhesió a l'imperialisme anglès del qual Carles Pi Sunyer n'és un preciós instrument i servidor, individu al qual vós aplaudíeu i donàveu la vostra adhesió al conèixer el seu famós 'pla polític' publicat en el mes de gener d'enguany.»²⁹³

La comunicació no li fa ni fred ni calor a Serra, però defensa el seu criteri respecte a l'article motiu de l'expulsió. Allunyat com és de la trajectòria del PSUC, espiritualment absent —en paraules seves—²⁹⁴, i amb la majoria dels seus bons amics també exclosos del partit, posarà punts suspensius a la vinculació amb el PSUC que, des de l'altra banda, seran considerats punt i final: «Probablement no us plauran, però jo tinc de rectificar les vostres manifestacions aclarint que en l'esmentat article no hi ha cap atac contra la URSS i, en canvi, hi ha alguns elogis. Tampoc hi ha cap adhesió meva a Pi Sunyer ni a l'imperialisme britànic, sinó la simple aprovació o assentiment amb alguns extrems del seu informe, el qual vaig conèixer per intermediació de Nadal i Mallol. Jo no tinc tractes directes ni indirectes amb Pi Sunyer.

«Tot just ara, per una carta del company Foix, m'assabento que el Partit publica un *Butlletí* i que en aquest es reproduïx el meu article i s'hi fa un comentari que Foix em transcriu. En aquest comentari es diu, mancant a la ve-

293. *Carta de Josep Marlés a M. Serra i Moret* (18-XI-1940). [BPR-UB].

294. *Carta de M. Serra i Moret a Dr. Josep Trueta* (27-VIII-1941). [BPR-UB].

ritat, que jo no m'he preocupat de posar-me en contacte amb el Partit. Vós sou testimoni que la veritat és una altra. Res no he rebut del Partit, exceptuant les vostres dues cartes, que he contestat tot seguit, i, per tant, no conec cap dels documents que hagi pogut publicar. Pelai Sala va deixar-me, fa tres dies, el report de Comorera, i un número de *Catalunya*. És tot el que he vist i això, ara mateix. Com comprendreu, les vostres decisions no alteraran els meus sentiments ni la meva conducta. Quan el Partit va néixer, jo ja era vell en les lluites i els que em coneixen de prop no crec que dubtin de la meva rectitud. He servit al Partit lleialment i els seus gèrmens varen néixer en mi. Vosaltres direu.»²⁹⁵

El dia de Nadal de 1940, davant la marxa dels esdeveniments en la conflagració mundial, el drama dels exiliats i la desestructuració del PSUC i la seva subordinació a Stalin, que havia acordat amb els nazis l'encara vigent pacte de no-agressió, Serra i Moret planteja la seva actitud i formula la tàctica a emprendre:²⁹⁶

«a) L'acabament desastrós de la guerra espanyola i els esdeveniments internacionals que l'han succeïda obliguen, al meu entendre, a refondre totes les forces catalanes en un front patriòtic. Cal seguir les fases mutables de la mentalitat popular i no negligir la solidaritat creada pel sofriment i la persecució, i per això crec que el mateix entre els emigrants que els que resten en el sòl patri predomina avui el sentiment d'unitat per damunt d'antigues diferències de partit. Fins que sigui assolida la reincorporació de les persones i de les llars a una vida normal, caldria reduir al mínim les funcions externes del Partit i limitar-se a sostenir la seva estructura orgànica i la seva disciplina íntima amb intel·ligència, cordialitat i un marge prudent de tolerància.

«b) Per bé que l'origen i el fonament de la guerra actual sigui d'ordre capitalista i els responsables de la conflagració estiguin repartits entre els dos bàndols en lluita, es debaten i surten a la superfície interessos d'ordre moral respecte als quals no podem ésser indiferents ni podem restringir preferències. Sense esperar de les democràcies altra cosa que llur superació per les forces autènticament proletàries que dintre d'elles actuen, crec que ens hem de declarar obertament contra els totalitarismes i el despotisme, el qual, si arribés a triomfar, ens exterminaria a tots nosaltres.

«c) No podem ignorar el manquement a la solidaritat humana que comporta l'actitud de la URSS amb respecte a tots els emigrats espanyols i d'altres nacionalitats que hi ha a França. Tothom sap que un gest de la URSS —encara que no hagués estat de la magnitud del de Mèxic— hauria bastat per a salvar milers de vides i facilitar l'evacuació dels nostres germans a altres terres menys hostils. Crec que el deure de la Pàtria del Socialisme era posar-los sota la seva protecció

295. *Carta de M. Serra i Moret a Josep Marlés* (28-XI-1940). [BPR-UB].

296. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (25-XII-1940). [ANC]. Els paràgrafs puntejats per Serra com a) b) i c) són idèntics als d'una carta que adreça el mateix Serra a Pelai Sala (16-XI-1940). [BPR-UB].

i evacuar-los per compte propi, però un gest, encara que només hagués tingut caràcter simbòlic, hauria tingut efectes saludables per a aquells germans nostres que, després del més horrible calvari, estan encara condemnats a morir.

«Segueixo essent socialista català i espero encara tenir ocasions de servir el meu poble i amb ell la humanitat. L'any 1912, quan vaig tornar a residir a Catalunya, essent vicepresident de la Unió Catalanista, vaig convèncer el Dr. Martí i Julià de dissoldre la vella entitat i iniciar l'orientació dels treballadors de Catalunya. La seva mort va dissoldre els pocs quadres existents i vaig inscriure'm al Partit Socialista Obrer Espanyol. En 1918 vàrem intentar novament crear el Partit Socialista Català amb Campalans, Andreu Nin, Layret, Pla i Armengol i altres. La política immediata ens ho va dificultar. Però, en 1923, quan els treballadors de Catalunya començaven a cansar-se de la desorientació sindicalista i teníem nuclis simpatitzants a l'Escola del Treball i al CADCI, vàrem fundar la Unió Socialista de Catalunya. Potser haurem de passar un procés igualment difícil i igualment lent per a tornar al mateix punt de partida. La història no es fa a gust nostre i no cal dir que coses que semblaven fora de temps tornen a tenir actualitat. Catalunya, sobretot, és un tema de gran actualitat pels catalans que l'hem perduda i pels que són allà presoners de la tirania. Però en l'arrel de Catalunya i en el més viu sentiment hi ha la gran significació alliberadora i humana de la nostra lluita incessant. Pels obrers de Catalunya, intel·ligents, àvids, conseqüents, heroics, jo estic disposat sempre a tornar a començar i si fos allà, avui, estic segur que em trobaria, com abans, amb milers de companys que em considerarien digne d'ells, perquè saben que, en el fons, si no sóc res més, sóc una persona decent.

«...La guerra dura i durarà i ella ha de tenir una influència decisiva en l'esdevenidor de la nostra pàtria. El seu curs i els seus resultats determinaran les meves concepcions tàctiques. Crec, això sí, que tindrem ocasions propícies per a actuar i, sense voler dirigir ningú, tenint en compte circumstàncies i lloc, jo m'inclino a reforçar el front patriòtic i donar-li amb la nostra presència un caràcter d'avantguarda. No voldria fer creure a ningú que en aquest front patriòtic el Socialisme hi té un vast esdevenidor, però crec que necessitem l'instrument de treball, necessitem Catalunya, i que hem d'ésser tots a recuperar-la. De la mateixa manera que espero poc d'Anglaterra, però estic convençut que el seu triomf és el que més convé a nosaltres. Si tenim on posar els peus, podrem prendre l'embranchida. Necessitem una base, per petita que sigui.»

16. EL MOVIMENT SOCIAL D'EMANCIPACIÓ CATALANA (MSEC), ORIGEN DEL PARTIT SOCIALISTA CATALÀ

El novembre de 1940 sortia a la llum un manifest, «A tots els militants del PSU de C. Als treballadors de Catalunya», amb trenta-un firmants, discrepant de la tàctica i els procediments del PSUC.²⁹⁷ Tots eren expulsats del partit o separats voluntàriament, alguns d'ells antics càrrecs del comitè executiu, que volien desfer versions falsejades de la seva discòrdia, expressar l'absoluta disconformitat de la supeditació a consignes emanades de llunyanes altures [*sic*], protestar per la befa que representa l'anul·lació de reconèixer el PSUC com a Secció Catalana de la Internacional Comunista i sotmetre'l a la tutela absoluta al PCE, protestar per l'actuació de la Internacional Comunista, convertida en organisme dedicat a la defensa de la URSS i protestar enèrgicament per la signatura del pacte germanosoviètic que havia propiciat que els exiliats espanyols romanguessin en camps de concentració de França i Alemanys, abandonats per la URSS i els dirigents de la Internacional Comunista.

Aquest manifest seria el primer de l'incipient Moviment Social d'Emancipació Catalana (MSEC). Al peu del document cita una adreça per formular adhesions: Apartat 8620, Mèxic DF. És l'adreça postal de Miquel Ferrer, que en les seves *Memòries* explica la gènesi del MSEC: «El pacte germanosoviètic caigué com una bomba a tot el món i deixava esmaperduts tots els polítics i partits comunistes de l'Occident europeu que cuitaven a posar-se al costat de la Unió Soviètica sense esperar cap mena de consigna i sense saber de què anava. Quina era la posició del PSUC a l'exili? Quina era la posició del PCE? Amb la més gran sorpresa i amb indignació llegírem un manifest, que després ens asseguraren que havia redactat Josep del Barrio —difícil de creure—, on es de-

297. Document «A tots els militants del P.S.U. de C. Als treballadors de Catalunya». [BPR-UB]. Els sota-signats, segons l'ordre que apareixen al text, eren els següents: Miquel Serra Pàmies, Víctor Colomer, Miquel Ferrer, Joan Gilabert, Ramir Ortega, Avelí Artís Gener, Felip Barjau, Jaume Bellmunt, Jaume Camps Illa, Pilar Crespo, Josep Cuyás, Albert Cuyás, Àngel Estivill, Ramon Fabregat, Pere Foix, Joan Fronjosà, Miquel Fustagueres, Héctor Gally, Josep García Borràs, Llorenç Gibernau, Dolors Lasalle, Josep Llistosella, Santiago Lloret, Pere Matalonga, Maria Mejam, Joan Pie, Josep Pinyol Nolla, Francesc Requena, Josep Soler Vidal, Abelard Tona i Salvador Vidal Rosell.

clarava que el Pacte germanosoviètic era la Pau! Allò era una bogeria de crim. Els màxims dirigents del PSUC, Comorera i Del Barrio, s'havien lliurat en cos i ànima al PCE en una acció conjunta i acataven les consignes stalinistes del moment. Joan Comorera vingué a Mèxic i ens trobarem. Poc temps després hi hagueren raons entre nosaltres a propòsit del Pacte germanosoviètic perquè ells asseguraven que aquell pacte era la Pau i nosaltres opinàvem tot el contrari, que aquell pacte era la guerra. Durant la nostra lluita contra el feixisme espanyol es podia passar per moltes circumstàncies perquè hi havia els compromisos del front i de la reraguarda, pels quals calia suportar-ho tot. Un cop acabada la nostra guerra i havent-la perduda, ens consideràrem alliberats de tot compromís polític i fins i tot de tota disciplina. No vaig trobar-me pas tot sol en aquesta posició. Ja no hi havia res a fer. S'imposava el trencament de tots els que estàvem totalment en contra d'aquella política monstruosa. Ni calia donar-se de baixa per escrit. I els nous dissidents —no teníem cura o res no ens servia d'escarment—, amb Miquel Serra Pàmies formàrem un grup amb militants procedents dels quatre partits que havíem anat a la fusió l'any 1936. Després del treball de captació de nous dissidents i d'una sèrie de reunions que se celebraren al meu pis del carrer d'Edison, 60, de Ciutat de Mèxic, convocàrem la constitució de l'anomenat Moviment Social d'Emancipació Catalana, un nom que proposaren Miquel Serra Pàmies i Abelard Tona Nadalmal, i que havíem acceptat sense gaire discussions perquè consideràvem que era una organització provisional que, tard o d'hora, ens hauria de portar a la formació d'un partit socialista català independent, el Partit Socialista Català, a la ciutat de Mèxic i amb delegacions a diversos països de l'Amèrica Llatina on havien anat a parar companys i amics. L'assemblea constituent del MSEC se celebrà al domicili particular del company Miquel Curcó, secretari general de la Federació Catalana de Treballadors de la Terra de la UGT, que vivia al carrer Prim de la mateixa capital del Districte Federal.»²⁹⁸

Joan Comorera emetria un informe el 8 de desembre, «Contra els traïdors i enemics, contra la guerra imperialista i per l'alliberació social i nacional de Catalunya», en què censuraria durament els inspiradors del MSEC i del qual la revista *Catalunya*, en l'òrbita del PSUC, faria ampli ressò.²⁹⁹

Jaume Camps Illa i Pere Foix, cadascú pel seu cantó,³⁰⁰ envien el manifest a Serra i Moret i un projecte que es plasmaria en el futur Manifest-programa del MSEC adreçat «A tots els treballadors catalans dispersos pel món. A tots els obrers i camperols de Catalunya», on es divulga l'ideari amb què els seus integrants es proposen treballar incansablement per la independència de Catalunya;

298. FERRER I SANXIS, Miquel. *Memòries (1920-1970), 50 anys d'acció política, social i cultural catalana*. Adaptació i edició a cura de Miquel-Àngel Velasco Martín. Barcelona: Fundació Comaposada, 2008.

299. *Catalunya*, portantveu dels catalans d'Amèrica, Mèxic (24-II-1941).

300. *Cartes de Jaume Camps Illa a M. Serra i Moret (27-XII-1940)* i de *Pere Foix a M. Serra i Moret (Mèxic, 17-II-1941)*. [BPR-UB].

fixen com a objectiu enderrocar el franquisme, opressor de Catalunya, o qual-sevol altre règim monàrquic, republicà o socialista que s'oposi a les llibertats, i proposa una aliança catalana com a mitjà per assolir aquest objectiu i pactar amb els representants de les altres nacionalitats peninsulars, els quals hauran de reconèixer, prèviament, la personalitat nacional de Catalunya i el dret indiscutible a disposar lliurement dels seus destins. Propugnava la creació d'una central sindical catalana, la nacionalització de la banca, dels serveis públics i de les mines, i també una nova distribució de la terra. I defensava dos punts radicals: la creació d'un exèrcit català i la definició d'una Gran Catalunya, integrada pel Principat, les Illes Balears, València, la «Franja» aragonesa i la Catalunya del Nord francesa.³⁰¹

Foix mostrà la seva disconformitat respecte a aquest darrer punt: «Vaig proposar no parlar ni de València ni de Mallorca i molt menys de les terres franceses de parla catalana, com a qüestió de tàctica. Sabem com quedarà Europa després de la guerra? Estem segurs que Anglaterra estarà d'acord en cedir a Catalunya les terres que ara reivindiquem i que pertanyen a França? Voldran els valencians esdevenir catalans? Vaig argumentar que en els afers internacionals cal anar en compte. Escriure, ara, les nostres ambicions territorials és tancar la porta per a futures i qui sap si necessàries rectificacions. I rectificar allò que resta escrit en documents de caràcter col·lectiu esdevé perillós i contrari als nostres desigs. Encara no tenim Catalunya i ja ambicionem altres terres!»³⁰²

Serra i Moret és un dels sotasignats del nou manifest. Havia fet molt poques esmenes al redactat, però comenta a Foix: «Si jo l'hagués redactat, el manifest hauria estat molt diferent [...] Possiblement us cridarà l'atenció i us semblarà una gran lleugeresa meva que signi documents amb els quals no estic absolutament conforme [...] Són els fets els que fan la vida i no les paraules, i serà amb fets més que amb manifestos que nosaltres podrem avançar per la via de l'emancipació a Catalunya i dels catalans [...] I com que no som únicament els catalans, sinó tots els homes de la terra els que estem cridats a l'acció per la gran acumulació de càrrega que s'està posant damunt la humanitat, penso que una audàcia verbal dels catalans no pot fer gaire mal i, en canvi, una omissió, un descuit, una posposició d'activitats pot malograr o deteriorar sensiblement el nostre esdevenidor.»³⁰³

Serra es congratularà amb l'aparició del MSEC: «Bona és la idea i justificat que es trenqui l'hermetisme *cretinesc* de la Tercera Internacional [...] Crec,

301. Moviment Social d'Emancipació Catalana: «A tots els treballadors catalans dispersos pel món. A tots els obrers i camperols de Catalunya» (III-1941). Com a nous signants apareixen: Esteve Rovira-Bori i Josep Areny, pels estats mexicans; Manuel Serra i Moret per la República Argentina; Marià Martínez Cuenca, Àlvar Cartea, Pere Duran Vernet, Josep Gausachs, Joaquim Jardí i Joan Sales, per la República Dominicana.

302. *Carta de Pere Foix a M. Serra i Moret* (17-II-1941). [BPR-UB].

303. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (30-IV-1941). [ANC].

de totes maneres, que la causa del proletariat és massa sagrada perquè s'hi pugui fer broma, i per això em plau que el PSU s'hagi esberlat i hagi nascut el Moviment Social d'Emancipació Catalana. El poble treballador de Catalunya té avui consciència de la seva catalanitat i voldrà —d'això n'estic segur— re-fermar i consolidar la posició nacional de Catalunya. Aquesta és tan més densa i extensa com més es conjugui amb els progressos de la justícia social. Aquests problemes no han estat superats. Al contrari [...] No es tracta, doncs, del que pensin els anglesos ni els mateixos espanyols respecte al problema de Catalunya. Es tracta de la nostra capacitat d'organització, de la nostra solvència, del nostre determini. Tindrem el que siguem capaços de guanyar-nos i això ho tindrem sense lluita cruenta. Aquesta capacitat no l'han demostrada els antics catalans d'Amèrica ni els partits polítics a l'exili. La podrien demostrar un grup de treballadors honestos, decidits, cultivats, ben dirigits i ben relacionats. Si el Moviment Social d'Emancipació Catalana pogués arribar a ésser tot això, fóra un instrument últim i eficient, i si entre ells hi ha firmes poc prestigioses també hi ha elements sans que, ben dirigits, podrien fer molt bona feina.»³⁰⁴

La cúpula del PSUC tornaria a blasmar contra la gent del MSEC. Serra i Moret restarà valor a les opinions de Comorera, de qui considera que ha perdut tot predicament: «Comorera va arribar ací [*Buenos Aires*] el 6 de març i va passar absolutament desapercebut. Una tarda de diumenge va anar al Casal Català i jo el vaig veure, de passada, però no vaig saludar-lo. Va intentar fer un grup d'Amics de Catalunya, secundat pel Dr. Mira i un xicot que es diu Climent. No varen trobar ambient. Deien que se n'anava, quan la policia li va fer el servei de detenir-lo i això va donar lloc que la seva muller visités redaccions de diaris per demanar interès per la seva alliberació. Ni així va aconseguir cridar l'atenció i fou acompanyat per un agent a la frontera de Xile. No ha estat un epíleg gaire tràgic del discret viatge de turisme que va començar fa un parell d'anys. Suposo que dirigitrà un altre missatge al món en què relatarà els seus sofriments i que ens tornarà a dir «mal nascuts i degenerats», però pressento que l'incident no passarà a la història.» «Amb Comorera no ha quedat gairebé ningú. Aquest ha fet un viatge de turisme a Xile i l'Argentina, sense altre resultat que haver estat detingut ací quan ja feia dos mesos que hi era, essent acompanyat a la frontera de Xile. Suposo que està de retorn a Mèxic. Ací hi ha la seva muller i la nena. Es veu que ell prefereix '*andar suelto*'. Ningú absolutament (exceptuant el Dr. Mira) va fer cas d'ell mentre fou ací. Jo el vaig veure, però no vaig saludar-lo.»³⁰⁵

A mitjan gener de 1941, Serra rep una carta del Dr. Trueta, després que aquest intentés en diverses ocasions establir contacte amb ell infructuosament per les dificultats en les comunicacions, motivades per la guerra. L'informa de

304. *Carta de M. Serra i Moret a Eduard Barba* (30-VIII-1941). [AHCB].

305. *Cartes de M. Serra i Moret a Pere Foix* (30-IV-1941), [ANC], i a *Joan J. Morgades* (21-V-1941), [BPR-UB].

l'activitat dels refugiats en pro de les causes de Catalunya i d'Anglaterra, el felicita per la tasca que està fent a l'Argentina i li proposa que repensi la seva tornada a Europa, amb posterioritat al lligam de les Comunitats Catalanes a Amèrica. Serra reconeix que, efectivament, hauria tornat a Londres si les dificultats econòmiques no li ho haguessin impedit i creu que allà seria útil pel seu coneixement de la llengua i de la terra i per les seves especials vinculacions amb els laboristes. I més tenint en compte que Negrín, darrer president del Govern republicà, està residint a la capital anglesa i pot influir davant les autoritats britàniques. Però afirma categòricament: «Jo no he rebut mai el més petit auxili de ningú i ja faig prou de salvar-me a través de tantes dificultats. Sortosament la meva dignitat i la meva puresa es conserven immaculades i crec que això és també un petit *asset* [*al·licient*] a favor de Catalunya.»³⁰⁶

Sobre la iniciativa apuntada per Trueta, i en creure que la seva tasca a l'Argentina ja és finida per la impossibilitat d'exercir qualsevol acció política de major volada, Serra escriu a Miquel Ferrer per proposar-li la seva vinguda a Mèxic per crear un directori continental de les Comunitats Catalanes que hauria de residir als EUA o a Mèxic. En el mateix sentit, s'adreça a Joan J. Morgades i li indica que seguirà arrodonint i connectant les coses d'Amèrica i tractarà d'establir els organismes necessaris per donar suport a l'acció de l'organisme de Londres. «Aleshores, serà el moment de retornar, deixant, però, un Comitè als EUA que estigui vigilant les coses de la Casa Blanca.»³⁰⁷

Trueta insisteix i informa Serra que ha fet gestions per assegurar-li un *modus vivendi*. Creu que podria dedicar-se a escriure per Amèrica Llatina i col·laborar amb la BBC i el Ministeri d'Informació, assegurant-li uns ingressos mínims de 900 £. Malgrat tot, reconeix que no ha de despertar-li gaire entusiasme l'oferta, amb els constants bombardeigs que suporta Anglaterra. Creu que la presència de Serra a Londres és imprescindible, però que abans de tornar ha de deixar enllestida la constitució de les Comunitats i els lligams d'elles entre si. Serra i Moret li respondrà que està disposat a anar a Londres, perquè no el preocupen els perills i tampoc li desplaça la suma de diners que li apunta pel seu treball, però opina que Trueta li atribueix una excessiva influència sobre els catalans d'Amèrica i que el projecte de Comunitats ha de vèncer dos perills: la pugna entre la cristal·lització autodeterminista i la legalista, en alguns països, i la fossilització per manca d'immigració fresca, en altres.³⁰⁸

Respecte d'això formularà les seves reticències a la negativa de Miquel Ferrer —un dels membres més actius del MSEC— a tractar amb els legalistes en el si de la Comunitat de Mèxic: «Considero exagerada la posició de no voler tractes amb catalans que en tinguin amb els espanyols. Políticament és

306. Carta del Dr. Josep Trueta a M. Serra i Moret (s.d.) i resposta (28-II-1941). [BPR-UB].

307. Cartes de M. Serra i Moret a Miquel Ferrer (5-V-1941) i a Joan J. Morgades (21-V-1941). [BPR-UB].

308. Carta del Dr. Josep Trueta a M. Serra i Moret (15-VII-1941) i resposta (27-VIII-1941). [BPR-UB].

absurda, donada la nostra posició actual. Comprenc que tingueu una justificada resistència amb els que viuen del *tinglado* de la JARE,³⁰⁹ però, a part d'aquestes incompatibilitats morals, no veig cap element incompatible quan no tenim res i es necessiten els esforços de tots per a recuperar posicions inicials. Penso que no estem en les nebuloses de la preexistència, sinó en un període d'activitat i d'urgència excepcionals [...] Desitjo, per consegüent, que arribeu a una intel·ligència amb els de l'Esquerra o els que sigui per a constituir a Mèxic la Comunitat Catalana. Si no podem presentar una col·lectivitat catalana aparentment unida, ja podrem estar contents que ens respectin l'autonomia que havíem assolit. Al meu entendre s'ha d'actuar dintre de tots els nuclis i pressionar i dominar, si és possible, però unir sempre, si volem fer quelcom de profit.»³¹⁰

Abelard Tona, des de Mèxic, reclamarà també la presència de Serra i Moret, i li argumentarà que pot demanar a la JARE una subvenció per les despeses del viatge i que Francesc Casabosch està disposat a acollir-lo el temps que sigui necessari mentre refà la seva vida a Mèxic. Serra, que observa que un possible fracàs de la Comunitat de Mèxic tindria profundes conseqüències, contesta a correu seguit en el mateix sentit que havia respost Trueta.³¹¹ Per a l'obtenció del permís d'entrada i residència a Mèxic, adjunta a la carta les seves dades personals i també les de Sara Llorens i la seva germana Francisca, tot i que preveu que elles s'incorporaran quan les pugui sostenir. Miquel Ferrer presentà davant la Governació mexicana la instància d'entrada al país, i declarà que reclamava Serra per dirigir la Col·lecció de Manuals Tècnics, en qualitat de tècnic agrícola, perquè la documentació no fos gaire diferent a l'argentina i perquè a Mèxic també eren més ben vistos els tècnics i agricultors en general que no pas els anomenats treballadors de professions liberals.³¹² Definitivament, Serra i Moret renunciarà a marxar davant la incertesa relacionada amb la feina que ha quedat esvaïda a Buenos Aires, on l'Editorial Atlántida li ha ofert un millor contracte que el que disposava a *Noticias Gráficas*. Potser —és una hipòtesi nostra— també li aconsellaren prendre aquesta decisió dos fets: primer, el dubte de Serra i Moret sobre la neutralitat d'Espanya com a àncora de salvació de Franco o el seu enquadrament bel·ligerant amb l'Eix; i, segon, l'entrada en guerra de la URSS a causa de la invasió alemanya (22-VI-1941), que provocà una ampliació de l'escenari bèl·lic i una previsible influència stalinista i de la Tercera Internacional en un presumible —vaticinat des de sempre per Serra— desenllaç favorable a Gran Bretanya (i la França Lliure) i la URSS.

309. JARE (Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles): Organisme creat el 28-VII-1939 per la Diputació Permanent de les Corts espanyoles a l'exili, amb els fons que el Govern republicà havia enviat a Mèxic transportats en el iot *Vita*. Auspiciada per Indalecio Prieto, funcionà fins al maig de 1940. Dissentia del SERE (negrinista). Entre ambdues organitzacions possibilitaren el finançament de nombroses expedicions de refugiats a Amèrica amb un total de 30.000 persones traslladades, de les quals unes 20.000 a Mèxic.

310. *Carta de M. Serra i Moret a Miquel Ferrer* (23-VII-1941). [BPR-UB].

311. *Carta de M. Serra i Moret a Abelard Tona* (27-VIII-1941). [BPR-UB].

312. *Carta de Miquel Ferrer a M. Serra i Moret* (7-IX-1941). [BPR-UB].

La relació amb la gent de Mèxic continuarà positivament, malgrat la negativa de Serra a traslladar la seva residència. Així, respecte al desenvolupament efectiu i la posada en pràctica del contingut del Manifest del MSEC, Serra farà a Miquel Ferrer algunes observacions: «Ideològicament, l'argumentació del Manifest projectat és la correcta; jo tinc, però, els meus dubtes sobre l'oportunitat d'una posició radical 'separatista' catalana. La guerra està passant per un període crític, el pitjor des de la seva iniciació, però si acaba amb el triomf britànic la posició independentista catalana la veig simplement inoperant i completament desesperada. Si acaba d'altra manera, també ens acabarem nosaltres, i no cal encaparrar-se més. Ideològicament, jo he estat sempre per la independència de Catalunya i, per consegüent, la declaració d'aquest fi, per mi, no té retop. Però, tal com està el món, no sé veure l'oportunitat del seu plantejament en el camp internacional, és a dir, no veig que estiguem nosaltres situats de manera que puguem fer prevaler els nostres drets. És clar que a vegades es presenten contingències imprevistes i que l'atzar pot oferir-nos una solució. Però, perquè això fos possible, crec que caldria que algú que estigués en les meves condicions (perdoneu l'aparent presumpció) preparés el terreny prop de les cancelleries britànica i americana, i més particularment entre els elements laboristes britànics. Fetes aquestes observacions no defujo la responsabilitat de sumar-me amb els que sostinguin la posició més radical.»³¹³

Uns mesos més tard, Serra insta a no tancar-se portes a col·laboracions amb altres forces i reflexiona sobre la conveniència que els postulats nacionalistes no deixin de banda el contingut social de l'ideari: «Sempre ha estat el meu criteri no ésser absent enlloc on es pugui fer tasca i em satisfà que anem coincidint [...] El que potser cal escatir és fins a quin punt s'ha de seguir una política marcadament nacionalista sense destacar la qualitat socialista i universal del nostre moviment. Sentiria que les meves paraules prenguessin un to de sapiència i poguessin ésser mal rebudes per vosaltres. La distància té tots aquests inconvenients i alguns altres. Confio que fareu un esforç d'interpretació i no m'atribuireu pretensions excessives pel que desitjo dir-vos. Jo crec que és vàlid, avui més que mai, el programa de la Unió Socialista de Catalunya de 8 de juliol de 1923. El curs dels esdeveniments internacionals que, si cada dia són més favorables en mants aspectes, en altres accentuen més i més les meves inquietuds, em fan pensar que la nostra posició, en tot moment inclinada a aconseguir per a Catalunya les màximes llibertats i prerrogatives, no s'hauria d'apartar mai de l'eix universalista, vindicador i altament humanista que ha representat el moviment socialista internacional, el qual es troba excessivament arraonat i negligit en aquestes hores decisives [...] Crec que ens convé reflexionar i no deixar-nos endur massa per mirallets i eslògans que podrien ésser-nos fatals. Si la maquinària política restarà totalment desballestada després d'aquest

313. *Carta de M. Serra i Moret a Miquel Ferrer (25-X-1941)*. [BPR-UB].

cataclisme, l'aparell econòmic no es podrà recollir ni amb pinces, i ens podrem trobar amb uns cabdills que ens el facin reconstruir al gust d'ells, per a la qual cosa estan prenent totes les precaucions. No cal comptar amb els comunistes, que són un serrell d'idiotes, penjant d'un mite i nodrint-se de llocs comuns. Els pobres que resten a Catalunya emergiran més anarquistes que mai després d'aquests anys de violències, de fam i d'estraperlo. Només nosaltres podríem oferir una idea orgànica, un pla de reconstrucció i un sentiment de ponderació i d'ordre. Crec que si no podem aixecar-nos *au dessus de la mêlée*, les eternes mitjanies s'aprofitaran de la nostra bona fe i utilitzaran els nostres serveis sense que els catalans heguin els benifets d'orientació i energia creadora que tenen dret a esperar de nosaltres.

«Tingueu en compte que les brutalitats totalitàries ens han fet recular a posicions de defensa de la democràcia quan la democràcia es trobava ja madura per a rendir fruits de justícia social. En la crisi present una exaltació nacionalista és tancar les portes a un esdevenidor probable que no exclouria les més sagrades llibertats nacionals. És tan poderosa la dinàmica nazifeixista, en el que té de negativa, que insensiblement atrau els nostres mateixos amics quan es confonen amb els nacionalismes. I així com la dinàmica socialista feia parlar en demagog a tots els inconscients de la famosa Esquerra de Catalunya, em temo que veurem el fenomen d'amics nostres corrent curses amb els nacionalistes per a demostrar que ho són més que ells.»³¹⁴

Malgrat les reflexions de Serra, el MSEC tornaria a reblar el clau de la independència de Catalunya en el seu primer *Butlletí*: «Com a catalans tenim un propòsit essencial: alliberar Catalunya de la seva llarga subjecció a l'Estat espanyol. La incapacitat d'aquest per a comprendre Catalunya ha estat sempre evident. Es tracta d'una incomprensió absoluta, en la qual han coincidit, coincideixen i, cal creure-ho, que coincidiran en el futur tots els governants espanyols, qualsevulla que sigui llur ideologia i llur bandera de partit. L'experiència demostra que les aspiracions de Catalunya mai no seran realitzables pel camí de les conferències i els pactes amb el poder central d'Espanya, mentre aquest conservi, enfront d'aquella, la seva posició de privilegi:

«El nostre plet no és espanyol ni antiespanyol sinó de plena personalitat nacional. El marc de la seva solució és Europa, i el dret a l'existència lliure de Catalunya mai no podrà ésser una gràcia d'Espanya, sinó una exigència de justícia universal.

«Nosaltres creiem, per consegüent, que com a treballadors hem d'enfortir la nostra catalanitat per tal que ens sigui possible passar de la consciència a l'acció. Cal comprendre que l'emancipació de classe només serà possible d'aconseguir-la en una Catalunya mestressa de la seva voluntat i dels seus destins.

314. *Carta de M. Serra i Moret a Miquel Ferrer* (10-I-1942). [BPR-UB].

«Els fets demostren que cal malfiar-se d'aquells partits o d'aquells sindicats que, dient-se catalans, se sotmeten a la tutela, més o menys fraternal, d'uns altres partits o sindicats de direcció espanyola. Aquesta mena d'organitzacions no poden representar-nos.

«Aspirem a aconseguir la independència de Catalunya. Treballarem incansablement i lluitarem en tots els terrenys contra el règim franquista. Així ens farem dignes dels admirables companys que, dins de casa nostra, conspiren contra el falangisme i el sabotegen. Ells no temen l'empresonament ni el camp de concentració ni la mateixa mort; actuen sense defallences i mantenen viu l'esperit de protesta del poble català. Hem de fer-nos dignes d'aquests germans nostres que d'una manera tan abnegada i tan coratjosa compleixen llur deure de catalans i de treballadors.»³¹⁵

El 19 de juliol de 1942 naixia el Partit Socialista Català, que recollia pràcticament íntegrament l'ideari del MSEC.³¹⁶ Els components de Mèxic continuarien sent el nucli bàsic, i comptaria amb adherits i simpatitzants, principalment a Mèxic i Xile, però amb nul arrelament a l'Interior i a França. Felip Barjau seria elegit president d'un Consell Executiu integrat per excàrrecs de rellevància dins el PSUC.³¹⁷ El nou PSC seria conegut a Mèxic amb el nom xiroi de «*psuquet*».³¹⁸ En el primer número del seu *Butlletí del Partit Socialista Català*, respecte a la metamorfosi associativa i els seus objectius, deia: «Hem arribat a la conclusió que calia donar per superada la nostra primera etapa i que havíem de constituir-nos en partit, per la qual cosa d'ara endavant actuarem com a Partit Socialista Català, havent estat ratificades les afirmacions fonamentals del manifest del Moviment aparegut amb data del mes de març de 1941. Som catalans i socialistes alhora i com a tals volem ésser escoltats i rebuts fraternalment en el moviment obrer internacional i entre els nuclis polítics demòcrates i liberals que, com nosaltres, estan en lluita contra el feixisme. En transformar el nostre moviment en Partit Socialista Català, fem una crida a tots els catalans simpatitzants, i especialment als que són a les terres lliures d'Amèrica, perquè vinguin als nostres rengles per a sumar el màxim d'esforços en la lluita contra el feixisme, per la independència de Catalunya i per l'emancipació dels treballadors.»³¹⁹

El Partit Socialista Català mostrarà la seva fidelitat al Consell de Londres i quan, l'agost de 1942, Josep Irla, president interí de la Generalitat, immobilitzat

315. *Butlletí del Moviment Socialista d'Emancipació Catalana*. [Mèxic], núm. 1 (I-1942).

316. Vegeu: MOLAS, Isidre. «El Partit Socialista Català». *L'Avenç*. [Barcelona] núm. 38 (V-1981), p. 54-59.

317. Els integrants del Consell Executiu del PSC (1943) eren: Felip Barjau, president; Miquel Ferrer, secretari; Jaume Camps Illa, Víctor Colomer, Àngel Estivill, Joan Fronjosà, Joan Gilabert i Marià Martínez Cuenca, vocals.

318. *Carta de J. Vila a Josep Rovira* (16-III-1945). Transcripció a: *Els orígens del Moviment Socialista de Catalunya*. Barcelona: Fundació Campalans, 1995.

319. «Partit Socialista Català». *Butlletí del Partit Socialista Català* [Mèxic], núm. 1 (VII-1942), p. 1.

a França, deslegítima el Consell i dos mesos més tard envia Miquel Santaló a Mèxic amb una carta amb els seus plens poders per establir una entesa, l'editorial del portaveu del PSC anunciarà: «El ciutadà Irla, que un dia fou elegit substituït del president Companys, diuen que ara reivindica el lloc de dirigent màxim de la política catalana. Si, escoltant el clam de la immensa majoria dels catalans lliures i fent-se intèrpret de la voluntat dels catalans que no poden parlar, se suma al moviment alliberador de la Pàtria, benvingut sigui. Si, al contrari, vol reivindicar el càrrec de representant de l'Estat espanyol a Catalunya i per tant pretén frenar o posar sordina a l'acció internacional que es va realitzant per mitjà del Consell de Londres, trobarà enfront d'aquesta posició reaccionària i minimalista la ferma voluntat de tots els catalans que no estem disposats a viure sotmesos al règim polític que representava la Constitució republicana espanyola del 31 i l'Estatut atorgat a Catalunya l'any 32.»³²⁰

Respecte al que ha de ser el Consell, el Partit Socialista Català defineix: «El Consell Nacional de Catalunya ha d'ésser l'organisme la missió del qual ha de consistir, principalment, en fer una acció internacional prop de les Nacions Unides perquè en el moment d'estructurar Europa Catalunya sigui tinguda en compte i pugui parlar amb plena personalitat de quina és la seva voluntat d'ésser.»³²¹

A partir de novembre de 1944 la capçalera del portaveu del PSC serà *Nova Era*, una revista amb periodicitat variable, major format, major nombre de pàgines i major tiratge que l'anterior *Butlletí*, i que comptarà amb la firma de Serra i Moret entre els col·laboradors habituals.

320. «La nostra posició». *Butlletí del Partit Socialista Català* [Mèxic], núm. 2 (IX-1942), p. 1.

321. «El Consell Nacional de Catalunya». *Butlletí del Partit Socialista Català* [Mèxic], núm. 7 (II-1944), p. 1.

17. L'ETAPA MÉS CREATIVA

Serra i Moret s'ha anat llaurant un nom prestigiós en el cercle de l'exili a l'Argentina. També ha aconseguit situar-se econòmicament, gràcies al sou com a columnista i cap d'arxiu al diari *Noticias Gráficas* i als ingressos addicionals que li proporcionen altres col·laboracions, traduccions, conferències i classes particulars. Cofoi del seu progrés, ho manifesta als amics: «Sóc força llegit i tinc una bona tribuna car té una tirada de 200.000. Si jo deixés el diari, probablement perdria llegidors, i això fa que em respectin el meu criteri... En matèria de traduccions m'és molt fàcil traduir de l'anglès al castellà, com del castellà a l'anglès. Gràcies al diari, tinc molta informació literària anglesa i nord-americana i la utilitzo si és possible.» «Jo acíestic bé, relativament. Amb el temps m'he obert pas, m'he fet un nom i, treballant molt, em guanyo la vida. Políticament influeixo damunt dels catalans i dels espanyols amb evident avantatge per als primers, però com que ací, sortosament, les passions no estan desfermades, la meva tasca, sense ésser esgotadora, no és tan indispensable. Com que tot m'ho he fet jo i no dec favors ni atencions a ningú, tinc una petita autoritat indiscutible.» «Vulgui's que no, sóc '*figura española de relieve*' i, encara que força matisat, no he pogut ni podré sostraure'm a aquest acoblament. Sense ell, difícilment hauria reeixit i no gaudiria del nom i de la independència moral que he pogut guanyar-me.»³²²

Però poc entusiasta, no es deixa enlluernar per la situació ni molt menys pel futur que li pugui deparar la seva estada al país: «Certament jo m'he obert algun camí ací, em guanyo la vida, sinó esplèndidament, el suficient per atendre les nostres necessitats que, a causa de les eternes malalties de la meva muller, no són pas insignificants. Un altre avantatge és que tot m'ha anat venint sense el favor de ningú, pel petit prestigi que jo mateix m'he creat. Però no em faig massa il·lusions sobre l'esdevenidor ni em fascina la problemàtica prosperitat personal que pogueu obtenir en aquest país.»³²³

322. *Cartes de M. Serra i Moret a Fermí Vergés* (23-VI-1941), a *Abelard Tona* (27-VIII-1941) i al *Dr. Josep Trueta* (27-VIII-1941). [BPR-UB].

323. *Carta de M. Serra i Moret a Miquel Ferrer* (16-X-1941). [BPR-UB].

L'1 de març de 1941, la família Serra-Llorens s'instal·la al quart pis de la Avenida de Mayo, 776, bulevard conegut popularment com *Avenida de los Españoles*, eix del centre històric i cívic de Buenos Aires. Dos anys més tard, a la fi de juliol de 1943, es traslladaran a un pis més confortable a Rivadavia, 5.568, al barri del «*Caballito*», on romandran fins a l'any 1946, quan Serra retorna a Europa. Algunes temporades, principalment l'estiu de les antípodes, les passen a Victorica.

Serra adquireix una certa posició i una important consideració, si més no moral, i té múltiples relacions socials. Amic dels amics i conversador loquaç i infatigable, freqüentava les tertúlies d'expatriats, antics residents i novvinguts. Presidia la penya del «Soviet» al Bar El Querandí, a prop de la *Manzana de las luces*, seu de la Facultat d'Enginyeria i a un quart d'hora caminant del Centre Català, on es reunien Andreu Dameson, Pelai Sala, el doctor Meyer Matheu, Mas i Perera, Lluís Macaya, els germans Gesalí i Francesc Arnó, entre altres, segons cita aquest mateix.³²⁴ Juntament amb el doctor Joan Cuatrecasas, presidia la tertúlia de l'antic cafè El Tortoni, on eren contertulians Joan Rocamora, Joan Jacint Llorens Bassa, Josep Rovira i Armengol, Josep Gesalí, Pere Seras, Hipòlit Nadal i Mallol i els esmentats Mas i Perera i Francesc Arnó.³²⁵ I dirigia la conversa, en to seriós, de «La Ressaca», una tertúlia que es mantindria tota la dècada dels quaranta i que es reunia les tardes de dissabte de cada setmana també al Querandí amb Pelai Sala, Pere Mas i Perera, Ricard Rossell, Joan Llorens, J. Bas Colomer, Joan Merli i Andreu Dameson i, excepcionalment, la poetessa Gràcia B. de Llorens.³²⁶

Del caràcter no sectari de Serra n'és una prova el fet que pertanyia al Centro Republicano Español, l'entitat més important i de més prestigi entre les moltes que hi havia netament republicanes a Buenos Aires, i al directori de la revista *El Pensamiento Español*, encapçalat pel general Rojo, els gallecs Castelao i Ramón Rey Baltar i ell mateix, on publica assíduament fins a l'octubre de 1941, quan se'n desvincula —juntament amb Castelao i Rey— pel contingut d'un article on Vicente Rojo escrivia que s'havia d'impedir que prosperessin les aspiracions d'independència nacional de Catalunya, Euskadi i Galícia per antiespanyoles, antidemocràtiques, anticristianes i antipopulars i que podien conduir a la balcanització d'Espanya.³²⁷

324. Testimoni oral de Francesc Arnó [24-II-2009].

325. ROCAMORA, Joan. *Op. cit.*, p. 155.

326. *Diccionari dels Catalans d'Amèrica*. Barcelona: Comissió Amèrica i Catalunya 1992. Generalitat de Catalunya; Curial, cop.: 1992. Vol. III, p. 385.

327. Referència a *Butlletí MSEC* [Mèxic], núm. 1 (I-1942). Malgrat el trencament, Vicente Rojo mantindrà la seva admiració i respecte per Serra i Moret i així li escriu des de Cochabamba (Bolívia): «... Aunque difícilmente volveré a la Argentina como no sea de paso para España, dondequiera que me halle tenga la seguridad de que tiene Vd. en mí un sincero y buen amigo que le admira y respeta por su talento y sus virtudes. Le deseo toda la suerte que merece y que su señora se vea pronto totalmente restablecida.» *Carta de Vicente Rojo a M. Serra i Moret* (23-II-1943). [BPR-UB].

Aquesta col·laboració de Serra i Moret amb tota mena d'iniciatives democràtiques i antifeixistes és palesa també en les diverses conferències que imparteix. El 30 d'agost de 1941, a la ciutat d'Arrecifes, invitat per l'Associació Cultural, dissertà el tema «Idees sobre una federació universal». L'endemà li oferiren un banquet en el local de la Societat Francesa de Socors Mutus, després del qual féu una xerrada sobre «Pàgines catalanes» on intentà desvetllar el sentiment de la personalitat catalana per mitjà d'imatges, records i fragments de poesies dels grans literats.³²⁸ Al Centro Republicano Español de Buenos Aires, dins el cicle de conferències sobre pròcers argentins vistos per personalitats espanyoles, el 13 de desembre, Serra evocà la figura de Domingo Faustino Sarmiento, gran impulsor de l'educació pública i president de la República Argentina (1868-1874). El PEAVA el convidà a parlar sobre «*Cataluña y sus bellezas*» dins d'un gran festival dedicat a la «*región catalana*» (10-V-1942). Efectuà un «*Recorrido espiritual por los Estados Unidos de Norteamérica*» al Club Español de La Plata (7-VI-1942). A Córdoba conferencià sobre «*Valoración humana del 12 de octubre*» i a la veïna localitat de La Calera sobre «*El derecho obrero y el standard de vida*» (10 i 14-X-1942).

També col·laborà a mantenir vives les opcions nacionals de Catalunya, Euskadi i Galícia, a través del pacte Galeuzca,³²⁹ juntament amb el seu amic íntim Castelao i amb Aldasoro, un «trio molt avingut»,³³⁰ que es prodigaria a partir de l'homenatge a Alejandro Bóveda, organitzat l'agost de 1942 per la Irmandade Galega de Buenos Aires. Galeuzca defensava els drets dels pobles ibèrics, amb inclusió de Portugal, a les seves llibertats, amb una Confederació peninsular pactada,³³¹ i editaria, els anys 1945-1946, dotze números d'una publicació multilingüe, del mateix nom —*Galeuzca*—, que contenia treballs polítics, històrics i culturals.³³²

L'estiu de 1941, el propietari de *Noticias Gráficas* va fer una sorprenent virada passant d'aliadòfil convençut a neutralista. Les discrepàncies de criteri

328. «En Serra i Moret a Arrecifes». *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 302 (IX-1941), p. 4926.

329. Galeuzca: Acrònim de Galícia, Euskadi i Catalunya, en referència al «Pacte de la Triple Aliança Nacionalista», signat l'11 de setembre de 1923 als locals del CADCI de Barcelona (dos dies abans que Primo de Rivera s'erigís en dictador), i al «Pacte de Compostela», signat el setembre del 1933 per a constituir «un organisme que coordini amb caràcter permanent les activitats patriòtiques de les tres nacionalitats». A l'exili seria referendat pel pacte polític signat el 17 d'octubre del 1944 pel lehendakari basc, José A. Aguirre, el president del Consell Nacional de Catalunya, Carles Pi Sunyer, i Alfonso R. Castelao —que seria president del Consello Nacional de Galicia, creat el 15-XI-1944— com a representants de les forces polítiques basques, gallegues i catalanes. Vegeu: BARREIRO, X.L. «El nacionalismo como estrategia: fundamentos históricos y alcance político de la declaración de Barcelona». *Revista de investigaciones políticas i sociológicas*. Universidade de Santiago de Compostela (1999), núm. 1, p. 99-112.

330. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (24-X-1942). [ANC].

331. *Carta de M. Serra i Moret a Joan J. Morgades* (10-XI-1944). [BPR-UB].

332. El consell de redacció de *Galeuzca* era integrat pel trio esmentat i Sánchez Guisande, Virgilio Trabazo, Ramon Rey Baltar, Núñez Búa i Alonso Ríos per Galícia; Lasarte, Basterrechea, Cunchillos, López Mendizábal i Cruzalegui per Euskadi, i Pelai Sala, Hipòlit Nadal Mallol, Ramon Girona Ribera, Joan Cuatrecasas i Pere Mas i Perera per Catalunya.

de Serra li crearen una situació incòmoda.³³³ Desestimades, com hem vist en el capítol anterior, les propostes de trasllat a Mèxic, sense una ferma garantia d'obtenir treball, el 15 de setembre de 1941 s'acomiadava del rotatiu després d'un any i mig de treball, per incorporar-se a l'Editorial Atlántida.³³⁴ L'empresa, seriosa, li ofereix un treball agradable i mitjans materials i humans per desenvolupar un projecte del qual no s'havia concebut més que el pla financer i el títol: *Diccionario comercial e industrial de la República Argentina*.³³⁵ Es tractava d'una obra de tipus tècnic i comercial, com a primera d'un catàleg que l'editora volia iniciar. Serra lliurarà els originals en temps rècord i se sentirà satisfet: «És una obra que tindrà èxit de venda i que probablement en tindria a Mèxic o a qualsevol país d'algun mercat que s'intentés. M'ha fet treballar molt, però n'he sortit bé, cosa que, malgrat l'obscuritat i la modèstia d'aquestes empreses, em plau poder dir, car em dóna el que tant desitjo, que és sostenir la meva independència amb el meu esforç personal.» «He triomfat en l'execució car en set mesos he omplert el volum de més de 1.200 pàgines de material útil i curull de dades que ha produït un gran efecte. Crec que la casa farà un gran negoci car els comentaris són extremadament favorables. Com podeu pensar, el meu nom no surt enlloc i la meva economia no participarà de l'èxit, però com que m'ha costat un gran esforç i el treball m'ha absorbit totalment, ara, almenys, gaudeixo de la satisfacció de veure que no ha estat completament inútil.»³³⁶

El 15 de juny de 1942 surt d'impremta *La reconstrucción económica de España*,³³⁷ un assaig sobre el revifament de l'economia espanyola. Es tracta de la primera gran obra de Serra i Moret a l'exili. Fou molt comentada favorablement i, a més d'uns ingressos, li valgué molts elogis i un increment del seu prestigi com a economista.

Comença el seu estudi efectuant un inventari econòmic preliminar i amb una detecció dels dèficits, determinant com un dels principals la manca de mà d'obra, especialment d'homes, causada per la guerra i la seva mortaldat, l'exili i els empresonaments. Manifesta que abans de la sedició la situació econòmica d'Espanya era normal, amb una tendència moderada a la prosperitat. Fóra un error considerar Espanya un país pobre. La República no va enriquir ni va em-

333. *Carta de M. Serra i Moret a Fermí Vergés* (23-VI-1941). [BPR-UB].

334. El Fons Personal Serra i Moret, custodiat a la Biblioteca del Pavelló de la República (UB), conserva 98 retalls d'articles signats per Serra i Moret, publicats a *Noticias Gráficas* [Buenos Aires]. [Carpets: C3(5)A2 (1 article 1939), C3(5)B1 (13 articles 1940) i C3(5)B2 (84 articles 1941)].

335. *Diccionario comercial e industrial de la República Argentina*. Buenos Aires: Editorial Atlántida, 1942, 1.228 pàgines.

336. *Cartes de M. Serra i Moret a Miquel Ferrer* (21-IV-1942), [BPR-UB], i a *Pere Foix* (29-IV-1942), [ANC].

337. SERRA I MORET, Manuel. *La reconstrucción económica de España. Ensayo especulativo sobre un futuro probable*. Buenos Aires: Publicaciones del Patronato Hispano-Argentino de Cultura, 1942.

pobrir Espanya. No va tenir temps. El 18 de juliol de 1936, la sedició militar, basada en auxiliis exteriors, portà la guerra civil i la ruïna total.

Creu que el mètode que s'apliqui a la reconstrucció d'Espanya ha d'estar en harmonia amb els corrents universals o, almenys, els predominants a l'occident europeu, que s'orienten vers la direcció i organització de tipus col·lectiu, o millor dit, estatal. Un model d'economia mixta rau en la seva proposta. Qualifica de transgressió jurídica oportuna i justificada el Decret de Col·lectivitzacions implantat a Catalunya, que s'ha de tenir present si es compta amb la participació entusiasta dels treballadors. Titlla d'inoperant el sistema democràtic liberal capitalista d'abans del 36; nociu i fracassat el nazi feixista totalitari, i renyit amb la naturalesa de les coses perquè molt difícilment s'adaptaria amb la cristallització humana, jurídica i econòmica que Espanya representa, el socialista soviètic.

La primera fórmula que proposa és la de la revalorització de l'home, en el qual computa la màxima capacitat creadora i la màxima possibilitat de consum. La reconstrucció ha de ser obra de tots els espanyols sense exclusions, homes i dones d'entre 18 i 60 anys, mitjançant una obligatorietat —Serra fa servir el mot argentí *conscripció*—, que no s'ha d'entendre com un enquadrament en batallons de treballadors, i sense desdenyar l'opinió dels treballadors.

Les premisses que estableix són les següents: a) La propietat privada és indispensable com a punt de referència de tota noció d'utilitat; b) sense propietat privada no existiria crèdit, i el crèdit, en el seu sentit més íntim, és la base de les relacions pacífiques entre els homes; c) admesa la necessitat del crèdit acceptem els deutes i els compromisos contrets en nom de la col·lectivitat, mentre no sigui demostrat un frau entre ambdues parts contractants; d) reconegut el dret de la propietat i la necessitat del crèdit públic, és inadmissible l'expropiació per motius polítics, religiosos, racials o ideològics, i només pot ésser acordada amb fins d'utilitat social i pel mal ús que es faci de la propietat; i e) el dret i la propietat col·lectiva no estan en conflicte ni s'exclouen entre si, sinó que es completen. Serra i Moret creu també que ha de prevaler el dret a la lliure elecció del treball i a la lliure disposició dels béns legítimament adquirits.

Sense plantejar la forma d'Estat que s'hauria d'implantar, parla de Federació, però molt de resquitllada. La planificació regional, tant si s'opta per una estructura federal o no, és bàsica. I per aconseguir la reconstrucció assenyalada: aplicació de la reforma agrària; foment del crèdit agrícola; municipalització dels serveis de transport per carretera; unificació dels ferrocarrils en una entitat amb capital estatal i privat a l'estil de la SNCF francesa; augment de consum interior; sistema polític democràtic, liberal, descentralitzador i revulsiu; valoració de l'home i de la seva integració total en la vida i la direcció de la col·lectivitat; austeritat administrativa; planificació realista; direcció exigent dels afers públics i de la màquina econòmica del país, i sanejament efectiu de les finances

públiques. Opina que seria un error la implantació d'un sistema vertical de l'organització industrial i agrícola i, en canvi, és favorable a les organitzacions de tipus cooperativista. Per assolir el sanejament financer proposa l'aplicació de mesures de bloqueig i desbloqueig de cabals als espanyols que no van ser-ne objecte per raó de residència en territori facciós, l'anul·lació del deute públic contret per al finançament de la sedició, la revaloració monetària i la desaparició del Banc d'Espanya i dels monopolis amb participació estatal. I insisteix en la conveniència d'organitzar empreses mixtes de capital públic i privat i administració conjunta, almenys durant el període de transició fins a la integració total de les energies socials en un organisme superior de consciència col·lectiva i objectius purs de justícia fraterna.

La complexitat del tema i l'hermetisme de les autoritats franquistes a publicar dades actualitzades sobre economia feren que Serra i Moret es limités únicament a l'enunciat de les seves propostes en aquest assaig, convidant els experts a desenvolupar-les amb detall.

Durant els mesos d'agost i setembre de 1942 es dedicà a aprofundir sobre aquesta matèria a través de diversos actes. A la seu de la Federación de las sociedades gallegas (19-IX) i al Centro Asturiano (26-IX) parla sobre «*Economía de posguerra*», i a l'Agrupació Cultural Catalana disserta (1-VIII) sobre «La economia catalana contemporània» i tracta de les aplicacions de la ciència en l'explotació rural en un terror poc favorable; de les grans qualitats de l'obrer industrial català: la seva aplicació a la feina i l'interès per dir la seva opinió en els afers tècnics, i de l'evolució del cooperativisme industrial que es desenvolupà a Catalunya amb un caràcter força propi, camí d'una transformació social profunda, sense trastorns, desfeta pel militarisme espanyol. En parlar de les relacions amb la hisenda de l'Estat espanyol, recordà que Catalunya, essent en extensió territorial el 6 per cent del total de l'Estat, pagava en impostos el 22%. I que aquesta paga que, en altres països, l'Estat la retorna en obres i millores públiques i cultura, Catalunya no l'ha vist retribuïda de cap manera i s'ha hagut d'inventar la manera de costejar-les.³³⁸

En ocasió del segon aniversari de l'assassinat del president Companys, Serra i Moret participà en un acte memorial, celebrat al Casal de Catalunya. Parlant de les idees de Companys, Serra digué que no era separatista. Aquesta asseveració disgustà als directius de *Ressorgiment*, que digueren que Serra els havia decebut. Com a conseqüència d'aquesta topada, deixaria de publicar a la revista. Sobre aquest incident confiarà a Miquel Ferrer: «No en tinc cap alegria, però tampoc disgust. Alguns dels que no pensen com els de *Ressorgiment* —que

338. Vegeu la ressenya a «L'economia a Catalunya. Conferència al Casal de Catalunya organitzada per l'Agrupació Cultural Catalana». *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 313 (VIII-1942), p. 5100.

són el 99 per cent dels catalans d'ací— se m'han acostat per a proposar-me la creació d'un setmanari català del qual voldrien que fos director i inspirador. A mi no m'ha semblat oportú ni adient, però és que amb les hores que em toca treballar tampoc ho podria atendre, malgrat que m'han proposat retribuir-me poc o molt. No és això el que jo cerco. Jo no voldria lligar-me ací i menys amb gent que en el fons no pensen com jo, encara que són més liberals que En Nadal i Mallol i els poquíssims que l'acompanyen.»³³⁹

Dos dies després d'aquest incident, Serra i Moret participa en un cicle de «*Grandes conferencias de unidad republicana*», organitzat pel PEAVA, on altres dies dissertaren els republicans Ricardo Baeza i Ossorio y Gallardo, i l'àcrata Diego Abad de Santillán. El temari de les ponències obria interrogants interessants sobre la necessitat d'unió de tots els espanyols, punts de divisió i punts d'encontre, i formes de futur per a la solució dels problemes més immediats i vitals per a Espanya.

Serra exposa que en aquells moments hi havia unitat entre els republicans, basada en l'harmonia existent respecte a un fi comú que és la recuperació d'Espanya. Reclama unitat d'acció i un cert ordre i disciplina, en al·lusió als anarquistes, a l'absència dels quals imputa la pèrdua de la guerra. Diu que les diferències de mentalitat i de conducta no han de seguir dividint. Observa l'exili com un període propici per a l'examen de consciència i per contemplar la causa dels espanyols i no la de cada partit. Cita que, històricament, a través d'evolucions i de crisis, hi ha a cada poble un sentiment comú: la nacionalitat, que supera les dificultats internes. I afirma que el sentiment nacional uneix els homes, com en el cas rus, en la lluita del qual pesa més el sentiment nacional que la lluita per les institucions. Argumenta que el concepte espanyol de l'Estat s'ha d'inspirar en la realitat de les diverses nacionalitats ètniques que aspiren a recuperar les seves llibertats: tota mentalitat civilitzada ha de reconèixer els diversos sentiments ètnics, respectar-los i encoratjar-los, i no s'ha d'exigir que cap poble renunciï a la seva personalitat, ans al contrari, se'ls ha d'animar a desenvolupar-la; això ha de ser comprès, s'ha de treballar junts, fent més qüestió de conducta que d'idealismes i tractant de conservar cadascú la seva pròpia naturalesa i la seva personalitat.

Serra opina que s'han de deixar de banda sentimentalismes ideològics, com el separatisme o l'anarquia, la realització immediata dels quals és difícil. I proposa, per facilitar la unitat d'acció, que cadascú renunciï a imposar els seus principis als altres. Veu arriscat improvisar un programa de realitzacions però afirma que el primer que s'ha de fer és recuperar Espanya per al poble i que aquest decideixi si s'ha de mantenir la continuïtat jurídica, perquè hom no pot perfilar una nova constitució des de l'exili, prescindint de la voluntat del poble,

339. Carta de M. Serra i Moret a Miquel Ferrer (10-I-1942). [BPR-UB].

i es refereix a l'any 1918, quan naixeren nous pobles que després legislaren i decidiren les seves cartes constitucionals.³⁴⁰

A la fi de 1942, Serra i Moret i uns quants amics endeguen la Societat Catalana d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials (SCEPES). L'entitat pretenia ser un centre d'estudis dels fets d'ordre polític, econòmic i social relacionats amb Catalunya, de forma directa o indirecta, i no pas un nucli polític de xoc. No estava ni podia estar afiliada a cap partit polític, a cap organització sindical ni a cap confessió religiosa, i aplegava catalans fidels a la pàtria de qualsevol tendència.³⁴¹ Publicaria un *Avenç dels Annals de la SCEPES*, quadern on es farien públics els estudis que presentessin els socis, i que serien llegits en les sessions acadèmiques.

La iniciativa comptà amb nombroses adhesions i el modest projecte original anà prenent volada i més altes mires.³⁴² Serra i Moret comenta: «Amb el desig d'aconduir energies disperses, quatre o cinc amics hem fundat la Societat Catalana d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials. No tenim gaire ambicions: invitar els que considerem capaços de col·laborar, fer treballs seriosos amb vistes a la futura estructuració de Catalunya —coses objectives, breus i el més documentades possible— i publicar-los en forma d'un butlletí modestíssim que permeti la compilació en annals o volums majors. Per ara, jo sóc el president i en són secretaris Pere Mas i Perera i Pelai Sala.» «Tinc la confiança que la idea serà ben rebuda i arribarem a cobrir el nombre reglamentari de socis. Costarà de mantenir per la nostra dispersió. Però amb una mica de sacrifici de tots podrem donar una nota de seriositat i d'eficiència. Fins podríem ambicionar de fer l'escola dels futurs governants de Catalunya.»³⁴³

Carles Pi Sunyer, president del Consell Nacional de Catalunya, i la Comunitat Catalana de Colòmbia, entre d'altres entitats, enviaren salutacions, encoratjant la tasca empresa.³⁴⁴

340. Transcripció taquigràfica mecanoscrita de la conferència de Manuel Serra i Moret, organitzada pel Patronato Español de Ayuda a las Víctimas Antifascistas (PEAVA). Buenos Aires 17/X/1942. [BPR-UB].

341. «Presentació». *Avenç dels Annals de la SCEPES*. [Buenos Aires] núm. 1 (XI, 1942), p. 1.

342. Els primers socis foren: Numeraris: Francesc Arnó, Francesc Bergós Ribalta, Jaume Bertran Orfila, Josep M. Casassas, Joan Cuatrecasas, Xavier Chaparro Riera, Ramon Escarrà, Pere Mas i Perera, Enric Monrós, Ramon Perera, Ferran Rosell, Pelai Sala, Manuel Serra i Moret, Santiago Sentís i Joan Llorens; patrocinadors: Josep Escolà, Frederic Fàbregas, Manuel Massó i Llorens, Hipòlit Nadal i Mallol, Josep Maria Pinilla, Josep Ramon Sanchís. *Avenç dels Annals de la SCEPES*. [Buenos Aires], núm. 2 (XII, 1942), p. 1. S'hi afegirien posteriorment entre altres: Joan Ventura Sureda, Ernest Coromines, Josep Maria Vilarrúbia, Lluís Franquesa, Eduard Barba, Francesc Massó, Josep Cabrer, Artur Meyer, Isidre Palmada, Francesc Ferrer, Pere Foix, Miquel Ferrer i Lluís Santaló. Corresponsals: José F. Maañón López..

343. *Cartes de M. Serra i Moret a Eduard Barba* (5-IX-1942), [AHCB], i a *Pere Foix* (28-X-1942), [ANC].

344. «Adhesions». *Avenç dels Annals de la SCEPES*. [Buenos Aires] núm. 6 (VII, 1943).

El 14 de juny de 1943, es constituïa oficialment la SCEPES, organitzada en quatre comissions: Directiva, integrada per Manuel Serra i Moret, president; Pelai Sala i Francesc Arnó, secretaris; Francesc Masó, administrador; Estudis Polítics amb Pelai Sala, Joan Cuatrecasas i Pere Mas i i Perera; Estudis Econòmics amb Manuel Serra i Moret, Enric Monrós i Lluís Santaló, i Estudis Socials, amb Ferran Rosell, Josep Sanchís i Francesc Arnó.³⁴⁵ La primera sessió acadèmica se celebraria el 18 de març de 1944. L'entitat editaria diversos estudis fets pels socis, entre ells l'opuscle de Serra i Moret, *La Carta de l'Atlàntic*,³⁴⁶ recopilació de les deu entregues que successivament havia publicat a la revista *Catalunya* de Buenos Aires,³⁴⁷ un cop restablerta la seva col·laboració, gràcies a l'amistat amb el seu director Ramon Girona Ribera i en ocasió d'un acte d'homenatge per l'aparició del número 150 de la revista.³⁴⁸

L'anomenada Carta de l'Atlàntic és la declaració signada el 14 d'agost de 1941 per Franklin D. Roosevelt, president dels EUA, i Winston Churchill, primer ministre britànic. El document resumia en vuit punts els principis dels dos aliats en política internacional amb una presumible victòria sobre els nazis.

El punt tercer de la Carta deia textualment que els dos governs «respecten el dret de tots els pobles del món per elegir la forma de govern sota la qual desitgin viure, i aspiren a veure restablerts els drets de sobirania i de govern propis en aquells països on per la força n'han estat privats.» I és sobre aquest punt que Serra interpreta el reconeixement explícit i categòric del dret d'autodeterminació, al voltant del qual gira l'argumentació del seu opuscle. Es pregunta si els catalans són possibles beneficiaris o si haurien de seguir mantenint-se en el pla teoritzant sense cap esperança d'acció immediata que no sigui una lluita estèril i desesperada contra el destí. Per a ell està clar que «el nacionalisme agut i l'autodeterminació sense restriccions no tenen partidaris entre els presumptes organitzadors de la pau» i que «per a l'Imperi Britànic i els EUA, Catalunya no compta.» Però, no partidari de la secessió, creu que «en la mesura que siguem conciliadors, demòcrates, comprensius i lleials amb tots aquells que ho siguin, ens anirem trobant, insensiblement, en possessió del dret d'autodeterminació i en l'exercici de la llibertat en un món on ens interessarà més el grau de relació i interdependència que no les facultats il·limitades fins a l'extrem de negar-nos a nosaltres mateixos.»³⁴⁹

345. «Constitució de la SCEPES 14-VI-1943 al Casal de Catalunya». *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 323 (IV-1943) p. 5266.

346. SERRA I MORET, Manuel. *La Carta de l'Atlàntic*. Buenos Aires: Societat Catalana d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials (SCEPES), 27-XII-1944.

347. SERRA I MORET, Manuel. «La Carta de l'Atlàntic». *Catalunya*. [Buenos Aires], núm. 155 a 164 (X-1943 a VII-1944).

348. *Carta de M. Serra i Moret a Josep Lleonart - Revista Catalunya* (14-VI-1943). [BPR-UB].

349. *Ibidem*, p. 27, 29 i 34.

El secret, per a Serra i Moret, rau en què «Catalunya es trobi en el món o no s'hi trobi [...] Si Catalunya és un problema substantiu, constitucional, que afecta el metabolisme europeu, aleshores serà indispensable que se'n preocupi tothom, nosaltres i els forasters, i la Carta de l'Atlàntic tindrà aplicació en el nostre cas com en els altres.» A continuació exposa la pauta a seguir perquè Catalunya obtingui aquesta consideració: «el primer que cal fer és unificar les forces i constituir l'òrgan representatiu, el Consell Nacional que tingui autoritat sobre tots nosaltres i la tingui també per a representar-nos a tots en les nostres relacions amb l'exterior. De seguit cal articular l'acció d'aquest Consell Nacional amb els organismes representatius de gallecs i bascos [...] Aquestes forces unides cal que vagin d'acord, si és possible, amb la democràcia espanyola, a la qual li convé familiaritzar-se amb el concepte de 'confederació' i a la qual li convindria educar i conduir per tal d'eliminar el veïnatge poc tranquil·litzador d'elements imbuïts de la idea de conquesta, d'imperi i d'hegemonia.»

Enllaçant amb la *Carta de l'Atlàntic*, Serra i Moret pronuncia una conferència a l'Ateneo Luis Bello del Centro Español de Unión Republicana sobre «*Planificación de la paz*», en què parlà sobre els aspectes econòmics de la Carta de l'Atlàntic, la desaparició de la indigència, la seguretat social i el pla de Sir Beveridge, les idees de Churchill, el programa d'Amèrica preparat per l'Oficina per al desenvolupament dels recursos nacionals, el cost de les assegurances, l'educació i la higiene, el programa d'ocupació universal, la prosperitat permanent, l'expansió econòmica, el principi de la coparticipació, el programa internacional, l'ordenació i el desenvolupament de les inversions, la coordinació de la reglamentació en el treball, l'agència de comerç internacional, i la incorporació dels pobles asiàtics a la prosperitat comuna. Tancà la ponència amb el tema de les federacions regionals i la confederació universal.

Amb les dificultats per les quals travessa el sector del llibre per culpa de la guerra, Serra i Moret deixa la feina a l'Editorial Atlàntida i disposa de temps per esplaiar-se amb els amics: «Faig traduccions i altres cosiques i un curs breu d'economia a la Facultat corresponent de la Universitat de Montevideo i tot això em permet, per ara, anar menjotejant. No és pas que no se'm sol·liciti per a conferències i col·laboracions però, com que molts no paguen, tampoc no tinc interès a prodigar-me. No és pas que estigui espantat, però no em convindria que aquesta situació es perllongués, car, com sabeu, jo tinc la meua companya molt malalta de sempre i costa molt fer-la viure. També tinc la seva germana, a la qual, pel fet d'estar amb nosaltres, els franquistes li varen també confiscar els béns i s'ha de refiar de mi, car tots plegats ja som vells i ella bon xic més que jo.» «Ara el meu nom ja és conegut i no és difícil que trobi manera d'anar salvant les dificultats de la situació. Ací hi ha uns quants espanyols de vàlua i, malgrat el clima poc propici que teníem, ens hem anat imposant i avui tothom ens respecta i és gairebé un títol de distinció ésser refugiat espanyol.» «Jo, dintre la meua modèstia, no puc queixar-me de l'acolliment que trobo en altres

cercles. De feina no me'n manca. Encara que hagi vingut a fer companyia a la meva dona aquest estiu en aquests deserts de la Pampa, he treballat sempre les meves nou hores diàries, sense excloure diumenges. Però ha estat un gran sedatiu aquesta calma i aquest isolament després del tragí a què m'obliga el meu treball a ciutat.» «Segueixo treballant molt, mig de bon grat, mig per força. El pa és un xic dur en aquestes terres, però hom no pot queixar-se. Ditxós encara qui pot defensar-se com jo he anat fent amb penes i treballs. Però, perquè tingueu una idea de les moltes tecles que tinc que tocar, penseu que ara adapto una obra de Max Eastman titulada *Enjoyment of Poetry*, que és un tractat de l'idioma anglès, d'estètica, de retòrica, de poesia i de no sé quantes coses. Haig de trencar-me el cap adaptant poesies, les quals, per pega, són posades com a exemples de rítmica, d'assonàncies, de mètrica, etc., etc. Podeu comptar els cabells blancs que em surten, car és tant diferent la poesia anglesa de la castellana. I encara he refusat, per manca de temps, traduccions d'obres d'art, del contrari hauria tocat totes les tecles que es poden donar en les lletres.»³⁵⁰

En efecte, Serra i Moret aplica els seus amplis coneixements de la llengua anglesa i desplega els seus recursos idiomàtics per atendre l'encàrrec de traduir, a més de Max Eastman,³⁵¹ Frank C. Lombach,³⁵² P. Lichtenstein i S. M. Small,³⁵³ i Frederich J. Scheu en una obra, *¿A dónde va Inglaterra? El laborismo británico y el Plan Beveridge*,³⁵⁴ que també prologa, i on descriu de forma diàfana l'anàlisi fet pel periodista austríac del sistema de seguretat social, proposat pel laborisme anglès com a pilar fonamental de l'Estat del benestar, comparat amb l'existent ja a la Gran Bretanya, els mitjans de sosteniment i finançament, els efectes en l'àrea sanitària i econòmica en general i les probabilitats d'implantació amb el concurs de les forces obreres britàniques, que sempre s'han distingit pel seu esperit constructiu.

A la fi de 1943 veu la llum *Los fundamentos de la Historia y la Filosofía*,³⁵⁵ traducció literal al castellà del llibre de Serra i Moret *Nocions d'Història i Filosofia*, publicat l'any 1930.³⁵⁶ Ambdues obres es diferencien únicament en el fet que la versió en castellà s'amplia amb dos nous capítols: «*Momentos cruciales en la historia de la humanidad*» i «*El descubrimiento de América*». Sobre

350. *Cartes de M. Serra i Moret a Eduard Barba* (5-IX-1942), [AHC], a *Pere Foix* (28-X-1942 i 12-II-1942). [ANC], i a *Eduard Barba* (23-XII-1942), [AHC].

351. EASTMAN, Max. *El deleite de la poesía y otros ensayos estéticos*. Buenos Aires: Editorial Aniceto López, 1943.

352. F.C. LOMBACH. *Per a la supresió de l'analfabetisme. Una empresa universal*. Buenos Aires: Ressorgiment, 1943.

353. LICHTENSTEIN, P.; SMALL, S.M. *Los fundamentos de la psiquiatria*. Buenos Aires: Americalee, 1945.

354. SCHEU, F. J. *¿A dónde va Inglaterra? El laborismo británico y el Plan Beveridge*. Buenos Aires: Mundo Atlántico, 1943.

355. SERRA I MORET, Manuel. *Los fundamentos de la Historia y la Filosofía*. Buenos Aires: Editorial Americalee, 15-X-1943.

356. Vegeu capítol 7. SERRA I MORET, Manuel. *Nocions d'Història i de Filosofia*. Op. cit.

aquest fet, Serra afirma que «és el moment culminant de tota la història i, possiblement, mercès a ell, la civilització ha estat salvada. La Reforma protestant coincideix amb aquest memorable esdeveniment i completa les perspectives d'eixamplament i alliberament de l'esperit. El Renaixement és una llarga successió de moments crucials i decisius i és el que realment col·loca la Humanitat en una determinada ruta de la qual no sembla desviar-se malgrat els enormes obstacles que s'oposen a la seva marxa. L'anomenada «gloriosa revolució» anglesa de 1688, la revolució francesa de 1789 —revolució per excel·lència— i la revolució russa de 1917 no són més que manifestacions agudes d'un mateix corrent de consciència que potser tingui el seu exponent més concret en les declaracions d'independència de les nacions americanes.»³⁵⁷

Amb *Los fundamentos de la Historia y la Filosofía* Serra i Moret obtindria el premi extraordinari atorgat pels Mantenidors dels Jocs Florals, celebrats l'any 1944 a l'Havana.³⁵⁸

Catalunya i la seva cultura no seran oblidats per Serra en les seves dissertacions. El 8 d'agost de 1943 impartí la conferència «La poesia catalana contemporània» al Centre Català de Rosario, on parlà de L'Oda a la Pàtria de Bonaventura Carles Aribau: la seva significació i conseqüències, l'estudi del folklore i la tradició catalana, el renaixement de la poesia catalana en la segona meitat de la passada centúria i l'Esbart de Vic. Els tres poetes representatius de tres etapes poètiques: Verdaguer, Maragall i Carner. Llegí diverses poesies i exemples dels més destacats poetes catalans i acabà comentant la significació dels Jocs Florals.

El mes de novembre, la Comissió de Cultura del Casal de Catalunya de Buenos Aires programà un simposi sobre el «Panorama sintètic de la cultura catalana». Hi participaren J. Batlle-Planas, que tractà sobre les arts plàstiques; Jaume Pahissa, sobre la música; Francesc Madrid, sobre el teatre (malgrat que per raons de salut no pogué exposar el seu tema), i Manuel Serra i Moret, a qui correspongué parlar sobre la literatura, amb un contingut similar a l'esmentada conferència de Rosario. Serra féu una síntesi del moviment literari a Catalunya. Començà fent l'anàlisi de l'origen i la formació de les llengües i deduí que persisteixen a través de totes les vicissituds. Cità com a exemple la llengua catalana, que donà molts fruits a l'Edat Mitjana, patí un parèntesi amb la pèrdua de les institucions polítiques i renaixé amb l'Oda a la Pàtria d'Aribau. Continuà fent una anàlisi dels valors literaris catalans, citant obres i autors, i es detingué especialment a remarcar l'obra dels renaixentistes. Clogué la seva exposició recordant el que havia estat fins a l'ensulsiada de 1939 la producció general dels

357. SERRA I MORET, Manuel. *Los fundamentos*. *Op. cit.*, p. 202.

358. Diploma i acreditació, signada pel president, J. Conangla Fontanilles, i el secretari, J. Pineda Fargas. [BPR-UB].

poetes, novel·listes i dramaturgs; la profusió de la premsa i el llibre, i el captiement del poble com a impulsor de l'expansió de la literatura catalana.³⁵⁹

També al Casal de Catalunya, coincidint amb el desè aniversari de la seva mort, Serra homenatjà Francesc Macià parlant sobre «L'obra constructiva del President Macià». En el seu parlament exalça les seves virtuts i detallà els moments de transició en què Macià hagué d'acceptar el canvi de situació al cap de tres dies de proclamada la República Catalana. *Ressorgiment*, enfrontat com estava amb Serra, criticaria les seves paraules dient que «coneguda la seva posició actual, no és d'estranyar que remarqués l'actitud de Macià el dia 17 com l'adequada; tampoc no estranyem que silenciés les paraules del mateix Macià quan, en 1933, davant la deslleialtat dels homes de la República espanyola, digué: Haurem de fer un altre 14 d'abril, però eminentment català.»³⁶⁰

A començament de 1944, Guillermo Díaz Doin, gerent de l'Editorial Mundo Atlántico, ofereix a Serra i Moret la confecció d'un diccionari econòmic, dintre del catàleg especialitzat del segell editorial. Serra aconseguí reunir en molt breu espai de temps més de 1.700 entrades entre conceptes, teories i sinopsis biogràfiques que posa a l'abast del lector poc versat en la ciència econòmica amb termes breus i entenedors. Amb premeditació, barreja conceptes mercantils, aspectes jurídics, elements socials, notes demogràfiques i resums estadístics, intentant salvar les dificultats imposades per la manca o alteració d'informació i el trastorn en les xifres provocades per la guerra mundial. El *Diccionario Económico de nuestro tiempo* s'acabà d'imprimir el 2 d'octubre de 1944.³⁶¹

Francesc Roca, en el seu llibre *El Pensament econòmic català: 1900-1970*,³⁶² compara l'obra de Serra i Moret amb el famós *Diccionario de filosofía* de Josep Ferrater Mora, ja que fou escrit en circumstàncies semblants: a l'exili, a l'altra banda de l'Atlàntic, sense bibliografia recent a causa de la guerra, i com a resultat d'una comanda editorial. Roca observa, però, que el diccionari econòmic no tindria més reedicions i sí el filosòfic, i atribueix aquesta diferenciació a la «perennitat» dels conceptes filosòfics i a l'enfocament de la matèria per part de Ferrater, que el fan assumible per tothom, en detriment del «conjunturalisme» de les qüestions econòmiques i la síntesi liberal-laborista de Serra i Moret, que pot disgustar uns i altres. Segons Roca, «el Diccionari de Serra i

359. «Panorama sintètic de la Cultura catalana». *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 329 (XII-1943), p. 5359.

360. «Recordant Macià». *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 330 (I-1944), p. 5378.

361. SERRA I MORET, Manuel. *Diccionario Económico de nuestro tiempo. Científico - teórico - estadístico - comercial - jurídico - sociológico*. Buenos Aires: Editorial Atlántico, 1944.

362. ROCA, Francesc. *El Pensament econòmic català: 1900-1970*. Edicions Universitat Barcelona, Barcelona: 1994.

Moret és, dins la literatura econòmica catalana del segle xx, una veritable fita. Llegint, detingudament, hi trobem —sempre sincrèticament, amb l'estil de les enciclopèdies— els matisos que des de Catalunya es poden fer als grans temes de la ciència econòmica.»³⁶³

Actualment podem gaudir d'aquest Diccionari, mitjançant la versió, il·lustrada, que Eumed.net ha abocat a Internet dins la seva *Enciclopedia y Biblioteca Virtual de las Ciencias Sociales, Económicas y Jurídicas*.³⁶⁴

En matèria econòmica també hem de reflectir diverses conferències rellevants. «Notes històriques sobre moneda i banca», impartida al Casal de Catalunya el 22 de juny de 1944, on disserta sobre l'esperit mercantil del català i l'expansió econòmica dels segles xii al xiv; el naixement de l'ús de la moneda metàl·lica i la seva difusió; la moneda a l'Edat Mitjana i les operacions a crèdit; la iniciació dels dipòsits de les lletres de canvi i del paper moneda; la participació de Catalunya en el desenvolupament de la banca, i fa referència a les Taules de Canvi catalanes; la teoria quantitativa de la moneda i cicles econòmics, i la descripció del crèdit i la banca moderna, detenint-se en els projectes existents per a la creació d'una moneda universal a implantar després de la guerra. I, l'agost de l'any següent, «*Leyes humanas de la nueva economía*», impartida l'Instituto de Estudios Económicos de Buenos Aires, i «*Hacia una economía humana*», al Centro Español de Unión Republicana, on dissertà sobre el nou concepte social i humà de l'economia, la problemàtica d'una política econòmica de planificació, les llibertats democràtiques i les independències nacionals i els organismes d'ordenació mundial. També «*La importancia y significado del seguro en el moderno movimiento económico de previsión social*», que seria publicada, on aborda diversos conceptes sobre les assegurances: consideracions històriques, organització, necessitat, fecunditat, espiritualitat, multiplicitat, capitalització i moralitat.»³⁶⁵

Veritablement, aquest període de l'exili és, sense dubte, el més prolífic de Serra i Moret com a autor d'assajos i com a publicista. Completen les seves obres d'aquest temps dues monografies dedicades a la persona i l'obra de dos lliberals asturians, Jovellanos i Flórez Estrada, amb qui se sent unit per vincles de pensament, d'estranyament o exili, i d'actuació reformista. Són *Las ideas económicas de Flórez Estrada*,³⁶⁶ on glossa la semblança biogràfica i els conceptes del gran economista, exiliat com ell per dos cops a Londres, i *Jovellanos y la reforma agraria*, on a més d'evocar la seva figura i comentar els seus informes, estudis i projectes, fa un repàs històric de les diferents temptatives de

363. *Ibidem*, p. 166.

364. < <http://www.eumed.net/cursecon/dic/dent/index.htm> > [Consulta: 14-II-2009]

365. SERRA I MORET, Manuel. *La importancia y significado del seguro en el moderno movimiento económico de previsión social*. Buenos Aires: Asociación de corredores de seguros, 21-XI-1945.

366. SERRA I MORET, Manuel. *Las ideas económicas de Florez Estrada*. Buenos Aires: Ateneo Jovellanos, 1945.

reforma agrària que s'han fet a Espanya al llarg de la història i les dutes a terme en altres països.³⁶⁷

El juny de 1945 començaria a preparar el llibre *La riqueza de América*, estudi analític de la riquesa de tots els països del continent, requerit per l'Editorial Ateneo. *Geografía económica* és una altra de les seves obres, dintre de les monografies que publicava l'Anuari Jackson.³⁶⁸ També publicaria el pròleg i la traducció pòstuma de *Oro y patrón oro*,³⁶⁹ llibre de l'economista nord-americà Edwin Walter Kemmerer, que havia conegut durant la seva estada el 1942 a Buenos Aires, on féu diverses conferències.

Serra i Moret lamentarà moltes vegades haver perdut les dades que havia recopilat sobre l'evolució del moviment obrer català per a un estudi en què contrastaria les seves tesis amb les exposades per Torras i Bages a *La tradició catalana*: «Entre les moltes coses que vaig perdre, una de les que més em reca és els apunts que tenia presos per a un llibre que jo em creia que faria *pendant* amb el de Torras i Bages sobre la tradició catalana [...] Jo recollia els elements necessaris per a demostrar la tradició obrera catalana des dels remences ençà i pensava fer un joc de determinisme històric per a demostrar el camí franc de la nostra evolució vers una mena de super-independència que feia als nostres obrers mestres de sociologia pràctica. Tenia moltes dades recollides i tenia molta fe en els efectes de l'orientació que en podia resultar sense necessitat de fer programes massa casuístics.» «Com que la guerra se m'ho va endur absolutament tot, també va privar-me de l'original d'un llibre que tenia força avançat en el qual analitzava la natura i el desenvolupament del Socialisme vist doblement, des de Catalunya i a Catalunya.»³⁷⁰

367. SERRA I MORET, Manuel. «Jovellanos y la reforma agraria». A: Diversos autors. *Jovellanos, su vida y su obra*. Buenos Aires: Centro Asturiano, 7-XII-1945, p. 485-546.

368. No he pogut localitzar la referència dels llibres *La riqueza de América* i *Geografía económica*. Són dues obres citades en l'annex «Obres publicades per Manuel Serra i Moret» en una carta que aquest adreça a Albert Pérez Baró (Perpinyà 7-V-1959). [BPR-UB]. FP Albert Pérez i Baró 1(1)dI]. També citades a SERRA I MORET, Manuel. «Enquestes de Germanor». *Germanor* [Santiago de Xile] núm. 543 (IX-1949), p. 7-8.

369. KEMMERER, E.W. *Oro y patrón oro*. Buenos Aires: Editorial Sudamericana, 1947.

370. *Cartes de M. Serra i Moret a Pere Foix* (21-VIII-1943) [ANC] i a *Jordi Arquer* (20-XII-1943) [BPR-UB].

18. MONTEVIDEO: EL MÍTING DE L'ESTADI CENTENARIO I L'HOMENATGE A LLUÍS COMPANYS

Comptant amb l'excel·lent disposició de les autoritats uruguaianes, els Centres Republicans Espanyols de Montevideo i de Buenos Aires van creure oportú d'aprofitar el 14 d'abril de 1943 per fer una magna commemoració del dotzè aniversari de la Segona República. Pensaven que si es donaven grans proporcions a l'acte, les noves autoritats uruguaianes, molt simpatitzants amb la República Espanyola, farien una demostració explícita de solidaritat amb les forces polítiques a l'exili. Es cursaren invitacions a Indalecio Prieto, líder socialista —que no pogué assistir-hi—, a Martínez Barrio, president de les Corts, i al defensor de Madrid, general Miaja. La municipalitat de Montevideo els declarà hostes d'honor i el mateix feren totes les ciutats de l'Uruguai, moltes de les quals dedicaren el nom de República Espanyola a importants carrers i places. El Ple del Congrés de diputats els rebé —Miaja amb uniforme de general republicà— i, des del president a l'última autoritat, tots els atengueren amb gran cordialitat i el més ostensiblement possible. Martínez Barrio i Miaja es trobaren amb la sorpresa que a Panamà, Colòmbia, Equador, Perú i Xile foren rebuts oficialment i hagueren d'adquirir el compromís d'aturar-s'hi en el viatge de retorn. Malgrat les protestes dels ambaixadors de Franco, les autoritats de tots aquells països expressaren en forma inequívoca llur adhesió a la República Espanyola.³⁷¹ Les despeses per a viatges, que pujaven més de trenta mil pesos, varen cobrir-se fàcilment per subscripció entre els republicans del Plata.

Serra i Moret acceptà la invitació a participar en l'acte i es permeté recomanar als seus organitzadors donar-li ambient unitari i sentir la veu de les diverses nacionalitats: *«Creo que nos estamos acercando al desenlace del gran drama que vive la humanidad, y que mucho depende de nosotros si se quiere llegar a soluciones justas y durables. Hace usted bien en no olvidar el problema de las nacionalidades españolas y celebraría mucho que lograse la cooperación*

371. Impressions de M. Serra i Moret expressades en sengles cartes a Pere Foix (25-IV-1943) [ANC] i Eduard Barba (3-V-1943) [AHCB].

*de Castelao y Aldasoro. Una declaración clara y valiente, que comprendiese todos los problemas que han perturbado la vida de España y del mundo entero, sería por sí sola un gran triunfo en estos momentos decisivos de la historia de la humanidad. Después del ejemplo inigualado de nuestra guerra, tenemos el derecho de creer que España está en condiciones de dar una lección y una guía al mundo entero.»*³⁷²

L'acte central de la commemoració fou un míting que se celebrà el diumenge 18 d'abril a l'Estadi Centenario, amb l'assistència de més de cinquanta mil persones. A més dels convidats republicans espanyols esmentats, l'acte comptà amb la presència del líder del Partido Colorado uruguaià, Luis Batlle Berres, Aldasoro en representació dels bascos i Castelao dels gallecs. Serra i Moret ostentà la representació de la Comunitat Catalana de l'Argentina, del Casal Català de Montevideo i, a títol personal, de Carles Pi Sunyer, que havia enviat un cablegrama en què recomanava a les entitats participants una actitud amistosa «aprofitant l'avinentesa per exposar francament la nostra posició i demostrar la importància de la realitat catalana articulada entorn de les Comunitats. Veuríem amb gust tot el que poguéu fer-se per a l'estructuració de les formes republicanes, però mantenint sempre els drets naturals del nostre poble.»³⁷³ El Lehendakari Aguirre va enviar instruccions en el mateix sentit.

En el seu discurs, ponderat i en la línia de confluència del pensament de la majoria de catalans, segons Carles Pi,³⁷⁴ Serra i Moret digué: *«Aquí vienen los pueblos antiguos de Europa a restañar sus heridas y a buscar horizontes de esperanza; y aquí viene con derecho preferente el pueblo español a presentarse ante vosotros y ante todo el continente americano, con el mejor de sus títulos, el de haber sido el primero que derramó su sangre generosa contra el nazi-fascismo y el primero que se levantó contra el imperio de la tiranía... [¡Muy bien! Aplaudiments]... Y justo es, ciudadanos, que entre tantos vengamos también los catalanes... [Aplaudiments]... los catalanes tildados siempre de díscolos, de rebeldes, de separatistas. Y ¿cómo no? Lo ha dicho Castelao y me complazco en repetirlo yo: separatistas irreductibles de todas las tiranías y de todos los despotismos... [¡Muy bien! -Aplaudiments]... pero indudablemente y firmemente hermanos de los castellanos, que antes que nosotros perdieron sus libertades en manos de una dinastía extranjera; hermanos de Euskadi, hermanos de Galicia, hermanos del heroico pueblo de Asturias... [Aplaudiments]... hermanos de todos los pueblos que han sufrido y saben combatir; como pudimos demostrarlo en aquellos días aciagos cuando ellos perdieron sus territorios y vinieron a nuestro hogar a compartir el poco pan que nos quedaba y a compartir con nosotros*

372. Carta de M. Serra i Moret a Ricardo Martínez Redondo-Centro Republicano Español (1-III-1943). [BPR-UB].

373. PI SUNYER, Carles. *Memòries de l'exili: El Consell Nacional de Catalunya 1940-1945*. Barcelona: Curial, 1978, p. 130.

374. PI SUNYER, Carles. *Ibidem.*, p. 31.

las penurias de la resistencia. Y con ellos abandonamos la patria; y con ellos juntos salimos en memorable éxodo y con ellos volveremos a besar las cenizas de nuestros muertos... [Aplaudiments]... y a levantar una vez más la enseña de la gloriosa República Española... [Grans aplaudiments]. Hay que comprender, ciudadanos, y vosotros lo comprenderéis, que la Naturaleza no se equivoca y que no se equivoca tampoco la Historia. Somos lo que somos: una Cataluña digna, alta y libre. Y por eso está aquí: por su voluntad, porque es leal, porque comparte los grandes ideales que pueden salvar y salvarán a la Humanidad.»

Serra i Moret continua explicant el concepte de república i fa un repàs històric a la naixença de repúbliques a Amèrica i, recentment, a Europa, per acabar amb un missatge d'optimisme: *«Y comprendiendo que todos los que me escucháis sentís en el fondo de vosotros la responsabilidad de defender la libertad plena, como nosotros la defendimos y como volveremos a defenderla, os digo simplemente: cuando os digan que nosotros somos díscolos, que somos rebeldes, que somos separatistas, pensad que hay algo en la pared de enfrente que debe corregirse, porque ni la naturaleza lo consiente ni la dignidad humana lo permite que haya ningún pueblo sometido, que ningún pueblo sea esclavo... [Aplaudiments]... Y por esta libertad por la cual luchamos, y por esa comprensión que pedimos y con la seguridad de que las Repúblicas americanas se harán estrechamente solidarias de la rehabilitación y la reconstitución de la República Española, para que restituidos todos a España podamos dar, una vez más, ejemplo de tolerancia, de respecto y de edificación civil, que ya supimos dar en nuestros días; para eso, ciudadanos, en el día de hoy creo firmemente que se abre una nueva etapa de nuestra vida y que vamos derecho camino del triunfo. Optimista soy; lo soy por raciocinio, lo soy por necesidad física, y lo soy también porque las realidades confirman mis optimismos. Algún día estas Naciones Unidas que luchan por la Democracia acogerán jubilosamente en su seno a la que primero se sacrificó, a la que primero luchó, a la que primero dio su sangre en abundancia y todo cuanto tenía para que sirviera de guía y antorcha a la Humanidad libre futura. «¡Salud!»... [Prolongada ovació].³⁷⁵*

L'endemà, 19 d'abril, una de les dates històriques de l'Uruguai,³⁷⁶ els representants de Galeuzca dirigiren una al·locució radiofònica a través de Radio Ariel de Montevideo. Serra i Moret parlà en nom dels catalans:³⁷⁷

«Es, a vosotros, ciudadanos uruguayos, a quien hablan hoy los vascos, los gallegos y los catalanes. Estamos juntos aquí, unidos firmemente, como en tantas ocasiones, dando aliento y vida a esta asociación que tácitamente y

375. Transcripció taquigràfica a càrrec d'A. Rosell i Nicolás R. Mutarelli. [BPR-UB].

376. El 19-IV-1825, Juan Antonio Lavalleja, amb un grup de refugiats a Buenos Aires anomenat «33 Orientales», desembarcà a la costa uruguiana per sitiar Montevideo. La insurrecció triomfaria i s'aconseguiria la independència, declarada el 25-VIII-1825.

377. Al·locució radiofònica de Manuel Serra i Moret, transmesa per la Broadcasting Radio Ariel de Montevideo el 19-IV-1943. [BPR-UB].

también explícitamente se bautizó a sí misma con el nombre evocativo de Galeuzca y que representa la unión de los pueblos peninsulares que luchan por sus derechos tradicionales y naturales como luchasteis vosotros.

«Más familiar que la nacionalidad vasca y gallega ha de ser para todos los americanos la nacionalidad catalana, particularmente para el Uruguay que tantos aportes recibió de los catalanes en la formación de su nacionalidad vigorosa. Catalanes fueron muchos de los que contribuyeron a la consecución de la independencia de los pueblos americanos y catalanes han sido los que han dado forma y espíritu a los símbolos de las naciones nacientes. Nosotros somos conocidos por nuestro espíritu de rebeldía, por nuestro sentimiento de amor y respeto a los derechos populares. No podemos ser conocidos de otra manera, porque llevamos en lo más hondo de nuestro ser la esencia de la democracia arraigada en nuestras costumbres y la llevamos tan adentro que sería inútil tratar de arrancarla o destruirla. Además, no sólo no ocultamos las peculiaridades de nuestro carácter, sino que las proclamamos, porque vemos en ellas la razón y la fuerza de nuestra existencia corporal.

«La lengua catalana no es una lengua muerta ni una lengua de eruditos [...] En el territorio de Cataluña, antes de caer bajo esa ola de bárbaros y criminales que hoy se cierne sobre él, la inmensa mayoría de las publicaciones diarias y periódicas se escribían en catalán. Anualmente salían de las prensas centenares de libros en catalán. Las leyes y decretos se publicaban en catalán. Los comercios usaban comúnmente la lengua catalana y en muchas ciudades y pueblos de Cataluña no había otros signos escritos que los catalanes. Nuestro arte, rico y múltiple, era catalán. La poesía, la literatura toda y los libros de ciencia moderna se publicaban en catalán. Los actos públicos eran exclusivamente catalanes. Y siendo así, y quizás por ser así, nuestro arte y nuestra ciencia, no sólo ganaba el corazón de nuestros connacionales, sino que se abría paso y era enaltecido o por lo menos respetado en todas partes.

«No es que venga aquí a hacer una apasionada apología de nuestras cosas; quiero solamente decir que, siendo lo que somos, expresándonos como nos corresponde, nos hacíamos entender al mundo entero y hablábamos el lenguaje universal. Es así y no puede ser de otra manera. Para algunos, algo simplistas, todo eso les parece una complicación inútil, porque hay algunos que aun siendo buenos demócratas, buenos liberales y buenos socialistas, creen que todo esto va contra las corrientes modernas y se preguntan: ¿Por qué ha de existir esa variedad, esa multiplicidad de lenguas y de pueblos que no hacen más que complicar la vida de las gentes y producir discordias y dificultar la causa de la fraternidad entre todos los hombres? ¿Por qué no se puede renunciar a estas características nacionales y hablar una sola lengua, por ejemplo, la castellana que es más difundida y que supera el ámbito de todas las lenguas regionales?

«...La vida misma es variedad. Variedad en sus formas, variedad en sus frutos, variedad en sus esencias. No sólo los seres, sino los órganos de cada

Montevideo, abril del 1943. Acte commemoratiu de la proclamació de la República Espanyola. Serra i Moret pronuncia el seu discurs. A la seva dreta Àngel Ossorio y Gallardo (Foix, Pere. *Serra i Moret*. Mèxic: 1967).

ser presentan una gran autonomia que quiere decir gobierno propio, facultades propias, funciones propias. Y es que cada uno tiene una misión a cumplir que no se confunde con la misión de los demás. Juntos forman una entidad, pero en cada uno de ellos se refleja la sabiduría y la capacidad de creación de la naturaleza. Eso mismo son los pueblos que, juntos, pueden formar un organismo, pero conservando cada uno de ellos sus funciones, sus facultades y su personalidad. Y si es así, ¿qué le vamos a hacer?, ¿qué tenemos que corregir?

«...Podemos decir a los uruguayos que nos escuchan y a todos los españoles que nos escuchan también que, por lo que respecta a Cataluña, de la cual tanto se ha dicho en sentido despectivo y a la cual tanto se ha temido como fuerza disgregadora de España, bastó una tímida prueba de respeto a su derecho para que se sintiese por primera vez sinceramente española, durante aquellos cinco años que gozó de autonomía, desde 1931 a 1936, cuando se recobraba a sí misma y tenía su gobierno propio y afirmaba sus instituciones libres y su cultura cívica nacional. Era Cataluña capaz de compenetrarse con España en tanto el régimen político imperante diese muestras de respeto y comprensión...

«Si a nosotros se nos entregasen los destinos de España, pienso que España sería una vasta comunidad de naciones libres, rica por su fuerza espiri-

tual tanto como por su riqueza material. El día más feliz para España fue aquél en que perdió sus derechos de soberanía sobre la última de sus colonias americanas. Quiero decir que la grandeza y el bienestar de España nunca pudieron fincarse en la dominación de otros países y otros pueblos. No puede haber paz mientras unas naciones quieran dominar a otras, pues la igualdad de derechos es la base de toda cooperación y de la verdadera libertad.

«Libremente obramos nosotros y libremente nos comprendemos y seguimos el camino juntos, aunque a unos la naturaleza nos hizo catalanes, a los otros vascos y a los otros gallegos. No excluimos a nadie de nuestra comunión de libertades. La perdimos trágicamente juntos en los días azarosos de la caída de Cataluña. De Cataluña no salieron hombres, salieron pueblos. Salieron pueblos derrotados, dejando atrás aquella tierra de encanto, el hogar feliz y los recuerdos de mil vidas en el correr de la historia. El canibalismo estimulado desde afuera encontró en España los suficientes traidores para asesinar las patrias. Juntos salimos y juntos tenemos que volver los que hemos luchado por una causa santa de libertad. Juntos volveremos y, con el goce de recobrar la patria perdida y la libertad tronchada, nos parecerán poco los sacrificios experimentados. Volveremos, sí, y nuestro pueblo libre sabrá entonces demostrar cuán agradecidos estamos a vosotros, uruguayos, por haber sido humanos, por habernos alentado en nuestro camino de aflicción, por habernos estimulado a conseguir el triunfo. Volveremos allí y allí os esperamos. Y os mostraremos nuestra Cataluña, la Cataluña dulce y tierna, patria nuestra y patria de todos los hombres de bien, tierra bendita de libertad. También será vuestra. Y en nuestro hogar reconstruido os sentaréis y os diremos: ¡Estáis en vuestra casa, hermanos! «

Molts dels arguments de Serra en l'al·locució radiofònica li crearen certes animadversions, essent una de les més manifestes la del poumista Jordi Arquer des de Mèxic, que si bé creu que no cal rebutjar per principi el tracte amb espanyols, no s'ha de fer en un pla de desigualtat, «com part del tot espanyol i identificant aquest tot amb l'Estat unitari que pot concedir autonomies 'regionals' però que no admet una col·laboració dels pobles hispànics organitzats en nacionalitat pròpia». Arquer li exposa les seves pròpies tesis doctrinals respecte a una Confederació de Repúbliques Ibèriques —integrant Portugal: «Llibertat i Federació. I el Socialisme inclou els dos en síntesi harmònica».

Serra contestarà Arquer i referendarà la seva idea, però sense abdicar de fer el trànsit polític acompanyat amb els republicans espanyols i que després cadascú vagi pel seu camí: «En aquesta carta vostra hi ha un paràgraf, el més doctrinal, que és idèntic al que jo escrivia trenta anys enrere quan vaig tornar a viure a Catalunya. S'escau que ara l'escriuria igual, si fos a Catalunya. En substància, dieu vós que el problema de les nacionalitats ibèriques sols el pot resoldre el Socialisme. No sé si recordeu la fundació de la Unió Socialista de Catalunya —ja fa més de vint anys— quan jo venia repetint el mateix. Des de

la Unió Catalanista, amb l'inoblidable Martí Julià, fins a la Unió Socialista, amb el també inoblidable Campalans, i fins a l'hora actual, amb aquells que volen ésser companys meus, he repetit el mateix i no he tingut necessitat de canviar de programa ni de tàctiques ni d'orientació general. Les posicions momentànies i circumstancials no compten. El fet que em vegeu a Montevideo o en altre lloc amb republicans o socialistes espanyols o d'altres nacionalitats no canvia absolutament res, primer, perquè ningú no gosaria demanar-me abdicacions, segonament perquè, sigui allà on sigui, d'una manera o d'altra, predico substancialment el mateix. A mi les companyies de gent socialista o esquerrana, sigui d'on sigui, no m'espanta ni em repugna. Moltes vegades els que fan comentaris polítics a Catalunya conserven els atavismes de les faccions de poble i es creuen que ens trobem encara a Plegamans o a Gratallops. Crec que en quan tinguem un problema igual o iguals reivindicacions, tenim el deure d'unir els nostres esforços per a resoldre'l, de la mateixa manera com es fa amb tots els altres afers de la vida. Passada l'ocasió, o satisfeta la necessitat, cada u segueix el seu camí.»

I aprofita l'avinentesa per obrir les portes a la col·laboració dels pousistes: «Si vosaltres, segons dieu, esteu disposats a treballar sobre les bases de la llibertat, la democràcia i la civilització, sospesant ben bé la vastitud i l'*alcanç* d'aquests conceptes, crec que podem refer el socialisme català i podrem reprendre la ruta perduda bon punt ens sigui permès el retorn a la llar, donant un exemple de serenitat, de responsabilitat i d'intel·ligència enmig de la cridòria que jo preveig que s'alçarà quan s'obrin les vàlvules tancades tots aquests anys. El poble, malgrat les tristes experiències viscudes, és molt capaç d'anar-se'n encara amb els que cridin més o amb els que tenen de la política un concepte d'aventura, mig industrial, mig comercial, però el nombre dels intel·ligents i de sensats haurà crescut i no ens trobarem tan fàcilment desplaçats com abans, i el camí de les realitzacions estarà, com sempre, obert als útils i als eficients. La part de circ i de pantomima no ha d'anar a càrrec nostre. Jo sé per l'experiència anterior que no ens mancaran amics i àdhuc confio en trobar-me amb el més selecte i més pur del nostre poble. Ara, molt més que abans, caldrà veure amb qui ens lliguem tant dels que han sortit com dels que s'han quedat a Catalunya.»³⁷⁸

El mateix dia 19 d'abril, en una solemne reunió s'acordà unànimement celebrar a Colòmbia una conferència de personalitats representatives per a fixar una línia d'acció i de govern. Serra rebé la invitació que li cursaren des del Centro Republicano Español de Montevideo, organitzador de la projectada assemblea,³⁷⁹ però insistí a defugir de representacions directes de partits i circumscriure's a personalitats: «Pi Sunyer hi pot anar per tot Catalunya, Aguirre per Euskadi, Castelao per Galícia, i això simplifica enormement les delibe-

378. Carta de Jordi Arquer a M. Serra i Moret (28-VIII-1943) i resposta (20-XII-1943). [BPR-UB].

379. Cartes de Centro Republicano Española M. Serra i Moret (10-V-1943) i resposta (10-VI-1943). [BPR-UB].

racions. Els personatges espanyols que s'escolliran tindran prou significació nacional i exterior perquè les seves resolucions siguin acceptades. Els entredits han de quedar resolts allà mateix, i ja mai més s'ha de parlar de Prietos o de Negrins o de Martínez Barrios, sinó del futur govern a l'exili, amb autoritat sobre els exiliats i emigrats, i amb tractes directes i responsables amb els governs americans.»³⁸⁰

Serra manifestarà la seva confiança en el projecte: «La cosa té importància, car existeix la possibilitat que reconeguim el Govern republicà a l'exili, Cuba, Panamà, Costa Rica, Colòmbia i Uruguai, de més del de Mèxic. Si es pogués constituir un Govern republicà, tindríem l'esdevenidor assegurat, car els homes representatius de l'Uruguai digueren molt clarament que el compromís de les Repúbliques sud-americanes a l'hora de la pau és el restabliment de la República Espanyola i, per la seva part, s'han compromès pública i decididament a fer-ho [...] Ara, com sempre, cal acció, disciplina, seny i determinació, i deixar-se de divagar sobre solucions impossibles que únicament agraden a aquells que no pensen tornar mai més a Catalunya perquè ja s'han arrelat a Amèrica i tenen llurs problemes personals resolts. Els que no tenim problemes personals i ho hem perdut tot i tot ho oferim a la Pàtria, hem de pensar en termes pràctics en la seva restauració. És un deure ineluctable [...] Fóra un crim que perdéssim les oportunitats que pot oferir-nos l'actual moment històric. Fóra una traïció a Catalunya, a nosaltres mateixos i als nostres germans oprimits i sofrents. Tinc proves molt concretes que conserven confiança en el nostre fer. No tenim dret a defraudar-los.»³⁸¹

Una de les proves a què es refereix és la visita que li va retre més de la meitat de la marineria catalana de la corbeta de guardes marines Juan Sebastián Elcano, que havia fet escala al Plata: «Són jovenets que abans de la guerra tenien catorze o quinze anys i que sentiren parlar de mi a llurs pares o amics. Venien amb una gran unció i un gran respecte, arriscant un càstig, i tornaven, i es desvergonyien, malgrat les seves advertències. Anaren a una funció del Casal de Catalunya i alguns anaren al Centre Republicà Espanyol pel 14 d'abril. Es deixen per veure què fem i esperen que ajudarem a rescatar la Pàtria. No parlen d'independentisme, sinó de recobrar la República i la llibertat.»³⁸²

Però l'oportunitat de celebrar la projectada Assemblea de representants a Colòmbia es malbaratà, perquè els partits polítics al·legaren que les seves directives havien d'ésser presents i que no havia de ser solament una reunió de personalitats de relleu. El juliol de 1943, Serra i Moret, Castelao i Lasarte tornarien a pronunciar discursos a Montevideo, en ocasió del setè aniversari del plebiscit de l'Estatut gallec.

380. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (25-IV-1943). [ANC].

381. *Carta de M. Serra i Moret a Eduard Barba* (3-V-1943). [AHCB].

382. Referències a les cartes citades anteriorment de M. Serra i Moret a Pere Foix i Eduard Barba. També en la *carta de M. Serra i Moret al Dr. Josep Trueta* (2-III-1944). [BC].

L'any següent, Montevideo fou escenari d'un nou acte de gran projecció a l'exili. En aquest cas d'especial memòria pels catalans, ja que la capital uruguaiana dedicava una plaça a Lluís Companys en l'encreuament del carrer Propios i l'avinguda Ramon Anador. El Casal Català de Montevideo, mitjançant l'eficax gestió del secretari de propaganda, Josep Rovira Armengol, tingué cura de l'organització de diversos actes que començaren amb la commemoració de l'Onze de Setembre i un seguit d'emissions radiofòniques, insercions d'articles i opinions en premsa, i conferències. Fins i tot, amb la gestió personal de Serra i Moret, s'invità Margarida Xirgu a interpretar una obra teatral en català que l'actriu no pogué fer per compromisos contrets amb anterioritat.³⁸³

Per als actes propagandístics, Serra i Moret envià una conferència que revela el seu pensament en aquells moments sobre la futura estructuració de l'Estat espanyol, i en què cita com a paradigma els seus dos exemples predilectes, la Confederació Helvètica i la URSS: *«La Constitución de la República Española de 1931 —que algunos partidos en el exilio proclaman como credo indiscutible y la única legalidad posible— aceptó el planteamiento de los grandes problemas políticos españoles y abrió un cauce para iniciar su solución. Sin embargo, la organización política del Estado Español no podrá tener nunca estabilidad y firmeza si no se funda sobre leyes naturales y no se apoya en principios morales y jurídicos perfectos. El molde de esa organización lo da la realidad viva de los pueblos hispánicos y su textura no puede ser otra que el aliento democrático y el espíritu de gobierno propio profundamente arraigado en la más antigua tradición peninsular.*

«Sólo podrá ser fuerte en su equilibrio interno y externo un Estado español que represente la reunión libre y espontánea de los pueblos peninsulares que, en pleno ejercicio de su soberanía, constituyan el organismo supranacional para la realización de los fines humanos, económicos y culturales que les son comunes. El Estado asume las funciones de defensa, de relaciones exteriores, de coordinación de servicios y fuerzas, legislación de tipo común – especialmente la social – cooperación intelectual y económica, resolviendo mediante sus órganos representativos las diferencias y litigios que puedan suscitarse entre los miembros de la comunidad hispánica.

«Dos tipos distintos de organización plurinacional son la Confederación Suiza y la Unión de Repúblicas Socialistas Soviéticas. En cada una de ellas se consagra el principio de que el poder del Estado emana únicamente del pueblo mediante sufragio universal y directo. En España deben existir dos cuerpos co-legislativos, un Parlamento o Congreso de Diputados y un Consejo Federal

383. Carta del Casal Català de Montevideo a M. Serra i Moret (3-VIII-1944). [BPR-UB]. De la seva estada a l'Argentina, Margarida Xirgu recordaria Serra i Moret com un home «bondadosísimo, la única palabra serena que allí quedaba, incitándonos a la esperanza como a una lotería infalible y a una justicia immanente como a una matemática del sino ¡Válgame Dios!». BLANCO-AMOR, E. «Margarida Xirgu cuenta ochenta años». *La Vanguardia* [Barcelona], (19-XII-1968), p. 53.

o Consejo de Estado formado por representantes directos de cada uno de los grupos peninsulares. La Constitución debe fijar las facultades y prerrogativas de cada uno de esos Cuerpos que, juntos, deben constituir la Asamblea Nacional para elegir el presidente de la República y los miembros del poder ejecutivo por un período determinado a semejanza del sistema suizo, considerándose dicha Asamblea Nacional como cuerpo permanente de revisión y de interpretación de las leyes constitucionales y de fiscalización de los actos del poder ejecutivo.

«El gobierno y seguridades interiores, la justicia hasta su última instancia, así como el derecho a la federación y separación, residen en las naciones peninsulares que los retienen en forma inmanente e inalienable sin que puedan hacer renuncia de los mismos ni abdicar de su deber de organizar su vida civil y social a base del más estricto respecto al derecho individual y del desarrollo completo de la personalidad humana.»³⁸⁴

L'acte central se celebrà el diumenge 15 d'octubre de 1944, coincidint amb el quart aniversari de l'execució del president de la Generalitat. A la plaça s'erigí un monument, donat pels catalans residents a l'Uruguai, consistent en un monòlit granític en forma de font i banc de descans, amb un baix relleu al·lusiu a Companys, obra de l'escultor Joan Serra.³⁸⁵

A primera hora del matí arribaren des de Buenos Aires nombrosos catalans de l'Argentina. Després de retre homenatge a Manuel Artigas, líder de la independència uruguaiana, davant la seva estàtua, on l'Orfeó Català de Buenos Aires entonà l'himne nacional uruguaià, la gernació es desplaçà a la nova plaça dedicada a Lluís Companys, on diversos oradors adreçaren els seus parlaments. Intervingueren el doctor Bergós Ribalta, en nom del Casal Català de Montevideo, i l'enginyer Juan B. Maglia, president de la Junta Departamental de Montevideo i autor, juntament amb el senyor Batlle-Pacheco, de la iniciativa de donar el nom de a la plaça. A continuació parlà Ossorio y Gallardo, que ostentava la representació del Govern de la República. A la llotja es trobaven també Alfonso R. Castelao i Ramon María Aldasoro, representants dels gallecs i dels bascos, respectivament.

Serra i Moret clogué els parlaments amb el seu discurs, del qual destaquem els següents paràgrafs:

«...Para todos los anónimos, para los miles y miles que han muerto, un recuerdo en este día en que estamos glorificando a aquél que bien los representó y encarnó. [Una veu: ¡Viva el soldado desconocido!]. No siendo posible

384. Document mecanoscrit. [BPR-UB].

385. Vegeu la crònica de l'acte a les següents publicacions: «Homenatge a Lluís Companys a Montevideo, en el quart aniversari de la seva mort», *Catalunya*. [Buenos Aires], núm. 167 i 168 (X i XI-1944); «Els actes en memòria de Lluís Companys», *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 340 (XI-1944), p. 5528-5529; *Nosa Terra*. [Buenos Aires], (XI-1944), p. 5; i «Palabras pronunciadas por el Sr. Serra Moret», *Bulletí informatiu del Casal Català de Montevideo*. [Montevideo], (6-X-1944).

rendir homenaje a cada una de las víctimas, la humanidad destaca a algunas de ellas como símbolos y las levanta sobre nuestras cabezas como ejemplos. Y nos basta la historia moderna, nuestra misma historia contemporánea, para señalar en la orgía de sangre que hemos presenciado a las figuras señeras que encarnaron a las distintas manifestaciones de la libertad eterna.

«Vimos un día caer a Jean Jaurès, el gran tribuno popular, el que defendió hasta su último suspiro el ideal de paz y amor entre todos los pueblos. Poco después, el mundo se conmovía ante la ejecución de una humilde enfermera, Miss Edith Cavell, que se sacrificó por la liberación de sus compatriotas. Presenciamos el vil asesinato de Rosa Luxemburgo y Karl Liebknecht, primer anuncio de los horrores que se fraguaban en Alemania. Moría más tarde Matteoti, la víctima simbólica de la barbarie fascista. Después García Lorca... [Aplaudiments]... el poeta odiado de los que gritaban 'Muera la inteligencia'. Y, finalmente, cae Luis Companys... [Aplaudiments]... Hay que detenerse, ciudadanos, un instante, ante la significación del asesinato de Luis Companys. Ese crimen tiene varios aspectos. Luis Companys fue juzgado y sentenciado por unos vulgares delincuentes. Ya había sido sentenciado antes y, en cierta manera expiaba su pena, cuando fue raptado por la Gestapo y la Falange y, llevado a España, como otros hombres ilustres como Peiró, Zugazagoitia y Cruz Salido, fusilados también, sin contar a los que se pudren en los presidios. Un tribunal de Liliput juzgó a un hombre ilustre, condenó a Companys, a un Jefe de Estado. Socialmente, hay que considerar la monstruosidad de condenar al hombre generoso que consagrara su vida a la defensa de los humildes, de los perseguidos, como tan oportunamente nos lo ha recordado su defensor, Don Ángel Ossorio y Gallardo... [Aplaudiments]... Políticamente, se trata de un crimen horrendo, único en la historia moderna, porque Companys era el Presidente legítimo de una Nación, cosa a que no se habían aún atrevido los más desalmados asesinos, los que han pisado todas las legalidades y todos los derechos. [Aplaudiments].

«Es perfectamente explicable, ciudadanos, que la ciudad de Montevideo, tan finamente sensible ante el drama que aflige a la humanidad, haya querido que el nombre de Companys honrase a una de sus plazas. Es natural que así sea. Es un gesto simbólico de comprensión y de finura de espíritu, digno del Uruguay, digno de los hombres que mantienen la frente alta y pueden mirar a la vida y al mundo, cara a cara. Dentro de la fraternidad universal en la comprensión y en la lucha, el Uruguay se adelanta y pronuncia su fallo, y es el Uruguay el que habla en nombre de la nueva humanidad.

«...Y, finalmente, un anuncio que quiero hacerlos con toda ingenuidad, con toda mi convicción [...] No solamente creo en la libertad, sino en su triunfo muy próximo, inmediato, me atrevo a decir. Amanece la aurora con el triunfo de las Naciones Unidas. Claro que, dentro de estas Naciones Unidas, no falta el tipo reaccionario, resentido, incapaz de comprensión, que también suspira

por el totalitarismo. Pero, éste no cuenta. Cuenta la historia del hombre, cuenta el humanismo que vence, a pesar de todo, a la animalidad atávica que aún perdura... [Aplaudiments]. Es el hombre el que triunfa siempre, como triunfa Companys, hasta después de su muerte. Es el hombre que se sabe cada día más inteligente y más libre. Y es éste el que se impone al fin... [Aplaudiments].

«Estamos próximos a la victoria. Y cuando ésta llegue, cuando hayamos recuperado nuestros hogares perdidos y podamos abrazar a nuestros hermanos cautivos, cuando podamos volver a nuestra tierra sagrada, amigos, ciudadanos del Uruguay, os esperamos para abrazaros, para expresaros nuestra gratitud y para deciros a vosotros, ciudadanos del Uruguay, ciudadanos del mundo, que sois también catalanes por adopción y que, como todos los humanos, ha llegado la hora de ser libres... [¡Muy bien! Prolongats applaudiments].

L'Orfeó Català de Buenos Aires clogué l'acte entonant «Els Segadors». A les set de la tarda Galeuzca homenatjà Companys en una audició radiofònica per Ràdio Ariel amb al·locucions d'Aldasoro, Castelao i Serra i Moret.

El vincle de Serra amb Montevideo serà quasi permanent, amb conferències i debats. Del 5 al 7 d'abril de 1945 participarà com a delegat de les Societats Democràtiques Espanyoles amb seu a l'Argentina, en la «Conferencia por la Unión Republicana Latina», organitzada per l'Ateneo de Montevideo.³⁸⁶

La seva vinculació amb Galeuzca també serà molt important i col·laborarà en nombrosos projectes comuns de les tres nacionalitats, i d'abast peninsular, com el de promoure una Comunitat Ibèrica, formulat l'any 1945 per Joan Morgades i l'expresident portuguès Domingues dos Santos, autors de *Vers l'entente Ibérique*.³⁸⁷ Aquesta proposta quedaria només en el llançament de dos números de la revista *Iberia*.³⁸⁸

Al llarg de 1945, la creació d'una Unió Llatina fou un tema recurrent en els treballs periodístics de Serra i Moret que en la dècada dels 50 tindran una vocació netament europeista, en consonància amb les propostes i la trajectòria del Moviment Socialista de Catalunya.³⁸⁹

386. Document acreditatiu: «Conferencia por la Unión Republicana Latina». [BPR-UB].

387. MORGAGES, Joan; DOMINGUES DOS SANTOS, J.; ALEXANDRINO DOS SANTOS, A. *Vers l'entente ibérique*. París: s. e., 1945.

388. *Iberia, revue des nationalités ibériques*. [París] núm. 1 (IV-1945) i núm. 2-3 (VII-X-1945). Publicaria articles, escrits —cadascun en la seva llengua vernacle— per Castelao, pels gallecs; Leizaola, Irujo, pels bascos; Rovira i Virgili, Nicolau d'Olwer i Serra i Moret, pels catalans; Domingues dos Santos, M. de Miranda i Armando Cortesao, pels portuguesos, i de l'intel·lectual exiliat José María Quiroga Pla, nascut a Madrid.

389. SERRA I MORET, Manuel. «Para después de la paz - Unión Latina», *El Tiempo*. [Bogotà], (20-I-1945). «Sobre la unió llatina», *Germanor* [Santiago de Xile], núm. 492 (II-1945), p. 13-14. «La Federació europea», *Iberia*. [París], núm. 2-3 (VII-X-1945), p. 3-4. «La Federació europea», *Catalunya*. [Buenos Aires] núm. 177 (VIII-1945), p. 3-4. «La Nación europea», *Galeuzca*. [Buenos Aires] núm. 1 (VIII-1945), p. 22-26. «Quelcom més sobre la Federació europea», *Catalunya*. [Buenos Aires] núm. 179, (X-1945), p. 9-10. «L'Union Latine et ses peuples». *Orbe*. [Mèxic], núm. 3, (1-XI-1945), p. 5-8. «Els Estats Units d'Europa. La Unió Llatina», *Revista de Catalunya*. [París] núm. 103, (VII-VIII-1947), p.

19. VIGÈNCIA DEL PARLAMENT DE CATALUNYA

Si l'escenari polític català a l'exili ja era prou complicat amb l'embolic legalista creat per la delegació de plens poders de Josep Irla a Miquel Santaló, desplaçat a Mèxic —i detingut per la policia per falsificació del seu títol acadèmic—, la consegüent crisi plantejada al Consell de Londres, que es considerava dimitit, i la constitució de diversos parlamentaris residents a Mèxic en Diputació Permanent del Parlament,³⁹⁰ el novembre de 1942 encara s'enterboleix més amb la paràlisi total de les activitats a França per la repressió exercida a causa de l'ocupació nazi de la França de Vichy. Amb aquest panorama, Pere Foix informa Serra i Moret que el diputat Jaume Serra Hünter li havia apuntat que ell és «l'únic que pot parlar com a president del nostre Parlament i pot, si vol, desautoritzar aquesta trepa pseudolegalista de parlamentaris catalans que, reunits a Mèxic en Comissió Permanent, coquetegen amb els constitucionalistes espanyols.»³⁹¹

Serra i Moret sempre ha mantingut com el seu més alt honor el fet d'haver estat escollit l'any 1932 representant del poble català al seu Parlament amb el major nombre de vots i, malgrat tots els avatars, es considera encara investit: «Jo tinc, personalment, un motiu per a no improvisar instruments de govern i és que no em considero encara rellevat de la meva investidura de membre del Parlament de Catalunya, on vaig entrar amb una massa de sufragis molt superior a cap altre representant. És molt possible que el poble de Catalunya no em ratifiqués avui aquella exultant demostració de confiança, però, mentre altra cosa consensual no sigui dita, jo tinc d'atenir-me per a consagracions de màxima autoritat al que havia estatut el nostre poble. Crec que això és substantiu en el món de la democràcia.»³⁹²

238-248. «Els Estats Units d'Europa i La Unió Llatina», *Occident*. [Gènova] núm. 5, (V-1950), p. 8-16, basat en l'anterior.

390. El 15-VIII-1942 es constitueix en els locals de l'Orfeó Català de Mèxic la Diputació Permanent del Parlament de Catalunya, integrada pels següents diputats, arribats el mes de maig a bord del vaixell Nyasa: Jaume Serra Hünter, Xavier Casademunt Arimany, Antoni Dot Arxer, Francesc Riera Claramunt i Martí Rouret Callol, juntament amb els ja residents a Mèxic, Josep Andreu Abelló, Estanislau Ruiz Ponsetí i Jaume Simó Bofarull. A la següent sessió, celebrada el 12-IX-1942, s'hi afegirien Francesc Farreras Duran i Antoni Xirau Palau, que seria el president. Annexos a la carta d'Antoni Dot Arxé, secretari de la Diputació Permanent del Parlament de Catalunya, a M. Serra i Moret (1-VIII-1944). [BPR-UB].

391. *Carta de Pere Foix a M. Serra i Moret* (14-V-1943). [BPR-UB].

392. *Carta de M. Serra i Moret al Dr. Josep Trueta* (27-VIII-1941). [BPR-UB].

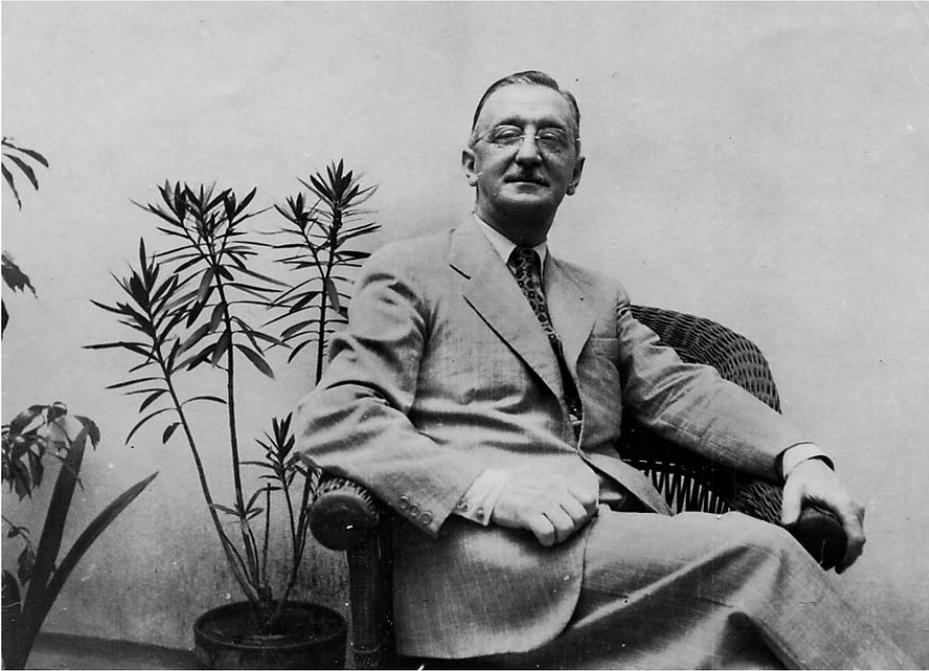
Serra i Moret aprofitarà el plantejament de Serra Húnter, una de les personalitats més prestigiosa de l'exili amb una honorabilitat política i moral fora de dubtes, per cursar una enquesta privada entre els parlamentaris catalans que estan en llibertat de moviments per conèixer la seva autoritzada opinió sobre la virtualitat d'aquella corporació:³⁹³ «El suggeriment de Serra Húnter que era jo el president del Parlament de Catalunya per raó de trobar-se Irla i Rovira i Virgili en territori ocupat per l'enemic, m'ha portat a realitzar una enquesta entre els diputats del Parlament per tal de veure si era possible posar en peu la màquina legal de la Catalunya autònoma o donar-la per definitivament liquidada [...] Vaig estar unes setmanes en dubte pensant que alguns creuran que es tracta d'una maniobra política o d'una ambició desorbitada [...] no hi ha ni una cosa ni l'altra, sinó el desig net i clar de treballar per Catalunya i de complir amb el càrrec que les desgràcies han fet descendir fins a mi.» «Cal que els companys entenguin que no és cap prurit d'ostentació el que em porta a fer aquesta consulta, sinó un simple descàrrec de consciència. Si ells consideren que no em necessiten, no en sentiré ofensa. El que cal aclarir d'una vegada és si el Parlament és viu o mort.» «Si els 29 diputats que estan en països lliures no em contesten o em contesten evasivament, quedarà clar que el Parlament de Catalunya ha deixat d'existir i que el que faci Irla o Santaló està mancat de base.»³⁹⁴

Serra i Moret adreça una carta personal a Carles Pi Sunyer en què li detalla els seus propòsits: «No crec que la meva iniciativa es pugui afegir a la confusió, sinó al contrari [...] Crec que si la meva gestió fracassa o és negativa, el Consell Nacional emergeix en una necessitat molt clara i pot basar-se, no en una suplantació de poders, sinó en una substitució feta espontàniament per les Comunitats catalanes per manca d'òrgans legals de representació [...] Em sembla que interpreto els vostres escrúpols perquè jo també tinc els meus i no hi ha res que més m'espanti que una divisió formal de les forces catalanes en estatutistes o legalistes i revolucionaris o subversius. Cada dia que passa tenim noves proves de les dificultats del problema, i si bé entre els catalans d'ací és difícil d'il·lustrar-se per la simplicitat amb què veuen les coses, entre els espanyols republicans és més forta la tendència a presentar la legalitat suspesa com un fort instrument contra la violència. Si del Parlament de Catalunya pogués sortir un acord de nomenar-vos president, encara que fos amb caràcter provisional, la vostra autoritat fóra doble, car, com ja veieu, les Comunitats no vacil·len en atorgar-vos-la. Hi ha també el fet que vós formàveu part del Govern de Catalunya, depositat per la força, que la vostra elecció us donaria dret a remotllar amb la base de l'actual Consell Nacional o en la forma que us semblés més adient.»³⁹⁵

393. Sobre el desenvolupament i les conclusions de l'enquesta, vegeu MAS I PERERA, Pere. «Conversa amb Serra i Moret». *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 332 (III-1944), p. 5408.

394. *Cartes de M. Serra i Moret a Pere Foix* (21-VIII-1943), [ANC]; a *Joan Fronjosà Salamó* (30-VII-1943), [BPR-UB], i a *Dr. Josep Trueta* (30-VIII-1943), [BC].

395. *Carta de M. Serra i Moret a Carles Pi Sunyer* (19-VII-1943). [Arxiu Històric de la Fundació Carles Pi Sunyer].

Serra i Moret reivindicà la presidència del Parlament de Catalunya (1950) i, amb la renúncia de Josep Irla, la presidència de la Generalitat de Catalunya (1954). (Fons Ramon Bayés i Turull).

L'enquesta seria cursada per Serra i Moret amb data 30 de juliol de 1943, ignorant que a Montpeller s'havien reunit Josep Irla, president de la Generalitat; Rovira i Virgili, president del Parlament; Joan Sauret, membre del directori d'ERC, i el diputat Humbert Torres, per redactar els coneguts com a «Deu punts de Montpeller».³⁹⁶ El primer punt deia que, en l'eventualitat d'un canvi de règim a Espanya, el més aconsellable seria la restauració de l'estat jurídic anterior i indiscutiblement l'Estatut d'autonomia. El cinquè deia que la continuïtat de les institucions catalanes estava representada per Irla, president de la Generalitat, i Rovira i Virgili, president del Parlament, i que s'hauria d'elegir un nou Parlament de Catalunya al més aviat possible.

El text de la carta i del qüestionari de Serra i Moret i els seus destinataris era el següent:

396. CALVET, Felip; ROIG, Josep Maria. *Josep Irla, president de la Generalitat de Catalunya a l'exili*. Barcelona: Editorial Teide, 1981, p. 210-211.

«Benvolgut amic i company,

El fet de trobar-se en la França ocupada per l'enemic i sense comunicació possible amb l'exterior el president del Parlament de Catalunya, Josep Irla Bosch, i el vicepresident primer, Antoni Rovira i Virgili, fa recaure la responsabilitat provinent d'aquests càrrecs en el segon vicepresident, que és el qui sotasigna i el qual entén que és un deure ineludible seu aclarir la posició del Cos representatiu de Catalunya, i àdhuc la seva personal, mitjançant una consulta directa i expressa als diputats que resideixen en territori lliure i que no tenen impediment conegut per a poder expressar la seva opinió. És per això que us prego de contestar l'adjunt qüestionari i trametre'l a la meva adreça particular, Avenida de Mayo, 776, 4º - Buenos Aires, República Argentina.

Segons les dades que he pogut recollir, dels 83 diputats que constituïen el Parlament de Catalunya, 15 són morts, 7 havien renunciat el càrrec i els altres 7 eren regionalistes desafectes a la institució cabdal de Catalunya. Tres romanen a les presons de Franco, sumant un total dels 32 els que són baixa definitiva o temporal del Parlament. Dels 51 que resten, 19 són a França i 3 a Suïssa o en lloc inaccessible a la comunicació. Dels altres, 19 són a Mèxic, 3 a l'Argentina, 2 a Xile, 2 a Colòmbia i 1 a Cuba. Són, doncs, 29 els que reben aquesta consulta i que, com podeu veure, constitueixen encara majoria dels diputats actius i lleials a la causa de Catalunya.

No em cal subratllar la importància de la consulta que em prenc la llibertat de fer-vos amb el fi de ficar la posició de l'organisme que fou expressió del poder nacional de Catalunya en el règim estatutari establert per la República Espanyola, ni cal que us digui com agrairé la vostra cooperació que em donaria el plaer d'oferir a les superiors autoritats del Parlament i al poble de Catalunya, el dia que s'escaigui, la prova de com els seus representats han tingut consciència de llurs deures i la forma com han entès que havien de prestar llurs serveis a la Pàtria oprimida.

Regraciant la vostra atenció, resta vostre i de Catalunya.

QÜESTIONARI:

1. Considereu extingida la representació i esgotat el mandat que va donar-vos el poble de Catalunya?
2. Considereu dissolt i inexistent el Parlament de Catalunya elegit el desembre de 1932?
3. Si el creieu existent encara, creieu que hauria de reunir-se per a fer una declaració de la política nacional catalana a seguir i per a reorganitzar la Comissió Permanent o els seus òrgans d'expressió a l'exili?
4. On creieu que hauria de celebrar-se la reunió?

5. En cas de poder-se reunir la majoria dels diputats a l'exili, creieu aconsellable que es mantingués contacte per correspondència i que es fes pública la declaració conjunta de l'existència del Parlament i de la política a seguir en les actuals circumstàncies?
6. Teniu alguna proposició a fer o alguna *suggerència* a part de les contingudes en aquest qüestionari?

DESTINATARIS:

Mèxic (19): Serra i Moret lliura les cartes a Manuel I. Negri, Ministro de los Estados Unidos Mexicanos en la Argentina (Buenos Aires) per al seu enviament a Joan Fronjosà, que, al seu torn, rebia l'encàrrec de fer-les a mans dels següents dinou diputats: Josep Andreu Abelló, Salvador Armendares, Joan Balart, Joaquim Bilbeny, Enric Canturri, Xavier Casademunt, Antoni Dot, Francesc Farreras, Josep Folch, Manuel Galés, Joan Lluhí Vallescà, Francesc Riera, Martí Rouret, Estanislau Ruiz Ponsetí, Jaume Sellés, Jaume Serra Hünter, Jaume Simó Bofarull, Antoni Xirau Palau i l'esmentat Fronjosà. A Mèxic també hi són Joan Comorera Soler i Joan Casanellas Ibars. Però Serra no els envia la carta, fet que li fa avinent Joan Fronjosà en la seva resposta.

Londres (2): Carles Pi Sunyer i Pau Romeva

Colòmbia (2): Josep M. Espanya i el doctor Joan Solé Pla

Xile (2): Lluís Bru i Miquel dels Sants Cunillera

Cuba (1): Joan Soler Bru

Argentina (3): Pere Cerezo, Josep M. Casabó i el mateix Serra i Moret

Serra rebrà les respostes de set diputats i la d'Antoni Dot, en nom de la Diputació Permanent establerta a Mèxic.

El doctor Joan Solé li respon des de Colòmbia que creu que la representació està de sobres extingida i que cal «fer foc nou i treballar per la República Catalana i no per l'esquifit Estatut», «no puc creure que ara sigui l'hora de ressuscitar les coses moridores, ni un Estatut malparit, ni un Parlament que morí d'atrèpsia en les valls frontereres», i en una segona carta li diu que pensa que «*lo* verament demòcrata serà consultar els catalans que allí han quedat i que sofreixen tant o més que nosaltres.»³⁹⁷

Miquel dels Sant Cunillera, des de Xile, considera tot el contrari: que no està esgotat el mandat del Parlament ni s'ha de considerar dissolt i proposa Mèxic o el seu país de residència per a una possible reunió.³⁹⁸

397. *Cartes de Joan Solé Pla a M. Serra i Moret* (VIII-1943 i 14-XI-1943). [BPR-UB].

398. *Carta de Miquel dels Sants Cunillera a M. Serra i Moret* (27-VIII-1943). [BPR-UB].

Joan B. Soler Bru, des de l'Havana, opina que sí està extingida la representació parlamentària si la seva activitat ha de ser la continuïtat del que era abans, per inoperant i caducat, però no si sap erigir-se en representació de nous anhels i com a organisme d'unitat catalana, i que, en cas de reunió, s'hauria de fer a Mèxic. Creu que «el Parlament català, sentint el moment històric, hauria de desprendre's del lligam estatutari i haver-se erigit en símbol de la llibertat catalana, servant el seu origen popular, declarant caducat el règim estatutari i reclamant el dret a l'autodeterminació.»³⁹⁹

Joan Fronjosà, diputat de la USC refugiat a Mèxic en aquells moments, manifesta que ja no hi ha ni diputats ni Parlament de Catalunya tal com s'havia conegut, perquè uns i altres foren superats pels esdeveniments derivats de la sublevació feixista, com ho demostren un seguit de lleis que es van promulgar sense la intervenció del cos legislatiu català. Però també opina que seria bo «mantenir la representació, com a expressió de l'existència d'un dret no renunciat i treballat d'acord amb el Consell Nacional de Londres, que d'aquesta manera es podria sentir més enfortit, donant així més solidesa a la unitat catalana i per tant més possibilitats d'aconseguir que els drets de Catalunya no es vegin periòdicament sotmesos al moviment tràgicament pendular de la política general espanyola.»⁴⁰⁰

Les respostes més esperades i que més es fan esperar són les dels diputats d'ERC a Mèxic. Serra i Moret opina: «Crec que als de l'Esquerra i del PSUC els ha sorprès i espantat, car veuen que el seu *tinglado* legalista se'n va enlaire, però jo ho vaig fer sense segones intencions i simplement perquè no es pogués dir que no havia complert amb el meu deure. Si són legalistes, no tindran altre remei que acatar l'única autoritat catalana existent, que en aquest cas sóc jo, i si no l'acaten és que donen per mort el Parlament i esgotada la legalitat que representava.»⁴⁰¹

Pere Foix informarà que Serra Húnter i Loperena, diputat a Corts, li han confiat que Serra i Moret ha d'actuar amb decisió i donar suport amb la seva autoritat, com a única representació legal lliure de moviments, al Consell de Londres abans que es pugui formar una mena de Consell Nacional Català a Mèxic.⁴⁰² Serra i Moret respondrà que està d'acord amb l'opinió que li transmet Foix, però que la seva autoritat és totalment virtual, perquè en aquell moment no havia rebut encara respostes a la qüestió plantejada: «Crec que Serra Húnter i Loperena tenen raó i que l'única 'legalitat catalana' existent sóc jo mentre Irla i Rovira i Virgili romanguin en terra ocupada per l'enemic. Però això no passa d'ací. Sóc una legalitat quintaessenciada no reconeguda per ningú, ni tan sols pels diputats del Parlament que no han contestat la meva enquesta.

399. *Carta de Joan B. Soler Bru a M. Serra i Moret* (2-IX-1943). [BPR-UB].

400. *Carta de Joan Fronjosà a M. Serra i Moret* (3-IX-1943). [BPR-UB].

401. *Carta de M. Serra i Moret a Eduard Barba* (11-X-1943). [AHCB].

402. *Carta de Pere Foix a M. Serra i Moret* (Mèxic, 22-IX-1943). [BPR-UB].

Entre aquests hi ha Serra Húnter, Pi Sunyer i gairebé tots els de l'Esquerra i del PSUC. En aquestes circumstàncies ¿què voleu que faci? ¿Revalidar el Consell de Londres? Des del report de Pi Sunyer res no sabem de Londres i tothom ignora si el Consell existeix o no. Jo em faig càrrec de tot i conec les dificultats del temps i les distàncies, però crec que ja seria hora que m'haguessin respost car els que han volgut ja fa temps que m'han enviat les seves missives [...] Jo estic, doncs, disposat a actuar ara i a tota hora, sense regateigs i amb el màxim determini. No tinc ambicions ni em toca tenir-ne. No sento ofensa si se'm deixa de banda potser perquè sóc massa orgullós. Però si es vol reivindicar la legalitat catalana, jo estic disposat a complir el meu comès. I si no es vol anar amb legalismes i es vol acudir a la violència, també estic disposat a cooperar lleialment. El que m'enfita és aquest discutir qui anirà davant quan no hi ha les més petites ganes de fer res ni d'anar enlloc. Si Pi Sunyer demostra decisió, jo estaré amb ell com ja tinc dit, i si jo fos a Anglaterra o als EUA, crec que es parlaria tant de Catalunya com l'Aguirre ha aconseguit que es parlés d'Euskadi. Els bascos ho fan molt bé i jo que ideològicament em sento allunyat de l'Aguirre l'he hagut de felicitar més d'un cop i alentar-lo en la seva acció, que és un fort exemple per a tots nosaltres.»⁴⁰³

Finalment, comencen a arribar les respostes dels parlamentaris exiliats a Mèxic. Josep Andreu i Abelló, a més de diputat, darrer president del Tribunal de Cassació de Catalunya i delegat pel secretari d'ERC, Tarradellas, per als assumptes d'ERC a Mèxic, li comunica en una extensa carta que creu efectivament finida la representació dels diputats i acabat el mandat del Parlament elegit onze anys enrere, però que enfront de Franco cal aixecar precisament les institucions que sortiren de Catalunya per la força de les armes i que representen la seva darrera legalitat. I comenta la seva proposta, que ha formulat sempre que li han preguntat sobre el tema: «Per tal que el moviment de reconquesta de la nostra terra sigui eficaç; per poder sentir la nostra veu amb autoritat davant les potències que avui porten el pes de la lluita i demà intervindran d'una manera decisiva en la nova organització d'Europa; perquè el nostre moviment tingui la força emotiva i d'exaltació patriòtica necessària per a seguir endavant en el camí de la llibertat de Catalunya, és necessari que l'organisme que es creï tingui la representació no solament de les institucions que representaven la voluntat majoritària de Catalunya, la darrera vegada que aquesta pogué expressar-se, sinó també el nou moviment creat entre els grups de catalans a l'exili, del qual és expressió el Consell de Londres que presideix persona de tan prestigi com el senyor Carles Pi Sunyer, sense deixar de tenir en compte els Centres Catalans integrats per vells residents constituïts en diverses repúbliques americanes que, a través dels anys, mantenen viu el seu amor a la Pàtria i l'entusiasme de la lluita per la seva llibertat.»⁴⁰⁴

403. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (10-XI-1943). [ANC].

404. *Carta de Josep Andreu Abelló a M. Serra i Moret* (25-IX-1943). [BPR-UB].

Jaume Serra Húnter, que es considera en part causant de la consulta, li respon l'enquesta dient que «de fet creu extingida la representació i esgotat el mandat que ens donà el poble de Catalunya, però, no havent estat previst per l'Estatut aquest cas, que supera totes les previsions, pot considerar-se pels que som a l'exili com l'organisme representatiu del passat autonòmic i si s'oferís l'avinentsa, actuar, però hi ha un corrent d'opinió, cada vegada més intens, que duu a la postguerra i que pensa per damunt de la Constitució, de l'Estatut, i va de dret a la internacionalització del plet de Catalunya.» I afirma: «Possiblement el Parlament de Catalunya té una major vigència que les altres dues legalitats que s'han posat en joc: el Consell que va crear el president Companys el maig de 1940 i la recent Delegació que atorga a Miquel Santaló el Sr. Josep Irla. El meu parer és favorable al plantejament directe del plet català en el pla internacional i no el crec soluble a base d'una entesa amb els espanyols. Tant de bo que m'equivoqués, però, en aquest moment històric, cal pegar fort. Es tracta d'un problema de llibertat i de justícia.»⁴⁰⁵

Antoni Dot, en nom de la Diputació Permanent del Parlament de Catalunya, constituïda a Mèxic, envia a Serra i Moret una còpia de l'acta de la reunió celebrada el 25 de setembre de 1943,⁴⁰⁶ en què, remetent-se als articles 33 i 37 de l'Estatut Interior de Catalunya, estimen vigent el Parlament i la Diputació Permanent i apunten que consideren necessari el contacte entre els diputats dispersos, que en cas de poder reunir-se el Parlament hauria de ser en un lloc amb garanties i hauria d'haver-hi més d'un país, allà on hi hagués major nombre de parlamentaris, i que la Comissió permanent faria en breu una declaració sobre política nacional catalana.

Aquesta Declaració es faria esperar gairebé un any, fins al 22 de juliol de 1944, en què afirmava la continuïtat legal del Parlament de Catalunya, seguia la pauta marcada pels «Punts de Montpeller» i s'arrogava la representació de Catalunya mentre no pogués actuar amb llibertat plena el president interí de la Generalitat, Sr. Irla. Ratificava així els acords presos en una reunió celebrada el mes de gener que entenia els poders atorgats en la carta de Miquel Santaló com «exclusivament de caràcter moral».⁴⁰⁷

Malgrat les escadusseres respostes, Serra i Moret aprofitaria les tesis plantejades per la Diputació Permanent de Mèxic per argumentar la vigència del Parlament de Catalunya, reforçada pel fet que arreu d'Europa es consideren en vigor els parlaments subsistents l'any 1939, fins i tot en els països envaïts i en poder de l'enemic. I cita diversos exemples: «El Parlament britànic va acabar el seu termini legal el 26 de novembre de 1940, i segueix actuant sense renovar-se.

405. *Carta de Jaume Serra Húnter a M. Serra i Moret* (23-X-1943). [BPR-UB].

406. *Carta d'Antoni Dot Arxé, secretari de la Diputació Permanent del Parlament de Catalunya, a M. Serra i Moret* (1-VIII-1944). [BPR-UB].

407. Còpia de les actes de la Diputació Permanent del Parlament de Catalunya (Mèxic 26-I-1944 i 22-VII-1944). [BPR-UB].

El Parlament francès havia de renovar-se el 6 de maig de 1941 i, a despit de la cessió de poders que va fer en el mariscal Pétain, aquest no l'ha dissolt, i recentment ha declarat que el considerava vigent i sobirà. Els casos, dissortadament, es multipliquen a Noruega, Holanda, Bèlgica, Luxemburg, Polònia, Txecoslovàquia, Iugoslàvia, etc.; existeix només el cas de Dàncic, on el Parlament va acordar la pròpia dissolució. En resum: la Democràcia no pot considerar extingida la seva legalitat mentre no hagi estat democràticament substituïda o reemplaçada. El contrari és admetre la legalitat de la subversió antidemocràtica i de la insurgència temporalment triomfant. Aquest és el criteri polític i jurídic acceptat arreu, i, per les dades que ens han estat trameses, el que ha adoptat la Comissió Permanent del Parlament de Catalunya, el funcionament de la qual indica que el nostre Parlament segueix en vigència.»⁴⁰⁸

La iniciativa de Serra i Moret seria titllada d'intriga i d'afany de notorietat i d'ambicions polítiques, per molts crítics. Però no va voler afegir més llenya al foc, ja que si es reconeixia la vigència del Parlament i la Diputació Permanent s'havia arrogat la representació de Catalunya, ell, en tant que vicepresident, podria haver jugat fort i haver reclamat el paper que li corresponia. Però, entre altres raons, devia lleialtat al Consell de Londres i, hem de reconèixer-ho, estava mancat de suports. No obstant això, astutament, s'havia posicionat. Carles Pi Sunyer, a les seves memòries, diu respecte d'això: «Els bons propòsits de Serra i Moret no portaren a res. Aquestes iniciatives no podien satisfer la majoria del grup de diputats que eren a Mèxic. Ells volien dirigir-ho tot, reunir els parlamentaris que es prestessin al joc, per a nomenar una nova comissió permanent i un nou president que fóra Antoni Xirau. Ben sovint, l'empatx de legalisme, en què es barregen ambicions, intrigues i rancúnies, pot portar a projectes de solucions forçades i ben poc legals.»⁴⁰⁹

408. SERRA I MORET, Manuel. «Vigència del Parlament de Catalunya». *Avenç dels annals de la Societat Catalana d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials*. [Buenos Aires] núm. 9, (II-1944), p. 1.

409. PI SUNYER, Carles. *Op. cit.*, p. 120.

20. VIATGE A XILE. L'AHIR I EL DEMÀ DE CATALUNYA

El gener de 1945, Serra i Moret comença una col·laboració mensual a la revista de la Comunitat catalana de Xile *Germanor*, dirigida per Domènec Guansé, on ja havia publicat alguns articles esporàdics, i que seria ininterrompuda durant molts anys. El seu prestigi ultrapassava el marc geogràfic del Riu de la Plata i, al final d'abril, l'Agrupació Patriòtica Catalana de Santiago de Xile, entitat que es fundà a Santiago l'any 1937 per ajudar les víctimes de la guerra civil, patrocinà una visita de Serra i Moret al país andí, que inicià el dia 27. El viatge, que en principi tenia com a únic objectiu fer unes conferències a les universitats de Santiago, Valparaíso i Concepció, amb l'oferiment de l'Agrupació Patriòtica, es perllongà durant mes i mig, durant el qual pogué desenvolupar una tasca política remarcable en les esferes del lligam dels expatriats catalans i de la internacionalització de la causa catalana.⁴¹⁰

El Centre Català de Santiago el declarà hoste d'honor i l'obsequià el dia 29 amb un sopar de germanor dintre les festes de la diada de Sant Jordi, al qual assistiren representants del Govern Basc, del Consell Nacional de Galícia i el president del Parlament xilè, Sebastián Santandreu, que féu donació d'una bandera xilena i dos mil pesos per al fons d'ajut a Catalunya. Serra i Moret digué en un parlament que havia vingut a auscultar els sentiments dels catalans, a cridar-los a la lluita per l'alliberació de la pàtria oprimida, a demanar el suport total a la consecució d'una Catalunya mestressa dels seus destins i a treballar intensament fins que l'existència dels homes que viuen a la terra enyorada sigui la que ells mereixen: digna i amb possibilitats de cobrir les necessitats que la vida reclama. Sota els auspicis del Centre se celebraren nombrosos actes amb la participació de Serra, com la inauguració d'un refugi de muntanya a Fallones, construït per la secció catalana d'esquí, a dos mil metres d'alçada en la serralada andina; una al·locució per Ràdio Catalana, i la marxa el dia 3 dins una magna manifestació organitzada en ocasió de la rendició de Berlín, en què

410. Vegeu: «Serra Moret hoste d'honor a Xile». *Nova Era*. [Mèxic] núm. 5 (V-1945), p. 3. «Serra i Moret a Xile». *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 347 (VI-1945), p. 5649. «Crònica de la Col·lectivitat». *Germanor* [Buenos Aires], núm. 497 (VII-1945), p. 23-28.

els catalans assistiren arreglerats en un grup independent com a integrants d'un estat més entre les representacions de països participants.

El dia 7 el president de la Cambra de diputats, Sebastián Santandreu, oferí una recepció i un dinar al Club Unión que comptà amb la presència de diverses personalitats polítiques xilenes, dels diputats catalans Cunillera i Aznar i del gallec Suárez Picallo. A la tarda se celebrà una recepció oficial al Parlament en la qual parlaren Serra i els esmentats diputats i feren discursos els caps de les minories xilenes. Els dies 8 i 9, patrocinades pel departament d'extensió universitària de la Universitat de Xile, pronuncià al Saló d'Honor sengles conferències sobre la planificació i la llibertat en el procés històric contemporani i en la problemàtica d'una econòmica política de postguerra. El dia 17 visità el filòsof Josep Ferrater Mora, amb qui intercanviaren experiències i parlaren de temes filosòfics. El Comitè femení d'ajut a Catalunya li oferí el dia 20 un Te Dansant durant el qual Serra tributà un homenatge a la dona catalana i recordà que a la Catalunya autònoma li havien estat reconeguts tots els seus drets socials i polítics i afirmà que en la futura Catalunya serien recuperats. A Concepció assistí el dia 26 als actes de commemoració del vuitantè aniversari de la Facultat de Ciències jurídiques i socials. El dia 28 dissertà en el local de l'Institut Comercial a Valparaíso sobre «*Federación Europea*», després d'anar a dipositar una corona de flors a la tomba d'Artur Prat, l'heroi xilè d'arrels catalanes. Acabada la conferència, fou obsequiat amb un còctel d'honor pel cercle de la premsa.

Al llarg de la seva estada a Xile mantingué entrevistes amb els ambaixadors dels EUA, Mèxic, Guatemala i Txecoslovàquia. Diverses institucions internacionals organitzaren actes en honor de Serra i Moret: la col·lectivitat britànica que li lliurà el títol de soci del British Club i li oferí un sopar al Club Phoenix, i el Pen Club i el Rotary Club, que l'obsequiaren amb àpats a llurs seus. Quant als contactes polítics establerts, a més dels afiliats del Partit Socialista Català, rebé la visita de l'Agrupació Democràtica Catalana, de la Unió de Rabassaires, de la Unió Democràtica i, fins i tot, de membres del PSUC, malgrat que dies abans havien intentat emprendre una campanya per fer-li el buit. La nota luctuosa del viatge fou la mort del diputat Lluís Bru i Jardí, a qui Serra, a les seves exèquies, dedicà unes paraules de record que englobaren les diverses tendències de pensament dels reunits.

El dia 29 el Centre Català anunciava una festa en honor de Serra i Moret i a l'ensens per la victòria de les Nacions Unides a la guerra. Serra féu la conferència «L'ahir i el demà de Catalunya»,⁴¹¹ una de les més celebrades al llarg

411. El text taquígràfic de la conferència de Serra i Moret «L'ahir i el demà de Catalunya» fou publicat per *Germanor* [Buenos Aires], núm. 496 (VI-1945), p. 23-28, i editat en forma d'opuscle pel Partit Socialista Català a Mèxic aquell mateix any. L'any 1984, la Fundació Campalans de Barcelona en féu una nova edició, conjuntament amb «Crida a la joventut catalana», del mateix Serra i Moret, i amb el text introductor de Joan Reventós «Manuel Serra i Moret: un laborista a Catalunya». L'any 2008 ha estat

de tota la seva vida. En analitzar el contingut de la conferència, hem de tenir en compte el moment i l'auditori: ha acabat la Segona Guerra Mundial, amb el triomf dels aliats, la qual cosa deixa entreveure les possibilitats de l'esfondrament del règim de Franco i el retorn a Catalunya del públic receptor del missatge, exiliats catalans, vençuts a la guerra civil i enyorats de la seva terra.

L'exposició és pràcticament una lliçó d'història, amb característiques del romanticisme erudit —en centrar el gruix del discurs a l'època medieval— i pedagògiques, com gairebé tota la seva obra. La conferència s'estructura amb l'esquema de naixença de la nació (Guifré el Pilós), l'esplendor (de Jaume I al Mediterrani català), la posta (Compromís de Casp), la nit (els Àustria i Felip V), per tornar a remuntar (Renaixença) i morir (afusellament de Companys). Defineix el concepte de nació com a poble organitzat espiritualment amb objectiu comú i en un marc territorial i, en parlar dels seus protagonistes, critica les classes dominants com a traïdores de Catalunya i exalta les classes populars com a mantenedores de la nació catalana i en particular la seva llengua. Reconeix Aribau i la seva «Oda a la Pàtria» i la «florida literària» als quals «devem una gran part de Catalunya» i, de nou, les classes populars: «Així foren posats els primers carreus de la nacionalitat, no renascuda, sinó simplement renovada. La nacionalitat ens ve de lluny [...] I va ser també la nostra gent humil, la nostra gent econòmicament més desvalguda, la que va sentir primer l'emoció d'aquelles paraules.»⁴¹²

En descriure el moment d'eclosió del qual Serra i Moret és partícip, ret homenatge a dos homes: Francesc Macià, a qui considera el més gran polític que ha tingut Catalunya, i Companys, el president màrtir: «Francesc Macià és qui va assegurar l'Estatut de Catalunya en proclamar la República Catalana. Sense la República Catalana i sense constituir-nos nosaltres en Govern, Catalunya no hauria tingut Estatut, i, si l'hagués tingut, hauria resultat tan magre i tan ridícul que no hauria valgut la pena d'acceptar-lo.»⁴¹³ I afirma que la Història de Catalunya fineix amb l'assassinat de Companys: «La Història de Catalunya acaba, al meu entendre, aquell dia: el dia que Lluís Companys moria. I ara ens cal ressuscitar la nacionalitat catalana amb tots els honors i tota la dignitat del seu poder llibèrrim. És, doncs, per a nosaltres, l'herència.»⁴¹⁴

Serra i Moret parla del demà, d'aquesta herència, encoratjant l'auditori, però sense explicitar quina és la forma pràctica de plasmació del nou projecte que pensa per a Catalunya: «Així, doncs, políticament ambiciosos, hem de vo-

comentada i reproduïda per Pere Anguera en el llibre *L'ahir i el demà de Catalunya i altres reflexions sobre el patriotisme català*, editat per la Generalitat de Catalunya com el volum cinquè dins la col·lecció «Història i pensament».

412. SERRA I MORET, Manuel. *L'ahir i el demà de Catalunya. Crida a la joventut catalana*. Barcelona: Fundació R. Campalans, 1984, p. 15-16.

413. *Ibidem*, p. 17.

414. *Ibidem*, p. 18.

ler una Catalunya el més independent i lliure possible. Socialment, hem de ser igualment ambiciosos, tant si som rics com si som pobres [...] I Catalunya, que, com tots sabeu, és un poble fonamentalment democràtic, resulta extraordinàriament apte per proclamar una justícia social que pugui ser exemple per a tots els altres pobles de la terra. Per tant, nosaltres hem de procurar i voler que Catalunya realitzi, en aquest aspecte social, totes les seves immenses possibilitats.»⁴¹⁵ I torna a donar el protagonisme a les classes populars: «per damunt de tot voldríem els treballadors catalans en el domini de la intel·ligència, en la república de les arts, en un *senyoriu* existencialista que els fes lliures i els fes dignes per tal que fossin ells els que fessin la pàtria.»⁴¹⁶

Al llarg dels dies següents se celebraren nous actes d'homenatge, allunyats de protocols, com un àpat que el diumenge dia 3 li dedicà la Penya Batibull, presidida per Agustí Tafall, on es degustaren botifarra amb rovellons, pollastre rostit i altres plats casolans. També un sopar gairebé íntim on els comensals conversaren amb Serra i Moret sobre les tasques més urgents a emprendre per arribar a assolir la unitat total dels catalans i fer més vives les tasques per l'alliberament de Catalunya. A més del president del Centre Català, Pere Mir, entre els assistents s'hi comptaven nombrosos exiliats, arribats en el vaixell Winnipeg, noliejat el 1939 per Pablo Neruda, aleshores cònsol per a l'emigració espanyola a París.⁴¹⁷

El dia abans de tornar cap a l'Argentina, Serra i Moret fou rebut amb total deferència pel president de la República, Juan Antonio Ríos. Al vespre oferí un banquet de comiat i agraïment per l'acolliment rebut. Hi assistiren els diputats xilens Sebastián Santandreu, novament, i Miguel Garreton; el sotssecretari de comerç, Julio Ruiz; l'escriptor Ricardo Latcham —un dels mantenidors dels Jocs Florals celebrats l'any 1943 a Xile—; l'ambaixador de Guatemala, professor Cienfuegos; el delegat del Govern d'Euskadi, Pedro de Aretxabala, i el diputat gallec Suárez Picallo. El dia 5 sortia en tren, des de l'estació de Mapocho, acomiadat per un nombrós grup d'amics, alguns dels quals l'acompanyaren fins a la frontera als Andes. El dia 9 de juny era de bell nou a Buenos Aires.

415. *Ibidem*, p. 19.

416. *Ibidem*, p. 19.

417. Entre els assistents figuren: Joaquim Sabaté, Josep i Primitiu Salamó, Antoni Pi, Josep Igleis, Ramon de Camino, Enric Casagran, Laureà Gili, Josep Muxí, Xavier Benguerel, Joan Oliver, Josep Millàs, Antoni Blàvia, Mateu Abelló, Salvador Sarrà Serravinyals, Joan García Giró, Josep Gili Gili, Vives Cortada, Josep Bertran, Josep Orriols, Pere Aznar, Joan Gratacós, Enric Porcel, Frederic Margarit, Josep M. Bové, Narcís Tort i Josep Torner.

21. ANYS D'ESPERA I ESPERANÇA (1945-1946)

Un nou cisma en la política catalana es planteja amb la creació de la Junta Española de Liberación (JEL), constituïda al local del Centro Español de Mèxic i basada en un document fidel als principis de la Constitució de 1931 i l'Estatut de 1932 (25-XI-1943). Està integrada pel president de la República, Martínez Barrio, president; Albornoz i Sbert, vocals, i Prieto, secretari. Al Consell Tècnic hi figuren catalans proclius, és clar, a la posició legalista: Josep Andreu, Bosch Gimpera i també Santaló, entre d'altres. Com que no reconeixia explícitament el dret inalienable del poble català a regir els seus destins, diversos diputats de Mèxic criticaren el document.

Amb l'aparició de la JEL, les comunitats catalanes, empeses per la de Mèxic i amb el suport del sector autodeterminista d'ERC, pressionaren el Consell de Londres perquè tornés a l'activitat. Aquest, que també comptava amb el suport, des de l'Interior, del Front Nacional de Catalunya (FNC) de Joan Cornudella i Antoni Andreu, es reuní el 15 de desembre de 1943 i vuit dies més tard informava que tornava a estar actiu. El Consell aniria lligant caps al llarg de 1944 i, després d'intentar infructuosament la incorporació dels dos corrents d'ERC, mitjançant nombroses gestions cablegràfiques, s'amplià amb representants de les Comunitats Catalanes, del moviment de resistència interior, de l'antic Consell designat per Companys i dels partits polítics.⁴¹⁸ Serra i Moret representava el Partit Socialista Català, a proposta del nucli de Mèxic, que ja havia recomanat la seva incorporació l'any 1942.⁴¹⁹

418. El Consell de Londres quedà ampliat de la següent forma: Anglaterra: Carles Pi Sunyer, Josep M. Batista i Roca, Josep Trueta, Ramon Perera, Fermí Vergés; i Comunitats Catalanes: Josep Tomàs i Piera, Josep Carner i Baltasar Samper, Josep Conangla i Fontanilles, Francesc Bergós Ribalta, Antoni Trías Pujol i J. Carner-Ribalta. Membre representant del moviment interior de resistència: Joan Cornudella. Membre procedent del Consell, designat pel president Companys: Santiago Pi Sunyer (Pompeu Fabra i Antoni Rovira eren també considerats per dret propi, però no es pogué sol·licitar la seva adhesió per les dificultats de comunicació amb França). Membres representants dels sectors polítics: Manuel Serra i Moret, Salvador Armendares, Ferran Zulueta, Francesc Paniello, Ramon Peypoch i Joan de Garganta. Vegeu PI SUNYER, Carles. *Op. cit.*, p. 164.

419. Referència en diverses cartes creuades entre M. Serra i Moret a Pere Foix (29-IV, 17-VIII i 28-X-1942) i de Serra a Miquel Ferrer (21-IV-1942) i Eduard Barba (5-IX-1942).

La guerra a Europa començava a entrar en la fase terminal: el 6 de juny de 1944 els aliats desembarquen a Normandia i el dia 25 capitulen les tropes alemanyes que ocupaven París. Amb l'alliberament de França, tornen a reaparèixer a l'escena política Josep Irla, president de la Generalitat, i Josep Tarradellas, secretari d'ERC. El mes d'octubre, Irla adreça el primer comunicat al poble de Catalunya, des de terra lliure de França, on manifesta que, preveient la pròxima restauració de les llibertats a Catalunya i a Espanya, considerava necessària l'activació del Consell Nacional de Catalunya, que l'any 1940 instituï Companys. Però com que d'aquest només en restaven Antoni Rovira i Virgili i Pompeu Fabra, ja que Serra Húnter havia mort, Pous i Pagès havia tornat a Catalunya i Santiago Pi Sunyer residia a Bolívia, decidia ampliar-lo i canviar el nom de l'ens per Consell Assessor de la Presidència. Seria integrat per onze intel·lectuals, encapçalats per Rovira i Virgili, que en el termini d'un any li lliuraren unes ponències elaborades amb la finalitat que un futur Govern de Catalunya disposés d'elements d'anàlisi i pogués actuar fins que es reunís el Parlament.⁴²⁰

Aquest Consell Assessor entraria en conflicte amb la plataforma Solidaritat Catalana, àmplia conjunció que no arribaria a reeixir, organitzada per Tarradellas, i que el 6 de gener de 1945 havia fet públic un manifest unitari «Per la llibertat de Catalunya» que, apel·lant a la responsabilitat de tots els catalans, de dins i de fora, expressava la seva confiança en Josep Irla.⁴²¹

I, a més a més, ambdues iniciatives topaven amb l'existència de l'encara vigent Consell de Londres, amb el qual Tarradellas, per manament d'Irla, negociava en un dur estira-i-arronsa. Davant el garbuix polític, Serra i Moret es veuria obligat a enviar clandestinament una «Salutació als catalans de l'Interior» per donar moral a la resistència: «Potser haureu sentit dir que els catalans exiliats no s'entenen i es barallen i que alguns segueixen la trista trajectòria que va portar-nos al desastre. Reaccioneu, però, contra aquestes noves malastrugues. Són molts els catalans honestos i decidits que treballen generosament per Catalunya. Són molts els qui estan disposats a fer el màxim sacrifici per a redimir-la. I són molts, també, els qui amb el seu treball i la seva honestedat i el seu esforç posen ben alt el nom de Catalunya. La gran majoria dels catalans conscients estan avui aplegats entorn del Consell Nacional que presideix Carles Pi i Sunyer i del qual són vicepresidents l'insigne poeta Josep Carner i el que us

420. Els onze components del Consell Nacional de Catalunya i les matèries sobre les quals elaboraren ponències foren els següents: president, Antoni Rovira i Virgili; ponents: Cultura: Pompeu Fabra; Qüestions estatutàries: Lluís Nicolau d'Olwer; Problemes polítics: Humbert Torres; Governació: Claudi Ametlla; Justícia i qüestions agràries: Ramon Nogués i Biset; Dret civil: Felip Solà i de Cañizares; Economia i finances: Ferran Cuito; Funcionariat: Martí Barrera; Treball: Joan Sauret; i Qüestions municipals: Francesc de Paula Jené.

421. Els signants del Manifest de Solidaritat Catalana foren: Josep Tarradellas (ERC), Felip Solà i de Cañizares (Republicans de la Lliga), Antoni Figueres (Estat Català), Lluís Nicolau d'Olwer (ACR), Àngel Morera (UDC), Josep Rovira (Front de la Llibertat) i Joan Cornudella (Front Nacional de Catalunya).

parla. Les Comunitats Catalanes estan organitzades en totes les nacions d'Amèrica i totes *apoiem* el Consell Nacional. Si bé és veritat que hi ha qui es resigna a ésser seguidor de petites confraries espanyoles disperses i pensa que la màxima aspiració ha d'ésser el restabliment de l'Estatut, el cert és que són ben pocs els catalans que no compreguin que s'estan obrint nous horitzons i que amb la victòria propera de les Nacions Unides, els principis de la Carta de l'Atlàntic tindran aplicació en tots els pobles que demostrin seny, coratge i unitat d'acció per a imposar llur voluntat nacional. Jo desitjo, amics, que coopereu en el que us sigui possible. No deixeu apagar la llàntia de Catalunya que havia devingut tan esplendorosa en els darrers temps. Tots compremem les dificultats que heu de vèncer i els perills que heu d'afrontar. Ens fem càrrec de tot i us estimem molt més pel servei que presteu a la nostra causa eterna. Confiem en vosaltres i sabem que no fallareu. Us preguem, però, que confieu també en nosaltres i penseu que, combinades les forces de dintre i de fora, els combatents subterranis i els que poden combatre a plena llum, amb l'*apoi* dels veritables demòcrates del món i amb la valuosa i decidida cooperació de les altres nacionalitats ibèriques irredentes, no trigarem a arribar al triomf. Tenim grans confiançaes que abans d'acabar-se l'any s'aclariran els horitzons i si per a nosaltres és una il·lusió incontenible poder tornar a trepitjar el sòl patri, estem segurs que per a vosaltres haurà d'ésser un goig poder abraçar els vostres germans allunyats i veure com retorna la llum i la pau a les llars desolades.»⁴²²

Finalment, la dissolució del Consell de Londres es duria a terme amb posterioritat al Congrés d'ERC, celebrat a la primeria de juny a Tolosa de Llenguadoc, i la signatura del pacte que reconeixia, com a punt de partida per a la nova etapa, «la Constitució espanyola de 1931 i els Estatuts de Catalunya i Euskadi, amb les modificacions i ampliacions que siguin convingudes entre les representacions de l'Estat Central i els països autònoms, per tal d'adoptar el règim d'àmplia llibertat que comenci per la convocatòria d'unes eleccions en les quals el nostre poble pugui expressar lliurement la seva voluntat nacional.» Pi Sunyer rebia d'Irla l'encàrrec de formar Govern i el 17 de juny de 1945 el Consell de Londres es reunia per darrera vegada.

Pi Sunyer, en les seves consultes, enviarà a Serra i Moret el següent cablegrama: «*Encargado Presidente Irla constitución Gobierno unidad catalana ruego telegráfeme si aceptaría formar parte significación socialista. Abrazos.*» Serra respondrà tres dies més tard: «*Consideración urgencia unidad y confianza en su buen criterio obligame aceptar. Abrazos.*»⁴²³

422. Salutació de Manuel Serra i Moret als catalans de l'Interior (15-III-1945). Hi ha una nota manuscrita de Serra que diu «Enviat per conducte dels bascos a Catalunya». [BPR-UB].

423. *Telegrama de Carles Pi Sunyer a M. Serra i Moret* (Londres, 26-VI-1945) - [BPR-UB]. Resposta (29-VI-1945). [Arxiu Històric Fundació Carles Pi i Sunyer].

Pi no reeixiria en la formació de Govern i, en explicar la seva percepció d'aquest primer Govern de la Generalitat a l'exili com a inici d'una nova etapa, insistiria en la participació socialista a Miquel Ferrer: «Estic convençut de la necessitat que Catalunya tingui un partit socialista, i d'acord amb aquest sincer convenciment, tant si estic dintre com a fora del Govern, en mi tindreu un amic lleial que, malgrat ésser d'un altre partit, veurà sempre amb simpatia que a Catalunya hi hagi el partit socialista català que el signe del temps i de la deguda ponderació de forces polítiques demanen que hi sigui en el panorama de la política catalana renaixent.»⁴²⁴ En una carta adreçada a Serra es referirà a ell personalment: «I voldria insistir en la necessitat de reforçar la vostra actuació com a partit a França. Això també en part s'aplica personalment a vós. Si poguéssiu venir més a prop! La distància és un handicap tan feixuc! Vaig parlar amb en Perera de totes aquestes qüestions i va dir-me els vostres dubtes, tan naturals i tan justificats. Entrant al Govern —i encara confio que en sortirem—, la cosa seria molt més fàcil; a manca d'això és més que lògic no llançar-se segurament a l'aventura; amb tot, tal com van evolucionant les coses, i sense donar cap pas prematur, crec que fóra bo que comencéssiu a pensar en la possibilitat del retorn a Europa.»⁴²⁵ Serra agrairà les recomanacions de Pi Sunyer i l'informarà que aviat es posarà en camí: «Us estimo les vostres indicacions respecte al Partit Socialista Català i la necessitat de reforçar-lo a França. Naturalment que si jo hagués entrat en el Govern hauria pogut vetllar aquest afer, que mereix especial atenció per dues raons: primera, perquè Catalunya necessita d'un fort partit socialista car hem entrat de ple a l'era socialista i Catalunya no hauria de perdre el seu ritme europeu, i segona, perquè els treballadors catalans, salvant excepcions, no se senten pas comunistes i menys a l'estil rus. Com molt bé dieu, penso en la necessitat de retornar a Europa i els meus amics estan convençuts de l'eficàcia que en aquest aspecte tindria el meu retorn. Àdhuc els del Moviment Socialista Català, ja força estès a França, m'han fet indicacions en aquest sentit i semblen inclinats a acceptar les meves inspiracions. Per altra part, Trueta i Batista i Roca m'havien escrit recentment, demanant-me que anés a Anglaterra per tal de reprendre les meves relacions amb els dirigents laboristes que ara estan en el poder.»⁴²⁶

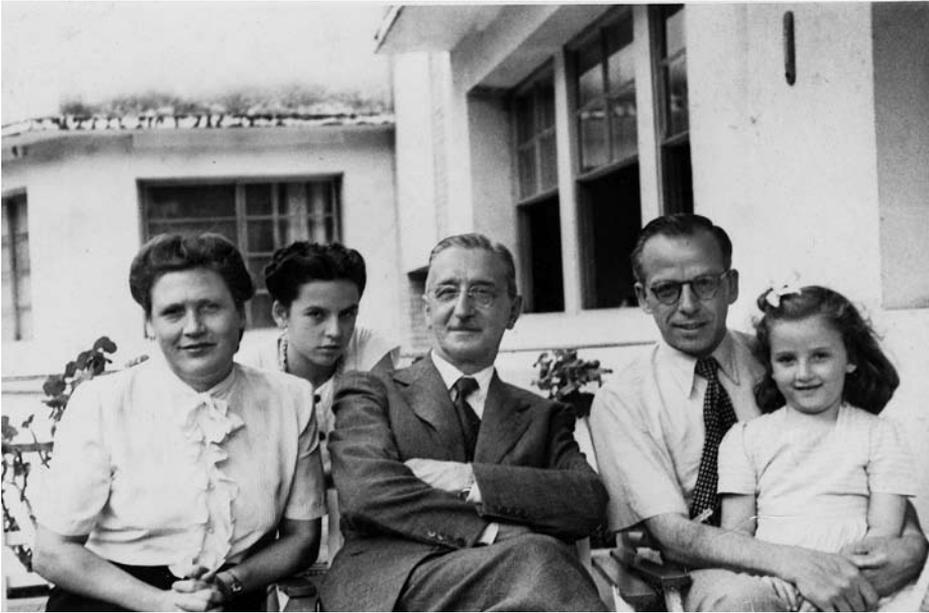
Fracassades les consultes de Pi, seria el mateix Irla qui constituiria el nou Consell el 14 de setembre de 1945 amb Carles Pi Sunyer, Josep Carner, Pompeu Fabra, Rovira i Virgili, Joan Comorera i Josep Xirau. Aquest representava el corrent socialista —recordem que havia estat cofundador de la USC— i no era de la «vintena d'immorals, corromputs per l'emigració, esbandits del PSUC» per Comorera.⁴²⁷

424. *Carta de C. Pi Sunyer a M. Ferrer* (21-IX-1945) [BPR-UB].

425. *Carta de Carles Pi Sunyer a M. Serra i Moret* (30-IX-1945) [BPR-UB].

426. *Carta de M. Serra i Moret a Carles Pi Sunyer* (27-X-1945). [Arxiu Històric Fundació Carles Pi i Sunyer].

427. Quan Carles Pi Sunyer desenvolupava consultes per a la constitució del Govern d'unitat, rebé una resposta de Joan Comorera (PSUC), on manifestava la seva opinió respecte a la representació socialista

Durant l'exili a Perpinyà, Serra i Moret rebia freqüents visites de familiars, amics i simpatitzants del seu ideari. (Fons Ramon Bayés i Turull).

Però Xirau —que renunciaria el mes de desembre— no representava el nou moviment socialista del qual parla Serra en la seva carta. Un nou corrent sorgit de la iniciativa perfilada per Josep Rovira i Canals, que fóra cap de la columna Lenin del POUM al Front d'Aragó, líder aleshores del Front de la Llibertat, quan proposa abandonar la línia revolucionària i refer l'espai del socialisme democràtic català. El contacte amb gent procedent de l'antiga USC (Joan Aleu, Enric Brufau, Ambrosi Carrión), de la Federació Catalana del PSOE (Albert Foraster, Pere Bigatà) i altres a títol individual amb les mateixes aspiracions, comportà la fundació a Tolosa de Llenguadoc el 14 de gener de 1945 del Mo-

que Pi pretenia atorgar a Serra i Moret: «I hem arribat a allò que ens interessa. Aplicant aquesta norma de sever control intern i de manteniment de la puresa ideològica, ètica i combativa del nostre partit, vàrem expulsar abans de sortir de Catalunya, per lladre i desertor, Fronjosà, i, per desertor, Martínez Cuenca. Vàrem expulsar a França, per desertor, Miquel Ferrer, més tard Serra Pàmies, per confident de la policia francesa i nord-americana, i Serra Moret, per traïr les idees bàsiques del nostre partit en les hores en què aquest sofria la més cruel persecució. Tots aquests subjectes —més una vintena d'immorals, corromputs per l'emigració, tots ells esbandits del nostre partit per indignitat i traïcions paleses— s'han ajuntat sense altre aglutinant que l'odi a la classe obrera, a la massa popular de Catalunya representada pel nostre gloriós PSU, i s'han donat un nom. I vós creieu, Pi i Sunyer, que aquesta banda de desclassats són o poden ésser un moviment socialista?» *Carta de Joan Comorera a Carles Pi Sunyer* (21-VIII-1945), publicada a *Catalunya*. [Mèxic] núm. 87 extra (12-IX-1945), p. 1-2.

viment Socialista de Catalunya (MSC), «un organisme, ampli d'estructura i de disciplina, amb la missió de reagrupar les forces obreres, pageses, intel·lectuals i tècniques, que acceptin i tinguin fe en el Socialisme com a forma d'organització econòmica, política i moral de la societat.» L'MSC adoptava el lema de Federació, Democràcia i Socialisme, «sistemes que representen avui, respectivament, la millor expressió de l'exercici dels principis de llibertat, en les formes de convivència entre els homes i entre els pobles, en l'aplicació dels drets d'autodeterminació de l'individu i en l'organització més justa i humana de les relacions polítiques i econòmiques entre els homes.»⁴²⁸ Les moltes coincidències d'objectius i de plantejaments entre l'MSC i el PSC feren que a partir de juny s'iniciés un procés d'agrupament que culminaria el 6 d'octubre de 1945 amb l'adhesió del PSC, convençut «de la necessitat urgent de sumar voluntats, dintre i fora de Catalunya, per tal d'anar a la creació d'un vigorós moviment socialista, autènticament català, coordinant les activitats disperses per aconseguir una major eficàcia i preparar les condicions per a poder constituir el gran partit de la classe obrera catalana».⁴²⁹ Deu dies més tard, *Endavant*, portaveu de l'MSC, publicava en portada el primer article de Serra i Moret.⁴³⁰ L'MSC a l'Interior es constituïa el 8 de desembre i el mes següent naixia a Mèxic l'MSC a Amèrica i a Anglaterra.⁴³¹

Reclamat insistentment des d'Europa i amb una llibertat de moviments minvada en un país que està vivint el preludi del peronisme i on és considerat *rojo comunista*,⁴³² Serra dona per acabada la seva missió a Amèrica: «Si no fos perquè la situació d'aquest país és molt delicada i hi ha una atmosfera de catàstrofe que ha arribat a preocupar-me, jo ja estaria en camí. L'haver de deixar ací la meva muller i cunyada —que depèn exclusivament de mi— em reté fins que hagin passat les eleccions i s'hagi esclarit la situació.»⁴³³ A les eleccions presidencials, Juan Domingo Perón obtindria 304 electors davant 68 (24-II-1946).

428. «Acta de constitució del Moviment Socialista de Catalunya» (Toulouse, 14-I-1945), dins *El Moviment Socialista de Catalunya Consells de Coordinació (1945-1965)*. Barcelona: Fundació Rafael Campalans, 1993.

429. «Lletra del secretariat del Moviment Socialista de Catalunya» (8-VI-1945). «Resposta del Consell Central del Partit Socialista Català» (Mèxic, 19-VII-1945). *Nova Era*. [Mèxic], núm. 7 (VIII-IX 1945), p. 3-4. Partit Socialista Català: Informe del Consell Executiu (6-X-1945).

430. SERRA I MORET, Manuel. «Catalunya socialista». *Endavant*. [Perpinyà], núm. 14 (15-X-1945), p. 1-2.

431. El Comitè organitzador del Moviment Socialista a la Gran Bretanya estava integrat per J. Ametller, E. Galera, M. Ortí, Ramon Perera, J. Roig, Pilar Senén, J. Vilanova i P.M. Voltó. El document de constitució del MSC a Amèrica el signaren a Mèxic el 22-I-1946: Miquel Ferrer, Àngel Estivill i Jaume Camps pel Partit Socialista Català; Joan Vila, Joan Carreres i Jaume Ros, pel Grup majoritari del POUM; Francesc Duran i Rossell, Francesc Graells i Francesc Otero Sastre, pel Grup «Trellall» i Salvador Vidal Rosell, Josep Vila Cuenca i Pedro Mendoza Tirado per la Federació Catalana del PSOE. *Endavant*. [Perpinyà], núm. 21 (9-III-1946), p. 2-3.

432. *El Federal* [Buenos Aires], (26-X-1944) cita en l'article «Un nuevo brote de agitación comunista. Los rojos españoles activan su campaña entre nosotros»: «Dr. Serra Moret, que según parece fue miembro del consejo de la Generalidad de Cataluña, una de las republiquetas constituidas por los rojos en la madre patria.»

433. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (3-I-1946). [ANC].

L'1 d'abril seria aclamat pels carrers de Buenos Aires i es produirien atemptats contra centres socialistes i jueus. No calia esperar més...

El 6 de desembre de 1945 naixia a Barcelona el Consell Nacional de la Democràcia Catalana (CNDC), conegut popularment per Comitè Pous i Pagès, cognoms del seu fundador i president, que agrupava pràcticament tots els partits polítics, entre ells l'MSC, a excepció del PSUC.⁴³⁴ A les seves bases es reconeixia la Generalitat com a institució i el seu president, es defensava la legalitat derivada de la República i l'Estatut com a transició cap a una tercera república federal, i es proposava una política social i econòmica progressista. Però no reconeixia funcions executives del Consell de la Generalitat ni l'autoritat d'Irla a l'Interior, vetava el seu retorn a Catalunya com a Govern i dissolia el Parlament de l'any 1932.⁴³⁵ Això significava novament fer foc nou, però a partir de la iniciativa de la resistència interior. A més el CNDC tenia contactes amb l'Alianza Nacional de Fuerzas Democráticas (ANFD), agrupació dels opositors antifranquistes que actuava a Espanya en la clandestinitat per republicans, socialistes i les sindicals CNT i UGT, i a la qual s'adheriria el Partit Comunista.

Serra i Moret escriurà a Irla per manifestar-li el seu acatament al Govern i la seva congratulació per la incorporació de Josep Xirau per la seva significació socialista. Però, al mateix temps, iniciarà un intens carteiig amb el president i amb Rovira i Virgili sobre el Parlament, la seva vigència i reinstauració, les incompatibilitats dels càrrecs d'ambdós per ser al mateix temps membres de l'executiu i la responsabilitat que corresponia al mateix Serra pel fet de ser el vicepresident segon.⁴³⁶ I és que Serra no es refiava d'un Govern sense cap control democràtic: «Sortosament, com heu pogut veure, jo no he entrat a formar part del Govern de Catalunya. No és pas que jo m'hagi de reservar com unes postres delicades, sinó que, com molt bé dieu, aquest Govern ha estat i és una creació de l'eminència gris de l'Esquerra [Tarradellas], la crisi de la qual no crec que es faci esperar, car el fracàs del Govern i de la mateixa Esquerra s'està fent més palès cada dia. He pensat, com vós, que fora del Govern pot fer-se feina més efectiva, sobretot quan el Govern és una reunió de fantasmes amb un viu que s'aprofita i que se serveix del Govern per a les seves males arts.»⁴³⁷

434. Consell Nacional de la Democràcia Catalana: Plataforma de partits polítics catalans fundada a Barcelona el 6 de desembre del 1945 que coordinà de Josep Pous i Pagès, en tornar de l'exili, i que es desintegraria a la mort d'aquest el 1952. Agrupava Esquerra Republicana de Catalunya, Acció Catalana Republicana, Unió Democràtica de Catalunya, Unió Catalanista, Estat Català, Front Nacional de Catalunya, Unió de Rabassaires, Moviment Socialista de Catalunya, Front de la Llibertat, Partit Republicà d'Esquerra, Front Universitari de Catalunya i grups de la CNT i de la UGT.

435. «Bases de constitució del Consell Nacional de la Democràcia Catalana». *Nova Era*. [Mèxic] núm. 8 (XII 1945), p. 2. *Endavant*. [Perpinyà] núm. 18 (31-XII-1945), p. 1.

436. *Cartes creuades per M. Serra i Moret amb Josep Irla* (16-X-1945 i 14-II-1946 -10 i 21-XII-1945) [AMTM]. *Cartes creuades per M. Serra i Moret amb Antoni Rovira i Virgili* (3-XII-1945 i 14-III-1946 - 27-XII-1945, 8-III i 1-IV-1946) [BPR-UB].

437. *Carta de M. Serra i Moret a Eduard Barba* (7-VI-1946) - [AHCB].

La crisi vaticinada per Serra i Moret no es precipitaria, però Irla pensaria en el reforç i l'ampliació del Consell, per a la qual cosa demana opinió a Serra, que li exposa com a essencial assegurar la representació del CNDC en el Consell, com a aglutinant de la resistència; del MSC, com a representació del socialisme democràtic, i, de forma consultiva, no executiva, la presència d'homes honestos, autèntics i capaços dintre el moviment obrer per assegurar-se la seva cooperació. També creu útil la representació, el més lleu possible, de catòlics de tendències liberals amb una executòria catalanista neta, democràtica i decididament antifranquista i dels diversos grups d'Estat Català. El 12 de juliol, Irla li envia un cablegrama: «Prego telegrafieu urgentment si en cas ampliar jo Govern amb personalitats assenyalades i necessitar vostra col·laboració podria comptar amb ella. Stop. Demano absoluta reserva. Salutacions.» Serra respon el mateix dia: «*Difícil contestar sin elementos bastantes juicio. Como prueba confianza personal y en méritos urgencia, entrégome a su sabia discreción*», i tornarà a recomanar-li per carta la coordinació de l'acció del Govern amb les forces solvents de la resistència interior de Catalunya.⁴³⁸ El dia 20, Josep Irla ampliava el Consell amb Manuel Serra i Moret, Pau Padró (Unió de Rabassaires) i Francesc Paniello (Estat Català). Aquest no acceptà la designació, adduint compromisos professionals i raons econòmiques. En el seu primer missatge, el nou Govern afermava el caràcter d'unitat catalana, la seva lleialtat a la República, el dret de Catalunya de regir-se segons la seva voluntat democràtica, la solidaritat amb els pobles d'Euskadi i Galícia, i la finalitat de treballar resoltament per a contribuir a enderrocar el règim actual d'Espanya i intensificar cada vegada més, estimulants-la i coordinants-la, l'acció dels qui a casa nostra oposen una ferma resistència al règim franquista.⁴³⁹ Serra agrairia el seu nomenament, al mateix temps que informava de la seva incorporació al més aviat possible.⁴⁴⁰

Joan Aleu i Josep Coll, del MSC, enviaren el 27 de juliol de 1946 a Serra i Moret el següent telegrama: «*Tarradellas comunica Gobierno Generalidad ampliado con usted doctor Paniello y Padró. Afirma todos aceptado. Propone cambio política Movimiento Socialista sobre base disolución Consell Nacional Interior. Por esta razón dice integra usted Gobierno. Ningún motivo circunstancias políticas obligan apresurarse. Interesaría usted no tomara decisión hasta llegar a Francia. Comunique telegráficamente actitud definitiva sea cual sea para situar posición política Movimiento Socialista. Según noticias doctor Paniello no ha aceptado. Propósito nuestro condicionar solución sobre acuerdo política seguir Interior Cataluña. Aleu Coll*». El mateix dia, Serra i Moret els contestà també via telegràfica: «*Colaboración personal obligada Presidente Irla absolutamente sin compromiso modificación política Movimiento. Ruego*

438. *Carta de Josep Irla a M. Serra i Moret* (31-I-1946) i *resposta* (14-II-1946). [AMTM]. *Cablegrams i carta de M. Serra i Moret* (15-VII-1946), [BPR-UB].

439. Document: «Constitució del nou Govern de la Generalitat de Catalunya» (24-VII-1946). [AMTM].

440. *Carta de M. Serra i Moret a Josep Irla* (26-VII-1946). [BPR-UB].

no tomar decisiones sin consulta previa o esperar mi llegada. Escribo. Abrazos. Serramoret.»

Confiarà les seves inquietuds al seu amic Josep Trueta: «Quan vaig saber el meu nomenament vaig telegrafiar als amics socialistes de Perpinyà, que estan representants al Consell de la Democràcia, dient-los-hi que la meva incorporació al Govern no modificava en absolut la meva posició ni el meu criteri ni implicava la modificació de la nostra política. Sé que el meu nomenament no és un ‘truco’ de la coalició Tarradellas-Comorera, sinó tot el contrari: més ben dit, pels antecedents que tinc, crec que podem formar majoria per a orientar la política catalana d’acord amb les nostres aspiracions. Jo no estic lligat a res i en qualsevol moment puc abandonar el Govern sense contradir compromisos. Si hi vaig, hi vaig a fer la feina que a mi em sembla que s’ha de fer, la qual és molt complexa i abasta un programa molt extens. Espero que aquest viatge meu em col·loqui encara en una posició de major independència i em doni el recolzament ‘total’ de les Comunitats d’Amèrica. Vet ací, doncs, perquè, malgrat haver demostrat a Irla la meva poca inclinació a formar en el seu Govern, no li he negat la col·laboració —la qual no ha estat en cap forma condicionada— mantenint la meva llibertat d’iniciativa i d’acció per a decidir sempre que tingui els necessaris elements de judici i pugui creure en les possibilitats d’encert [...] Vull tenir tota la informació possible, no solament de les nostres coses, sinó de les internacionals, per tal d’orientar-me bé i poder servir els meus propòsits. Vaig a dedicar-me íntegrament a servir la política catalana de recobrment de la Pàtria i crec que tinc prou seguiment i he ajuntat prou voluntats per a poder dir que no sóc un aventurer solitari ni un subjecte que va a cercar guanys. Personalment, una vegada més, vaig literalment a pèrdues. En l’ordre patriòtic crec que la meva estela no és pas negativa i tinc l’encoratjament de molts amics. Penso, doncs, que la meva posició és ferma i que puc fer-me respectar. El meu encert i la meva conducta espero que faran la resta. Si no tingués confiança en l’esdevenidor restaria ací fent llibres i escrivint articles ara que el meu nom ja s’ha guanyat algun crèdit. Us prego, doncs, a vós, a Batista i Roca i als amics d’Anglaterra, que m’obriu també un petit crèdit i tingueu una mica de confiança en mi. Sóc fal·lible, com tothom, però no serà pas per culpa d’avantatges personals, per debilitat de caràcter o per fadiga, si jo arribés a fallar [...] Em fa il·lusió reveure-us i treballar prop vostre en una empresa tan dura però tan atraient com la recuperació de la Pàtria alliberada. Tinc la pena de deixar la meva esposa, sacrificada i malalta, però confio que podrà venir a Europa per la pròxima primavera i lliurar-me aleshores de l’angúnia que això em representa. Espero que no em mancarà la vostra confiança i el vostre bon consell i espero, amic Trueta, que aquest ja llarg exili tindrà la compensació del retorn, amb el front alt, amb les mans netes i la consciència tranquil·la.»⁴⁴¹

441. *Carta de M. Serra i Moret a Josep Trueta* (6-VIII-1946). [BC].

Els anys 1945 i 1946 foren anys d'espera i esperança per a les aspiracions dels antifeixistes catalans i espanyols: el 25 d'abril de 1945 a San Francisco se celebrà la primera conferència de les Nacions Unides i el 26 de juny se signà la Carta fundacional de l'organisme internacional, un fòrum on per unanimitat es condemnaria el règim franquista i se'l rebutjaria com a membre de l'ONU per unanimitat. Aquesta condemna es ratificaria dos mesos després a la Conferència de Potsdam per Churchill, Truman i Stalin (17-VII-1945), i més formalment per l'Assemblea General de l'ONU (9-II-1946), i la Nota Tripartida de Gran Bretanya, els EUA i França (4-III-1946), però el seu derrocament es consideraria un tema intern dels espanyols, en una continuïtat de les decisions del Comitè de No-intervenció durant la guerra civil. Quant a les institucions republicanes, el 10 de gener de 1945 se celebrava la primera reunió de les Corts a Mèxic i el mes de setembre, amb Martínez Barrio com a president de la República i Negrín dimitit com a cap del Govern, José Giral constituí un nou Gabinet a l'exili que suposà la desaparició de la JEL.⁴⁴²

442. El primer Govern Giral (18-IX-1945) estava constituït pels següent ministeris i titulars: Presidencia: José Giral Pereira (IR); Estado: Fernando de los Ríos Urruti (PSOE); Justicia: Álvaro de Albornoz y Liminiana (IR); Defensa: General Juan Hernández Sarabia; Hacienda: Augusto Barcia Trelles (IR); Gobernación: Manuel Torres Campaña (IR); Instrucción Pública: Miguel Santaló Parvorell (ER); Obras Públicas: Horacio Martínez Prieto (CNT); Agricultura: José Expósito Leiva (CNT); Navegación, Industria y Comercio: Manuel Irujo y Ollo (PNV); Emigración: Trifón Gómez San José (UGT); Sin Cartera: Angel Ossorio y Gallardo i Lluís Nicolau D'Olwer (ACR). El mes de març de 1947 el Govern es remodelà i Enrique de Francisco Jiménez (PSOE) ocupà la cartera d'Economia i entraren Santiago Carrillo Solares (PCE), Alfonso Rodríguez Castelao i Rafael Sánchez Guerra, com a ministres sense cartera, en comptes de Nicolau d'Olwer, nomenat ambaixador de la República a Mèxic.

22. VOL SOBRE AMÈRICA. DESTÍ: ASSEMBLEA GENERAL DE L'ONU

Serra i Moret disposava de passaport diplomàtic expedit a Mèxic pel ministre d'Estat de la República Espanyola. Després d'innombrables gestions aconseguí obtenir els papers pel trànsit als EUA i l'entrada a Gran Bretanya, mitjançant la intervenció del Dr. Trueta davant els anglesos Briberg i James Chuter Ede, ministre de treball britànic.⁴⁴³ El permís de residència a França l'obtingué gràcies a les gestions personals de Josep Irla davant els ministeris d'Afers Estrangers i d'Interior, amb una rocambolesca pèrdua del dossier que Serra maliciosament atribuï a «la coalició Comorera-Tarradellas, la qual tem la meua presència a França i ha fet mans i mànigues per a impedir-ho.»⁴⁴⁴ La qüestió del finançament del viatge la resolgué amb les aportacions econòmiques de «dos catalans d'ací, sense condicions de cap mena»,⁴⁴⁵ el principal problema fou establir el programa d'enllaços dels vols amb la Pan American Grace Airways (PANAGRA), ja que les seves línies eren deficientes i estaven congestionades. Finalment el dia 14 d'agost és el fixat per a la partença cap a Europa amb el següent itinerari: Xile, Perú, Colòmbia, Veneçuela, Panamà, Mèxic, Cuba, EUA, Anglaterra i França. Serra vol arrodonir i articular en aquests països la feina que ell impulsà des de la Comunitat Catalana a l'Argentina, recollir el pensament dels catalans dispersos i, davant la imminent Assemblea de l'ONU, intentar captar les cancelleries d'aquests estats vers la condemna del franquisme.

443. Pasaporte Diplomático República Española. Núm. 142, expedit pel presidente de la República Española, i en nom seu el ministro de Estado «concede Pasaporte al Excmo. Sr. Don Manuel Serra Moret, Presidente del Parlamento de Cataluña para Europa, América y África» (México 23-I-1946). «Affidavit» al passaport de l'ambaixada dels EUA en Buenos Aires (7-V-1946). Autorització American Embassy Buenos Aires (Argentina) To France via Miami on or about Septiembre 24, 1946 (28-VI-1946).

British Passport Control-Buenos Aires. Visa for: United Kingdom. Valid for three months (2-VIII-46). [BPR-UB].

444. *Carta de M. Serra i Moret al Dr. Josep Trueta* (7-VI-1946). [BC]. El mateix dia 7-VI-1946 Serra i Moret rebé un cablegrama en què era informat que el visat estava concedit i comunicat al cònsol francès a Buenos Aires. Sobre el dossier per obtenir el visat: Diverses cartes creuades entre Josep Irla i M. Serra i Moret, [BPR-UB].

445. *Carta de M. Serra i Moret al Dr. Josep Trueta* (6-VIII-1946). [BC].

El diumenge dia 21 de juliol el Casal de Catalunya de Buenos Aires homenatja Serra i Moret amb un dinar en honor seu. Uns dos-cents cinquanta comensals s'aplegaren, entre ells els representants dels governs d'Euskadi i de Galícia, del Govern republicà a l'exili, del Centro Republicano Español i de gairebé totes les entitats i la premsa catalanes i d'altres ciutats argentines. A més s'hi feren constar nombroses adhesions de persones i entitats que havien excusat la seva absència a l'acte.

El president del Casal, Artur Meyer, ressaltà en un discurs les qualitats de Serra i les simpaties que havia conquerit per la seva activitat i el seu caràcter afable. També dedicà unes paraules d'estima a Sara Llorens, que per motius de salut no havia pogut assistir a l'acte. Intervingueren amb parlaments: el dibuixant i pintor Andreu Dameson, en nom dels catalans exiliats; Víctor Ruiz Añibarro, en representació de Ramón María Aldasoro i els bascos; el Dr. Blasco Garzón, pel Centro Republicano Español, i Alfonso R. Castelao, ministre gallec en el Govern de la República. L'actor Ramon Ribera llegí unes paraules d'agraïment, escrites per Sara Llorens; Enric Martí i Muntaner recità uns versos dedicats a Serra, i Lluís Ros i Segura llegí uns humorístics i patriòtics rodolins també dedicats a l'homenatjat. Aquest cloqué l'acte amb un discurs vibrant de patriotisme, en acabar el qual tota la concurrència dempeus entonà «Els Segadors».⁴⁴⁶

La primera setmana d'agost s'acomiada dels exiliats catalans i espanyols adscrits als diversos centres de Montevideo, i continua el seguit d'homenatges a l'Argentina: dinar a la Comunitat Catalana, vi d'honor del Centro Republicano Español, banquet del Centre Balear, i comiats dels socialistes catalans a l'Instituto de Estudios Económicos, a l'Asociación de Corredores de Seguros i al Montepío de Montserrat.

El dia 14 d'agost de 1946 iniciava el seu periple des de l'aeroport de Morón. En l'escala a Córdoba, malgrat les sis hores de retard que portava el vol, una vintena de catalans l'esperaven a l'aeròdrom per saludar-lo i fou entrevistat per la premsa local. Una cinquantena de catalans li testimoniaren llur simpatia a l'aeroport de Mendoza en la següent escala abans de creuar els Andes.⁴⁴⁷

A Santiago de Xile hi romandrà del 14 al 21 d'agost. Assisteix a la inauguració de l'Estadi Català, edificat per expatriats catalans; presideix amb Marga-

446. Vegeu: «Homenatge i Comiat a Serra i Moret», *Catalunya*. [Buenos Aires] núm. 188 (VII-1946), p. 21. MAS I PERERA, Pere. «Serra i Moret se'n va», *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 360 (VII-1946), p. 5855. «Serra-Moret homenatjat», *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 361 (VIII-1946), p. 5873. Foto del comiat a p. 5883.

447. Vegeu SERRA I MORET, Manuel. «Vol sobre Amèrica (I i II)». *Catalunya*. [Buenos Aires] núm. 192 i 193 (XI i XII-1946), p. 7-8 i 27-28. «Manuel Serra i Moret hoste de Mèxic», *El Poble Català*. [Mèxic] núm. 34 (VIII-IX-1946). «M. Serra i Moret per terres d'Amèrica», *Catalunya*. [Buenos Aires] núm. 191 (X-1946), p. 23. «El company Serra i Moret és acomiadat triomfalment pels catalans d'Amèrica», *Endavant*. [Perpinyà] núm. 27 (28-IX-1946). «L'estada del company M. Serra i Moret a Mèxic», *Endavant*. [Perpinyà] núm. 28 (28-XI-1946), p. 3-4.

rida Xirgu i l'expresident del Congrés xilè, Sebastián Santandreu, l'Àpat de la Dona Catalana al Casal Català, i s'entrevista amb diversos ministres, però el fet de trobar-se Xile en plena campanya electoral per a la Presidència de la República li impedí veure's amb tots els polítics de primera línia que havia previst. Abans de marxar, els militants d'ERC li tributaren un comiat oficial i un altre els intel·lectuals catalans de Xile.

El dia 21 l'esperen a l'aeroport de Limatambo a Lima representants bascos, catalans, gallecs i espanyols. És rebut al Parlament pels presidents de la Cambra de Diputats i del Senat, Gálvez Barrenechea, a l'ensens vicepresident de la República. Aquest havia estat cònsol a Barcelona i, com a amic que fou de Rusiñol, Guimerà i Pompeu Gener, un gran coneixedor de la literatura catalana que el sorprengué recitant de memòria «La vaca cega» de Maragall. Manté una entrevista amb el senador Ulloa, representant del Perú a les Nacions Unides. És convidat a dinar a casa del regidor Genit de l'Ajuntament de Lima. Visita l'insigne escultor castellà exiliat, Victorio Macho. La Universitat de San Marcos, a través del seu rector, l'escriptor Luis Alberto Sánchez, li oferí la seva aula magna per fer una dissertació el dia 26 sobre «*Planificación económica y libertad democrática*» i el proposaren per a la concessió del doctorat *honoris causa*. El mateix dia dinà amb l'ambaixador de Mèxic a Lima.

El dia 28 aterra a Bogotà, on és rebut pel doctor Antoni Trias, president de la Comunitat Catalana a Colòmbia, i Josep Cuatrecasas, Josep Maria Espanya, Francesc de S. Aguiló, Nogués i molts altres exiliats. Rep la visita de Lluís de Zulueta, exministre del Govern Azaña, i José Prat García, que fou sotssecretari de presidència del Govern Negrín i amb el temps esdevindria president del sector històric del PSOE. Conferència sobre finances a la Facultat d'Economia i en una altra ponència a l'aula magna de la Universitat. Visita l'expresident de la República, Eduardo Santos. La darrera nit els catalans li ofereixen un banquet de comiat, on Serra féu un discurs sobre «Política nacional catalana».

El dia 31 vola a Caracas. A l'aeroport de La Guayra l'esperen l'ambaixador de la República espanyola, Martínez Pedroso, i els catalans Simó Piera, Farrerons i Josep Maria Vilarrúbia, exsecretari de Serra i Moret. Al Palau de Miraflores és rebut pel president Rómulo Betancourt i dos dels seus ministres. A l'Hotel Majestic els ambaixadors li ofereixen un vi d'honor. Acompanyat a tots els actes públics pel doctor August Pi Sunyer, que el presenta com l'«*intelectual cosmopolita y enciclopédico, orgullo y esperanza de Cataluña y de España*», pronuncia conferències a la vella Universitat, al Centre Català, al Teatro Nacional sobre «*Cataluña y la República Española*», al Centre Basc, on, presentat en eusquera per Olabarrieta, parla de «*Objetivo y finalidades de Galeuzca*», i a la Casa de España, on disserta sobre «*La confederación ibérica*». Dina a casa del doctor Gómez Malaret, president de l'Estat de Sucre i metge prestigiós que havia estudiat de jove a Barcelona. Els reporters de totes les tendències l'entrevisten, fins i tot el del diari de la Cúria arxidiocesana. Finalitza l'estada

Arribada de Manuel Serra i Moret a Mèxic el 10 de setembre del 1946.
D'esquerra a dreta: Pere Foix, Joan Blanc i Cervera, Francesc Duran i Rossell, Miquel Ferrer, Claudi Esteva i Fabregat, Serra i Moret, Manuel Alcàntara i Gusart, Antoni Maria Sbert i altres. (*España Nueva*, 14-9-1946).

amb un banquet al Centre Català i un altre de comiat dels socialistes catalans. El dia 9 de setembre, a Barranquilla, es retroba amb el doctor Joan Solé Pla, convertit en gran botànic i conseller d'algunes tribus aborígenes, amb el poeta Ramon Vinyes i amb Rabat, exbatlle de Mataró.

El dia 10 sojorna a Panamá i l'endemà arriba a Mèxic, després de fer escales tècniques a Managua, San Salvador i Guatemala.⁴⁴⁸ Començava l'etapa culminant del seu periple per terres americanes en l'afany de conciliar la disparitat de criteris dels exiliats catalans respecte al futur de Catalunya i d'Espanya, alguns antagonics com hem vist en capítols anteriors. A l'aeroport l'esperen el representant i el secretari de l'ambaixada espanyola, Adolfo Álvarez Buylla i José María Argüelles, i molts amics, viva mostra de les diferents tendències d'opinió que comentem: els diputats catalans d'ERC, Salvador Armendares i Joan Barlart, i el socialista Joan Fronjosà; Manuel Alcàntara (Comunitat Catalana de Mèxic), Ramon Peypoch (ACR), Avelí Artís-Gener, J. Roure-Torent, Àngel Es-

448. «El Sr. Don Manuel Serra i Moret llegó a México donde sustentará dos conferencias», *España Nueva*. [Mèxic], núm. 43 (14-IX-1946), p. 11.

Conferència de premsa celebrada el 17 de setembre de 1946 a l'Hotel Guardiola de Mèxic D. F. Dret a l'esquerra, Pere Foix, amic i biògraf de Serra i Moret. (Col·lecció particular).

tivill i Pere Foix (PSC-MSC), Antoni M. Sbert (ERC «legalista» i director del setmanari *España Nueva*, vinculat al Govern republicà a l'exili), Miquel Ferrer (PSC i secretari de la UGT catalana) i Salvador Vidal Rosell (exconseller de la Generalitat l'any 1931, com Serra i Moret, i ara secretari de la UGT española), a més d'una nodrida representació de la Junta Directiva de l'Orfeó Català i de la Comunitat Catalana de Mèxic. Dues emissores, Ràdio XEW i Radio Nacional de Mèxic, en l'emissió de la «*Agrupación de periodistas españoles emigrados*», anunciaren l'arribada de Serra, a través de les al·locucions d'Artur Perucho i Otto Mayer-Serra. Aquell mateix dia assisteix als actes de commemoració de la Diada, organitzats per l'Orfeó.

El divendres 13 fou rebut pel ministre mexicà de Relacions Exteriors, Francisco Castillo Nájera. Visità la redacció de l'òrgan del Govern, el diari *El Nacional*, on fou atès pel seu director, llicenciat Raúl Noriega; el redactor en cap, José de Jesús Ibarra, que lluità al costat de Madero contra la dictadura de Porfirio Díaz, i l'editorialista, l'escriptor Humberto Tejera. D'aquesta relació sortirà la col·laboració de Serra amb el rotatiu, fins al nomenament de Noriega com a ministre plenipotenciari de Mèxic a l'ONU i la seva substitució per Fer-

nando Benítez, anticatalà i de tendència comunista. També Avelí Artís, el qual, sense conèixer-lo personalment, li dedicà grans elogis per la seva trajectòria patriòtica,⁴⁴⁹ li obrirà les planes de *La Nostra Revista*, i el seu fill, «Tísner», les de la seva continuadora *La Nova Revista*, que inclouran articles de Serra fins a l'extinció de les publicacions.

Diumenge 16, festa nacional de Mèxic, acudeix amb una representació catalana a dipositar una corona de flors al monument a la Independència i dirigeix unes paraules d'exaltació per a la nacionalitat mexicana. Al migdia una caravana d'automòbils l'acompanya a les Piràmides de Teotihuacán, on li ofereixen un banquet. El dia 17 pronuncia una conferència sobre «Perspectives nacionals i socials a Catalunya», organitzada pel Moviment Socialista de Catalunya a la seu de l'Orfeó Català de Mèxic, que congregà un nombrós públic, com mai s'havia vist, segons les cròniques.

El mateix dia fa una roda de premsa a l'Hotel Guardiola, on s'hostatjava, amb els redactors dels diaris de la capital mexicana i corresponents d'agències internacionals. Tots ells destacaren les principals intervencions de Serra i Moret. Exposa la seva idea d'Unió Llatina entre els països d'Amèrica Llatina, Espanya, França, Itàlia i Portugal com a nucli de nacions que seria eix de cultura i els sostrauria del perill que els seus territoris es convertissin en camp de batalla entre dos imperialismes contraposats i hegemònics. Sobre el restabliment de la República creu que si al poble li oferissin garanties per expressar-se ho farien en aquest sentit, perquè el desastre econòmic, que preveu que arribarà a la bancarrota, ha accentuat el malestar contra el règim dictatorial. I jutja que el préstec de l'Argentina al Govern feixista no pot resoldre la seva crisi perquè, malgrat tenir al seu favor unes bones collites, per si soles no eren prou. Respecte a l'existència d'un Govern pont a Espanya comentà que no existia i que l'únic perill fóra que a l'Interior es trobés gent que donés suport a un Govern, amb el vistiplau d'Anglaterra, i amb el suport dels militars descontents amb Franco. Comentà que el Govern Giral havia de continuar i que s'havia de fer un plebiscit, perfectament garantit, a l'Interior d'Espanya. Expressà la seva confiança en el fet que les repúbliques hispanoamericanes adoptarien mesures decisives contra Franco si el problema espanyol es plantejava amb fermesa a l'ONU. Argumentà que Itàlia no havia trencat amb Franco perquè el poder havia quedat en mans dels catòlics que aixoplugaven els feixistes que s'havien salvat. I finalitzà criticant l'actuació dels països democràtics en comparar la situació actual amb la dels anys de la guerra mundial, en què la conducta d'omissió d'una part de les nacions democràtiques, que després hagueren de lluitar contra els totalitaris, permeté el triomf franquista, conclouent que Gran Bretanya i els EUA havien de reflexionar per la decepció del poble espanyol, que confiava en els principis

449. ARTÍS, AVELÍ. «Salutació a Manuel Serra i Moret». *La Nostra Revista*. [Mèxic], núm. 9 (15-IX-1946), p. 321-323.

democràtics proclamats per ells. El diari més crític amb les paraules de Serra fou *Novedades*, que titulà l'entrevista «*Político catalán que repite el disco de que Franco está por caer.*»⁴⁵⁰

L'endemà, organitzada pel Instituto Europeo Mexicano de Cultura i la Oficina de Cooperación Intelectual de la Secretaría de Educación Política, disserta a la Sala de Conferencias del Palacio de Bellas Artes sobre «*Las doctrinas económicas a través de la Historia*», acte que havia de presidir l'eminent jurista, historiador i candidat al Premi Nobel de la Pau l'any 1933, Rafael Altamira Crevea, alacantí exiliat a Mèxic, president de l'entitat organitzadora, però estava malalt. Hi assisteixen, entre d'altres, Lluís Nicolau d'Olwer, Bosch Gimpera i Indalecio Prieto.

El dia 20, sota l'organització de la Universidad Nacional Autónoma de México i la Comunitat Catalana de Mèxic, pronuncia a l'aula magna de l'Escola Nacional d'Economia «*Reconstrucción económica de los pueblos hispánicos*», conferència presidida de nou per l'ambaixador espanyol, el de Veneçuela i el president de la Comunitat Catalana, Salvador Armendares. A l'hotel rebé en visita de cortesia Gustavo Espinosa, secretari de l'expresident de Mèxic, Lázaro Cárdenas, que el convidà a dinar al Restaurant Sans-Souci.

Al llarg de la seva estada, assisteix a unes ponències del pintor Diego Rivera, marit de Frida Kahlo, sobre la cultura mexicana i celebra diverses entrevistes, entre les quals destaquen la que mantingué amb el secretari de Relacions i Educació Pública de Mèxic, amb els representants del MSC, amb la Comunitat Catalana, amb els diputats al Parlament de Catalunya residents a Mèxic i amb nombroses personalitats catalanes exiliades al país, entre ells el doctor Paniello, que li justificà amb raons d'ordre personal el refús al càrrec de conseller del Govern Irla i, en el terreny anecdòtic, en la seva qualitat d'oftalmòleg, estengué una recepta òptica per graduar la vista de Serra.⁴⁵¹

El dia 21, un sopar d'honor organitzat per l'Orfeó Català, Comunitat Catalana i les seccions a Mèxic d'ERC, Acció Catalana, Estat Català i MSC, a la terrassa del Restaurant Majestic, acomiada Serra i Moret, acompanyat en la capçalera de l'acte per Nicolau d'Olwer, el president de la Comunitat Catalana, Salvador Armendares, i el vicepresident de l'Orfeó Català, Timoteu Escudé. Manuel Alcàntara glossà la figura de Serra i el record a Sara Llorens, a partir d'unes vivències de joventut quan fou convidat un diumenge a la casa del matrimoni a Can Carreres, a Pineda. En el seu parlament, políticament neutre en funció de l'heterogeneïtat d'idees de l'auditori, definí Serra com un «home de bé» i proclamà que l'hora del món reclamava l'activitat i la intervenció de grans

450. Edicions de *El Universal*, *El Nacional*, *La Prensa*, *Novedades*, *El Popular* i *Novedades*. [Mèxic], (18-VII-1946). [BPR-UB].

451. Serra i Moret, amb 62 anys aleshores, patia hipermetropia, astigmatisme i vista cansada. Recepta òptica, estesa per l'oftalmòleg Francesc Paniello Grau (Mèxic, 17-IX-1946). [BPR-UB].

valors humans, per damunt de tota distinció i de totes les preferències tàctiques. L'endemà, acompanyat per Salvador Armendares i Joan Fronjosà, visità el Desierto de los Leones i Cuernavaca.

Abans de la sortida cap a Cuba, Serra i Moret volgué saludar sense èxit Estanislau Ruiz Ponsetí, amic i antic company als rengles de la USC i del PSUC, partit al qual Ruiz es mantenia fidel. No l'havia vist malgrat l'estada de tres setmanes a la capital mexicana. Li deixà una nota al seu despatx: «Marxo demà amb la recança de no haver-vos pogut veure, però confio que ens reveurem en la Pàtria enyorada. Que tingueu bona sort. Feu-me el favor de saludar la vostra esposa i fills. I penseu que sempre teniu en mi l'amic lleial i invariable.» Tampoc podrà trobar la tomba de la seva amiga de joventut, Lucy Leon Smith, per deixar-li unes flors i el seu record. Ni veurà, possiblement a posta per la deriva del seu pensament cap a postulats clericals ultrancers, el seu amic Francesc Casabosch, que s'havia ofert per patrocinar el retorn de Serra tantes vegades i que vivia a Veracruz recuperant-se d'una greu pertorbació mental. Rebrà d'ell un telegrama: «Amb l'esperança ferma de veure'ns molt aviat a la nostra ja lliure i mai prou volguda Catalunya es despedeix desitjant-te èxit complet el teu amic ferm».⁴⁵² En la seva memòria perduraran les agradables hores passades en companyia del seu entranyable Pere Foix i la seva esposa Josefina Risech, que li oferiren gentilment el seu humil habitacle a la colònia de la fàbrica Alpina, on ell treballava, a la propera població de Tizapán, honor que Serra declinà per estalviar temps en els desplaçaments diaris a Ciutat de Mèxic. També recordarà l'acollida fraternal de Miquel Ferrer, Manuel Alcàntara, Felip Barjau, Duran Rosell i Avelí Artís, entre altres. I el seu pensament més emotiu el dedicarà a la memòria de Joaquim Xirau Palau i Jaume Serra Hünter, les cendres dels quals reposen en aquelles terres.

Però no tot foren flors i violes en l'estada a Mèxic de Serra i Moret. Els seus detractors, comunistes i feixistes, farien comentaris no precisament laudatoris, com el de *Mañana*, publicació mexicana ultrarreaccionària i partidària de Franco: «*Ni el señor Wallace [...] ni el mariscal Tito [...] ni el señor Stalin [...] son capaces por sí solos ni en conjunto de eclipsar, apagar o menguar en brillo al señor doctor Manuel Serra y Moret que ocupa hoy, y ocupará próximamente, dentro de unos cuantos años que pueden llegar a treinta y dos, el honroso cargo de ministro de la República de Cataluña, ésta, como la de San Ángel, también en el exilio.*»⁴⁵³

Més crític encara fou *Catalunya*, òrgan del PSUC a Mèxic: «El propi tory Serra i els seus rabadans han fet la resta: actes polítics, conferències econòmiques (perquè eren de franc), reunions de premsa, visites oficials, excursions, enramades i confeti, etc. etc. Don Manuel ha estat exquisit, pròdig, vedettesc;

452. Telegrama de Francesc Casabosch a M. Serra i Moret (23-IX-1946). [BPR-UB].

453. «Vida pública». *Mañana*. [Mèxic] (28-IX-1946).

sense mesura de la prudència i de la pròpia estimació; amb una disbauxa de vanitat i cara dura que feia feredat... El gran públic, el més selecte, naturalment, i la gent més inquieta de la nostra emigració, se sentiren pregonament commoguts davant la presència del cultivat i mústic 'premier' de les ciències econòmiques aigualides. Les 72 persones de l'Orfeó Català i les 68 del Belles Arts (sala de concerts amb 500 butaques) constitueixen una manifestació càlida de l'entusiasme despertat. La veu atiplada de Don Manuel ressonava per la buidor de la sala com si s'escarnís ell mateix. Heus ací el viatger il·lustre, de cos sencer, somrient, polít, 'gentleman'. El pallasso disfressat d'esperit selecte, se'l localitza de seguida. Darrera d'ell es mouen, en confusió d'idees i cobejances, els de maig del 1937, els que desertaren des de Barcelona en la lluita contra Franco, els que l'emigració ha llançat al xorquer de fang pestilent... I aquest és el prestigi que ha de reforçar el Govern de la Generalitat i ha d'enfortir el combat per a l'alliberació de Catalunya? ¡¡Apa, home, apa!!»⁴⁵⁴

També *Lluita* subscriuria un doll de desqualificacions: «No ens diuen si, a l'hora del vi, coronaven el savi de Pineda amb els pàmpols de Bacus. El seu narcisisme l'ha demostrat gairebé parlant d'ell mateix en els discursos que ha pronunciat i els articles que ha escrit [...] Al savi de Pineda les bones digestions dels banquetes, els dinars i els berenars i els vins d'honor i els xampanyes no el deixen escoltar les vagues dels obrers, les sorolloses protestes de les dones i les accions dels guerrillers de Catalunya i d'Espanya, que no es banquetegen. Ara comprenem perquè el savi de Pineda, aquest peripatètic, epicuri i resistent-passiu és tan benvolgut per l'anomenat Consell Nacional de la Democràcia Catalana.»⁴⁵⁵

El dia 4 agafa l'avió per a l'Havana, fent escala a Mérida. Potser aquesta era l'etapa més compromesa per als seus objectius, ja que els centres catalans a Cuba eren els més proclius a l'autodeterminació i encara era viu el record de l'estada de Francesc Macià i la redacció de la constitució provisional de la República Catalana a l'Assemblea Constituent del Separatisme Català, tot just divuit anys enrere. A l'aeroport de Rancho Boyeros anaren a rebre'l Ramir Tomàs, president del Centre Català; el d'Honor, Josep Conangla i Fontanilles; i Josep Pineda i Fargas, l'expresident i representant de la revista *La Nova Catalunya*, òrgan del Centre, que en cada número inseria sota la seva manxeta la declaració del principi d'independència nacional de Catalunya. L'arribada d'un cicló i les pluges torrencials complicaren el programa d'actes i obligaren a allargar l'estada de Serra a l'illa.

L'endemà de l'arribada visita la Universitat de l'Havana, on és rebut pel rector, Dr. Clemente Inclán, el president de la Confederació Nacional de Pro-

454. «Un il·lustre viatger». *Catalunya*. [Mèxic] (25-IX-1946), p. 4.

455. «Peripatètic, epicuri, narcisista i resistent... passiu». *Lluita, portantveu dels treballadors catalans a França*. [Toulouse], (IV-1947). [BPR-UB].

fessors Universitaris, Dr. Ángel Pérez André, els degans i diversos catedràtics, i on el dia 9 oferí una conferència sobre «*Planificación económica y libertad democrática*», en la qual, després d'una síntesi històrica de l'evolució de l'economia, exposà els propòsits programàtics, ètics i vitals per al món actual: donar treball i cultura a tothom, segons les facultats individuals de cadascú, assolir un alt nivell de benestar i donar a tota la societat una seguretat de vida que permeti el seu desenvolupament evolutiu i profitós. En acabar la dissertació, el diputat Dr. Dorta Duque el convidà a visitar el Capitolio.

Al llarg de la seva estada visita les seus dels diaris de la capital *Información, País, Crisol* i *Mundo*. Entre els homenatges que rebé fou obsequiat amb un banquet al Centre Basc i el Centre Català. També gaudí d'una emotiva trobada amb un excompany d'escola a Vic, Ricard Soler, artista dels ferros, a la seva finca «El Canigó».

El dia 10, data commemorativa del començament de la guerra d'independència cubana, organitzat pel Centre Català de l'Havana, se celebra l'acte central de l'estada de Serra a l'Havana amb la seva conferència sobre «*Sentido universal del Grito de Baire*». Fou presentat per Ramir Tomàs i abans de la seva dissertació parlaren Álvarez Gallego, que plantejà el fet nacional de Galícia i la seva fe en el projecte Galeuzca; Josep Pineda Fargas, que exposà l'història del Centre Català i la seva Declaració de Principis, i Eduardo Ortega y Gasset, que proclamà que ell, castellà, estava al costat de les nacions oprimides com Catalunya, Galícia, Euskadi i la mateixa Castella.

Serra començà exposant les associacions lliures existents al món, la Comunitat Britànica, la Federació Russa i els EUA, Brasil, Mèxic, Veneçuela i Argentina. També comentà les rebel·lies dels pobles polonès i irlandès i les separacions pacífiques de Suècia i Noruega, per arribar a les conclusions referides a Catalunya i els pobles ibèrics que —digué— havien de refermar plenament les seves nacionalitats per viure en plena llibertat i sobirania i, si és convenient, establir un pacte de mutu acord però mai d'imposició d'un a l'altre, perquè aleshores esdevindria tirania. Concloué el seu parlament amb aquestes paraules: «Jo vaig estar al costat de Macià en proclamar la República Catalana. Si hi ha algú que novament la proclami també estaré al seu costat. I si no hi ha ningú que ho faci, la proclamaré jo.»⁴⁵⁶

L'història de Serra i Moret i les seves manifestacions a l'Havana el faran guanyar la simpatia i la confiança dels catalans de Cuba: «El volem veure actuar patriòticament en moments de tanta responsabilitat com els presents i els que aviat vindran; perquè tenim fe en ell per mantenir el dret de Catalunya a la seva plena llibertat i sobirania nacionals i perquè el sabem prou coratjós per procla-

456. PINEDA I FARGAS, Josep. «En Manuel Serra i Moret a l'Havana». *La Nova Catalunya*. [L'Havana], núm. 46 (X-1946), p. 3. El resum de la conferència apareix a la pàgina 7 de la mateixa publicació.

mar i mantenir contra tot i contra tots la nova República Catalana, per això li donem tot el marge de confiança que es mereix i necessita.»⁴⁵⁷

Josep Pineda Fargas recordarà a Serra el compromís contret, en una carta oberta: «Vós esteu obligat a proclamar-la [*la República Catalana*], el primer, i els altres que us segueixin; en teniu el deure per Catalunya i pels que pateixen fam i set de justícia. Teniu el coratge suficient i ho heu demostrat al llarg de la vostra vida; teniu el que avui pocs tenen, entre els anomenats polítics catalans: la decència i la dignitat; no esteu contaminat de xacres que tan mal han fet al nostre poble veient-les als de dalt; teniu una preparació com poques vegades es troba en dirigents nostres; teniu relacions pel món sencer que us consideren en el que valeu i us en fan cas; teniu un suport ben desinteressat i ben calorós dels Catalans d'Amèrica, els vells que *apoiaren* Macià i els nous que saben de la puresa de les vostres intencions i la vostra actuació. Què voleu més? No sigueu de cap partit; no en podeu ésser, donada la situació favorable que ha de venir per Catalunya; sigueu una esperança per a tots els catalans dignes, sigui quina sigui la cleda en què íntimament estiguin associats: que vegin en vós el pare que vetlla, que cuida, que acotxa el fill; en cap manera us en podeu desentendre, hi teniu l'obligació moral d'humanitat: estem com sabeu prou acèfals; els bascs tenen cap i els gallecs també; vós sou amic d'ells i sabeu quin grau de responsabilitat pesa damunt d'ells, perquè el poble hi creu, com creurà també en vós el dia que aixequen valenta i plena, íntegra i coratjosa la bandera de la República Catalana que ens vàreu prometre proclamar. I que no us passi com a Macià, que «amics» interessats varen desviar-lo del que li era més car: la seguretat en els destins de Catalunya [...] Per això us demano, us impeco, us forço a aixecar la bandera de la dignitat catalana i amb tot el coratge que posseïu, proclameu la Tercera República Catalana, que ha d'ésser la definitiva.»⁴⁵⁸

Serra contestarà, també en una carta pública, que la tasca que li confien és objectiu de tots: «Jo sóc un patriota, net i clar, sense cap altra ambició que servir Catalunya i assegurar la seva llibertat nacional. Vós em dieu: no sigueu de cap partit [...] I és ben bé en aquest sentit que jo accepto l'altíssim honor que se'm fa, car estic convençut que, ultra l'honestedat i l'abnegació, Catalunya té el dret d'esperar dels seus homes que no pretendran ésser tots capdavanters, conductors i profetes, ni confondran llurs ambicions mesquines amb els alts interessos de la Pàtria. Ja és hora que la humilitat i el renunciament sense tornes entrin en les exigències del servei a la Pàtria dissortada, i és hora de refer el clima que permeti el gest heroic que el poble comanda quan està empapat de l'ideal i de grandesa. És així, amic Pineda i Fargas, com jo em considero un successor legítim del nostre Macià, com ho podeu ésser vós, com ho podem ésser tots. No cal pas que forcem la vostra imprecació perquè jo aixequi la bandera de la dignitat

457. *Ibidem*.

458. PINEDA I FARGAS, Josep. «Lletra oberta a Manuel Serra i Moret» (20-IX-1946). *La Nova Catalunya*. [L'Havana] núm. 47 (IX-1946), p. 4.

catalana i em posi a la capçalera o allà on s'escaigui o se'm digui del combat per les nostres reivindicacions nacionals. La meva existència ha estat consagrada a la causa de la llibertat de Catalunya. Com vós recordeu molt oportunament, en vinc de nissaga. I podeu estar segur que si l'oportunitat arriba, no em faré enrere ni em faré pregar i proclamar la República Catalana, ideal lluminós de la meva vida i fita venturosa de tots els meus afans.»⁴⁵⁹

L'11 d'octubre arriba a Miami. El vol de la Eastern Silver Fleet cap a Nova York el difereixen quasi sis hores i els passatgers són dividits en dos grups. Serra és afortunat: embarca en un avió DC5 i a les dues de la matinada aterra a Newark, a dues hores de distància de Nova York. Els viatgers de l'altre grup pujaren a un DC4 que s'estimbà a un bosc proper a Washington; l'avió s'incendià totalment però pogueren sortir-ne il·lesos junt amb la tripulació. Dos mesos i setze mil quilòmetres després de la seva partença de Buenos Aires arribava a la ciutat dels gratacels, seu de l'ONU, on es retrobarà amb els amics del Centre Català, especialment Joan Ventura Sureda. A Nova York desenvolupa una sèrie de conferències que l'agregat cultural de l'ambaixada dels EUA a Buenos Aires, Mr. Cody, sabedor que Serra no anava gras de diners, li havia programat. Amb Josep M. Fontanals i Josep Carner-Ribalta honorarà la memòria de Roosevelt dipositant una corona de flors a la seva tomba com a homenatge de Catalunya. El 22 d'octubre recuperarà els 1.500 \$ del compte indistint que obrí Joan Morgades, acabada la guerra civil, per cobrir eventualitats.⁴⁶⁰

Però el principal motiu de la seva llarga estada a Nova York i pel qual havia hagut d'ajornar el seu retorn a Europa fou la participació a l'Assemblea General de l'ONU que començà el dia 23 d'octubre. El coneixement d'influents polítics internacionals, el seu prestigi personal i el domini d'idiomes eren factors decisius per a la incorporació de Serra acompanyant la delegació espanyola, que encapçalaven el president del Govern de la República a l'exili, José Giral, el ministre de Justícia, Álvaro de Albornoz, i Jesús Galíndez, delegat del Govern Basc a Nova York. Amb ells es veu diàriament, com també amb Fernando de los Ríos, per concretar actuacions. Li atorguen lloc de preferència entre els observadors i el públic assistent a l'Assemblea de les Nacions Unides, participa en debats i parla «als delegats de països remots sobre el passat i el futur de la nostra pàtria i com el revifament de l'esperit expansiu de Catalunya podria desvetllar l'ànima atuída del desert nord-africà i retornar al Mediterrani la febre de cultura i de comerç que el féu durant mil·lennis el rovell de l'ou de tot l'univers conegut.»⁴⁶¹ Amb el secretari general de l'ONU, el laborista noruec Trygve

459. «Resposta de Manuel Serra i Moret a la lletra oberta de Josep Pineda i Fargas». *La Nova Catalunya*, [l'Havana], núm. 49-50 (I-II-1947), p. 1.

460. License: «*The Chase National Bank, New York, is authorized to debit the account of Juan J. Morgades and honor his check dated February 28th, 1946 to your order for 1.500 \$ and pay the proceeds to you.*» [BPR-UB].

461. SERRA I MORET, Manuel. «Les Nacions Unides». *Germanor*. [Santiago de Xile] núm. 514 (XII-1946), p. 9-12.

Halvdan Lie, s'entrevistaren al seu despatx oficial per parlar extensament sobre la discussió del problema espanyol a l'organisme internacional.⁴⁶² Tant en l'edifici de Flushing Meadows, a l'antic pavelló de l'Estat de Nova York a l'Exposició Universal de 1939, on es reuneix l'Assemblea, com en el de Lake Success, habilitat en una antiga fàbrica que aixopluga les oficines i lloc de reunions dels comitès i seccions de l'Assemblea General, és freqüent la presència de Serra i Moret, que comparteix afers, en qualitat de lobbista, i taula en el self-service amb Tom Connally, Sir Alexander Cadogan, Andrei Y. Vyshinsky i el delegat de Libèria, Abayomi Cassell, o el d'Etiòpia, Ephrem T. Medhen.⁴⁶³

Els acords presos el 12 de desembre de 1946 en la 59ª reunió plenària de l'Assemblea General de l'ONU es plasmaren en una resolució de condemna del règim de Franco en la qual feia tres recomanacions: l'exclusió del seu Govern com a membre dels organismes oficials de les Nacions Unides; que el Consell de Seguretat estudiaria les mesures per remeiar la situació en cas del no-establiment, en un temps raonable, d'un Govern emanat del consentiment dels governants que es comprometés a respectar la llibertat de paraula, de culte i de reunió i disposat a dur a terme eleccions lliures d'intimidació i violència, i la retirada immediata dels països membres dels seus ambaixadors i ministres plenipotenciàries acreditats a Madrid.⁴⁶⁴ La resolució fou aprovada per trenta-tres vots a favor —entre els quals els EUA i Gran Bretanya— i sis en contra, tots ells d'estats americans afins al règim del dictador Franco: Argentina, Costa Rica, Equador, Perú, República Dominicana i el Salvador. L'oposició antifranquista havia aconseguit un èxit diplomàtic però l'Assemblea General de l'ONU no tenia poder executiu.

El resultat de la seves activitats a l'Assemblea l'explica a Pere Foix, en un to una mica presumtuós: «M'hauria plagut que m'haguéssiu vist treballant en les Nacions Unides perquè sé que hauríeu estat contents. En realitat, si no arribo a ésser jo, no sé pas què hauria fet el Govern republicà, tan orfe i tan mancat d'assistències. No cal que exageri. La realitat és que l'èxit relatiu que s'ha aconseguit me'l puc atribuir en bona part, cosa que més aviat m'entristeix car vol dir que estem summament pobres de personal.»⁴⁶⁵

Amb els documents d'entrada a Anglaterra renovats, embarca en el vapor Ille de France, compartint cabina amb Raymond de la Tramerye, parisenc que havia estat presoner dels nazis i que li explica totes les vicissituds patides durant tres anys en un camp de concentració de Silèsia. Arriba a Southampton el

462. *Endavant*. [Perpinyà] núm. 28 (29-XI-1946), p. 2.

463. SERRA I MORET, Manuel. «Adéu a la Cinquena Avinguda». *La Nostra Revista*. [Mèxic] núm. 13 (I-1947), p. 10-11.

464. Resolució 39.I de l'ONU: «Relacions dels Membres de les Nacions Unides amb Espanya». 59ª Sessió plenària de l'Assemblea General de les Nacions Unides (12-XII-1946).

465. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (18-XII-1946). [ANC].

dia 29 de novembre.⁴⁶⁶ A Londres és rebut per alguns catalans i un grup del Moviment Socialista. També és hostatjat per la família del doctor Trueta a Oxford i comença a desplegar les seves relacions amb els laboristes. Amb el mateix to de fatuïtat afirma: «He vist moltíssima gent important, he estat convidat a dinar o sopar per ministres o sotssecretaris i, el que és més, he estat objecte de confidències i també —per què no dir-ho— de confiança única, car m'han confessat que no havien trobat l'home i que esperaven molt de mi. El demés no puc revelar-ho. En pocs dies he fet més feina jo que els altres en vuit anys. Tampoc no podien fer-la, desgraciadament.»⁴⁶⁷

José María Lasarte, conseller de Governació del Govern d'Euskadi, en un informe que redactà després d'una entrevista amb Serra i Moret, parla dels contactes d'aquest amb personalitats angleses. Serra rebria la visita de l'ex-cònsol anglès a Barcelona, que ell havia titllat de feixista, el qual li donà tota mena d'explicacions en demostració que havia estat amic de la República. Rebé personal del Foreign Office que li comentaren la pressió interior a Anglaterra i l'actitud de molts parlamentaris i dels Trade Unions per a una solució al problema espanyol en una data propera. Serra defensà el Govern Giral, es manifestà governamental de qualsevol Govern antifranquista i es declarà disposat a contribuir i sacrificar-se per cercar en la pau una substitució del règim actual amb la condició que aquest no ignorés Catalunya, ja que no pensava col·laborar en allò que desconegués el tema català i preferia morir a l'emigració. Serra havia estat cridat per Davies, però havia ajornat la reunió, tot esperant que es resolgués la crisi del Govern republicà a l'exili, motivada per les crítiques de Indalecio Prieto, que pretenia l'acostament als monàrquics. També s'entrevistaria amb Mr. Mallet, ambaixador britànic a Madrid. L'informe de Lasarte conclou: «*El Sr. Serra i Moret da la sensación de estar muy decidido a seguir su relación con McNeil, Davies y los hombres del Foreign Office, y está muy envanecido con esta misión*».⁴⁶⁸

466. Document: Depart alien income tax return. *Departure London (22-X-1946). British Passport Control-New York. Extended of two months. Valid 2 January 1947 (24-X-1946).*

Immigration Officer Southampton. «Permitted to land at Southampton on 29-XI-1946 on condition that the holder does not remain in the United Kingdom longer two months». [BPR-UB].

467. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix (18-XII-1946).* [ANC].

468. LASARTE, José María. «Entrevista con Serra i Moret» (9-I-1947). Sabino Arana Fundazioa: Correspondència – Gobierno de Euzkadi – Gobernación – J.M. Lasarte / 1946-1952 / - Rezola, kpd. 00131, C.2.

23. MOVIMENT SOCIALISTA DE CATALUNYA: VELL IDEARI PER A UN NOU PROJECTE

Endavant, l'òrgan central de l'MSC, obria l'any 1947 donant la benvinguda a Serra i Moret: «La Catalunya combatent us esperava. El Moviment Socialista també. Tots us esperàvem, tots us tenim confiança. El vostre guiatge mestrívol, en aquesta hora difícil, posarà l'esperit de tots els catalans en vigilant atenció, el coratge a prova i, amb esforç i sacrifici, avançant pel camí bo ens dureu fins a la fita de la victòria. Nosaltres, els militants de l'MSC, no us mirem com un home de partit, no us sabríem veure, únicament, com a cap de la nostra organització. Amb vós veiem l'home que Catalunya espera. En aquesta hora difícil, en aquestes hores greus que s'apropen, tots els catalans hem d'estar units, cadascú enarborant l'ideal que li sigui car. No podem caure en l'error de la pruija partidista. Hem perdut massa coses, hem deixat, en el llarg d'aquest calvari ple d'esbarzers, trossos preuadíssims del nostre edifici legal, de la nostra llibertat, de la nostra riquesa. Doncs, seria insensat, suïcida, voler-nos servir, aprofitant-nos del vostre gloriós exili, del vostre prestigi que depassa l'àrea nacional, per a engrossir les nostres rengles, o bé per a exigir, en el banquet de les deixalles polítiques, les engrunes millors.»⁴⁶⁹

Serra correspondrà amb sengles salutacions els companys de França i els de l'Interior. Als primers els dirà que ell arriba per sumar-se a la lluita per al recobrament de Catalunya amb lleialtat i des de l'honestedat: «Em demanàveu que vingué i jo desitjava venir, però els que fem les coses amb el nostre propi esforç hem de conformar els desitjos als nostres pobres mitjans. Per fi,estic entre vosaltres i puc sumar una aportació directa a la nostra empresa sana i vivificant. Tots lluitem pel recobrament de la Pàtria i per l'esclafament de la tirania i la barbàrie que la malmenen i la degraden. Però, perquè donarem a Catalunya una política nacional clara i coratjosa, perquè ens inspirem en el socialisme fratern i constructiu, perquè creiem fermament en l'honestedat i puresa de conductes i retem tribut a la bondat, a la comprensió i a l'heroisme civil, nosaltres som avui la força més prometedora i som el veritable exèrcit de l'alliberament

469. «Benvingut». *Endavant*. [Perpinyà] núm. 29 (28-I-1947), p. 1.

i de la reconstrucció de Catalunya. Per això són tants els que vénen a nosaltres i demanen un lloc en el combat suprem. Tots coneixem el nostre deure i tots el complirem lleialment. Salut a tots!».⁴⁷⁰ Als companys socialistes de l'Interior els advertirà que romandran sempre lliures de corrupció: «Estem lluny d'aquells que saben aprofitar-se de les dues tares de la plebs: corrupció al cim, fanatisme a la base. No hi tindrem res a veure. El nostre socialisme és un problema de consciència a resoldre per cada individu, és una fe espontània en un món millor, és una vocació de treballar pel bé dels nostres germans sense especular amb llur ignorància o amb llur misèria. És, sobretot, puresa d'ideals i puresa de conducta. Passi el que passi, a través de totes les penúries i de totes les adversitats, que ningú no pugui dir que les nostres mans s'han maculat en el més mínim i menys encara aprofitant els llocs de confiança que la voluntat popular ens hagi conferit.» I els encoratjarà observant la creixença del nou socialisme català a partir dels vells postulats de la USC: «Som els socialistes catalans que hem de donar a Catalunya una política coratjosa de veritable sentit nacional que asseguiri la seva pervivència i vivifiqui la seva personalitat. No tenim cap dubte sobre la matèria: si no fóssim catalans nacionals, no seríem res. Ja ho dèiem el 1923 en fundar la Unió Socialista de Catalunya: 'Com a catalans, socialistes; com a socialistes, catalans'. Una Catalunya mestressa dels seus destins, inspirada en la més àmplia fraternitat humana, encaminada vers la consecució de la justícia social, decidida a ser un exemple i un guiatge per a tots els pobles[...] Quan hom creia que érem morts, que no existíem, vingué com per generació espontània el Moviment Socialista de Catalunya a despertar consciències i a dir la paraula justa que convenia al nostre poble sofrent. Política nova, política neta, política sana. Res que pugui evocar la derrota i el sofriment passats. Política de renaixement, de construcció, de realitats tangibles, si no tinguéssim més testimoni que aquest, ja en tindríem prou. Mireu si hem crescut des d'aleshores: el Moviment Socialista és a Catalunya una força en creixença, i ho és a França i a Anglaterra, i a Mèxic, i a Veneçuela, i a Xile, i a l'Argentina. Tenim companys organitzats a Bèlgica i altres que s'organitzen en altres països. És una fe que neix i creix. És, de ben segur, el fruit de l'experiència dolorosa que ens ha purificat i ens ha fet veure la veritat abans que es perdés la nostra terra i els nostres germans captius allà o dispersos per l'exili. És la nostra salvació i la nostra esperança de futur.»⁴⁷¹

L'ideari de la USC, els conceptes de justícia social i llibertat, la puresa d'ideals i de conducta... La maleta que Serra havia dut de l'exili de set anys a l'Argentina s'obria carregada de belles velles idees per escometre un nou model de socialisme. Uns conceptes i una fita que ja havia exposat a Pere Foix un any enrere: «Treballem pel nostre Partit Socialista, modern, intel·ligent, sòlid,

470. SERRA I MORET, Manuel. «Salutació als companys de França». *Ibidem*.

471. SERRA I MORET, Manuel. «Salutació als companys de França». *Ibidem*., p. 3.

segur, director honest i generós de les nostres masses. Que no ens impressionin els èxits passatgers d'altres que mai no ens podran guanyar la cursa de llarga distància. Hem de guanyar l'esdevenidor per al nostre poble fins ara sacrificat pels botxins i enganyat pels falsos redemptors.» «El Socialisme creix i està puixant i, si els poumistes no ens ho espatllen, entre França i Amèrica, arribarem a ésser aviat la força més poderosa i més capaç per a la recuperació de Catalunya.»⁴⁷²

Amb quina tàctica aconseguir aquests objectius? F. Adell, militant de l'antiga USC i expresident del Sindicat Metal·lúrgic, demanava orientacions des de l'Interior per a l'enfortiment de les forces marxistes en aquells moments en què el moviment obrer es trobava «decapitat i castrat» per l'abandonament del dirigents, a causa de l'exili, i per la repressió «sols comparable als horrors de l'Alemanya nazi». Serra i Moret li explicarà que la base del socialisme rau en el propi criteri dels obrers, producte de la cultura obtinguda pel contacte amb líders cultes i honestos, i que el socialisme és una tàctica en revisió constant, serena i ordenada en assemblees i congressos on els militants opinin lliurement, lluny de qualsevol tipus de dictadura: «Si l'any 1923 vàrem obrir la brega per a formar a Catalunya el gran partit de la intel·ligència i del treball, amb aquesta terrible lliçó que tots hem passat, de segur que podrem orientar-nos millor per tal d'aconseguir els nostres fins i donar a Catalunya l'instrument indispensable per la seva alliberació. Jo no sóc pas tossut ni pretenc posseir la veritat, però hi ha una cosa amb la qual no transigeixo, i és la mentida i l'engany. Els treballadors han estat enganyats sempre, quan no amb un miratge, amb un altre. Únicament la cultura podia lliurar-los de l'engany, i com que la cultura tampoc no s'improvisa, calia rodejar-los d'homes cultes i preparats, però honestos, que es barreassin amb ells i amb el tracte constant els preparaessin per a fer ús del propi criteri i els poguessin proporcionar la independència moral i intel·lectual, que és el primer que es necessita. Tot el demés ve per torna. Jo que, com sabeu, conec el moviment britànic, suec, danès, belga i altres, sabia que això era possible a Catalunya, on els treballadors sorprenen per la seva capacitat [...]

«La unitat necessària entre tots els treballadors no la trenca el que lluita contra l'enemic, sinó el que lluita contra el company. Els principis generals de la lluita socialista, tant si es diuen marxistes, com leninistes, com bakuninistes, comporten sacrifici i lleialtat i el qui la trenca és el que trenca la unitat. Cap moviment obrer, i menys si es diu socialista, pot comportar una dictadura. Dictadura és sinònim d'ignorància. Tot el que no pot ésser discutit és que no pot afrontar la discussió. Dictadura i socialisme són incompatibles. Jo vaig ésser partidari de la creació del PSUC com ho sóc de totes les unions decents, però mai no vaig actuar ni consentir la dictadura, la qual per a major vergonya venia

472. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (31-VIII-1945 i 18-X-1945). [ANC].

imposada de fora, com si fóssim un ramat colonial. El resultat ja l'hem vist: el PSUC està pràcticament liquidat i no resta més que l'esquelet de la dictadura, com passa a totes les dictadures burgeses i proletàries.

«El socialisme, com tota cosa viva, és una doctrina i una tàctica en revisió perpètua. Com se fa la revisió? Amb discussió serena i ordenada, amb assemblees i congressos on els militants *realment* puguin opinar. La premsa del partit ha d'ésser també tribuna oberta i no un esquellot que repeteix contínuament la mateixa nota i el mateix so. D'on ha de rebre ordres? De les masses que el segueixen, per mitjà de votacions lliures, com es fa en tots els països civilitzats. Que els partits socialistes europeus són lents i poc revolucionaris? Aquest és un punt que s'ofereix a llarga discussió, però que al meu entendre es pot resumir així: Fins ara els partits socialistes s'han mogut en la fase de creixement orgànic i la consciència popular; no som nosaltres els qui hem de dir si són lents o *apressurats*, sinó les masses dels pobles respectius que els segueixen i els donen la pauta. Si aquestes masses es decebessin, es farien comunistes: no se'n fan, i sabeu per què? Perquè estan convençuts que el socialisme és més possible i més real a Suècia o Gran Bretanya que no a Moscou, on tot just comencen la jornada per a posar-se a to amb els països occidentals (parlo de les masses, naturalment, perquè els governants ja hi estan, i l'imperialisme soviètic res no té a envejar al de Gran Bretanya ni al dels EUA).»⁴⁷³

Poc abans de partir cap a Europa havia transmès les seves esperances i la confiança en el projecte i intentà insuflar el seu optimisme a l'enginyer Eduard Barba, exiliat a la República Dominicana del dictador Trujillo, el règim més abjecte i corrupte d'Amèrica: «El naixement simultani a Catalunya i a França del Moviment Socialista Català és un símptoma molt il·lustratiu. És la reacció natural contra el PSU i la immoralitat dels seus dirigents. Aquest Moviment és avui cosa de veritable importància i s'ha estès per tot Amèrica, amb l'adhesió de tots els socialistes que no volen saber res amb el comunisme i les seves tàctiques i que senten la preocupació de l'alliberament de Catalunya, no del trànsit d'una dictadura a l'altra [...] És molt possible que amb un temps de dedicació puguem dotar Catalunya d'un veritable instrument de Govern de factura moderna que vivifiqui el sentiment profund de la nostra nacionalitat i doni a Catalunya l'estructuració social i econòmica que li escau en termes de justícia i de democràcia. Si trobo les assistències necessàries, crec que podrem desterrar per sempre el lerrouxisme indígena encarnat en l'Esquerra i el comunisme mongòlic que ve a representar el PSU [...] Però, malgrat els meus anys, sóc jove i em sento la vida abrindada d'ideal. Sense això, no fóra res. És aquest nervi vital el que m'ha salvat en les circumstàncies més difícils i el que m'ha permès de reeixir amb el meu esforç quan els horitzons semblaven tancats. Jo veig grans possibilitats per Catalunya. No és pas una dèria política la que em mena, ni un

473. Carta de F. Adell a M. Serra i Moret (15-X-1945), i resposta (12-XI-1945). [BPR-UB].

temerari esperit de cabdillisme —que no tinc ni concebo—, sinó un *élan* vigorós que les contrarietats no han pogut marcir. Penso en la Pàtria com una matriu portentosa que cal fecundar amb intel·ligència i abnegació, i penso que som molts els que podem posar-nos d'acord per a fer una obra de conjunt i realitzar l'esforç necessari per a canviar els seus destins i canviar al mateix temps les nostres vides obagues amb un corrent d'optimisme, de generositat i de progrés. Crec que hem de fer-nos dignes del nostre retorn i oferir als que resten allà, desolats i impotents, no solament una alenada de llibertat i de nova vida, sinó la certesa que podem ésser ciutadans del món, actius, eficients, capaços de crear felicitat i riquesa per a tots.»⁴⁷⁴

Una fe cega movia Serra i Moret: «La nostra tenacitat i la nostra paciència serà posada a prova. La meua, no l'esgotaran. Sóc com un il·luminat que va en camí de la glòria del cel i cap entrebanc no el cansa ni el detura. Recobrem Catalunya, i fins tinc confiança que la recobrem en el ple sentit de la paraula. Si no tingués aquesta fe no podria emprendre l'aventura d'anar a una lluita incerta, sense altre recolzament que el d'uns quants amics, com vós, de bona voluntat. Però, si alguna vegada hagués pensat en els meus interessos personals, no fóra on sóc, i ara que he guanyat una batalla difícil, no abandonaria el camp per a córrer altres riscos. Això no té altre valor que el de demostrar que tinc fe. Ja veureu com guanyarem a la llarga.»⁴⁷⁵

Les seves idees i accions a emprendre quedaran reflectides en les respostes a la «*Encuesta sobre el panorama político español*» que Serra exposa en nom de l'MSC a la revista *Península*.⁴⁷⁶ Per bastir el projecte, Serra i Moret, després de vèncer les reticències del nucli dur dels expoumistes (Josep Rovira Canals, Josep Coll, Jordi Arquer) i la transformació de l'MSC en partit polític adoptada en el Consell de Coordinació celebrat a Tolosa de Llenguadoc el novembre de 1950, comptarà amb els seus efectius tant a França com a l'Interior i, principalment entre ells, amb la incondicional i lleial col·laboració de Josep Buiria i Joan Aleu i, fonamentalment, la de Josep Pallach i Carolà, considerat per molts estudiosos d'ambdues figures com el seu principal deixeble i continuador de la seva obra.

Serra i Moret també s'interessà per la reconstrucció sindical i propugnà la recreació de la Secretaria Catalana de la UGT davant l'absoluta inoperància a l'Interior del secretariat ostentat per Miquel Ferrer i Sanxis des del Congrés celebrat a Barcelona el novembre de 1937: «Han vist que fora de nosaltres hi ha el buit o l'ombra fatídica de Miquel Ferrer o dels comunistes. Aquest és un

474. *Carta de M. Serra i Moret a Eduard Barba* (7-VI-1946). [AHCB].

475. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (29-IV-1946). [ANC].

476. «Encuesta sobre el panorama político español». *Península*. [París], núm. 2 [III-IV-1950]. Respostes al qüestionari de: Juan Andrade (POUM), Bernardo Giner de los Ríos i Fernando Valera (Unión Republicana), F.J. de Landaburu (PNB), Juan López, José Leyva i Horacio Prieto (CNT), Francisco Sabaté (Partido Sindicalista), L. de Villalonga (Unión de clases medias y liberales). Els representants del Partit Socialista, renunciaren a respondre l'enquesta.

problema resolt car a mi em preocupava la qüestió sindical i com que a consciència no podíem organitzar sindicats catalans independents i dessolidaritzats de la resta dels treballadors espanyols, com ja havia jo propugnat anys enrere, la creació de la UGT catalana en forma de Secretaria autònoma resolvia satisfactòriament el problema i avui el tornem a tenir resolt, a satisfacció nostra i dels dirigents de la UGT espanyola.»⁴⁷⁷

Serra i Moret s'afiliaria el setembre de 1956 a la UGT.⁴⁷⁸ Miquel Ferrer intentaria des de Mèxic revifar també la «seva» fracció sindical ugetista i fins i tot publicaria un butlletí. Serra arremetria contra ell i les seves manifestacions: «Aquest desgraciat que es passa la vida rosegat, inventa o recull falsedats per tal de difondre la seva baixesa. Vaig veure el que diu a *La Nova Revista* del Secretariat de la UGT 'protegit i pagat pel PSOE-UGT d'Espanya i format per elements del Moviment Socialista de Catalunya i del PSOE' i que el 'MSC ha aconseguit el recolzament i l'ajut econòmic de la UGT-PSOE i ha creat un Secretariat a França'. Les dues coses ja es contradiuen, però totes dues són falses. El Secretariat de la UGT va crear-se dintre de Catalunya i som els del Moviment els que vam crear-lo, sense ajut de ningú i amb la sola contribució dels treballadors. Després, d'acord amb els de dintre, s'ha formalitzat la constitució del Secretariat a l'exterior amb una elecció pulcra entre els ugetistes catalans, que havia d'organitzar la UGT, naturalment, i el resultat fou que, dels cinc del Secretariat, tres són de l'MSC i dos del PSOE, malgrat que els simpatitzants del PSOE fossin majoria entre els ugetistes de Catalunya. El Secretariat s'ha constituït amb independència de la UGT espanyola i aquesta, fins a l'hora present, no ha pagat res perquè no hi havia res a pagar, i d'ací endavant el Secretariat tindrà la seva administració autònoma [...] El que passa és que a Ferrer i els quatre que el secunden els hem espatllat, primer, el *tingladet* del Partit Socialista Català i, després, el Secretariat de la UGT de Catalunya, i just és que s'esbravin i calumniïn i injuriïn. Ferrer sap que el nostre Secretariat de la UGT no és una ficció com el seu, que s'ha fet a base de treballadors afiliats de dintre de Catalunya, i això, naturalment, el subleva. Sap també que l'MSC no és un segell i un *tampon*, sinó una força real, sobretot dintre de Catalunya. I això el treu de fegó i li fa dir *tonteries* i mentides, però a nosaltres ens ha de tenir indiferents i ens ha de plaure que ens critiquin car això vol dir que estem en bon camí. Dintre el Moviment tenim una mena de Ferrer —sempre havien sigut companys i rivals—, en Rovira, el qual també té mitja dotzena de seguidors i es passa la vida «fent la contra», que és per tot el que serveixen els Ferrer, Rovira & Cia. Deixeu-los dir i deixeu-los fer que, per ara, les coses van bé, anem ben d'acord amb la gent de dins de Catalunya i cada dia tenim més *adherents* i simpatitzants i som una força més positiva i més respectada.»

477. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (15-VIII-1956). [ANC].

478. Document: «Cartilla de afiliado UGT de España. Comisión Ejecutiva» Cupons I-1957 fins a XI-1960. [BPR-UB].

«Ha estat, com sabeu, el MS el que ha remuntat la UGT catalana, al punt que la UGT espanyola no l'ha pogut ignorar car resultava l'única força positiva que tenia a tot Espanya. Tot això ha estat obra de romans que ha durat anys però que ha donat el seu fruit i avui podem dir que tenim una UGT real i autèntica i no una ficció de prínceps destronats a l'exili. El Secretariat de Catalunya fou elegit en regla, funciona en regla i cal que us ho digui, l'MSC domina l'organització a dintre i a fora, fa el *Butlletí*, ho fa tot amb el propi estil, que és, com hem vist en l'experiència, el que dóna resultat i el que té crèdit i prestigi. En el Secretariat, com sabeu, n'hi ha tres del Moviment —Buiria, Bagués i Morera— i dos del PSOE —Porcheras (que havia estat de l'MSC i 'sortosament' es va passar al PSOE) i un tal Ferrer, que està desnonat i no actua. Som, doncs, nosaltres els que portem la UGT catalana amb èxit evident. Tenim treball, tenim despeses i sacrifici, però estem avesats a això i ho fem amb seriositat i constància i els Tomàs i els espanyols ens han de respectar i secundar si us plau per força.»

El seu ideal és aconseguir aplegar totes les forces obreres i intel·lectuals en un marc orientat per l'MSC: «Tinc molts amics a la CNT que ja estan de retorn i ara començarem ací, a casa, unes converses per tal de fer un bon lligam ideològic i d'acció amb la CNT, la UGT i l'MSC, per tal de veure en part acomplert al meu ideal de veure marxar unides les forces proletàries de Catalunya. Encara confio veure moltes coses abans de morir i per la meua part res no es perdrà.» «Un esbós de pacte entre la CNT catalana, el Secretariat de Catalunya de la UGT i el Moviment Socialista de Catalunya que jo ja tinc començat i que esperen per a poder-se reunir ací, a casa meua, així que estigui a punt. Jo no he abandonat mai la idea d'unir cordialment les forces obreres catalanes i si puc fer-ho sota el signe del Moviment Socialista de Catalunya serà un triomf que em deixarà morir tranquil. Tinc aquesta vocació des de l'adolescència i tothom sol complir el que sincerament desitja en aquest món, sobretot si hi posa el cor i la voluntat.» «L'MS de Catalunya ha d'ésser el partit de la intel·ligència i de la netedat i ha d'aspirar a unir els obrers i intel·lectuals de Catalunya i ordenar i dirigir l'esforç sindical de la UGT i la CNT coordinant les seves respectives orientacions.»

L'any 1959, quan la vida de Serra i Moret començava a declinar, manifestaria la seva satisfacció per la feina feta per l'MSC: «El fet és que el partit s'ha anat fent fort, sòlid i eficient, sense el mirallet dels càrrecs públics i de la burocràcia, sense la demagògia i la irresponsabilitat, amb seny, amb decència, amb constància i amb fidelitat als grans ideals humans. I a Catalunya ha pres extensió i profunditat i és sense discussió el partit-pilot de l'avenir. Podem estar contents de la nostra obra i d'haver sabut ésser modestos i honestos, que és a fi de comptes el capital de més rendiment.»⁴⁷⁹

479. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (26-IX-1957, 23-XI-1958, 6-VII-1957, 22-VII-1957, 23-XI-1958 i 10-IV-1959). [ANC].

24. AL GOVERN IRLA

Serra i Moret s'incorpora el 15 de gener de 1947 al Govern Irla en una reunió, la primera on eren presents tots els seus integrants, que s'estendria durant quinze dies següents. Resultaria l'element esperat de cohesió amb els catalans de l'Interior i de l'exili? Es podrien aprofitar per a la causa catalana i de la democràcia les múltiples i magnífiques relacions establertes per ell? Duia l'acreditació de les Comunitats Catalanes d'Amèrica, que, al llarg del seu periple pel continent, li havien atorgat la qualitat de portaveu davant el Consell de la Generalitat.⁴⁸⁰ Disposava del suport del Moviment Socialista de Catalunya, tant a França com a l'Interior, amb el qual establir ponts amb el Consell Nacional de la Democràcia Catalana. Comptava amb una bona relació amb el president

480. La carpeta C6(2)D1 de la Biblioteca Pavelló de la República (UB), Fons Personal Serra i Moret, conté les següents cartes:

- Casal de Catalunya de Buenos Aires: és nomenat representant i portaveu de la col·lectivitat a l'Argentina. Signen Eveli Serra Blasi, secretari, i Artur Meyer Matheu, president. (31-VII-1946).

- Agrupació Patriòtica Catalana de Xile: es nomena Serra i Moret president honorari i representant. Signen: Antoni Blàvia, secretari de Relacions, i Josep Millàs, president. (Santiago de Xile, 19-VIII-1946).

- Centre Català de Santiago de Xile: és nomenat representant i portaveu. Signen: Josep Cullell, secretari, i Antoni Pi C., president. (Santiago de Xile, 27-VIII-1946).

- Centre Català de Asunción: és nomenat representant. Signen: Francesc Cosp, vicepresident, i Josep Tarrés, president. (Asunción, 8-VIII-1946).

- Comunitat Catalana de Mèxic: «es complau a veure en vós un dels millors intèrprets i defensors de les conclusions que sobre política nacional catalana foren aprovades a les darreres assemblees generals de la nostra Comunitat. Signen: Salvador Armendares, president, i Joan Fronjosà, secretari. (Mèxic D.F., 21-IX-1946).

- Agrupació Catalana d'Uruguai: «Ens considerarem sempre molt dignament representats per vós. Signen: Josep Rovira Armengol, secretari i Francesc París, president. (Montevideo, 9-VIII-1946 i 29-VIII-1946).

- UGT – Secretariat General de Catalunya: és nomenat portaveu de la UGT de Catalunya. Signat: Miquel Ferrer, secretari general. (Mèxic DF, 21-IX-1946).

- Casal Català de Nova York: concreten el sentit de l'adhesió dels catalans de Nova York perquè pugueu unir-la a la de les altres colònies d'Amèrica, la veu i la representació de les quals sabem fareu sentir dintre del Govern. Formula principis ideològics i postulats d'actuació. Signen: Josep M. Fontanals i Josep Carner-Ribalta. (Nova York, 15-XII-1946).

- El Centre Català de l'Havana adreçaria a Josep Irla el següent cablegrama: «Motivo viaje Serra Moret. Recibido gran entusiasmo por patriotas Centre Català también Universidad dejando huella imborrable su paso aquí. Como vicepresidente Cataluña merecemos confianza patriótica para ostentar nuestra representación. Ramiro Tomás presidente.» *Carta de J. Pineda Fargas a M. Serra i Moret* (19-X-1946). [BPR-UB].

de la República, Martínez Barrio, i el seu Govern, ara establert a París, gràcies a la intervenció al seu costat a l'Assemblea General de l'ONU. Mantenia una relació de franca amistat amb els representants de les diferents nacionalitats peninsulars, especialment amb els bascos Aguirre, Lasarte i Aldasoro, el gallec Castelao i els portuguesos José Domingues dos Santos, expresident de la República, i el coronel Albert Alexandrino. Gaudia d'una relació fraternal amb tots els membres de l'extingit Consell de Londres, ben especialment amb el doctor Josep Trueta i Ramon Perera, un dels fundadors de l'MSC de la Gran Bretanya. I tenia una fluïda connexió amb els laboristes anglesos, especialment amb el primer ministre, Clement Attlee, amic des de la joventut.

De la primera reunió del plenari de l'executiu sortí l'1 de febrer una Declaració en la qual afirmava el caràcter nacional de les institucions; ratificava la necessitat d'una consulta popular amb sufragi universal que recollís l'expressió de la lliure voluntat del poble; afirmava que Catalunya havia d'ésser presidida per un Govern que la representés; aclaria que el Govern actual no es considerava un organisme tancat i que invitava altres sectors a incorporar-s'hi, i feia avinent que la principal preocupació del Govern es gira cap dels catalans de l'Interior i manifestava el desig que les forces catalanes de la resistència es veiessin aplegades en un organisme representatiu nacional sota l'autoritat del Govern de Catalunya.»

Serra inicialment es mostra molt satisfet per la tasca que fa i la que resta per fer, tant en l'activitat de l'equip de Govern com en l'organització de l'MSC i en l'articulació d'ambdós amb els resistents de l'Interior: «Tinc la vida molt plena, entre el Govern, les relacions amb el Partit, amb la resistència interior i amb les dotzenes de persones i entitats d'Amèrica que mantenen relació amb mi. Evidentment no em resta pas temps per avorrir-me. Tothom m'accepta com a gran personatge, molt més del que m'esperava. Els del Govern —llevat de Comorera, naturalment— em tracten amb deferència i afecte i, malgrat que jo discrepo del seu mode de sentir, m'escolten amb respecte i amb ganes de complaure'm [...] Hi ha un divorci complet entre el Govern i les forces de l'Interior. He de veure si jo aconseguixo de relligar-los, *del contrari*, em tocarà d'escollir, i el cor se me'n va amb la gent que des de l'Interior sosté amb tants perills la bandera de Catalunya. Aleshores sí que passaré a ésser el que volen des de l'Havana, un segon Macià, amb tots els perills que avui dia comporta. Però ens cal acceptar el nostre destí.» «Tinc molta, molta feina, i vaig cansat. Penseu que en la Generalitat i a tot arreu sostinc una lluita ferma que, si per ara dóna poc fruit, espero que al final donarà collita. El Moviment Socialista —cosa realment seriosa i important, tant a França com a l'Interior— em secunda molt bé, però també em dóna feina de debò. I no cal dir que me'n dóna l'Interior, sobretot el CNDC, del qual jo sóc l'únic defensor (no pas incondicional) a França. I encara faig articles i altres treballs per ajudar-me a guanyar-me la vida. Gràcies, però, que tingui molta feina. Espero morir al peu del canó, però abans espero tirar

dret. Ajudeu-me tots. Ara cal fer campanya a favor de la Conferència Nacional Catalana, que fóra per mi un instrument magnífic. Cal també la cohesió de tots els socialistes perquè el nostre moviment creix i la meva arribada a França i la meva lluita en el Govern li dóna actualitat i esdevenidor.»⁴⁸¹

El 9 de febrer Rodolfo Llopis forma un nou Govern de concentració nacional amb inclusió de tots els antifranquistes.⁴⁸² Serra i Moret l'acompanyarà a Londres per parlamentar amb membres del Govern laborista. El mes d'abril farà un recorregut pel Sud de França, on pronunciarà tres conferències: a Tolosa de Llenguadoc sobre «Problemes polítics d'ara», a Perpinyà «Perspectives socials i econòmiques de Catalunya» i a Prades sobre «El moviment obrer a Catalunya», dins la Setmana d'Estudis Catalans, organitzada per la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya i presidida per Pompeu Fabra: «Entre Anglaterra i el Migdia de França he passat prop de dos mesos. Penso que no he perdut pas el temps. Poc a poc, tal com escau a les empreses de gran envergadura, vaig posant peons definitius en el camí del demà. N'hi ha que tenen pressa i troben que la meva tasca és insignificant, però arriba l'hora de la veritat i l'única feina feta és la meva. El flamant Govern Llopis, com el de Giral, quan ha volgut ésser escoltat, s'ha hagut de refiar de mi. I els ministres anglesos han dit que l'atendrien 'si jo l'acompanyava' [...] A Londres, en el banquet dels parlamentaris, donaren a Llopis una presidència i l'altra a mi. En els meus viatges pel Migdia, els amics de la SFIO⁴⁸³ m'han tingut moltes atencions i el *maire* de Toulouse va presidir la meva conferència. A Perpinyà s'han portat també molt bé. El Moviment s'ha apuntat alguns èxits i segueix mantenint el to seriós i constructiu que guanya el respecte d'amics i adversaris. El diputat Ametlla, en el vi d'honor que varen oferir-me a Perpinyà, va dir que el Moviment era 'la gran esperança de Catalunya'. Res de POUM ni altres excrescències. El Moviment és sòlid i els militants són fidels i disciplinats. Si podem seguir per aquest camí, tenim ja la base del gran Partit Socialista de Catalunya.»⁴⁸⁴

Però Serra i Moret començava a desconfiar de l'èxit del Govern Irla: «El Govern de la Generalitat, vist de prop, és poca cosa, més que vist de lluny. No creix pas com les muntanyes. Pi i Sunyer és la seva figura més destacada i és home d'excel·lents condicions, però fluix en molts aspectes. Comorera, tortuós, sectari i egoista. Carner, indiferent, en el fons, a tot. Els altres fan de fons, àdhuc Rovira i Virgili, que, malgrat el seu talent, queda anul·lat per la sordesa.

481. *Cartes de M. Serra i Moret a Pere Foix* (22-I-1947 i 12-II-1947). [ANC].

482. El Govern Llopis (9-II-1947) estava integrat per: Presidència y Estado: Rodolfo Llopis Ferrándiz (PSOE); Justicia: Manuel de Irujo y Ollo (PNV); Defensa e Interior: Julio Just Jimeno (IR); Hacienda: Fernando Valera Aparicio (UR); Instrucción Pública: Miguel Santaló Parvorell (ER); Emigración y Trabajo: Trifón Gómez San José (UGT); Economía: Vicente Uribe Galdeano (PCE); Información: Luis Montoliu (CNT).

483. SFIO: Secció Francesa de la Internacional Obrera. Partit Socialista francès.

484. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (12-V-1947). [ANC].

Jo he intentat donar una injecció a aquest equip i he aconseguit que canviessin les idees i el llenguatge de les declaracions, però la cosa no passa d'ací. Es fa quelcom en sentit cultural i d'ajut als refugiats. Però el president Irla és caut fins a la inactivitat, i com que els mitjans econòmics són precaris no es fa res més que vegetar. El dia que el Govern de la República es dissolgui per esgotament dels cabals, el de Catalunya deurà fer el mateix.»⁴⁸⁵

El Govern Irla creava el mes de maig els Serveis d'Informació, que en la pràctica era la seva delegació a Catalunya amb Jaume Serra i Gasulla al capdavant, per tenir més presència a l'Interior i intentar guanyar-se la gent del CNDC. Començaria les seves gestions el juliol, però aquell mes se succeeixen una sèrie d'esdeveniments de gran importància política. Franco desenvolupa el referèndum (amb votació obligatòria) per ratificar la *Ley de Sucesión*, en virtut de la qual el dictador es perpetuava com a regent del Reino de España. El CNDC i ANFD acorden constituir el Consell Permanent de la Democràcia Catalana (CPDC), del qual queden exclosos el PSUC, perquè el PCE pretenia la unitat orgànica de tots els comunistes de l'àmbit espanyol, i ERC, que lògicament no podia seure a les reunions del Govern català (i del republicà) i, simultàniament, no ser reconeguda al CPDC. I el Congrés de Tolosa de Llenguadoc del PSOE (25-VII-1947), amb un Prieto crític amb la gestió del Govern Llopió i per la participació en el seu si dels comunistes, que precipita la caiguda del Govern republicà de concentració nacional i dóna pas a un nou executiu, presidit per Álvaro de Albornoz, format únicament per representants dels partits republicans espanyols.⁴⁸⁶

La inestabilitat de les aliances democràtiques; la manca de recursos humans i econòmics, dependents d'una hisenda republicana cada vegada més pobre; la inexistència d'una seu, solament unes humils oficines a la 10 Rue de Washington a París; la dispersió de domicilis dels membres del Govern, que els obligava a establir torns en aquelles dependències; les dificultats de comunicació amb l'Interior, etc. provocaren que el Govern Irla no arribés a consolidar-se. I també les desavinences entre els consellers, com recull Carles Pi Sunyer a les seves Memòries: «malgrat que el PSUC hagués donat a contracor la seva aquiescència a l'entrada de Serra i Moret al Govern a l'hora de la seva ampliació, els seus òrgans periodístics feien una campanya contra ell i els socialistes, d'una violència inacceptable i que meresqué sempre la nostra explícita condemna. Però per altra banda, Serra i Moret i els socialistes, tot i ésser al Govern, no jugaven tampoc net, i no eren francs i dreturers amb les nostres dissensions amb alguns elements de l'Interior. Aquests fets contribuïren, naturalment, a afeblir el Go-

485. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (12-VI-1947). [ANC].

486. El Govern Albornoz (15-VIII-1947) estava integrat per: Presidencia y Relaciones Exteriores: Álvaro de Albornoz y Liminiana (IR); Justicia y Hacienda: Fernando Valera Aparicio (UR); Defensa: Gral. Juan Hernández Sarabia; Gobernación: Julio Just Jimeno (IR); Instrucción Pública e Información: Salvador Quemades (IR); Emigración: Manuel Torres Campaña (UR); Economía: Eugenio Arauz Pallardo.

vern i a minar-ne l'autoritat moral, i foren els ferments de desagregació que, en fer-se més exacerbats, més contribuïren que deixés d'ésser una fórmula viable d'àmplia entesa política.»⁴⁸⁷

Finalment, el 23 de desembre, Serra i Moret envià una carta a Josep Irla per presentar-li la seva dimissió, el text de la qual era el següent:⁴⁸⁸

«Estimat president i amic,

«Aquests dies es compleix l'any de la meva arribada a França i de la meva incorporació com a conseller en el Govern de Catalunya que vós molt dignament presidiu.

«Durant aquest temps, com vós sabeu, he fet el que he pogut per a sotraure el Govern a la influència paralitzant d'un partit i donar-li l'amplitud de la direcció nacional; per a establir una entesa cordial amb els catalans que resideixen a l'Interior la tirania franquista, especialment amb el CNDC, aplec de patriotes abnegats de totes les tendències; per a estendre i relligar l'acció del Govern amb delegacions i per mitjà de les entitats catalanes de l'exterior, en particular les d'Amèrica, d'on jo portava la representació de les més antigues i numèricament més importants; per a mantenir consulta amb els diputats del Parlament de Catalunya ja que no és possible de reunir l'organisme cabdal de la nostra autonomia; per a la convocatòria d'una Conferència Nacional Catalana per a fixar una política afirmativa que donés als catalans la voluntat i l'esperança del redreç.

«Malgrat el meu bon desig em cal reconèixer que les meves aptituds han fet fallida i que no he reeixit en els meus propòsits. El meu fracàs m'obliga a presentar-vos la renúncia del càrrec de conseller amb el qual volguéreu honorar-me. En reca trencar la unitat que vós havíeu intentat d'aconseguir, i he d'agrair no sols les atencions que m'havéu tingut, sinó la decisió demostrada quan els que serveixen interessos aliens a Catalunya s'oposaven al meu nomenament. Estic segur que la nostra vella amistat, el nostre amor comú de la llibertat del nostre poble i l'oposició irreductible al despotisme que l'oprimeix, faran que ens retrobem sovint pel llarg camí de lluita que ens resta de seguir.

«Us desitjo bones festes, bon any i molts pel bé vostre i pel bé de Catalunya, que vós, president de tots, vetllareu i pel qual tindreu sempre el meu concurs lleial. Sabeu el respecte i estima que m'inspiren la vostra persona i el vostre càrrec. I sabeu que sóc el vostre devot amic.

«M. Serra i Moret.»

487. PI SUNYER, Carles. *Memòries de l'exili. El Govern de la Generalitat. París 1945-1948*. Curial edicions, Barcelona: 1979, p. 161-162.

488. *Carta de M. Serra i Moret a Josep Irla (23-XII-1947)*. [BPR-UB]. Reproduïda en diverses publicacions de l'exili, entre elles *Endavant*. [Perpinyà] núm. 35 (I-1948), p. 1.

Pi Sunyer, «el millor d'aquest agregat de gàngsters que se'n diu Esquerra» —segons Serra—⁴⁸⁹, atribuiria a Serra i Moret part de la culpa del fracàs: «Serra es planyia de no haver trobat ambient per als seus propòsits d'unitat entre els catalans, particularment amb els de l'Interior. No tenia raó. Jo havia estat el que més havia fet, contra una forta oposició, perquè Serra i Moret entrés al Govern. Però haig de confessar que em sentia decebut de la seva actuació. Portat per motivacions partidistes, empès pels seus correligionaris de l'Interior, més aviat, almenys per omissió, contribuí a enfondir les diferències. Sento dir-ho així; i per simpatia que tingué per en Serra no puc amagar la veritat. Serra i Moret era un home honest, ben preparat, un valor a tenir en compte. Però malgrat aquestes qualitats positives, alguns cops queia en alguns errors grossos, inexplicables, com aquell de la seva actitud a les Corts de la República després del Sis d'Octubre. La seva dimissió de conseller, conseqüència d'una política partidista, fou també un d'aquests errors.»⁴⁹⁰

Igual que Pi, molts estudiosos han assenyalat l'animadversió mútua entre Joan Comorera i Serra i Moret com la causa de la dimissió d'aquest i com el principal motiu de la caiguda del Govern. Miquel Ferrer, polític de diverses filiacions, gran animador de l'exili català des de Mèxic, i Joan Sauret, secretari d'ERC a partir d'agost de 1954, ho han atribuït, un cop trencades les seves relacions amistoses amb Tarradellas, a les maquinacions d'aquest contra l'existència del Govern català a l'exili: «Hi havia algú que sempre s'havia declarat enemic de l'existència d'un Govern d'exili com el que tenien els bascos i els republicans espanyols [...] L'existència i les activitats d'un equip governamental com el català comporta unes despeses imprescindibles i qui tenia la clau de la caixa no es volia desprendre dels fons que administrava ell tot sol, sense retre comptes a ningú, amb el pretext que ell n'era el responsable [...] tampoc no volia formar part de cap Govern.»⁴⁹¹ «Nosaltres no dubtem a escriure que el nostre Govern feia nosa, però no pas a la política general d'Espanya ni al Govern central ni al basc, sinó al secretari general d'Esquerra, Josep Tarradellas.»⁴⁹²

Serra i Moret donaria a conèixer detalls al seu cunyat Joan Llorens i al seu bon amic Pere Foix. Al·lega com a principals motius de la crisi la inacció del Govern i l'obstruccions protagonitzat pel secretari d'ERC, Tarradellas: «Ahir vaig enviar al president Irla la meva renúncia del càrrec de conseller. Els motius ja els trobaràs en una còpia de la dita renúncia que envio a la Sara. No hi són pas tots, però. El principal de tots és la inactivitat i l'eixorquia d'aquest Govern. Encara que sempre em reca rompre l'aparent unitat, la meva presència en el Govern arriscava de comprometre'm per la seva ineficàcia. He fet la prova tot

489. Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix (14-II-1948). [ANC].

490. PI SUNYER, Carles. *El Govern...* Op. cit., p. 233.

491. FERRER I SANXIS, Miquel. *La Generalitat de Catalunya a l'exili*. Barcelona: Aymà SA Editora, 1977, p. 125.

492. SAURET, Joan. *L'exili polític català*. Barcelona: Aymà SA Editora, 1979, p. 110.

un any. Ja n'hi ha prou. El món no s'enfonsarà per això, però deixo als cànids o als interessats el dret de continuar totes aquestes ficcions estèrils. Per aquest camí, Catalunya no arribarà enlloc, i jo desitjo que arribi a algun punt i per això treballa. En realitat, encara que sembli exageració, crec que sóc l'única persona que treballa per Catalunya amb sacrifici i potser amb algun resultat. Els altres es dediquen —ja és cosa vella— a repartir-se elogis entre ells i aprofitar les engrunes.» «El dia 23 vaig enviar una lletra al president Irla renunciant el càrrec de conseller [...] No podia més. La paràlisi del Govern és completa i a la llarga la gent s'hauria cregut que jo era com els altres i que m'aferrava a una petita canongia. Me sembla que he fet una bona acció. S'escau que el 23 feia quinze anys que havia deixat el Govern de la Generalitat, també perquè no podia més. Irla és bona persona, però passiu. Tot ho resol amb la inacció. I Tarradellas, fora Pi i Sunyer [*era de viatge a Montevideo per raons professionals*], és àrbitre de l'Esquerra, ço que és una vergonya intolerable. Segueixo creient en la decència i no vull que ningú em confongui. Ara voldran desfer-se de Comorera, ells que l'han avalat quan creien que el necessitaven. Encara tinc l'esperança que la meva dimissió porti una reacció sanitària.» «La meva renúncia va provocar la dissolució del Govern català. El president i l'Esquerra han tingut cura de no donar-la a conèixer i de fer veure que el Govern s'ha dissolt per rivalitats de partits. No hi ha res d'això. Els motius de la meva dimissió consten en la carta que vaig adreçar-li, i només s'hi podia afegir que dimitia perquè el Govern no servia per a res i desacreditava Catalunya. I jo no vull formar part de cap organisme que no tingui cap utilitat, ni vull cobrar un sou —per petit que sigui, com ho és el de conseller— que no m'afanyo. Vet ací tot. Pregunteu si tornaré a l'Argentina. No pas per ara. No va portar-me a Europa la meva participació en el Govern de Catalunya, la qual en l'ordre polític i encara més en l'econòmic no tenia per mi cap importància; va portar-m'hi el desig de treballar per la nostra causa, com he fet sempre a tot arreu, pensant que si no podia fer res de més eficaçia, almenys donaria exemple d'honestedat, d'austeritat i de responsabilitat, cosa necessària en una emigració desil·lusionada per l'espectacle d'uns líders incapaçs i ignorants que han viscut sempre d'aquell tresor de la República o del que varen robar durant la guerra. Perquè, cal que ho repeteixi: jo segueixo vivint del meu treball car no em manca feina, i els editors segueixen sol·licitant-me, pagant-me relativament bé i encara donant-me les gràcies per la col·laboració. Tinc de treballar molt, és clar, perquè em toca repicar i anar a la processó, però ja hi estic acostumat i per ara em prova. Tinc un gran goig quan veig la feina feta [...] Bé: tot això que us dic i que vós de segur que no trobareu que és un furor d'autoelogi, tinc la pena de dir que no ho fa ningú més. Tothom mira com podrà fugir de fam i de feina i a veure què podrà cobrar o quin benefici podrà pescar. Els que fan això —que són tots o gairebé tots— no em poden veure, com ja no em podien veure a Catalunya. Jo irrito tothom en política perquè no vull res, ni demano res, ni accepto que els altres tinguin el que no els pertoca. I estigieu segur, amic Foix, que el nostre problema és fonamentalment un problema de

moralitat i que, encara que no aconseguessi cap adepte ni tingui jo cap èxit, em considero pagat de poder donar un exemple i poder fer veure a algú —no sé qui— que entre els polítics de Catalunya n'hi ha un de decent [...] No sé si gaire gent entendrà el meu mode de fer, tan radicalment oposat al dels altres. Tant li fa. Jo seguiré perquè prefereixo morir de misèria o del que sigui abans de transigir amb la tirania.»

Quasi al cap d'un any, Serra tornaria a censurar l'actitud de Tarradellas en resposta al seu nebot Joan Jacint Llorens Bassa, membre de la Comunitat Catalana de l'Argentina, que li retreia que s'havia passat un any convivint amb el comunisme, bo i sabent que aquest no faria res més que posar bastons a tota obra que intentés el Govern o els partits: «De què serveix el viatge de Pi i Sunyer, presoner, com Irla, d'un Comitè de l'Esquerra, i més que d'un Comitè, d'un secretari *deshauciat* per tota l'opinió honesta de Catalunya? La insolvència de l'Esquerra ha arrossegat les institucions i el prestigi de Catalunya. I vosaltres consentiu que aquests parlin en nom de Catalunya? Per vosaltres un 'senyor' de l'Esquerra és un bon català, i un socialista, un del Front Nacional o de la Unió Democràtica, no. Parleu del fet que els comunistes dificultaven l'acció del Govern. Ells la dificultaven i no els comunistes. Si jo no hagués esbotzat aquest miserable *tinglado*, encara en Comorera seria al Govern de Catalunya i ell i Pi i Sunyer farien discursos infeliços per a dissimular llur sabotatge a l'acció catalana resistent i acabarien 'consultant al partit' i partint-se un pinyó.»⁴⁹³

El 24 de gener de 1948, Josep Irla donava per acabada la missió de l'únic Govern de la Generalitat de Catalunya que es formaria al llarg de tot l'exili (1939-1977).

493. *Cartes de M. Serra i Moret a Joan Llorens* (24-XII-1947) i a *Pere Foix* (27-XII-1947, 14-II-1948 i 6-X-1948). [ANC].

25. MINISTRE DE LA REPÚBLICA AMB MISSIÓ A LONDRES

Posteriorment a la seva dimissió de conseller, Serra i Moret es desplaça a Londres a l'inici de 1948 per impartir classes durant sis setmanes, matí i tarda, al prestigiós *London School of Economic and Political Science*. Al mateix temps aprofita la seva estada a la capital britànica per entrevistar-se amb Bevin i McNeil: «El fet que els vegés tots dos junts va fer que el canvi d'impressions fos més viu i més aprofitat. Ells confien que els actuals i els pròxims esdeveniments internacionals, particularment les implicacions del Pla Marshall⁴⁹⁴ i de la possible Unió Europea, obligaran a produir un canvi en el règim interior d'Espanya abans de gaire. Però el que més va interessar-me fou el seu inequívoc antifranquisme i la seva confiança que els nord-americans no faran res que pugui prestigiar o consolidar el règim. Sense fer-nos massa il·lusions, us confesso que vaig sortir animat de l'entrevista». També veu Anthony Eden: «menys categòric, es va mostrar també antifranquista i poc entusiasta dels elements monàrquics espanyols»,⁴⁹⁵ i la duquessa d'Atholl. Serra refereix en termes similars el resultat de les seves entrevistes a Rovira i Virgili i li preveu: «Què vindrà al darrera? Possiblement una solució poc favorable per a nosaltres, però que, indubtablement, serà el començament d'una evolució que ens hauria d'estimular a prevenir-nos per tal que Catalunya no fos absent en el plantejament dels problemes que forçosament haurà de suscitar el tempteig de noves formes democràtiques. Tots els moments de la vida són importants, però els que s'acosten ho han d'ésser excepcionalment per a Catalunya.»⁴⁹⁶ Mr. Healy, secretari del Departament Internacional del Labour Party, el convida com a observador a la conferència de partits socialistes sobre el Pla Marshall, per aportar informació econòmica sobre la Península Ibèrica, però Serra no disposa de diners per costejar els desplaçaments.⁴⁹⁷

494. Pla Marshall: Pla per reconstruir l'Europa Occidental i frenar l'expansió soviètica 1948-1952, ideat per George C. Marshall, que fou secretari d'Estat (1947-1949) amb el president dels EUA, Harry S. Truman. Els fons del Pla Marshall foren administrats per l'OCDE, i en foren beneficiaris 17 països.

495. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (27-II-1948). [ANC].

496. *Carta de M. Serra i Moret a Antoni Rovira i Virgili* (3-III-1948). [BPR-UB].

497. «Nota: Entrevista Sr. Serra Moret – Sr. Healy (Londres, 13-II-1948). Sabino Arana Fundazioa – 05.-Londres – Informes /1947-1950/ GE-85-2.

El fet d'haver trencat amb el Govern Irla no impedí continuar la seva col·laboració en les iniciatives endegades per la Generalitat, com quan se li sol·licità un article sobre la «*Evolución económica y social de Cataluña*» per presentar dins el memoràndum previst per lliurar a l'ONU el mes de setembre, que lamentablement, per manca de pressupost, no veié la llum fins a l'any 1956.⁴⁹⁸

El 22 d'abril Serra es retroba amb la seva esposa, Sara Llorens, i la seva cunyada Francisca, que arriben a bord del vaixell Groix al port de Le Havre. Fou una joia poder retrobar-se després d'una absència tan llarga. Passaren un mes entre París i Tolosa de Llenguadoc, per establir-se finalment a Perpinyà. Transitòriament, s'instal·len a 13 Rue du Pardal, casualment la mateixa adreça de la publicació *Endavant*, al pis del diputat Francesc de Paula Jené Aixalà mentre era de vacances a Aix-les-Thermes. «És la primera vegada, des de l'any 1939, que tenim casa. Jo en sento plaer i encara que estic molt acostumat a la vida d'hotel i restaurant —que gairebé ha estat la meua de sempre— sento una sensació estranya de benestar. A la casa hi ha un jardí molt abandonat i les primeres hores del matí les passo arrencant herbes i netejant i remenant la terra. Per a mi és una distracció i un goig».⁴⁹⁹ A mitjan agost, s'estableixen al segon pis del Boulevard Jean Bourrat 17, que havia estat domicili del diputat a Corts Claudi Ametlla. Les visites de familiars i amics sovintejaran la llar, sobretot els mesos d'estiu. També rebran les de molts altres catalans, especialment durant la Fira de Perpinyà, arribats en autocars.

Serra explica com el seu pis a Perpinyà es convertia «en lloc on els joves, com en pelegrinatge, vénen a conèixer o saludar l'avi del socialisme català».⁵⁰⁰ El petit menjador serà marc per a cenacles amb conspicus franquistes com Josep Pla, amb qui mantenia converses inacabables, Dionisio Ridruejo, Miguel Sánchez-Mazas, els fills de Víctor Pradera i delegats de bisbes, que apareixen citats amb el màxim respecte als escrits de Serra i Moret, en una prova irrefutable del seu allunyament de qualsevol sectarisme i de la seva amplitud de mires polítiques. Però principalment els conciliàbuls s'organitzaven a l'entorn de la gent d'esquerres, fins i tot membres i simpatitzants de la CNT, i els joves vinguts de Catalunya als quals, amb espontània familiaritat, rebia normalment en pijama a l'estiu i en barnús a l'hivern.⁵⁰¹

La tardor de 1948, amb Jordi Tell, íntim amic del secretari general de l'ONU Trygve Halvdan Lie, i, de nou, amb Jesús Galíndez, participa durant

498. Estudi encarregat a Manuel Serra i Moret, a través de la Secretaria de la Generalitat de Catalunya (carta 11-III-1948 i justificant de recepció 11-VI-1948), com a capítol d'un memoràndum sobre el problema català previst per lliurar a la reunió de les Nacions Unides, a celebrar a París el setembre de 1948. [BPR-UB]. No fou possible publicar l'esmentat memoràndum fins al 22-III-1956, a iniciativa del consell directiu de la revista *Catalunya* [Buenos Aires]. La col·laboració de Serra i Moret aparegué com a capítol X (p. 70-76). CASALS, Pau et altri. *Libro blanco de Cataluña*. Buenos Aires: Ediciones de la Revista de Cataluña, 1956.

499. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (12-VI-1948). [ANC].

500. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (23-X-1952). [ANC].

501. REVENTÓS, Joan. «El meu Manuel Serra i Moret». *Avui*. [Barcelona], (8-VIII-1976), p. 3

tres mesos en tasques d'assessorament al Govern Albornoz per a les reunions de l'Assemblea de l'ONU que se celebren a París.⁵⁰² Serra convidaria Josep Irla a presentar-lo, però els seus intents foren inútils: «Pel novembre hi havia a París Irla, Pi i Sunyer, Rovira i Virgili, Nogués i Biset [*president de les Corts republicanes*], Tarradellas i altres firmes 'prestigioses' i ens vèiem cada dia perquè Irla posa al meu Hotel. Cap d'ells ha estat mai a l'ONU ni sap res de res ni coneix ningú. Vaig proposar-los una visita al Palais de Chaillot i es varen espantar. Vaig insistir molt amb Irla, que vingués, que el presentaria com a president de Catalunya als personatges més importants. No hi va haver res a fer. Si els traieu de la tertúlia infeliç i del casinet de barriada, es veuen perduts. I així han anat matant Catalunya i les seves institucions representatives. Si volem tornar a Catalunya no tenim més remei que desfer-nos d'aquesta impedimenta que no ens deixa caminar i ens desprestigia.»⁵⁰³

A causa de la fatiga pel treball, a mitjan novembre, el doctor Nicolau li diagnostica la malaltia coneguda per la rampa de l'escriptor, que l'obliga a fer repòs absolut d'escriure i a aparcar algunes col·laboracions editorials, i que li impedeix seguir el seu flux habitual de correspondència durant un cert temps.⁵⁰⁴

No obstant això, la col·laboració de Serra i Moret amb el Govern republicà es va fent cada vegada més estreta. Fins i tot el representa a les exèquies de Pompeu Fabra, mort el dia de Nadal de 1948. Álvaro de Albornoz, decebut per la manca d'èxit de les seves gestions davant l'ONU i per la lluita que mantenia amb els socialistes per la signatura d'aquests amb els monàrquics del denominat pacte de San Juan de Luz, dimití però de nou li fou confiada la formació de govern. Després de diverses converses personals i epistolars, en les quals Serra exposà que no disposava de mitjans per establir-se a Londres o Nova York,⁵⁰⁵ el 16 de febrer de 1949 fou nomenat ministre amb missió a Europa, en concret a Londres, del segon Govern Albornoz,⁵⁰⁶ i nou dies més tard rep el corresponent passaport diplomàtic.⁵⁰⁷

502. ARASA, Daniel. *50 històries catalanes de la Segona Guerra Mundial*. Barcelona: Laia Libros, 1998, p. 41.

503. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (2-II-1949). [ANC].

504. La rampa de l'escriptor és una distonia segmentària de la mà que afecta sobretot els músculs del canell i els dits, durant l'acte de l'escriptura.

505. *Cartes d'Álvaro de Albornoz a M. Serra i Moret* (11, 20-I i 16-II-1949) i *resposta* (15-I-1949). [BPR-UB].

506. Decret publicat a la *Gaceta Oficial de la República*.- núm. 23 (30-V-1949), p. 120. El Govern Albornoz estava integrat per: Presidencia y Estado: Alvaro de Albornoz y Liminiana (IR); Vicepresidencia y Hacienda: Fernando Valera Aparicio (UR); Justicia: José Maldonado González (IR); Sin Cartera: secretario del Consejo: Eugenio Arauz Pallardo (PRF); Con misión en América: Félix Gordon Ordás, General José Asensio Torrado y Vicente Sol Sánchez; Con misión en Europa: Manuel Serra Moret y José María de Semparán y Gurrea.

507. Pasaporte Diplomático República Española. Núm. 4. *Expedido por el presidente de la República Española y en su nombre el ministro de Estado «concede Pasaporte a Don Manuel Serra Moret, ministro del Gobierno de la República Española, para Europa y América»*. [BPR-UB].

Per què Serra i Moret acceptava un ministeri, encara que fos sense cartera, al Govern republicà quan havia refusat la proposta mesos enrere i havia criticat la col·laboració d'ERC en governs republicans? Malgrat unes poques adhesions de l'Argentina (doctor Joan Cuatrecasas) i de Xile (Pere Aznar),⁵⁰⁸ aquesta pregunta se la feien no solament els seus crítics, sinó els mateixos amics i correligionaris. Miquel Ferrer s'adreça particularment a Serra i en qualitat de president de la Comunitat Catalana de Mèxic fa pública una carta en què li demana explicacions: «No ens podem estar de dir-vos la nostra inquietud pel fet de veure figurar el vostre nom en un Govern la declaració política del qual no creiem que ens tregui de dubtes respecte les seves intencions sobre el futur immediat de Catalunya, perquè els homes més representatius d'aqueix Govern mai no s'han distingit per llur interès en comptar amb la col·laboració de Catalunya, Euskadi i Galícia. La nostra inquietud augmenta en veure absents del dit Govern les representacions basques i gallegues, que, amb Catalunya, constitueixen la Triple Aliança per la qual heu treballat tant i sense la col·laboració dels pobles de la perifèria hispànica no es podrà fer res de positiu per retornar la democràcia i la llibertat a la península.»⁵⁰⁹ A Pere Foix, que es confessa sorprès, no li agrada l'accés al ministeri: «Ens plau? No, com a plaure no ens plau. El meu més fervent desig és el de reservar-vos per a Catalunya en el moment escaient i tinc la temença que aquesta acceptació us gastí...» Eduard Barba opina que Serra s'ha equivocat: «Crec que hi aneu a perdre més del que hi aneu a guanyar. I que nosaltres, els catalans, hi perdem el prestigi de la vostra figura, que era per a molts el símbol d'una conducta sense apartar-se del camí dret. Aquell camí que vàreu senyalar en emprendre la vostra marxa a França, en el curs del vostre viatge per aquestes terres d'Amèrica.» Joan Aleu, company a l'MSC, creu que «els desavantatges són molt superiors als èxits que vós amb el vostre esforç i prestigi podreu aconseguir».⁵¹⁰ L'MSC publicaria a *Endavant* una breu Declaració on, després de considerar que la col·laboració de Serra no podia interpretar-se com una identificació del Moviment a la política general del Govern republicà, l'autoritzava que «en iguals condicions que durant el passat continués posant la seva autoritat moral en els *medis* europeus i la seva experiència en les qüestions internacionals al servei de l'acció general antifranquista que el nou Govern republicà es proposa desenvolupar.»⁵¹¹

Serra i Moret argumentarà el seu acte llançant també un interrogant: «S'ha de lluitar o no s'ha de lluitar contra Franco?»⁵¹² A Pere Foix li brinda una àmplia explicació: «Per dues vegades havia refusat la invitació d'Albornoz i Mar-

508. *Carta del Dr. Joan Cuatrecasas* (23-II-1949) i de *Pere Aznar* (30-V-1949). [BPR-UB].

509. «Comunitat Catalana de Mèxic a Manuel Serra i Moret». *El Poble Català*, núm. 4 (II-1949), p. 2.

510. *Cartes de Pere Foix* (10-III-1949) i d'*Eduard Barba a M. Serra i Moret* (25-V-1949). *Carta de Joan Aleu a M. Serra i Moret* (20-IV-1949). [BPR-UB].

511. «Manuel Serra i Moret ministre sense cartera encarregat de missió a Europa». *Endavant*. [Perpinyà], núm. 37 (IV-1949).

512. *Carta de M. Serra i Moret a Ramir Tomàs* (28-V-1949) [BPR-UB].

tínez Barrio de formar part del Govern de la República i aquesta vegada ho vaig refusar també, com tinc cartes que ho proven. En el meu refús deia que, ‘com sempre, si per una missió temporal podia ajudar l’obra reivindicativa del Govern, estava disposat a servir’. Interpretat aquest paràgraf en sentit interessat, es féu el decret de reorganització del Govern nomenant-me ministre sense cartera [...] La delicada situació internacional del nostre problema, el fet que hagi estat jo l’únic que ha pogut influir en les decisions de l’ONU i les meves relacions en els *medis* polítics dirigents de les potències occidentals, m’obligaven a servir la causa comú. Fins ara, ho havia fet sol i pagant-me jo les despeses. La meua situació econòmica no em permetia continuar i, encara que el Govern no té diners (perquè ni Negrín ni Prieto ni Calviño, etc. han rendit comptes ni han lliurat un xavo), sempre pot subvenir viatges i gestions per bé que els ‘ministres’ no cobren sou des de la darrera reorganització [...] A mi no em plau de formar part del Govern i àdhuc tenia la il·lusió de morir sense haver cooperat en cap Govern central espanyol —ben diferent dels diversos ‘patriotes’ d’Esquerra, Acció Catalana, Estat Català, etc., que hi han anat adeleradament al darrera. És clar que això no és cap Govern en el veritable sentit de la paraula, sinó una cosa simbòlica i reduïda a sostenir la lluita contra Franco, la usurpació i la tirania. La meua cooperació és purament temporal i cessarà el dia que no la cregui útil. A més a més, ella no em compromet a res ideològicament i ningú no m’imposa condicions ni me’n proposa. Sóc lliure en tots sentits, no comprometo el Moviment Socialista, ni el catalanisme, ni res. Sóc el que se’n diu un ‘tècnic’ i res més.»⁵¹³ Informa Miquel Ferrer dels seus propòsits: «Em trobo ara ministre sense cartera, en condicions favorables per a conciliar les forces més importants de l’antifranquisme i presentar-les de cara al món internacional amb objectius concrets de col·laboració occidental i allunyades de tot contagi comunista. El PSOE no ho veu amb mals ulls i és possible que fem més bona feina. Si en aquest aspecte determinat no reixo, no perdré gaire temps en el Govern. De totes maneres, no tinc res a veure amb la política fins ara seguida,estic lliure, completament lliure, de fer el que em sembli, i si fracasso no en podré donar la culpa a ningú. La setmana entrant tornaré a Londres, on estaré fins a l’abril i treballaré per a impedir que Franco s’apunti cap *tanto* a Nova York, on la lluita es presenta perillosa i on Albornoz i Asensio defensaran les posicions.»⁵¹⁴

Un article titulat «Sacrifici inútil?» justificava Serra i Moret: «És de comprendre que, davant d’un Govern català inactiu des de fa més d’un any, els polítics catalans que tenen condicions per a actuar eficaçment en la lluita contra el franquisme han d’aprofitar les avinenteses que se’ls presenten per a clavar l’agulló. Que el sacrifici pugui ésser inútil? No ho sabem. El que sabem és que cap català, avui per avui, no es pot col·locar front al president de Catalunya per

513. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (24-IV-1949). [ANC].

514. *Carta de Miquel Ferrer a M. Serra i Moret* (22-II-1949). Còpia cedida per Montserrat Flores Farré-Serra. Amb l’agraïment de l’autor.

a realitzar una tasca de tipus netament català en el camp internacional, perquè tot seguit serà considerat com volent abrogar-se el caràcter de rector de la política catalana. I si el president de Catalunya no realitza cap gestió de caire internacional ni la encomana a altri, és just que qui la pugui fer cerqui el camí que el porti a un resultat efectiu. Els que poden eixir del marasme en el qual ha caigut el governament català han de cercar l'actuació adient amb les seves aptituds, per a fer quelcom contra Franco. I això és el que sembla que ha fet Serra Moret en acceptar un lloc en el ministeri republicà espanyol.»⁵¹⁵

Serra i Moret comença a endegar la seva tasca de ministre a mitjan març. Es desplaça a Londres per tractar que el Govern britànic mantingui el seu suport de les resolucions de l'ONU vers l'aïllament de Franco. Després de parlar amb els diputats laboristes G. Jeger i Mrs. Manning i amb el lliberal Wilfrid Roberts, aconsegueix, mitjançant contacte a través de la delegació dels bascos, entrevistar-se amb Davies, membre del Govern, i amb Healy, els quals ratifiquen que els anglesos no han variat la seva política i que no faran cap gestió de canvi respecte a la mesura de l'ONU de retirada d'ambaixadors de Madrid.⁵¹⁶ Aquestes manifestacions les confirmaria el Secretari d'Afers Estrangers, Mayhew, en la sessió de la Cambra dels Comuns del 24 de març. Serra romandria uns dies més a la Gran Bretanya i visitaria Carthy, del Secretariat Internacional dels Trade Unions, i Horsfall Carter, del Departament d'Investigació Política del Foreign Office. En reprendre les sessions de l'Assemblea General de l'ONU a Nova York, l'abril de 1949, el problema espanyol sortí de nou i es deixà als seus estats membres llibertat de decisió respecte a tenir relacions diplomàtiques amb Franco o no. El president Truman i el seu secretari d'Estat, Dean Acheson, s'oposaven a designar ambaixador a Madrid, però estengueren vincles econòmics amb el règim franquista.

Del 4 al 10 de juny, Serra, acompanyat pel secretari de relacions de l'MSC a Anglaterra, P. M. Voltó, assistí a Londres a la Conferència anual del Partit Laborista. Durant la seva estada dirigí una al·locució retransmesa per la ràdio republicana clandestina amb difusió a Espanya, en què remarcà la deplorable situació econòmica del país i encoratjà els catalans vers «el redreçament i la reincorporació al món civilitzat.»⁵¹⁷

La guerra freda que es començava a obrir entre els blocs comunista i capitalista, el bloqueig soviètic de Berlín, la signatura del Pacte de l'Atlàntic (OTAN), el triomf de la revolució de Mao Zedong a Xina són fites que, pas a pas, van configurant un nou món i conformant un nou equilibri de forces. Franco es veuria afavorit per l'avenç comunista al voltant de la Unió Soviètica:

515. GENÍS [pseudònim de Joan Jacint Llorens Bassa o de Manuel Serra i Moret?]. «Sacrifici inútil?». *Res-sorgiment*. [Buenos Aires] núm. 393, (IV-1949), p. 6376.

516. «Nota: visita del Sr. Serra Moret – Conversación con Mr. E. Davies» (Londres 23-III-1949). Sabino Arana Fundazioa – 05 - Londres – Informes /1947-1950/ GE-85-2.

517. «Serra i Moret a Anglaterra». *Endavant*. [Perpinyà], núm. 39 (VII-1949), p. 5.

l'Assemblea General de l'ONU, el 4 de novembre de 1950, a proposta de set repúbliques hispanoamericanes i Filipines, votà l'anul·lació de la recomanació que quatre anys abans els republicans espanyols havien aconseguit i de la que tant s'enorgullien, en particular Serra i Moret.

Serra no arribaria a conèixer la notícia com a ministre. El 5 de desembre de 1949 moria a Perpinyà Antoni Rovira i Virgili, president del Parlament de Catalunya, i el 15 de març de 1950 Serra s'adreça a Álvaro de Albornoz per exposar-li que ha de renunciar al ministeri i retirar-se per fer honor al càrrec de president interí del Parlament català.⁵¹⁸ Uns dies més tard, Albornoz li respon amb comprensió però li demana un temps per refer el Gabinet. Finalment, el 6 de maig, el president de la República, Martínez Barrio, signaria el decret en què acceptava la seva dimissió, i dos dies més tard firmaria la concessió de l'ingrés de Serra i Moret en la «*Orden Civil de la Liberación Española, con el grado de Maestrante, para recompensar, entre otros, los servicios eminentes de carácter pacífico prestados a la causa de la República y de la Democracia española.*»

Eugenio Arauz, ministre secretari del Consejo, li remet una còpia dels decrets pels quals el president de la República admet la seva dimissió el 6 de maig de 1950 i li atorga la '*Orden de la Liberación*', condecoració que té únicament un valor simbòlic, amb el grau de '*Maestrante*', pels següents reconeixements: «*Figura señera de la cultura española, personalidad de elevado rango en el campo de las actividades políticas, en las que aparece proyectado desde el área regional a la nacional, el Excelentísimo Sr. Don Manuel Serra y Moret, ilustra su conducta de hombre y ciudadano, tanto en el pasado como en el presente, con calidades dignas de su prosapia intelectual y de su jerarquía moral y patriótica. Liberal y demócrata, figuró en las filas de quienes propiciaron el advenimiento del régimen republicano en España y, luego, rindió los mejores servicios a España y a la República, en los días en que el régimen aparecía sólidamente asentado sobre la devoción popular y en aquellos otros difíciles y penosos en que sucumbía bajo la agresión del totalitarismo extranjero aliado a las fuerzas reaccionarias indígenas. Emigrado, su labor en pro del restablecimiento de las libertades democráticas nacionales, cuenta entre aquéllas a que el país deberá rendir mañana la justicia y el homenaje de su reconocimiento; tributo merecido a la constancia, la lealtad y el patriotismo que le inspiraron.*»⁵¹⁹

No hem trobat en els diversos arxius consultats cap document que expliqui quina és la raó per la qual Serra i Moret endarrereix tres mesos la seva decisió d'assumir la presidència del Parlament de Catalunya. És una incògnita el fet que no es pronuncii des del 5 de desembre de 1949 —data de la mort de Rovira i Virgili— fins a la sol·licitud de dimissió a Albornoz el 15 de març de 1950.

518. *Carta de M. Serra i Moret a Álvaro de Albornoz* (15-III-1950). [BPR-UB].

519. *Carta d'Eugenio Arauz a M. Serra i Moret* (9-V-1950). [BPR-UB].

Però un fet que revela que ell ja no se sentia vinculat al Govern republicà és la renúncia als seus havers com a ministre des del mes de gener de 1950.⁵²⁰

Serra i Moret agraeix l'honor a Diego Martínez Barrio i aquest li recorda «*en mi memoria siguen vivos los recuerdos de aquel Parlamento de 1934-35 donde solos, o casi solos, reñimos duras batallas contra los que ya preparaban el hundimiento de la República. Me consuela, sin embargo, la idea de que usted, hállese donde se halle, permanecerá devoto y fiel a la causa de la República.*»⁵²¹

Efectivament, aquesta col·laboració es mantindrà en el futur quan, per exemple, Martínez Barrio, prèviament a la formació d'un nou Govern, demana consell a Serra i Moret sobre bases fonamentals de l'acció política a desenvolupar, estructura del nou Govern i lloc on s'han de centrar les activitats.⁵²² Serra defensarà sempre públicament la seva opinió que era necessari mantenir un Govern de la República a l'exili.⁵²³

520. *Carta de M. Serra i Moret a Fernando Valera* (5-IV-1950), i *resposta* (25-IV-1950). [BPR-UB].

521. *Carta de M. Serra i Moret a Diego Martínez Barrio* (11-V-1950), i *resposta* (15-V-1950). [BPR-UB].

522. *Carta de Diego Martínez Barrio a M. Serra i Moret* (16-VII-1951), i *resposta* (18-VII-1951). [BPR-UB].

523. SERRA I MORET, Manuel. «Una política internacional (I)». *España Nueva*. [Mèxic] núm. 224-225 (20-V-1950), p. 2. «Una política internacional (II)». *España Nueva*. [Mèxic] núm. 226-227 (3-VI-1950), p. 2. «El Gobierno en el exilio es necesario». *España Republicana*. [Buenos Aires], (20-V-1950), p. 5. «La República en el exilio». *España Republicana*. [Buenos Aires] (30-V-1950), p. 4.

26. EL «CAS SERRA I MORET» (I): VINDICACIÓ DE LA PRESIDÈNCIA DEL PARLAMENT DE CATALUNYA

En un capítol anterior hem vist el procés del desenvolupament de l'enquesta que Serra i Moret adreçà l'any 1943 als diputats del Parlament de Catalunya. Quan l'any 1945 Irla constituí Consell i Serra no havia estat encara nomenat conseller, manifestà el seu acatament al Govern i, en un seguit de cartes, inquirí al president i a Rovira i Virgili una sèrie de qüestions sobre la institució: les incompatibilitats dels càrrecs d'ambdós per ser al mateix temps membres de l'executiu, el seu futur funcionament, la represa d'activitats parlamentàries, etc.⁵²⁴ L'interès de Serra i Moret per la vigència del Parlament de Catalunya, com a institució cabdal de la Generalitat, era, doncs, evident.

Tres mesos després de la mort de Rovira i Virgili, Serra i Moret, després de presentar la seva dimissió com a ministre al Govern Albornoz, adreçà a Josep Irla una carta per comentar-li que «es veu en el deure d'exercir aquesta presidència que ningú més pot legalment ostentar».⁵²⁵ Serra es basa en l'article 44 de l'Estatut Interior de Catalunya de 1933, que diu que si per qualsevol causa el president de la Generalitat no pot continuar exercint la presidència, aquesta l'ocuparà interinament el president del Parlament, i el vicepresident primer el substituirà en la presidència d'aquest.⁵²⁶ En virtut d'això, Josep Irla, president del Parlament de Catalunya, accedí a la presidència de la Generalitat, arran de l'afusellament de Lluís Companys, i, automàticament, Antoni Rovira i Virgili, vicepresident primer del Parlament, assumí la presidència d'aquesta institució, de manera que Manuel Serra i Moret, que era vicepresident segon, va passar a ocupar la primera vicepresidència.

524. *Cartes creuades per M. Serra i Moret amb Josep Irla* (16-X-1945 i 14-II-1946 – 10 i 21-XII-1945) [AMTM]. *Cartes creuades per M. Serra i Moret amb Antoni Rovira* (3-XII-1945 i 14-III-1946 - 27-XII-1945, 8-III i 1-IV-946) [BPR-UB].

525. *Carta de M. Serra i Moret a Josep Irla* (30-III-1950). [BPR-UB].

526. Estatut Interior de Catalunya – Capítol II – President de la Generalitat. Aprovat pel Parlament de Catalunya en la sessió del 25-V-1933.

Ara, aplicant el mateix automatisme, correspon a Manuel Serra i Moret ostentar la presidència del Parlament de Catalunya, amb possibilitats que, seguint aquest procediment, si Josep Irla deixés d'exercir, arribés a ser el futur president de la Generalitat. Una paradoxa del destí que propiciaria la presidència de la institució a un membre de la minoria socialista (integrada per cinc diputats), quan ERC disposava de pràcticament una seixantena d'escons dels vuitanta-tres que composaven el Parlament elegit l'any 1932. Aquesta possibilitat incomoda els membres d'ERC i el seu secretari general, Josep Tarradellas, que coincidí amb Serra en dos governs de la Generalitat provisional, presidits per Francesc Macià.⁵²⁷

L'assumpció de la presidència del Parlament de Catalunya per Serra obria una nova lluita en l'exili català. Aquest afer es coneixeria en l'ambient polític com «El Cas Serra i Moret».⁵²⁸

Serra explicarà succintament la seqüència a Pere Foix: «... Després de la mort de Rovira i Virgili, jo vaig dir a Albornoze que hauria de deixar el ministeri. Aquest va pregar-me que esperés, però el 30 de març vaig escriure a Irla que 'si existís un altre vicepresident del Parlament de bon grat li faria pas perquè pogués, més que jo, honorar aquest càrrec i perquè, possiblement, complauria més als diputats afiliats al partit que tenia majoria en el nostre organisme legislatiu', però que no essent així, no veia altra solució que la de fer-me càrrec de la presidència interina del Parlament. Li anunciava que havia dimitit abans del càrrec de ministre. Irla va contestar amb dos mots mal escrits el 14 d'abril dient que enviava una còpia de la meua carta a tots els diputats. Encara que ningú no em deia res, jo sabia de sobres tot el que es tramava. Vaig rebre tot seguit, com sabeu, una carta de Tarradellas en què em deia que no tenia dret a la presidència del Parlament perquè havia estat ministre i altres ridiculeses per l'estil. Pel meu gust no l'hauria contestada, però els companys del Moviment Socialista de Catalunya, indignats per totes aquestes baixes maniobres, varen insistir i finalment vaig contestar a Tarradellas en termes que el deixaren desarmat des del punt de vista legal i moral. Aleshores em va escriure que tot tenia adob en el pla parlamentari i que, de segur, arribaríem a un acord. No li he contestat res més, ni directament he sabut res més.

«Tarradellas, però, ha proposat als del Moviment Socialista de Catalunya que es faci una votació per carta entre els diputats que resten —una quarta part,

527. Tarradellas i Serra i Moret coincidiren en dos governs de la Generalitat provisional presidida per Francesc Macià. El 29-XI-1931 Serra es mantenia en la Conselleria d'Economia i Treball, que ostentava des del 17-IV-1931, i Tarradellas s'integrava per primer cop com a conseller de Governació. El 3-X-1932 es remodelà el Govern, i totes les conselleries van passar a dependre de membres d'Esquerra Republicana de Catalunya, excepte la d'Economia, assignada a Serra i Moret. Tarradellas mantingué la de Governació.

528. «Cas Serra i Moret», així denominat per Joan Sauret al llibre *L'exili polític català*. *Op. cit.*, p. 117. També citat en la *carta del diputat Miquel dels Sants Cunillera al secretari primer del Parlament*, Antoni Dot (31-I-1951). [ANC].

aproximadament— i que es nomeni vicepresident primer Humbert Torres i jo quedi com a segon, actuant Irla de president efectiu perquè no hi hagi ‘vençuts ni vencedors’. Jo he contestat que no acceptava res més que la legalitat i la legalitat és que jo sóc president interí del Parlament. Com podeu veure, no he dimitit, perquè no tinc res per dimitir. Ni accepto el diàleg. Si ells haguessin acceptat la legalitat, jo els hauria donat la feina feta, car el meu pla era escriure com a president interí del Parlament a tots els diputats dient-los que jo creia que no s’havia de perllongar la interinitat indefinidament i que els proposava de nomenar un president provisional. Aleshores podrien haver nomenat Humbert Torres i jo m’hauria eclipsat, que és el que desitjo. Però jo no puc acceptar la il·legalitat i, amb el meu consentiment, no puc tampoc tolerar-la.

«Ací ho teniu tot resumit. No us dono texts perquè no puc pas enviar-vos còpies de tot, ni calen. La cosa us l’ha dita Rouret [*diputat d’ERC resident a Mèxic*], clara i neta, i Tarradellas us la diria encara més descarnadament. Potser us diria: No podem afliuxar perquè Serra no és dels nostres i nosaltres no podem abandonar la mamella, encara que ragi poc i que sapiguem que aviat no rajarà gens. Ens menjarem l’últim os de la Generalitat i viurem encara del seu prestigi. Catalunya? Qui hi pensa en Catalunya?»⁵²⁹

Antoni Dot, secretari primer del Parlament, a instàncies dels parlamentaris Josep Tarradellas, Ventura Gassol, Antoni Xirau, Joan Sauret, Joan Tauler i Josep Fontbernat, adreçaria un escrit a tots els diputats, en vistes a l’elecció de les vacants existents a la Mesa del Parlament i a la Diputació Permanent, prèvies a la realització d’una consulta que no obtindria l’èxit esperat per ERC.⁵³⁰ Més tard seria oferta la presidència del Parlament a Humbert Torres, que rebutjà l’oferiment al·legant motius de salut.⁵³¹ Una altra proposta, veritablement inversemblant, fou la d’atribuir a Irla el doble exercici de les presidències de la Generalitat i del Parlament.⁵³² L’afer conclouria amb total indefinició. Serra i Moret ostentarà un «títol purament simbòlic», utilitzant les paraules emprades per ell en la comunicació a Irla, origen del «Cas». No serà investit ni reconegut pels parlamentaris.

L’actuació de Serra i Moret com a president del Parlament pràcticament es reduirà a manifestacions de caràcter testimonial, com són el missatge, àmpliament difosos per les publicacions de l’exili, que amb motiu de l’11 de setembre dirigeix als catalans l’any 1952, amb referències literàries a l’ofrena dels poetes catalans als felibres provençals,⁵³³ i l’any 1953, on pren com a fons la realitat

529. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (1-VI-1950). [ANC].

530. *Carta d’Antoni Dot als diputats del Parlament de Catalunya* (15-VII-1950) – Fons Antoni Dot.

531. *Cartes d’Humbert Torres a Josep Tarradellas* (3-VIII i 28-VIII-1950). [ANC–Fons Antoni Dot].

532. *Carta de sis parlamentaris d’Esquerra Republicana de Catalunya residents a França a Antoni Dot* (25-VIII-1950). [ANC – Fons Antoni Dot].

533. «Missatge del president del Parlament de Catalunya» (11-IX-1952). Editat a diverses publicacions: *Endavant*. [Montgeron, França] núm. 55 (agost - setembre 1952); *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 436 (novembre 1952), etc.

social de l'Interior, i encoratja a perseverar en la lluita per les llibertats.⁵³⁴ La presidència d'actes com a homenatges a la memòria de Lluís Companys, el lliurament de la senyera a l'Agrupació Catalana d'Invàlids i Mutilats de Guerra, per delegació del Dr. Francesc Paniello, en nom d'Estat Català, enviada des de Mèxic,⁵³⁵ etc., tenen un innegable valor espiritual, però no aporten cap avenç en l'àmbit polític ni institucional.

En l'àmbit internacional, Serra i Moret seria un dels signants d'un memorial redactat per universitaris de Catalunya, adreçat a la UNESCO, en el qual es denunciava, d'una banda, la legislació, oficial i pública, prohibitiva i repressiva; i de l'altra, una persecució que no havia estat plasmada jurídicament però manifesta contra la llengua i la cultura catalanes, i demanava que no fos admès el règim franquista espanyol. El document fou signat per Pau Casals, Josep Maria Batista i Roca, Josep Carner, Lluís Nicolau d'Olwer, Rafael Patxot, August Pi Sunyer i Manuel Serra i Moret, aquest com a president del Parlament català i professor en Ciències Econòmiques i Socials. El doctor Josep Trueta, el canonge Carles Cardó i el comte de Güell, convidats a signar, finalment no ho feren.⁵³⁶

534. «Missatge del president del Parlament de Catalunya» (11-IX-1953). Editat a diverses publicacions: *Endavant*. [Montgeron, França] núm. 62 (agost - setembre 1953), p. 4); *Ressorgiment*. [Buenos Aires] núm. 446 (setembre 1953) p. 7179); *La Nostra Revista* núm. 67-72 (juliol - desembre 1953), p. 83, etc.

535. *Carta del doctor Francesc Paniello Grau a M. Serra i Moret* (27-VIII-1952). [BPR-UB].

536. «*Memorandum on the Anti-Catalan Policy of General Franco's Gouvernement Submitted to the Delegates of the Seventh Assembly of Unesco*» (novembre 1952). Reproduït en diverses revistes catalanes de l'exili. *Endavant* [Montgeron, França] núm. 56 (X-XI-1952), p. 1-2.

27. LA MORT DE SARA LLORENS

L'any 1950 se celebren els Jocs Florals de la Llengua Catalana a Perpinyà. Serra i Moret forma part del Consistori, a petició dels membres de la Comunitat Catalana de la República Argentina i animat per Rovira i Virgili, present quan s'endegà el certamen. Serra volia participar en l'organització i mantenir-se al marge, perquè «li feien més por els literats que els polítics, que ja és dir...», però acabà acceptant ser membre del jurat: «He examinat 300 treballs que han concorregut als Jocs Florals i que fan una columna de dos metres —diverses novel·les, obres de teatre, assaigs, biografies, estudis, prosa, poesia, etc., impresos, escrits de tota mena, més de la meitat vinguts de Catalunya, València i Mallorca. Magnífic, us ho asseguro. Quantitat i qualitat, una meravella. Dos mesos llegint de nit i dia, sense cansar-me, content de l'esforç. Després d'això estic més convençut que Catalunya no morirà, que té una vitalitat formidable. La llengua demostra una maduresa i una perfecció que iguala i àdhuc depassa algunes de les llengües cultes. Ens serà difícil de fer el veredict de tanta cosa bona com hi ha, de tant com brilla amb esplendor l'esperit de la raça i de la terra.⁵³⁷ La Gaia Festa tingué lloc el 24 de setembre de 1950 i el Consistori fou integrat per Pau Casals, president; Pere Bosch Gimpera, Carles Grandó, Enric Guiter, Josep-Sebastià Pons i Manuel Serra i Moret, vocals, i Josep M. Corredor, secretari.

Els anys s'escolen i la salut de Serra i Moret comença a deteriorar-se. Havia estat un gran fumador fins als seixanta-quatre anys, que deixà el tabac. Superada la rampa de l'escriptor a què hem fet referència, pateix altres episodis que explica amb vis còmica a Pere Foix: «Jo estic més bé del braç, però el metge m'ha obligat a treure'm totes les dents i ara estic desdentegat i amb la boca dolorida. Estic també sotmès a mil provatures perquè m'han descobert el vell *soplo* del cor que m'ha permès envellir amb plenes energies i que a mi em sembla que està bé que el guardi perquè una malaltia sol preservar la vida. No us penseu pas que estigui preocupat malgrat les moltes visites, les radiografies i els aparells de tortura. Jo em trobo força bé i els altres de casa Déu n'hi do,

537. *Cartes de M. Serra i Moret a Pere Foix* (31-I-1950 i 12-IX-1950). [ANC].

i pel demás deixeu dir que farem més anys que Noè.» «Penso que aviat farà quaranta-cinc anys que vaig venir per primera vegada dels Estats Units per a escoltar de llavis de quatre eminències mèdiques barcelonines que la Sara tenia vida per mig any, tirant llarg i, ja ho veieu, encara belluga. No cal dir que les eminències aquelles fan guix des de fa molts anys.»⁵³⁸

La delicada salut de Sara sempre havia estat la principal preocupació familiar de Serra, però l'acurada atenció dispensada al llarg de tota la vida per la seva germana Francisca i el tractament de la seva malaltia, gairebé de franc, per eminents metges amics del matrimoni no suposà, afortunadament, una minva de les eixutes arques domèstiques: «Tenir diversos metges amics, alguns eminents (Sayé, Cuatrecasas, Meyer, etc.) ha fet que la malaltia de la meva muller no hagi estat una sangria econòmica per a nosaltres durant aquests anys d'exili. Aquest avantatge i altres, més que els meus mèrits, han fet possible de sortejar els contratemps tot i haver mantingut una conducta que jo crec correcta o, almenys, ben diferent de la d'alguns exiliats que passen per personatges. Ací mateix hem trobat metges catalans i francesos disposats a atendre'ns sense gravar les nostres pobres finances. Fem una vida extremadament modesta —com sempre—, jo no tinc altres despeses que les de les meves activitats polítiques —i encara molt racionades— i tinc la confiança d'anar salvant els perills car, al costat de la lògica aversió d'alguns, trobo la consideració i el respecte dels altres [...] Amb les vitamines i remeis que ens envia assíduament el Dr. Nin —gran amic nostre i gran metge de Montevideo— ens trobem, malgrat els anys i les tares, en bona disposició d'esperit i en pla francament optimista.»⁵³⁹

Quan l'any 1952 Serra i Moret pateix un infart de miocardi (trombosi coronària), els metges amics també tractaran amb altruisme l'evolució de la malaltia cardiològica: «Tinc també l'avantatge del gran interès dels dos metges que em cuiden i de molts amics metges que m'escriven o em veuen i m'encoratgen! Aquestes sol·licituds alenten extraordinàriament. L'especialista cardiòleg, el Dr. Brial —que sempre que m'anomena diu *Monsieur le Ministre*—, a vegades em ve a veure sense cap necessitat i no em cobra la visita. El Dr. Cama, metge oficial dels refugiats, català de Sant Antoni de Calonge, ve almenys una vegada a la setmana i temporades cada dia. Si tinc de fer una sortida —com fa poc vam haver d'anar a Avinyó i a Marsella, en *auto*, mai en tren—, ell m'acompanya i ve preparat per a un cas d'accident. Àdhuc si faig viatges curts, com anar a Prades a veure en Casals. I la feina és pagar-lo, car és un home honest i desinteressat».⁵⁴⁰

538. *Cartes de M. Serra i Moret a Pere Foix* (5-VII-1950 i 12-III-1951). [ANC].

539. *Carta de M. Serra i Moret a Miquel Ferrer* (22-II-1949). Cedida per Montserrat Flores Farré-Serra. Amb l'agraïment de l'autor.

540. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (11-XI-1953). [ANC].

Prada, 1954. Al jardí de la casa de Pau Casals. D'esquerra a dreta: Sara Fernández, Francesca Llorens, Joan Llorens, Pau Casals, Manuel Serra i Moret i senyora Nin. (Fons Adela Fernández).

Passat un rigorós hivern, amb temperatures màximes de +4° i una nevada de trenta hores que deixà a Perpinyà un metre de neu, Sara Llorens pateix una forta recaiguda i mor el matí del 17 d'abril de 1954, acompanyada de la seva germana Francisca, de Serra i Moret i dels seus nebots Maria Alibés i Josep Reynal.⁵⁴¹ El seu germà, Joan Llorens, en saber la gravetat del seu estat prengué l'avió des de Buenos Aires però no hi arribà a temps.⁵⁴² «Les tres setmanes darreres de vida de la Sara m'obligaren a un esforç superior a les meves escasses reserves. Els metges deien que fèiem una cursa paral·lela vers la mort. Ella va guanyar-me, però jo vaig restar extenuat. M'he refet una mica i he reprès la meva precària normalitat. Les atencions dels amics i particularment les dels companys del Moviment Socialista han estat insuperables. La mort d'ella, dol-

541. LLORENS, Sara. *Epistolari (1901-1954)*. Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2004, p. 21, nota 2.

542. Per evitar que el disgust acompanyés el viatge de Joan Llorens des de l'Argentina a Perpinyà, previst d'ençà que el 8 d'abril va rebre notícies del greu estat en què es trobaven Manuel Serra i Moret i Sara Llorens, el seu fill Joan Jacint Llorens Bassa li interceptà una carta del 21 d'abril adreçada pel seu cunyat Josep (Pepet) Gassiot, en què li donava el condol per la mort de la seva germana Sara. Joan Llorens va prendre l'avió cap a Europa el 28 d'abril. *Carta de Joan Jacint Llorens i Bassa a M. Serra i Moret (27-IV-1954)* - [ANC].

ça i serena, en els meus mateixos braços, encara que no ho sembli, em fou un premi i un consol. Amic meu, no sé ben bé de què us parlo. Tot és inefable. Els meus ulls ploren constantment, però jo la veig sempre, de dia i de nit.» Amb aquestes emotives paraules transmetia la seva aflicció a Pere Foix.⁵⁴³

Sara Llorens fou enterrada en cerimònia civil al panteó que el matrimoni havia encarregat construir al cementiri d'Alt Vernet, sota una làpida amb la inscripció: «Sara Llorens de Serra (1881-1954) - Feu que germini el bé que ha deixat». Finia la vida, però no l'amor. Una disposició testamentària de Sara Llorens encomanava la publicació de *El llibre del cor*, unes planes autobiogràfiques, signades el 5 de gener de 1916. Desconegut per Serra i Moret, i malgrat que llegir-lo li comportà un sofriment exultant perquè «tot ell és un himne al nostre amor i una extrema idealització de mi per haver-la estimada», en compliment dels seus desigs el féu editar.⁵⁴⁴ Anys més tard, miraria de publicar *El llibre del cor* en versió anglesa i encarregaria a John W. Blackburn la seva traducció. Després de moltes giragonses dels textos originals, Serra optà per deixar-ho córrer, potser aconsellat pel lingüista Joan Coromines, que li digué que els coneixements del català de Blackburn eren de tastaolletes i que no gosaria recomanar-lo per fer cap treball seriós en aquesta llengua.⁵⁴⁵

El llibre del cor és un immens cant d'amor, en la llunyania i en la proximitat, i de fe en la vida gràcies a aquest amor. Espontani, ingenu i ple de lirisme, però a l'ensem meditat, profund i buit d'artificis. La lectura dels epígrafs «Com és de gran el nostre amor», «El meu germà de la caritat», «L'excelsitud del nostre amor triomfa», «Jo la malalta, jo l'enamorada», escrits sense cap mena de frivolitat, ens revela, situant-nos en l'estat de salut, en el moment i en el context que Sara Llorens els redactà quasi quaranta anys abans, els sentiments més íntims de la parella:

«Al marit meu,

«Té, home dels meus amors: ja és un fet. Aquelles notes íntimes que jo solc escriure mig d'amagat, aquelles impressions que em plau sovint deixar en el paper, de viu en viu, quan encara són calentes de vida i realitat, ja són a la llum del món, ja són del domini de tothom.

«No et requi. Per cada un que les profani hi haurà cent cors enamorats que les beneiran, i molts escèptics que beuran amb fruïció tast d'inici. I si aquest nostre tresor espiritual arriba tan sols a salvar un esperit del marasme; si arriba a transportar tan sols un esperit de la grisor tenebrosa a la llum de la fe, del menyspreu de la vida al desig d'ella de la malaurança a la felicitat, ¿no donaràs per ben retribuït el sacrifici d'aquesta exhibició?

543. Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix (25-V-1954). [ANC].

544. LLORENS DE SERRA, Sara. *El llibre del Cor*. Perpinyà: s. e., 1954.

545. Carta de Joan Coromines a M. Serra i Moret (29-IX-1958). [BPR-UB].

«Avui, aniversari vuitè de la nostra unió, te'l presento a tu a l'ensems que el presento al món. I sento alleujament en fer-ho, car, de tan sentir bellament la vida, em considero deutora i remisa de no pregonar-ho, així, senzillament, ingènuament, a l'un i a l'altre.»⁵⁴⁶

Serra i Moret liquidaria una propietat rústica de Sara Llorens a l'Argentina i, bestretes les quantitats pagades per drets successoris i altres impostos, en memòria de Sara destinà una quantitat substancial per a la reedificació de la Casa del Poble de Buenos Aires, cremada pels peronistes. El lliurament el fa mitjançant la intervenció del vell dirigent socialista argentí Nicolás Repetto: «*Se trata de que al liquidar el modesto patrimonio de mi difunta esposa, Sara Llorens de Serra, me ha parecido que interpretaría su voluntad destinando una parte a la reconstrucción de la Casa del Pueblo, víctima del vandalismo de los sicarios de la dictadura peronista. Usted tendrá la bondad de recibir o bien indicar a quien deben entregarse los \$ 25.000,- [pesos argentins] que a la memoria de Sara Llorens de Serra, consecuente socialista, dedico a la reconstrucción del hogar espiritual y fraterno de los trabajadores argentinos.*»⁵⁴⁷

Serra tenia la intenció de dedicar l'altra part dels béns de la seva esposa a la creació de la Fundació Sara Llorens de Serra perquè l'Institut d'Estudis Catalans pogués premiar cada dos anys una obra del folklore, sociologia, filosofia, economia, història general o medicina, escrita en llengua catalana. En nom de la Fundació es publicaria el llibre *Apòstols i mercaders. Quaranta anys de lluita social a Catalunya*, presentat per Serra i Moret, escrit pel seu íntim amic Pere Foix, que havia estat guardonat per aquesta obra amb el Premi Josep Trueta en els celebrats a Montevideo l'any 1949, i imprès a Mèxic als tallers gràfics de Bartomeu Costa-Amic.⁵⁴⁸

El record de Sara serà viu en Serra fins al final dels seus dies: «Una persona plena de talent, de vigoria, de dinamisme i d'un sentit de dignitat com un parallamps, flagel·lada per una malaltia cruel i condemnada al repòs i a la impotència, és una tragèdia superior a la de Prometeu, més heroica, perquè és més complexa i més sentida, i ha estat amb el seu determini i la seva tenacitat que va arribar a 72 anys salvant tots els obstacles i, en el fons, vivint per mi i per al nostre amor. La meva, de biografia, no deixa de tenir el seu interès, però no és dramàtica, com la d'ella, ni té la valor d'haver estat viscuda, com la seva, de portes endins, allà on tots els tresors foraden les tenebres i es deixen endevinar per llur puresa diamantina.»⁵⁴⁹

546. LLORENS DE SERRA, Sara. *El llibre del cor*. Op. cit., p. 148.

547. «Un gran gesto de Manuel Serra i Moret». *La Vanguardia* (23-VIII-1956). Nota: Els \$25.000 argentins equivalien a uns 300.000 francs francesos.

548. FOIX, Pere. *Apòstols i Mercaders. Quaranta anys de lluita social a Catalunya*. Mèxic: Edicions de la Fundació Sara Llorens de Serra, 1957, p. 17.

549. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (11-XI-1953). [ANC].

28. EL «CAS SERRA I MORET» (II): VINDICACIÓ DE LA PRESIDÈNCIA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

La inacció de la Generalitat de Catalunya continua essent la tònica dominant dels primers anys 50. Desaparegut el Consell l'any 1948 i amb el Parlament dispers i sense convocar, únicament resta, latent, la figura del president Irla. La Generalitat funcionava únicament, amb minsos recursos, a través de la Secretaria General de la Presidència, amb Víctor Torres Perenya com a titular, instituïda arran de la dissolució del Consell. Una disposició de l'1 de febrer de 1950 havia creat les Delegacions Catalanes d'Amèrica, després de les gestions realitzades per Carles Pi Sunyer en el seu viatge al continent, però eren pràcticament inoperants.

L'activitat volta al marge de les institucions: a l'Interior, amb la lluita clandestina però oberta contra la dictadura franquista —recordem, com a exemple, la vaga de tramvies de Barcelona el 1951—, i a Amèrica, intentant aplegar el màxim de forces per donar suport a l'alliberament del poble català. A Mèxic, on hi ha el nucli català més actiu d'Amèrica, es prepara la Conferència Nacional Catalana, que compta amb l'adhesió de les principals comunitats i associacions catalanes, però no ha obtingut el suport d'alguns partits polítics, entre ells ERC —malgrat infructuoses entrevistes celebrades el 1952 amb Josep Tarradellas durant el seu viatge a Mèxic—,⁵⁵⁰ potser temerosos de col·laborar en la creació d'una entitat que pogués fer ombra a les institucions vigents, paralitzades, però sota el seu control. L'Interior tampoc no se sumà a la iniciativa de Mèxic, en considerar-la «fragmentària i parcial i que risca encara d'agreujar la dispersió que l'exili ha de vèncer.»⁵⁵¹ Serra i Moret, que sempre s'havia mostrat partidari de la celebració d'una Conferència Nacional de totes les forces catalanes, es negarà a participar en opinar que aquella no tindria cap autoritat sense el concurs

550. *La Nostra Revista* [Mèxic] publicà en els núm. 67-72 (VII-XII-1953) una «Memòria de la Comissió Organitzadora de la Conferència Nacional Catalana», on recull (p. 85-86) el fracàs de les converses amb Josep Tarradellas.

551. *Endavant*. [Montgeron, França] núm. 53 (IV-V-1952), p. 1.

de la gent de l'Interior de Catalunya i proposarà que coneguim l'opinió d'aquesta gent per evitar propostes més declamàtores que realistes.⁵⁵² Aquesta decisió comportarà un distanciament de Serra amb Miquel Ferrer, secretari del Consell Nacional Català, nascut a partir de l'esmentada Conferència, que finalment se celebra els dies 11, 12 i 13 de setembre de 1953 a Mèxic.⁵⁵³

Josep Irla continua sense actuar. Es troba superat per les circumstàncies: la seva avançada edat (78 anys), la minvada salut tant d'ell com de Florència Bas, la seva esposa, la fràgil economia tant familiar com de la Generalitat, la manca de crèdit i solidaritat polítics... L'horitzó polític internacional i nacional tampoc no convida a promoure projectes, ni tan sols il·lusions. El 1953, Irla encarrega a Carles Pi Sunyer la formació d'un Consell de Catalunya a l'empara de la Generalitat, després que Tarradellas hagués declinat l'ofertament. Pi no reeixirà en la missió i Irla firmarà dos decrets. En el primer s'institueix el càrrec de conseller primer de la Generalitat i nomena Josep Tarradellas per exercir-lo.⁵⁵⁴ El segon decret resol que en cas de vacant de la presidència de la Generalitat es constituirà un Consell de Catalunya presidit pel conseller primer, senyor Tarradellas, i integrat pels diputats al Parlament de Catalunya, els diputats catalans al Parlament de la República, el representant de Catalunya al Tribunal de Garanties Constitucionals i el procurador general del Tribunal de Cassació de Catalunya, amb l'objectiu d'elegir un nou president en el termini màxim de tres mesos. També resol que el president del Consell (Josep Tarradellas) dictarà les normes de l'elecció, d'acord amb el primer secretari del Parlament de Catalunya (Antoni Dot), i exercirà les funcions de presidència fins que sigui elegit el nou president, moment en què finirà l'existència del Consell.

Ambdós decrets foren signats el 21 d'abril de 1954, tot just dos dies després de l'enterrament de Sara Llorens! El 7 de maig, Josep Irla reblarà el clau en comunicar a Tarradellas la seva renúncia a la presidència de la Generalitat al·legant que «el meu estat de salut ha anat agreujant-se progressivament i m'interdiu, avui, l'exercici de qualsevulla de les funcions que constitucionalment em pertocuen», i li demana que siguin preses totes les disposicions per constituir el Consell de Catalunya i elegir un nou president. Tarradellas li agraeix la confiança dipositada en ell, alhora que li comunica que dóna compte immediat al secretari del Parlament i l'informa del seu propòsit «d'assegurar la continuïtat de les institucions catalanes i de treballar per una àmplia comprensió de tots els catalans que ens permeti d'assolir per a la nostra Pàtria la realització dels nostres ideals».⁵⁵⁵

552. *Carta de M. Serra i Moret a Conferència Nacional Catalana* (28-VI-1953). [BPR-UB].

553. El Consell Nacional Català estava integrat per: president: Salvador Armendares; vicepresidents, Manuel Alcàntara i Ferran Llardent; tresorer: Marian Roca; comptador: Francesc Salvat; secretari general: Miquel Ferrer; secretària adjunta: Maria Dolors Bargalló.

554. Generalitat de Catalunya: Decret que institueix el càrrec de conseller primer (21-IV-1954).

555. *Carta de Josep Irla a Josep Tarradellas* (7-V-1954), i *resposta* (8-V-1954). [AMTM].

L'MSC, encapçalat per Josep Pallach, tancarà files en defensa de la legalitat institucional, al voltant de Serra i Moret com a legítim president de la Generalitat. Aquest s'adreçarà al president de la República Espanyola, Diego Martínez Barrio, i al president del Govern d'Euskadi, José Antonio Aguirre, amb escrits en què dóna compte del que disposa l'article 44 de l'Estatut Interior, i demana respecte a les normes institucionals i que no caiguin al parany ordit per Irla i Tarradellas.⁵⁵⁶ Ambdues representacions al·legaran incompetència en l'afer. Però Serra rebrà nombroses adhesions d'entitats diverses i de personalitats de l'exili, com la de l'exconseller Josep Carner i la de Pau Casals, que li diu: «A títol amical em permeto d'enviar-li aquestes ratlles per a dir-li que el Sr. Tarradellas m'ha *enterat* de la dimissió del Sr. Irla i de la constitució del Consell de Catalunya per a elegir un nou president. M'ha estranyat aquesta decisió —així ho he comunicat al Sr. Tarradellas— perquè jo em creia que en cas de produir-se una vacant a la presidència de la Generalitat aquesta havia d'ésser provisionalment i automàticament ocupada pel president del Parlament català. De totes maneres, ja faig constar en la meva carta que jo no em considero competent en qüestions estrictament polítiques.»⁵⁵⁷

El suport rebut i les informacions que li arriben del desacord dels parlamentaris residents a Mèxic amb els decrets Irla fan que Serra i Moret dimiteixi dels seus càrrecs dins l'MSC i llanci una proclama que clou amb un «Visca Catalunya lliure!» objecte de moltes interpretacions:⁵⁵⁸

«EL PRESIDENT DE LA GENERALITAT

«Al poble de Catalunya i als catalans a l'exili

«Per documents que s'han fet públics, hom sap que el senyor Josep Irla, president interí de la Generalitat a l'exili des de l'assassinat del president constitucional, Lluís Companys, ha fet renúncia del seu càrrec el dia 7 del mes que som. Fou en compliment del que disposa l'article 44 de l'Estatut Interior de Catalunya, que el senyor Irla, president del Parlament català, va assumir les funcions del president de la Generalitat, passant la presidència del Parlament al vicepresident primer, Antoni Rovira i Virgili. Pel gener del 1951, en traspasar el senyor Rovira i Virgili, va correspondre al que sotasigna ocupar la presidència del Parlament a l'exili per la seva qualitat de vicepresident segon. Avui, seguint les disposicions del mateix article 44 de l'Estatut Interior, correspon també al que sotasigna ocupar interinament la presidència de la Generalitat de Catalunya a l'exili.

556. *Cartes de M. Serra i Moret a Diego Martínez Barrio i a José Antonio de Aguirre* (20-V-1954). [BPR-UB].

557. *Carta de Pau Casals a M. Serra i Moret* (22-V-1954). [BPR-UB].

558. Manifest signat per Manuel Serra i Moret: «El president de la Generalitat al poble de Catalunya» (V-1954). [BPR-UB].

«Us parla, doncs, el president legal de la Generalitat, ungit pels vots dels lliures ciutadans de Catalunya i pel manament de les lleis constitucionals de la nostra terra. El senyor Irla, amb data 21 d'abril, va promulgar uns decrets atribuït-se facultats que no tenia i ordenant la seva successió com si la presidència de la Generalitat fos una propietat particular que es pogués alienar a gratcient. Aquests decrets són nuls i sense efectivitat legal. La llei està per damunt de tots i el seu infruïment representa un atemptat contra la Pàtria i els drets democràtics i sobirans del seus fills. És en defensa de la Pàtria lliure i dels drets de ciutadania que milers de catalans van donar la vida, altres milers romanen a l'exili i altres milers en terra catalana es debaten contra la tirania. És en defensa d'aquests drets i en obediència a la llei que jo assumeixo interinament les funcions i responsabilitats de president de la Generalitat a l'exili fins que el Parlament de Catalunya prengui les seves decisions.

«Ja sabem que tota causa, per sagrada que sigui, té els seus profanadors, els seus desertors i àdhuc els seus traïdors. Catalunya ha sofert l'abducció i el vilipendi de molts dels seus fills passats a l'enemic, i ha estat sotmesa al sacrilegi d'alguns —no gaires, per sort— que s'aprofitaven i enriquien mentre el poble donava la sang i el benestar per a salvar la nació i la llibertat. Catalunya és prou sana i poderosa per a resistir aquesta prova, i cal que el món sàpiga que Catalunya no està dividida per faccions o ideologies oposades, sinó per gent neta i de bona llei i per gent mesella o envilida, tal com s'esdevé als altres pobles. La tria la fa la mateixa vida, la conducta de cada u, i Catalunya sap prou bé quins són els seus i quins són els altres.

«Les institucions que Catalunya va donar-se i que jo, amb el sufragi preferent del poble, vaig poder ajudar a bastir, no moriran, no solament perquè elles són el símbol de la nostra personalitat nacional i de la nostra dignitat ciutadana, sinó perquè són el signe de la continuïtat, el nexce que uneix tots els fidels, la llei major i la garantia del nostre recobriment. La consagració de la meua llarga vida al servei de Catalunya és la fermaça que jo no fallaré. Però, encara que manqués, encara que jo mori, les institucions de Catalunya perduraran i el seu poble malmenat no podrà demà sadollar-se en el triomf de la llibertat i el dret i en l'edificació d'una Pàtria benaurada i justa.

«Visca Catalunya lliure!

«Manuel Serra i Moret

«Perpinyà, maig de 1954»

El 9 de juny Serra i Moret enviarà a Carles Gerhard, diputat de la USC i membre de la Mesa del Parlament de Catalunya, una proposta de cinc punts que no serà acceptada:⁵⁵⁹

1. Acatament del que disposa l'Estatut Interior de Catalunya.
2. Els secretaris del Parlament consultaran tots els diputats que resten a l'exili respecte de la provisió de càrrecs de president de la Generalitat i del Parlament de Catalunya i la reconstitució de la Comissió Permanent.
3. Acatament del que resulti del vot de la majoria dels diputats que prenguin part en la consulta.
4. Serra i Moret no serà candidat ni a la presidència de la Generalitat ni a la del Parlament.
5. D'acord amb l'article 44 de l'Estatut Interior, Serra i Moret conservarà les funcions de president de la Generalitat fins que els diputats catalans s'hagin pronunciat per la provisió de càrrecs.

El Consell Nacional Català, nascut a Mèxic, encarregaria a prestigiosos juristes un dictamen sobre la legalitat dels decrets Irla. Després d'un procés ple d'irregularitats, el 19 de juliol es reuní el Consell de Catalunya, sota la presidència del conseller primer Josep Tarradellas, desplaçat a Mèxic per a l'esdeveniment, i acordà oferir la presidència de la Generalitat a Pau Casals, que la rebutjà. Davant aquesta negativa, es van proposar altres personalitats —Lluís Nicolau d'Olwer, August Pi Sunyer, Pere Bosch Gimpera, Josep Carner i Antoni M. Sbert—, cap dels quals no fou possible presentar com a candidat, perquè declinaren o per diverses raons exposades pels parlamentaris. Finalment, els diputats residents a Mèxic van considerar Josep Tarradellas la persona adient per optar a la presidència. Carles Pi Sunyer, per la seva banda, havia declinat la candidatura a president del Parlament que s'oferí, successivament, al doctor Salvador Armendares, Antoni Xirau i Miquel Guinart, sense que acceptessin. Finalment, es proposà Ventura Gassol, catalanista de llarga trajectòria i amic íntim de Tarradellas, amb qui havia compartit infinitat de vicissituds, el qual va renunciar l'honor per cablegrama abans de produir-se les votacions.

La data de les votacions es fixava per al 5 d'agost a l'Ambaixada de la República Espanyola a Mèxic. La proclamació solemne es faria al mateix lloc, el dia 7 d'agost, just la data de tancament del termini de tres mesos fixat en el segon decret Irla. Tarradellas tornava a França el 28 de juliol, havent complert la missió encomanada pels decrets. Mai no explicà els motius pels quals no romangué a Mèxic per assistir a l'acte de les votacions i a la solemne proclamació.

559. *Carta de M. Serra i Moret a Carles Gerhard* (9-VI-1954). [BPR-UB].

L'acta de la Comissió Escrutadora del Parlament de Catalunya, reunida per primera i darrera vegada a l'exili, reflectí el següent escrutini de vots de nou diputats presents i d'altres rebuts per correu: Josep Tarradellas i Joan, 24 vots; Mestre Pau Casals, 1 vot; Manuel Serra i Moret, 1 vot (el de Joan Puig i Ferrer); en blanc, 1 vot (el de Francesc Arnau i Cortina).⁵⁶⁰ El decret que va proclamar president de la Generalitat de Catalunya el Molt Honorable Senyor Josep Tarradellas i Joan seria signat per Josep Irla el 16 d'agost de 1954.

La presidència del Parlament de Catalunya recauria en Francesc Ferreras Duran, després de diversos intents fallits per part de Tarradellas de convèncer Ventura i Gassol que acceptés.

El gener de 1955, la primera edició del *Butlletí d'Informació de la Generalitat de Catalunya* faria positiu ressò d'una entrevista entre Serra i Moret i Tarradellas.⁵⁶¹ «Aprofitant la seva estada a Perpinyà, el president va visitar també l'exconseller de la Generalitat de Catalunya, senyor Serra i Moret, per expressar-li el seu desig d'actuar en un ampli clima de convivència entre tots els catalans.» Aquestes impressions d'entesa cordial que refereix Tarradellas contrasten amb les expressades per Serra i Moret, totalment l'antítesi, al seu amic Pere Foix:⁵⁶² «Entre la molta gent que em va venir a veure, s'hi compta el flamant president de la Generalitat, senyor Tarradellas. Ja havia vingut, segons ell digué, 'expressament a Perpinyà des de París per a veure'm', però es va escaure que era un dia que tenia molta gent a casa, familiars i amics de Catalunya, i no vaig poder estar per ell. A París va fer mans i mànigues per a veure'm i, finalment, va venir i em va fer una visita de dues hores. No cal que us conti el monòleg que portava estudiat: excuses, explicacions, encens, afalacs, demanda d'ajut perquè es trobava sol —cosa que és veritat— i un to humil, convincent, que no em sorprèn que convencés Gilabert i altres amics de Mèxic. Segons ell, jo sóc l'home polític més important de Catalunya, no se m'ha fet justícia, mereixo tots els homenatges i si em digno donar-li un consell, ell se sentirà honorat i assistit i el seguirà al peu de la lletra. També va dedicar llarga estona a pregar-me que escrivís les meves memòries car ningú a Catalunya podia fer-ho amb l'objectivitat i la vastitud que ho podia fer jo que havia viscut molts anys i havia conegut tothom d'alguna figuració en la història moderna de la nostra terra. Jo el vaig deixar dir sense interrompre'l, meravellat que un marxant de botons hagués après la farsa amb tant mestratge. Al final li vaig dir que com que la gent parlaria de la nostra entrevista i calia que la seva versió i la meva fossin iguals, la meva seria que entre ell i jo no hi havia absolutament cap lligam polític ni personal, i que li pregava que ell digués el mateix. I després de repetir-li a la porta de l'hotel per tal que no en quedés cap dubte, ell va marxar i

560. Acta del Parlament de Catalunya: Eleccions (5-VIII-1954) i proclamació del nou president de la Generalitat de Catalunya (7-VIII-1954). [Original custodiat a l' ANC-Fons Ferreras Duran 1954].

561. *Butlletí d'Informació de la Generalitat de Catalunya*. [París], núm. 1(I-1955), p. 6.

562. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (7-XII-1954). [ANC].

ací va acabar tot. Tot no, perquè encara Aguirre i Gordón Ordás van visitar-me més tard i em digueren que Tarradellas estava molt canviat, que sentia una gran admiració per mi i que semblava oportú que jo fos almenys benigne amb ell, que al capdavant representava la Generalitat. Vaig contestar-los que no discutia els seus títols, que li desitjava encert i bona sort, però que jo no tindria mai cap tracte amb ell. Heus ací l'epíleg d'aquest penós afer de la renovació de la presidència de la Generalitat.»

La indiferència de Serra i Moret es tornarà acrimònia quan respon a uns comentaris positius que Foix fa sobre l'entrevista mantinguda per ell amb Tarradellas en el viatge que aquest féu l'any 1956 a Mèxic:⁵⁶³ «Em sap una mica de greu que Tarradellas arribés a enternir-vos. No és perquè sigui un farsant nat, com heu pogut descobrir, i un vil mercader, com potser no heu pogut averrar; el pitjor és que, com Gassol, Puig i Ferrer i molts altres, va robar i traïr Catalunya quan aquesta s'enfonsava, els seus fills morien en combat i les seves llibertats agonitzaven. No tenen perdó. En qualsevol altre país aquests homes foren a presidi o en ostracisme perpetu i diu molt poc a favor dels catalans que vegeu un Tarradellas, miserable i ignorant, afalagat com si fos un autèntic personatge. Per la meua part ja ho sabeu: vaig contestar els seus afalacs dient-li que ni personalment ni políticament seríem mai amics, i si mai per afers polítics hem d'enfrontar-nos sempre el tractaré com a un estrany a qui no puc ni vull conèixer. I si un dia fóssim a un Parlament o altre organisme de govern exigiria que se li obrís procés i se'l condemnés per traïdor i lladre.»

Amb la seva proclamació com a president, Tarradellas havia aconseguit arribar al cim de la política catalana. Però amb la inacció que es produirà al llarg del temps, les institucions autonòmiques romandran ancorades en el punt on es trobaven a l'acabament de la guerra civil: no es convocarà mai el Parlament, no es constituirà mai cap Govern de la Generalitat i restarà únicament en peu la figura del president de la Generalitat, Josep Tarradellas, perpetuat, tal com deia el decret de nomenament, «fins i tant que el poble de Catalunya no recobri la plenitud de la seva llibertat política.»

563. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (11-VI-1956). [ANC].

29. OBRES SOLIDÀRIES. «SALVEU COMORERA». RESTAURACIÓ DEL TEMPLE ROMÀ DE VIC

Un fet inesperat esdevé enmig de tot l'afer institucional de la successió d'Irla en la presidència de la Generalitat de Catalunya. El 9 de juny de 1954, a conseqüència d'una delació, la policia franquista deté a Barcelona Joan Comorera i la seva esposa, Rosa Santacana, que s'havien infiltrat a Catalunya l'any 1951 per reconstruir el PSUC, lluny de l'òrbita del PCE. Emili Granier-Barrera,⁵⁶⁴ en nom d'ell mateix i de la direcció del Partit Socialista Unificat de Catalunya («heterodox»), s'adreça a Serra i Moret per comunicar-li la notícia i, al mateix temps que l'informa que Comorera havia manifestat, abans de la seva detenció, que els decrets signats per Irla eren il·legals, el crida a mobilitzar-se per donar la màxima publicitat a la detenció de Comorera i ajudar-lo. A correu seguit, Serra li garanteix que farà tot el que li sigui materialment possible: «Me penso que mai no m'haureu fet la injustícia de creure que jo no he de fer res per salvar Comorera, tot el que sigui materialment possible. Avui mateix escriuré, agitaré, començaré a fer tot el que estigui al meu abast. Jo no tinc cap ressort de poder directe entre els reaccionaris que avui governen els països occidentals, però tinc amics pertot i els utilitzaré perquè, si més no, facin ambient a favor de la víctima i aconseguim salvar una vida preciosa que confio podrà restar com un bell exemple.»⁵⁶⁵

Granier agraeix la col·laboració, l'informa que el prestigiós advocat Henri Torrès ha acceptat la defensa de Comorera i que es multipliquen les crides solidàries.⁵⁶⁶ Suggereix que Serra vagi a veure el mestre Pau Casals per demanar-li que formi part d'un organisme internacional de solidaritat amb Comorera i que —com a president de la Generalitat— signi una declaració conjunta amb

564. Emili Granier-Barrera és l'autor de la primera versió en català del *Manifest comunista* de Marx i Engels i tenia amistat amb Serra i Moret. Vegeu capítol 7.

565. *Carta d'Emili Granier-Barrera a M. Serra i Moret* (15-VI-1954), i *resposta* (17-VI-1954). [BPR-UB].

566. Henri Torrès era l'advocat que defensà amb èxit Francesc Macià en el judici que se seguí a París el gener de 1927, contra ell i 17 encausats pel fracassat complot insurgent de Prats de Molló. La sentència del tribunal fou de dos mesos de presó i 100 francs de multa per a Macià, però el posaren en llibertat ja que el temps de condemna l'havia complert preventivament.

els presidents de la República i al d'Euskadi sobre el cas.⁵⁶⁷ Serra s'adreça al president del Govern republicà, Félix Gordón Ordás, i al d'Euskadi, José Antonio Aguirre, per emetre aquesta declaració, i obté la negativa de Gordón i cap resposta d'Aguirre.⁵⁶⁸ L'MSC, mitjançant Josep Pallach, mourà les seves influències davant el Labour Party anglès i la SFIO francesa.⁵⁶⁹ Evarist Massip, en nom de la Delegació a l'Exterior del PSUC, envia a Serra i Moret la declaració d'aquest partit sobre la presidència de la Generalitat, contundent en favor de l'opció de Serra i Moret, juntament amb la seva adhesió.⁵⁷⁰ Massip, el 5 d'agost, s'adreça novament a Serra i Moret, li dona detalls de la detenció de Comorera, fins aleshores desconeguts, i li demana si pot intervenir en sol·licitar a un organisme internacional format per advocats, amb seu a Londres, coordinar-se amb l'acció del defensor, Henri Torrès.⁵⁷¹ Serra li assegura els contactes amb l'Associació d'Advocats del Partit Laborista Britànic i la dels Advocats Socialistes de França —que han fet patrocinar seu Comorera—, així com la intervenció de la Lliga dels Drets Humans, que es desenvoluparà en el marc d'una crida a una gran campanya d'opinió amb el lema «Salveu Comorera».⁵⁷² També informa Granier del suport internacional a la campanya pro-Comorera i el costat que li fan els presos de l'MSC a Barcelona: «Veig que les vostres informacions sobre Comorera coincideixen amb les nostres. El sol anunci de l'atenció internacional li ha fet bé. Segons em diuen, els joves del Moviment Socialista de Catalunya que encara resten a la Model són els únics companys que s'interessen per Comorera i el visiten a la infermeria. No em sorprèn que sigui així. També em diuen que no trigarán a alliberar la senyora Comorera.»⁵⁷³

La mobilització internacional aconseguí la llibertat provisional de Rosa Santacana el 24 de desembre de 1954 i evità el més que possible afusellament sumari de Comorera. Evarist Massip agraeix a Serra i Moret la solidaritat expressada en aquells moments tan difícils i li adjunta un bo com a testimoni modest i simbòlic de gratitud.⁵⁷⁴ L'agost de 1957 se celebrà el consell de guerra i el

567. *Carta d'Emili Granier-Barrera a Manuel Serra i Moret* (23-VI-1954). [BPR-UB].

568. *Cartes de M. Serra i Moret a Félix Gordón Ordás i a José Antonio de Aguirre* (9-VII-1954). *Resposta de Félix Gordón Ordás a Manuel Serra i Moret* (24-VII-1954). [BPR-UB].

569. *Carta-circular de Josep Pallach als companys del Moviment Socialista de Catalunya* (25-VI-1954). [BPR-UB].

570. *Carta d'Evarist Massip (PSUC – Comitè Central) a Manuel Serra i Moret* (12-VII-1954). Annex: PSUC – Comitè Central: «Declaració sobre la Presidència de la Generalitat» (3-VI-1954). Document mecanografiat amb anotació manuscrita, signada i rubricada per Evarist Massip, que diu: «Certifico l'autenticitat del text». [BPR-UB].

571. *Carta d'Evarist Massip (PSUC – Comitè Central) a Manuel Serra i Moret* (5-VIII-1954). [BPR-UB].

572. *Carta de M. Serra i Moret a Evarist Massip* (10-VIII-1954). Còpia del full «Salveu Comorera! La Crida de la Lliga dels Drets de l'Home invita els seus afiliats a una gran campanya d'opinió a favor de Comorera». [BPR-UB].

573. *Carta de M. Serra i Moret a Emili Granier-Barrera* (23-IX-1954). [BPR-UB].

574. *Carta d'Evarist Massip (PSUC – Comitè Central) a Manuel Serra i Moret* (23-III-1955). Annex: «Bon, núm. 66, per import de 1.000 ff. – Fons de solidarité pour la defense de Joan Comorera. Placé sous le patronage de Henry Torres, senateur de la Seine, avocat à la Cour de Paris; Jean Cassou, Conservateur en chef du Musée d'Art Moderne; Jean-Baptiste Biaggi, avocat à la Cour.» [BPR-UB].

judici militar contra Comorera, pel qual se'l condemnà a trenta anys de reclusió major. Enviat al penal de Burgos, morí el 7 de maig de 1958. Uns dies més tard, Massip escriu a Serra: «Estem segurs que, malgrat les diferències de matís ideològic que han existit entre vós i el nostre gran desaparegut, també tenim la certesa que entre vós i ell continuaven existint uns vincles d'unió formats durant llargues èpoques de treball comú, per una comuna idea d'emancipació social i d'alliberament nacional. Car a més estem convençuts que aquests vincles, per bé que en certes èpoques hagi pogut semblar que s'han aflluixat i fins i tot potser s'han aflluixat, no s'han arribat a destruir. Car potser trobaríem més aviat una explicació a aqueix fenomen, comparant l'evolució política dels homes i dels pobles en l'acció de les ones que allunya i separa els cossos damunt dels quals s'exerceixen, però que mai no arriben a perdre la força d'atracció que els dóna llur naturalesa quan, com en vós i el company Comorera, provenen d'un mateix origen [...] Vulgueu acceptar, benvolgut amic, en aquests moments de pena profunda per a nosaltres, el testimoniatge del nostre afecte i de la nostra consideració.»⁵⁷⁵

«A casa nostra es pregava pels naufrags del Pacífic, pels hindús delmats pel còlera, pels armenis ultratjats i deportats, pels negres de les colònies forçats a treballs esgotadors, pels indígenes venuts en mercat públic —com avui— pels seus caïds o emirs protectors. Tothom, en acte o en pensament, es reunia al voltant nostre i fèiem una sola flama dels goigs i dels dolors de tots.»⁵⁷⁶ Les arrels cristianes de Serra i Moret i el concepte laic de fraternitat universal fan de l'humanitarisme una doctrina en la qual persevera al llarg de tota la seva vida.

Els exemples de caritat i amor al proïsme, sense més pretensió que la de complir amb el seu deure com a ésser humà, són nombrosos al llarg de tota la seva vida. La documentació recopilada durant l'exili en dóna fe: els intents infructuosos i desesperats d'obtenir l'entrada a l'Argentina a il·lustres personalitats com el ministre de treball Josep Moix, intel·lectuals com el poeta Domènec Perramon, amics com el músic Josep Budí, i altres refugiats anònims, els anys 39 i 40; les col·lectes que feia a l'Argentina per col·laborar en el sosteniment del Centre Català de la República Dominicana, l'exili més dramàtic, si exceptuem els camps de concentració francesos i alemanys; les gestions interessant-se per la situació econòmica de la vídua i el fill de Lluís Companys; les influències mogudes davant ambaixades per obtenir la llibertat del doctor Joaquim Trias Pujol, detingut a Barcelona per haver curat un ferit per arma de foc sense comunicar-ho a la policia; les aportacions periòdiques al fons de l'Agrupació Catalana d'Invàlids i Mutilats de Guerra que li atorgaren Títol d'Honor; els sufragis per a famílies de perseguits i empresonats a l'Interior; els donatius a

575. *Carta d'Evarist Massip (PSUC – Comitè Central) a Manuel Serra i Moret (18-V-1958)*. [BPR-UB].

576. «Reflexions sobre el futur de Catalunya». *Germanor*, núm. 567-568 (setembre-octubre 1951), p. 7.

les entitats més diverses i dels indrets més inversemblants, com el Comitè de socors als estudiants ucraïnesos, etc.⁵⁷⁷

Voldríem destacar, però, dos exemples que mostren el caràcter d'universalitat, geogràfica i d'espectre polític, de la solidaritat practicada per Serra i Moret.

L'agost de 1948, Nicolás Sánchez-Albornoz i Manuel Lamana, dos estudiants antifranquistes, membres de la Federación Universitaria Escolar (FUE), es feren escàpols del destacament penal de Cuelgamuros —altrament dit *Valle de los Caídos*—, on havien estat condemnats a treballs forçats. El professor Claudio Sánchez-Albornoz, pare de Nicolás, amic personal de Serra i Moret i company seu de l'exili a Buenos Aires, telegrafia a aquest: «*Ruégole busque mi hijo. Refugiado esa. Telegrafieme Anchorena 1481. Giraré francos necesite*». Uns dies més tard li remet un nou telegrama: «*Nicolás chez Cosculluela Rieux Minervois Aude. Rúegole ayuda*.» I li escriu per carta: «*Una mañana quedé sorprendido por un cable de mi madre, 'Colás, Perpiñán, abrazos'. Di un salto porque le suponía en Cuelgamuros [...] Me he permitido girarle 22.000 ff. a su nombre y rogarle a los vascos que le dieran algunos más [...] Mucho altera mi presupuesto el envío, pero ha llegado sin un céntimo y con la ropa destrozada por el paso del Pirineo. Y el saberle libre —le habían condenado a seis años de cárcel— me tiene muy contento y esperanzado [...] Aquí me tiene como siempre trabajando para ganarme la vida y olvidar. Con pocas esperanzas de volver a España, donde tengo a mi madre, a dos hijas y a dos nietos que no conozco. Duros años los nuestros. Pero por fidelidad a un ideal debemos llevarlos con ánimo sereno. Siempre su amigo*.» Serra i Moret localitzarà Nicolás a través de la Delegació d'Espanya a França de la Unión Federal de Estudiantes Hispanos i li oferirà suport per obtenir documentació. En cartes successives, Nicolás referirà l'episodi i agrairà la col·laboració de Serra: «*De nuevo he de agradecerle lo que por mí está haciendo y en primer lugar por tranquilizar a mi padre. La carta suya es anterior a la que le escribí a mi paso por Perpignan, por tanto todo para él es sorpresa y extrañeza. Naturalmente también hay alegría de verme por fin fuera de prisión. Le acuso recibo al tiempo del giro telegráfico de los 22.000 francos, que de parte de mi padre me manda. Nuestra situación está al fin resuelta, hoy recogeremos la autorización de residencia en este Departamento [Aude] y con ella obtendremos un salvoconducto para ir a París. Por tanto confío que mañana en el expreso de Port-Bou salgamos ya para allá. Desde París tendrá noticias mías*.» El 20 de setembre Nicolás Sánchez-Albornoz li envia una darrera carta: «*Le agradezco la remisión de las cartas de mi padre*

577. Documents custodiats al FP Serra i Moret de la Biblioteca del Pavelló de la República (UB): Josep Moix – C1(10)B4. Domènec Perramon – C1(11)B9. Josep Budí (C1(6)B32. Centre Català República Dominicana – C1(6)B4. Situació econòmica vídua i fill de Lluís Companys – C1(12)B2. Doctor Joaquim Trias Pujol – C1(13)C3. Diploma Agrupació Catalana d'Invàlids i Mutilats de Guerra – C1(3)A1. La Nova Catalunya de l'Havana fa esment de donatius a la citada Agrupació als núm. 77, 142, 151 i 156 (XII-1949, X-1954, VII-1956, I-1958). Comitè de socors als ucraïnians – C1(3)J1.

[...] *Estoy alojado en el Colegio de España de la Ciudad Universitaria al lado de diversos compañeros. Las informaciones que tenemos de España son que la policía ha logrado averiguar los medios que utilizamos en nuestra fuga. El compañero, que nos ayudó desde fuera, ha sido buscado y tuvo que pasar la frontera. Ni el coche ni las chicas pueden ser de nuevo utilizados. Resultaba un medio cómodo y bastante seguro. No creo que estén enterados de nada de Barcelona.*»⁵⁷⁸

Un altre exemple rau en l'escrit, encapçalat per la fraternal salutació «*Dear old friend*» que Serra i Moret envia a Jawaharlal Nehru, aleshores primer ministre de l'Índia, com a carta de presentació del diplomàtic espanyol Víctor Pradera, «una bona mostra d'una nova generació d'espanyols».⁵⁷⁹ Era fill del polític navarrès, tradicionalista i espanyolista ultrancer, Víctor Pradera Larumbe, que fou afusellat pels anarquistes l'any 1936.

L'estiu de 1954, Serra i Moret endega un projecte que de bell antuvi pensava deixar pòstum: el patrocini de les obres de restauració del Temple Romà de Vic que el seu pare havia començat en haver descobert el monument. Malgrat la recança que li produí el fet de no haver estat convidat als actes d'homenatge a la memòria de Josep Serra i Campdelacreu en el cinquantenari de la seva mort, d'acord amb el seu germà i amb «una neboda molt fidel», Montserrat Alibés, filla d'Orfèlia, germana petita de Sara Llorens, farà els tràmits per al traspàs de la casa pairal al passeig de Santa Clara de Vic, herència del seu pare, i destinar els béns als treballs d'acabament del temple.⁵⁸⁰ L'Orfeó Vigatà honoraria el gest de Serra en una visita a Perpinyà, a la qual correspondria amb una salutació en qualitat de president de l'Orfeó Canigó de Perpinyà.⁵⁸¹ J. Genís Arumí, fill de Martí Genís, que tant ajudà Serra i Moret en la seva joventut, agrairia afectuosament el gest: «Acabo d'*enterar-me* del gest generós de la donació per al Temple Romà de la vostra casa del Passeig, pel qual es veu que l'absència teva de la nostra ciutat no ha sigut de cap manera un oblit, ja que no sols continues essent un vigatà, sinó, encara més: un gran vigatà, digne fill del teu pare, i no cal dir que si algú se n'ha d'alegrar tinc d'ésser jo, com a fill d'aquell altre tan vigatà i tan amic vostre...»⁵⁸²

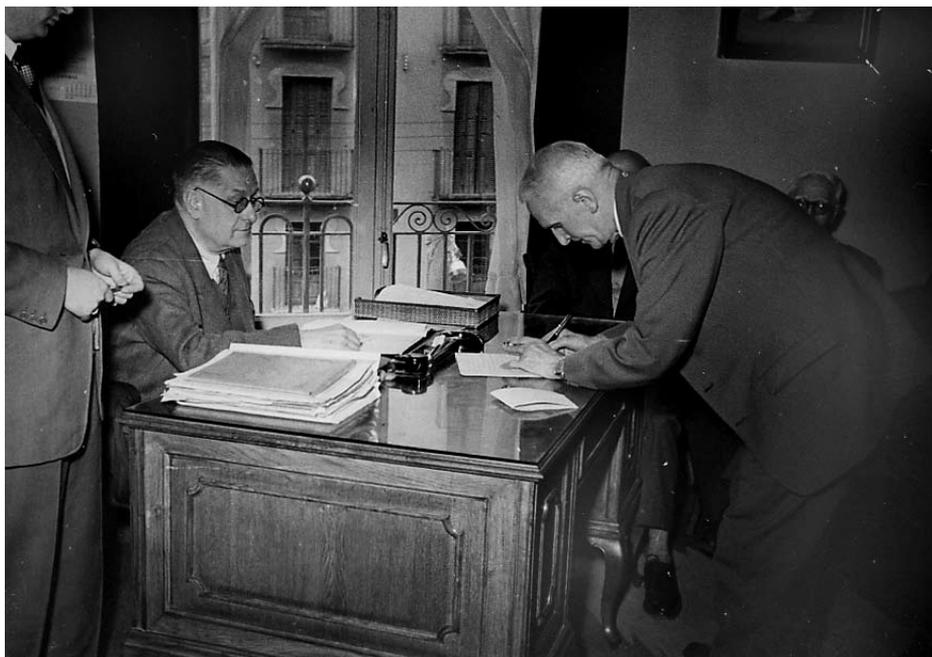
578. *Telegramas i cartes de Claudio i Nicolás Sánchez-Albornoz*, [BPR-UB]. Manuel Lamana i Nicolàs Sánchez Albornoz foren detinguts a Madrid i tancats a Carabanchel, però demanaren anar al camp de treball de Cuelgamuros. Es fugaren i s'amagaren al monestir. Allà els esperaven l'antropòleg Paco Benet i dues noies americanes de tot just divuit anys (Barbara Probst Solomon y Barbara Mailer, germana de Norman Mailer) en un cotxe. Després de vint hores arribaren a Barcelona. Elles continuaren a França amb el cotxe i ells passaren a peu els Pirineus amb moltes dificultats i el trencament de turmell de Nicolás. Un cop a França es lliuraren a les autoritats, foren traslladats a Perpinyà i documentats. *La película Los años bárbaros* (1998), dirigida per Fernando Colomo, relata la fuga, en adaptació lliure.

579. *Carta de M. Serra i Moret a Pandit Jawaharlal Nehru* (12-XI-1957). [BPR-UB].

580. Referències en les *cartes de Serra i Moret a Pere Foix* (16-IX i 7-XII-1954). [ANC].

581. Salutació de benvinguda de Manuel Serra i Moret a l'Orfeó Vigatà amb motiu de la seva visita a Perpinyà (2-X-1955). [BPR-UB].

582. *Carta de J. Genís Arumí a M. Serra i Moret* (26-X-1956). [BPR-UB].

Vic, Abril 1957. Miquel Serra i Moret signa davant d'Ernest Steegman, notari de Vic, en el procediment jurídic a través del qual Manuel Serra i Moret va cedir els diners per acabar la restauració del Temple Romà. (Fons Ramon Bayés i Turull).

Una comissió del Patronato de Estudios Ausonenses s'entrevistaria amb Serra i Moret. Josep Ylla-Català li donaria compte del projecte d'execució: el doctor Eduard Junyent, conservador del Museu, havia convocat l'arquitecte Sr. Pallàs, director de la reconstrucció de monuments de la Diputació de Barcelona, fill de Sant Julià i persona molt vinculada amb Vic, per procedir a la recomposició dels antics plànols existents i l'estudi econòmic de l'obra, comptant-hi la compra i supressió de la casa que tapa la vista del temple pel cantó del carrer de Cardona.⁵⁸³ Ylla-Català explicaria als lectors del *Diari de Barcelona* que, mentre la plaça Major de Vic bullia per la celebració dels actes de cloenda del Mercat del Ram, en la quietud d'un despatx notarial el representant de Manuel Serra —s'havia d'ometre el segon cognom, per no realçar la figura d'un roig exiliat, «per por dels botiflers i de la gran bèstia del Governador Acedo»⁵⁸⁴ —, el Patronat rebia la suma de cent cinquanta mil pessetes en memòria de Josep

583. *Carta de Josep Ylla-Català a M. Serra i Moret* (VIII-1956). [BPR-UB].

584. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (6-VII-1957). [ANC].

Vic, abril 1957. Comissió vigatana que va tramitar la donació econòmica de Serra i Moret per a la restauració del Temple Romà. D'esquerra a dreta: Miquel S. Salarich, Josep Pratdesaba, Eduard Junyent, Joan Gassiot (apoderat de Manuel Serra i Moret), Miquel Serra i Moret, Josep Ylla-Català i Andreu Colomer. (Fons Ramon Bayés i Turull).

Serra i Campdelacreu.⁵⁸⁵ Era el 14 d'abril de 1957, una data significativa. En el mateix rotatiu, un requadre recordava «*El infausto 14 de abril [...] en que el andrajo tricolor, colgado como un sucio trapo, sacado al sol abrileño en la plaza de San Jaime, pretendía suplantar a la gloriosa Bandera Nacional que se arrió en lo exterior, pero no se rindió, e izada hasta el tope permanecía en los corazones, con el mástil hincado en el insobornable patriotismo.*»⁵⁸⁶

L'obra restaurada del Temple Romà de Vic s'inauguraria el 20 de setembre de 1959, «sense màcula de la intervenció franquista», en expressió de Serra i Moret. En l'acte dissertaren l'historiador i arqueòleg Agustí Duran i Sampere i dos il·lustres historiadors vigatans, Ramon d'Abadal i de Vinyals i monsenyor Eduard Junyent. Serra fou convidat a assistir-hi, però s'hi negà: «Quan van inaugurar el Temple Romà restaurat de Vic, els de la Junta de la Societat Arqueo-

585. YLLA-CATALÀ, J. «El mercat del ram de Vic y su templo romano». *Diari de Barcelona*. [Barcelona], 14-IV-1957).

586. «El infausto 14 de abril». *Diari de Barcelona* (14-IV-1957), p. 8.

lògica volien que hi anés —van venir dues vegades a demanar-m'ho— i es van oferir a venir-me a cercar i tornar-me i m'asseguraven que no tindria el disgust de tractar amb ningú del règim car ells sabien fer les coses sense cap immixió de les 'autoritats'. Vaig negar-m'hi en rodó i ningú m'ha pogut treure d'ací. I com més temps passa i més vaig veient de Catalunya i d'Espanya, menys ganes tinc de tornar-hi i gairebé us puc assegurar que no hi tornaré, passi el que passi, àdhuc si es modificava el règim en un sentit més favorable i propici.»⁵⁸⁷

L'honor a la memòria del seu pare era el tribut més valuós que podia oferir-li. Ara, podria descansar en pau: «La meva casa de Vic ha passat per mans impròpies del seu valor moral però això no ha privat que la ciutat de Vic inaugurés solemnement la làpida que recorda que en aquella casa va nèixer i va viure Josep Serra i Campdelacreu, que tant havia fet per la seva pàtria. Dintre d'una família de patricis també pot haver-hi els seus crancs però seran impotents per deshonorar-la. Els que avui són propietaris de la casa de Vic potser no s'han assabentat encara que en aquella casa hi ha una làpida que recorda les seves glòries, però els patriotes de Vic no van pas mancar a fer-m'ho saber i a invitar-me a la cerimònia en la qual no hi va prendre part ningú, oficial o particular, que pogués enllorar el *brill* de la grandesa de l'homenatjat [...] Jo puc estar content i he de morir havent complert tots els meus deures, en tots els ordres, amb honor, amb puresa i amb constància i fidelitat.»⁵⁸⁸

Serra i Moret fugiria de donar publicitat a les seves donacions: «Com que jo no ho he fet amb cap fi de publicitat, prefereixo que no se'n parli. A la gent els costa una mica d'entendre aquestes coses i potser sí que pensen que donar diners és un gran mèrit, però jo penso el contrari. Donar diners és el que menys costa, encara que no se'n tinguin, com a mi em passa. El que costa i el que compta són les afeccions, l'amor i la devoció que posem en els afers del comú, això que ha estat i serà la meva vida mentre bellugui, com fou la del meu pare, aquell esperit selecte que perviu en mi com la imatge de la puresa i de la grandesa humana. Per això vaig voler que la major part del valor de la meva casa pairal anés a completar la seva obra generosa, com vaig voler que el nom de la Sara figurés en la reconstrucció de la Casa del Poble de Buenos Aires, entitats de valor moral, sovint incompreses, que són el meu coixí i la meva companyia en aquests darrers anys.»⁵⁸⁹

Malgrat que hagué de deixar la ciutat en plena adolescència, Vic sempre fou present en el pensament de Serra, amb una certa nostàlgia. Com a anècdota referirem que entre els records del seu pis de Perpinyà hi havia un quadre que emmarcava un bitllet de cinc pessetes amb l'efígie de Jaume Balmes i la vis-

587. *Cartes de M. Serra i Moret a Pere Foix* (14-X-1959 i 19-XI-1962). [ANC].

588. *Carta de M. Serra i Moret a Francisca LLorens* (16-X-1961). [Arxiu particular Família Cubí-Suriñach]. Amb agraïment de l'autor.

589. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Jacint LLorens Bassa* (3-VII-1957). [ANC].

ta del pont romà i la catedral.⁵⁹⁰ Estava subscrit a diverses publicacions de la Plana i es féu soci del Patronat Osonenc, la quota del qual pagava a través de la seva neboda Josefina, que en cada visita a Perpinyà li duia una llonganissa que ell considerava «un present de Samarkanda, car no hi ha menja superior a una llonganissa de Vic».⁵⁹¹ Quan, a les seves acaballes, volgué retre homenatge al seu conciutadà il·lustre Jaume Balmes, mitjançant un article a la revista *Horizontes*,⁵⁹² malgrat que ell creia que «l'església ho ha corromput tot, sobretot les consciències»,⁵⁹³ cuitarà perquè facin arribar sengles exemplars a monsenyor Junyent del Museu Episcopal i al doctor Esteve Orriols, canonge doctoral.

El profund altruisme de Serra i Moret, les seves conviccions i els seus fets, inspirats per la filantropia més pura, el seu desig permanent de la il·lustració, la moralitat, la fraternitat, la justícia i la llibertat dels homes amb caràcter universal, ens ha fet plantejar la hipòtesi de si ell estava vinculat a la maçoneria.

Diverses publicacions i pàgines web de Lògies citen Manuel Serra i Moret com a membre actiu de la maçoneria. Fins i tot el Sereníssim Gran Mestre Federal, Francesc Bruguera, en la recepció que el president de la Generalitat, Jordi Pujol, oferí al Gran Orient de Catalunya el 31 de març de 1999, cita Serra juntament als seus amics Ventosa i Roig, Salas Anton i Josep Trueta, i al costat dels presidents Companys i Irla. No obstant això, cap informació indica el nom de la Lògia a la qual pertanyé.

A través de la Biblioteca Pública Arús de Barcelona vam vehicular una consulta sobre la possible existència d'un expedient maçònic obert a nom de Manuel Serra i Moret al Archivo General de la Guerra Civil Española, a Salamanca, que custodïa els arxius del Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo, i la seva resposta fou negativa.⁵⁹⁴

D'altra banda, Pere Sánchez Ferrer, investigador sobre temes relacionats amb la maçoneria, autor de tres estudis sobre història de la maçoneria a Catalunya i membre cofundador del Centro de Estudios Históricos de la Masonería Española, del qual ha estat vicepresident força anys, em confirmà: «no us fieu de les llistes que publiquen els maçons, ja que tenen una tendència sospitosa a 'maçonitzar' tots els personatges que destaquen en algun camp...»⁵⁹⁵

A les seves velleses, Serra i Moret se sentia orgullós de ser més ric que mai en la seva pobresa: «Ara, però, als meus 76 anys començo a tenir la vanitat de

590. YLLA-CATALÀ, Miquel dels S. «Manuel Serra i Moret: Un vigatà per a Catalunya». *Revista Vic*. [Vic], (VI-1955), p. 61.

591. *Carta de M. Serra i Moret a Francisca Llorens* (9-II-1962). [Arxiu particular Família Cubí-Surinyach]. Amb agraïment de l'autor.

592. SERRA I MORET, Manuel. «Balmes, síntesis». *Horizontes*. [Mèxic], núm. 23 (15-II-1962), p. 6-7.

593. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (11-VI-1956). [ANC].

594. E-mail de la Biblioteca Pública Arús (23-II-2004). Amb l'agraïment de l'autor.

595. E-mail de Pere Sánchez Ferrer (22-III-2007). Amb l'agraïment de l'autor.

no haver-me equivocat pel que fa a la meva conducta [...] Però jo que mai havia estat tan pobre com ara —ara que no sóc propietari de res, ni d'un pam de terra ni d'una barraca de maó de cantell—, m'adono que sóc més ric que mai, que he complert a bastament tots els meus deures familiars i socials, que he ajudat eficaçment en la reconstrucció de la Casa del Poble de Buenos Aires i del Temple Romà de Vic, i que puc anar dignament, si el cas arriba, a un refugi de vells o a un hospital comú sense pensar que rebo caritat o que se'm fa un privilegi que no em pertoca.⁵⁹⁶

596. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (4-IX-1960). [ANC].

30. CIUTADANIA CATALANA

A la primavera de maig de 1955, Serra i Moret i Francisca, la seva cunyada, es traslladen a viure al primer pis de la rue Erckmann Chatrian, 5, molt a prop de l'anterior habitatge, el qual veien pels darreres. Els reca haver de deixar un lloc ple de records però els propietaris necessitaven el pis. El nou era més petit, més confortable i més ben decorat... I a més havien de pujar només vint esglavons, vint-i-sis menys que a Jean Bourrat, 17.

La salut cada vegada més precària obligarà Serra i Moret a disminuir la seva activitat, que se centrarà quasi en exclusiva en el desenvolupament del Moviment Socialista de Catalunya. Al seu òrgan central, *Endavant*, dedicarà la seva ploma i arribarà a publicar vuitanta-set articles; el darrer, «Càlcul de probabilitats»,⁵⁹⁷ aparegut a penes dos mesos abans de la seva mort. Els escrits de Serra a *Endavant* són diversificats quant a la seva extensió i la seva temàtica i abasten des de discursos doctrinals, amb una notable solemnitat i una certa amplitud, a comentaris d'actualitat política i social, breus, crítics i exposats amb titulars de gran mordacitat, passant per la crònica internacional o de l'Interior de Catalunya, tots ells escrits des de l'òptica fonamentada en els tres conceptes principals del seu ideari: nació, democràcia i socialisme, coincidents bàsicament i en la pràctica amb el lema de la publicació, «Federació, Democràcia i Socialisme».

La desaparició de les principals revistes catalanes a l'exili i el seu trencament amb Nadal i Mallol, director de *Ressorgiment*, farà que les seves opinions únicament es registrin a *Vida Nova*, «*Revue trimestrielle occitane et catalane*» de Montpeller, *La Nostra Revista* i la seva continuadora, *La Nova Revista* de Mèxic, fins al seu definitiu tancament, i *Horizontes*, revista bibliogràfica de curta durada, editada per Pere Foix a Mèxic.

En aquests anys, Serra i Moret prologarà les obres *El nostre combat* de Josep Pallach⁵⁹⁸ i el ja esmentat *Apòstols i Mercaders* de Pere Foix,⁵⁹⁹ que li remet

597. SERRA I MORET, Manuel. «Càlcul de probabilitats». *Endavant*. [Montgeron, França], núm. 135 (V-1963), p. 8 i 3.

598. PALLACH, Josep. *El nostre combat*. París: Edicions del Moviment Socialista de Catalunya, 1954.

599. FOIX, Pere. *Apòstols i Mercaders*. *Op. cit.*

adjunt a una carta datada el 29 de juliol de 1957. En el primer ens proposa la lectura de l'assaig de Pallach per «orientar-se en la lluita, superar l'adversitat i abrandar l'esperit amb els grans ideals humans, que han de moure els catalans, i en particular els obrers catalans, a fer l'esforç necessari per a recobrar, primer, les llibertats elementals que ens han estat arrabassades, i per posar els fonaments d'una pàtria lliure i feliç 'com l'han somniada els fills', ço que ha d'ésser fita i guiatge de les nostres vides. I serà en aquesta pàtria sublimada per la nostra fidelitat i el nostre sacrifici que la justícia social farà eclosió, també de faïçó catalana, és a dir afirmant a la faç del món que l'ideal nacional, net, fratern, creador, és la millor eina per a obliterated el passat, les lluites mesquines i les sutzeses que ens han menat a l'abisme, a la mort civil i a la degradació i l'esclavatge.»⁶⁰⁰

A la presentació del llibre de Foix sobre biografies de grans figures del moviment obrer, Serra imparteix una autèntica lliçó d'història contemporània de Catalunya on consigna —potser magnífica— el renaixement català, però critica el paper que es va fer jugar als obrers: «Els treballadors catalans semblaven restar al marge d'aquella fermentació que complia un cicle històric i era per ella sola un esdeveniment universal. La culpa no era seva, era de la societat que els negligia i que per una aberració, per una inversió de valors, desconeixia la seva riquesa prístina, fonamental. Els intel·lectuals catalans, com la burgesia, suraven en la mar del privilegi i ignoraven la naturalesa volcànica del fons. I en aquest fons arribaven els descontents de dissensió, de lluita, que cap frontera política ni nacional no podia contenir perquè essent les causes generals i extranacionals, universals eren les reaccions i universal era el combat. I a Catalunya, sense una consciència prou clara de lluita de classe, per efecte de l'endarreriment polític de l'Estat espanyol i de la mentalitat medieval peninsular, els treballadors es trobaven en un cercle clos, sense perspectives intel·lectuals, sense pràctiques civils, sense cap de les llibertats fonamentals, sense poder destriar el que era pàtria, el que era cultura, el que era civisme, el que era participació en la vida de la comunitat, amb la simple alternativa de submissió i docilitat completes, de nul·litat total o de repressió ferotge que arribava a tots els extrems [...] Fet i fet la nació és sempre una cultura i els obrers, com els altres estaments, són nacionals en la mesura que participen en la fosa, en la formació espiritual que la cultura forneix. En el nostre cas, els obrers es comportaven com metal·loides o anions negatius que no es combinen, que no es refonen, que no s'integren en la comunitat. En canvi, per raó de llur fluïdesa i sensibilitat hipertrofiada, els corrents generals, les reaccions primàries, eren molt més agudes i les conseqüències molt més dramàtiques [...] Catalunya fou en certa manera el darrer reducte internacional del culte de l'acció directa, de la violència i de les abstraccions doctrinàries. El tombant de segle va veure'n la fi arreu d'Europa mentre que a

600. SERRA I MORET, Manuel. «Dues paraules». A: PALLACH, Josep. *El nostre combat*. Op. cit, p. 8-9.

Catalunya la febre va mantenir-se fins pel setembre de 1923, quan una grotesca dictadura militar en un obrir i tancar va desmuntar aquesta i altres místiques exacerbades. Fou una breu i eloqüent lliçó que, si l'haguéssim volgut aprendre, ens hauria estalviat un Sis d'Octubre i el cataclisme total i irreparable que no va trigar a pervenir-nos.»⁶⁰¹

Serra i Moret afirma que el futur serà distint i se sent preparat per a l'envit: «La història de Catalunya del més immediat avenir serà molt diferent de la del recent passat. Espanta de pensar en la magnitud, en la enormitat dels problemes que Catalunya ha de resoldre. Però, si se'ns oferís l'avinentesa, no vacil·laríem en prendre la direcció, primerament perquè tenim orientació, i segonament perquè la gent i la conjuntura són radicalment canviats. Aquell esverament típic que impacientava tothom, aquell no deixar de fer res de substància i de profit que es traduïa en vèrbola i demagògia i només podia prendre acció en fets d'ultratge i de violència, ha trobat la seva llarga cura de repòs, el seu dejuni asceta, la seva desinflació total.»⁶⁰²

Quant als treballadors, els atribueix un paper fonamental en la construcció de la nova pàtria: «Per damunt de tot voldríem veure els treballadors catalans en el domini de la intel·ligència, en la república de les arts, en un senyoriu existencialista que els fes lliures i els fes dignes per tal que fossin ells els que fessin la pàtria, aquesta pàtria perduda per ells i per nosaltres que una bravada de malefici va derruir deixant-nos a tots en el desert, sense llar espiritual, sense escalf del sentiment col·lectiu. Ací és on hauríem de trobar-nos, en cercle obert, en concurs multitudinari, fent cultura i fent pàtria, aquella pàtria que els treballadors no tenen i que haurien de tenir, aquella pàtria que per nosaltres és Catalunya.»⁶⁰³

També escriurà el pròleg de la traducció castellana del llibre *Spain's Struggle for Freedom* (La lluita d'Espanya per a la llibertat), de Lawrence Fernsworth, corresponsal del *Times* de Londres i del *Times* de Nova York a Barcelona, durant la guerra civil, al qual coneixia i estimava.⁶⁰⁴ I redactarà una visió per al llibre d'Henry Pépratx-Saisset, «*La Sardane: la danse des catalans: son symbole, sa magie, ses enigmes*», recopilació de prestigioses col·laboracions d'escriptors i artistes gràfics.⁶⁰⁵

601. SERRA I MORET, Manuel. «Presentació». A: FOIX, Pere. *Apòstols i Mercaders*. Op. cit., p. 13-14.

602. *Ibidem*, p. 15.

603. *Ibidem*, p. 17.

604. La versió en castellà de *Spain's Struggle for Freedom* no s'arribà a editar. El pròleg de Serra i Moret està publicat al llibre de FOIX, Pere. *Què va dir Serra i Moret*. Barcelona: Nova Terra, 1977, p. 151-167. Lawrence Fernsworth fou un notable escriptor i periodista nordamericà que comptà amb el Harvard's Nieman Fellow, la màxima distinció que es podia atorgar a un periodista als EUA.

605. SERRA I MORET, Manuel. «Resurrexit». A: PÉPRATX-SAISSET, Henry. *La Sardane: la danse des catalans: son symbole, sa magie, ses enigmes*. Perpinyà, Impr. Labau: 1956, p. 122-124.

En una de les entrevistes que Serra i Moret sostingué amb joves socialistes de l'Interior, segons explica Joan Reventós,⁶⁰⁶ aquests li proposaren que escrivís un text adreçat a la joventut, que es plasmà en l'opuscle «Crida a la joventut catalana».⁶⁰⁷ Enllaçant amb les reflexions contingudes en «L'ahir i el demà de Catalunya», Serra dóna pas a la joventut per recobrar la Catalunya que la seva generació no ha pogut transmetre als seus fills: «Catalunya retorna. Vosaltres sou ací. El repte de la natura és una vegada més la puixança dels febles, la llavor ignorada que esberla la roca. Pels nostres opressors és la demostració que llur barbàrie centenària res no ha pogut. Per vosaltres, joves de Catalunya, és la penyora d'un avenir. Vosaltres sabeu que no heu vingut per atzar, ni d'amagat, ni amb passaport fals. Sou els fills de la terra, els continuadors de la nissaga, els exponents d'un tresor de sang, d'elaboracions germinatives, d'esperit purificat i refós en un seguit de transmissions seculares. I us dreceu enmig dels ablanits, dels esquius, dels que refusen la lluita i es fan botiflers i fonedissos, avinguts amb la mesquinesa i la resignada renunciació. La vostra entrada en escena és un esdeveniment. Tot resta en expectació, àdhuc el glavi del dèspota. El món sotja, esperançat, us guaita i confia que s'atansa la constel·lació que farà galàxia. El món espera homes i vosaltres sou homes. Benhaja Catalunya!»⁶⁰⁸

Els exhorta a la participació política, exempta de violència, com pregona va la USC: «Política com ho diu el mot en el seu sentit etimològic i semàntic, direcció ciutadana, ordenació civil i orientació i ajustament de la cosa pública. Per no haver fet política com calia i quan calia els catalans van perdre l'esma i van desaparèixer col·lectivament i àdhuc individualment. Política n'hem fet tothora, no per *deport* ni per profit, sinó forçats a ella per lleialtat al poble i a la terra, per complir els nostres deures socials, per plasmar en realitat prolifera els anhels de justícia i de progrés. És la política que vosaltres no podreu defugir i que us tocarà de fer, joves catalans, si no voleu ésser tractats com mercaderies de rebuig, remaires de galera o formigues del *ghetto* destinat al sacrifici. Política seriosa i constructiva com pertoca als que realment se senten ciutadans, membres de la comunitat, part integrant de la nació, aquella política que ha devingut el sisè sentit i la nota distintiva de la civilització moderna.»⁶⁰⁹

Finalment, els convida a ser catalans, homes, europeus: «El vostre adveniment cal que sigui un esdeveniment, que sigui història vella i nova, la promoció ciutadana de l'heroi civil, no com a excepció, sinó com a tipus, com a producte autèntic de la nostra terra, sense proteccions, sense diplomes, sense famamella. Som catalans, títol ben humil, però suficient. Som homes, alta categoria que

606. REVENTÓS, Joan. «Manuel Serra i Moret, un laborista a Catalunya». Dins: SERRA I MORET, Manuel. *Crida a la joventut catalana*. Barcelona: Fundació Campalans, 1984, p. 6.

607. SERRA I MORET, Manuel. *Crida a la joventut catalana*. [s.l.]: Barcelona: Edicions del Moviment Socialista de Catalunya, 1957. Reedició: Barcelona, Fundació Rafael Campalans, 1984.

608. SERRA I MORET, Manuel: *Crida a la joventut catalana*. Barcelona: Fundació Rafael Campalans, 1984, p. 25.

609. *Ibidem*, p. 29.

ens cal demostrar amb fets. I som i volem ésser europeus, ara més que mai, ara que Europa, de retorn de l'imperi, es commou en la revelació de la seva unitat substantiva, de la seva cultura multinacional, de la seva finalitat civilitzadora, espiritual, cordialment humana.

«I res més us demanem, joves catalans, només que sigueu el que heu d'ésser; catalans, homes europeus. No us convidem a ingressar en un partit majoritari o minoritari, a sumar-vos a una comunitat de fidels, a nodrir un reglament disciplinari. Us demanem vocació, generositat, ofrena; us demanem coratge, decisió, voluntat; us demanem treball, estudi, fortitud, conseqüència. Us demanem esperit! No és pas demanar massa. En el camp ideològic o polític que escollireu, amb els companys que trobeu, amb els adversaris ocasionals, podreu servir la pàtria, la humanitat, la causa de la unitat europea. La llibertat de Catalunya, la dignitat de l'home social dins d'una democràcia vigorosa, s'han de confondre en la bella realització de la Confederació europea, ideal de les seleccions occidentals i auguri del venturós avenir.»⁶¹⁰

En acabat l'afer sobre la successió de Josep Irla en la presidència de la Generalitat, quan Serra i Moret comença a donar compte del seu projecte immediat, escriu el seu testament ètic i patriòtic: «Recordo que quan tenia deu anys, un dia que dinava a casa meua Don Marian Aguiló, el meu pare, Josep Serra i Campdelacreu, va mostrar-li un llibret que jo havia escrit sobre les petites nacionalitats europees i el senyor Aguiló va dir-me: 'Nen, tu pots fer grans serveis a Catalunya'. La seva profecia no s'ha complert, però jo he estat fidel a la meua llei i ho seré fins a la fi. Abans de gaire us podré enviar un llibret sobre Ciutadania Catalana, una mena de testament ètic i patriòtic explicant el meu dogma i la meua croada.»⁶¹¹

Vençudes defallences que el tenien intranquil per por que l'inutilitzessin per a tot treball intel·lectual, l'agost de 1956 signa l'original del llibre *Ciutadania Catalana*, que subtitula *Breviari de cogitacions, remarques i orientacions per als catalans*, dedicat «A la companya de la meua vida Sara Llorens de Serra, llum dels meus ulls, del meu enteniment i del meu cor...» Aquell any neix l'obra que llegava per a la posteritat i mor el seu germà, el Pare Bernat Maria, i no fa cap menció al seu decés ni a la seva memòria. Ignorem els motius d'aquesta omisió.

El mecanoscrit de *Ciutadania* l'envia a Josep Escolà a Buenos Aires per a la seva publicació. Quasi un any després, l'endarreriment de la seva sortida preocupava Serra: «L'espero. Mai no havia tingut l'avinentesa d'esperar un llibre meu tant de temps.»⁶¹² Però es prenia la demora amb el seu innat humor anglès:

610. *Ibidem*, p. 35-36.

611. *Carta de M. Serra i Moret a R. de S. Aguiló - Comunitat Catalana de Colòmbia* (4-VIII-1954). BPR (UB). – FP SiM – C6(1)B8. Es refereix al poeta, filòleg i bibliògraf Marià Aguiló i Fuster.

612. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Jacint Llorens Bassa* (3-VII-1957). [ANC].

«El bon home de l'Escolà posa en els anuncis 'el llibre que tothom espera' i s'ha descuidat d'afegir 'que tothom espera que no surti' .»⁶¹³

Per fi, Hipòlit Nadal i Mallol dedicà una plana a *Ressorgiment* per anunciar que l'obra ja estava en premsa i n'extractava alguns paràgrafs, amb una florida presentació que significava el reconeixement a Serra, encara que no haguessin fumat el calumet.⁶¹⁴ Tal com indica l'exlibris de l'obra, l'Editorial Verdaguer, sota la direcció de Pere Mas i Perera i Francesc Arnó i —hi afegim nosaltres— gràcies a les múltiples gestions del nebot de Serra, Joan Jacint Llorens, acabà d'imprimir als Tallers G. Cadel de Buenos Aires la primera edició de *Ciudadania Catalana* el 30 de juliol de 1957.⁶¹⁵ Al cap de pocs dies, Serra rebria dos exemplars per via aèria i manifestaria la seva complaença, malgrat que s'hi escapessin moltes errades tipogràfiques. El 27 de setembre Francesc Arnó i Joan Rocamora, amb la lectura i el comentari d'algunes pàgines escollides, feren la presentació oficial del llibre *Ciudadania Catalana* de Manuel Serra i Moret al Casal de Catalunya de Buenos Aires.⁶¹⁶ A final d'any, Serra rep cinquanta paquets que contenen mil exemplars, destinats en una gran quantitat a la difusió clandestina a l'Interior.⁶¹⁷

El text de Serra i Moret, escrit en el desert de l'exili, com indica al seu prefaci, on l'aflicció per la pèrdua de la seva estimada companya i l'enyorança de Catalunya, tan a prop i tan lluny, el menen a afirmar que «som un estoig de cendres i una urna d'esperances»,⁶¹⁸ està integrat per quatre llibres, perfectament destriables i intel·ligibles per separat, si bé les conclusions de cada un donen pas a la tesi del següent. És una obra de maduresa en la qual demostra la seva gran erudició, que en algunes fases torna massa farragós el discurs, no exempta de concessions al lirisme que traspua la seva sensibilitat humanista.

El llibre primer es titula les lleis vives i les lleis formals. El segon llibre tracta Nació i Estat, entesos com a poble i creació política. En el tercer llibre aborda L'Estat nacional i l'Estat sociològic. El quart llibre el dedica a Catalunya i Espanya.

Serra i Moret conceptua les lleis com a vives, les que emanen de la Nació, i formals, les que emanen de l'Estat. I defineix ambdós conceptes, nació i estat, desfent l'equívoc sovint produït amb l'assimilació d'ambdós: «Modernament, a la gent li ha donat per confondre els termes nació i estat, com si fossin equivalents i significuessin la mateixa cosa [...] Cal no confondre dos

613. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Jacint Llorens Bassa* (15-VIII-1957). [ANC].

614. NADAL I MALLOL, Hipòlit: «Els llibres. Ciudadania Catalana.» *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 496 (XI-1957), p. 8.000.

615. SERRA I MORET, Manuel. *Ciudadania Catalana. Breviari de cogitacions, remarques i orientacions per als catalans*. Buenos Aires: Editorial Verdaguer, 1957.

616. ROCAMORA, Joan. *El Casal de Catalunya a Buenos Aires*. *Op. cit.*, p. 189.

617. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Jacint Llorens Bassa* (12-XII-1957). [ANC].

618. SERRA I MORET, Manuel. *Ciudadania Catalana*. *Op. cit.*, Prefaci, p. 10.

conceptes, si no antitètics, de fet distints, sovint estranys l'un de l'altre. Són nombroses les nacions esbocinades entre dos o més estats, com s'esdevé amb Catalunya, Euskadi i Galícia. Inversament, hi ha nacions que formen diferents estats, com l'Alemanya...»⁶¹⁹ «És clar: una cosa és la política, la *politeia* i *politikos* grega, l'art de governar pobles o l'associació i ordenació dels interessos comuns, i una altra cosa és la nació en sentit llatí, ésser nascut en una comunitat d'origen i de vida —de sang, de llengua, de sentiments, de cultura, de costums— la *ethnos* grega, la família, el poble, la llar, la pàtria. El fet, però, que la nació s'hagi constituït en estat i hagi fet nucli social a part, tot sumant a les distincions ètniques la condició de ciutadania, ha estat causa de l'amfibologia del mot nació, com si fos l'estat per antonomàsia.»⁶²⁰

Com a idea primitiva, en l'origen del concepte, torna a associar nació i terra: «Per a nosaltres nació i terra són sinònims i el mot terra expressa més que cap altre la inefable pertinença a un món propi, a tot un sistema de vida.»⁶²¹ I distingeix entre nacionalitat i nacionalisme: «La nacionalitat no és un dret, sinó un atribut, una condició dels catalans, com ho és de tots els pobles que tenen una vida, una història i una cultura pròpies. Nacionalisme és un concepte balder, al nostre entendre, nociu [...] El terme i el concepte són aplicables als qui tracten d'imposar als altres la pròpia nacionalitat, com els castellans o els francesos, i això és sempre una aberració.»⁶²²

L'Estat, a diferència de nació, és una creació humana, un contracte social: «L'estat no és una creació de la natura, ni un producte de l'activitat sensitiva, ni una llei de la sang i de la terra, ni una volició afectiva, ni una imatge psicològica, com és la nació; l'estat es fa i es desfà, s'estreny i s'eixampla, viu a la superfície, és fonamentalment un pacte social i té els atributs, les qualitats i els defectes de totes les creacions humanes, que són moridores, perfectibles i dissolubles, però que tenen o haurien de tenir el valor d'agermanar els homes i de predisposar-los a la pràctica del bé i de la justícia.»⁶²³ Que no significa una subjecció eterna al pacte: «... l'espècie humana no és esclava del passat ni roman totalment subjecta a l'herència, car és capaç una voluntat superior i una consciència de puixança pròpia. Això d'educació i de mantenir a través de les consciències històriques semblen premisses raonables i segures, una base sòlida per a discórrer serenament i objectivament sobre el que són la nació i l'estat i el rol que correspon a cada una d'aquestes pertinences en la conducta de l'home i del ciutadà.»⁶²⁴ I, en conseqüència, com a tal pot modificar-se: «L'estat pot modificar-se, pot humanitzar-se, pot deixar d'ésser la superposició d'oligarquies,

619. *Ibidem*, p. 57.

620. *Ibidem*, p. 57.

621. *Ibidem*, p. 92.

622. *Ibidem*, p. 163.

623. *Ibidem*, p. 100.

624. *Ibidem*, p. 65.

una força coactiva, per a esdevenir una associació de voluntats per a la pràctica del bé comú. La nació és el que és i es conforma a les lleis de la natura, sense que pugui transposar-se, confondre's, transfigurar-se o reencarnar-se. Existeix tal com és i segueix la seva evolució natural, orgànicament, totalment, amb el poble que l'encarna.»⁶²⁵

Serra i Moret considera el federalisme com la fórmula idònia per a l'Estat i reconeix la Confederació Helvètica com a exemple d'Estat quant a pràctica i durada en el temps. I no dubta a qualificar Suïssa de paradigma en diverses ocasions:⁶²⁶ «Suïssa ha estat i és el país federal per excel·lència. En 1291 van aliar-se tres comunes rurals per a fins de defensa mútua i paulatinament es sumaren al Pacte altres comunes, grups de comunes, viles i ciutats —començant per la de Lucerna— fins que, lentament, sòlidament, va constituir-se la Confederació Helvètica, que ha perdurat fins al dia d'avui. Les adhesions eren voluntàries, de condicions i de lligams diversos, per bé que totes eren, com deia el Pacte primitiu, a perpetuïtat, si Déu vol. Totes eren el contrari de la fusió, de la confusió, de la unitat, és a dir, es federaven per assegurar la permanència del que eren. Cap dels adherents no renunciava ni empenyorava els seus drets particulars ni acceptava superioritat o inferioritat de cap mena.»⁶²⁷ «L'origen de les federacions ha estat, com hem vist, el suport mutu per a la defensa dels propis béns i de les pròpies llibertats, tant si són individuals com col·lectives [...] La federació reclama, a la base, un sentiment comunal que només pot engendrar una llibertat individual no hipotecada. Damunt d'ella s'aixeca l'entreteixit d'associacions i de compromisos que protegeix el conjunt contra les maltempsades i que, bo i elevat la visió, dóna impulsos de creixença.»⁶²⁸ «Deliberadament i a consciència, hem englobat en el concepte de federalisme tota organització estatal que presenta divisió de poders i emana d'una base democràtica, que respecta la diversitat representada per un Govern propi en una conjunció pactada, imposada o fortuïta, però distinta de les parts.»⁶²⁹

Considera apropiat l'encaix del federalisme amb la *natura* dels catalans: «No és pas ocios, de parafrasejar encara la significació del federalisme, per tal d'esbrinar fins a quin punt és congruent amb la natura dels catalans. Sabem que el federalisme autèntic neix a la base, en el mateix fer del poble, per tal de salvaguardar la independència individual i nacional. És l'instint d'ajut mutu, de cooperació, una mena de cooperació funcional, no preconcebuda ni planejada. És el cas de Suïssa i dels Estats Units d'Amèrica.»⁶³⁰

625. *Ibidem*, p. 62.

626. *Ibidem*, p. 142 i 158.

627. *Ibidem*, p. 27.

628. *Ibidem*, p. 31.

629. *Ibidem*, p. 82.

630. *Ibidem*, p. 40.

Reconeix als polítics catalans les seves aportacions: «A cada nació un estat» és una frase de Prat de la Riba, reproduïda en diverses ocasions, també «la teoria catalana de la confederació» de Valentí Almirall, i afirma que aquesta és la fórmula política justa si compta amb el consens de tots els polítics: «La fórmula política, la confederació ha d'ésser la justa —hom diria l'única— si reuneix el consentiment de tots els polítics catalans i de tots els homes de tendències diferents; com Valentí Almirall, Martí i Julià, Prat de la Riba, Rovira i Virgili i els mateixos 'proclamadors' d'estats de fet com Francesc Macià i Lluís Companys. I aquesta fórmula té l'avantatge d'ésser compresa i defensada per castellans eminents i per diversos partits polítics espanyols que no poden ignorar l'extensió mundial del federalisme ni l'instrument de coordinació i de cooperació que representa per a les relacions econòmiques i socials entre pobles diversos.»⁶³¹ «Cal, només, completar aquest pensament amb uns mots del Dr. Martí i Julià: La federació de les nacionalitats naturals serà la realització de l'ideal humà, expressió de les realitats de la naturalesa.»⁶³²

Serra es planteja un interrogant sobre la reacció de Catalunya que, en cas de no actuar, podria dur a la desnacionalització: «No podem anticipar la resposta que Catalunya donarà, en definitiva, al repte que li planteja la brutal absorció que de fa segles intenta l'hegemonia castellana. Pel que fa al sentiment nacional, la reacció és bona, per bé que feble i lenta. Si hagués d'obeir a un procés purament cerebral, podríem assegurar que Espanya serà Castella, més Catalunya serà Catalunya, car representen dues mentalitats antitètiques o, almenys, extrapolades. Però la vida és un mecanisme de constant desgast i de constant reposició i la interfusió dels dos pobles, si fins avui ha estat una demostració de la consistència nacional de Catalunya, podria, amb el temps i amb l'evident desequilibri de forces, conduir a una lenta però segura desnacionalització.»⁶³³ Catalunya ha d'actuar: «Pertoca als catalans de no deixar-se malmenar ni prendre l'esperit de ciutadania, el dret d'autodeterminació reconegut avui com un principi universal de civilització i de suficiència humana. La nacionalitat no ens la prendrà ningú...»⁶³⁴ No obstant això, s'ha d'aconseguir la cooperació dels altres pobles d'Espanya: «Necessitem la cooperació de tots els pobles espanyols per enderrocar aquesta baluerna que ens esclafa a tots. Això o la separació pura i simple. L'esforç que ens costaria separar-nos de l'Estat espanyol en homes i riquesa fóra molt inferior al que ens costarà suportar-lo passivament un quinquenni [...] Entretant, si no som separats de fet, ho som de dret, en esperit i en voluntat. Les ofenses inferides a la nostra condició humana i nacional per l'Estat espanyol no tenen perdó ni reparació possibles. Si fossin només ferides a la nostra condició de catalans, podrien els altres pobles desinteressar-se i deixar

631. *Ibidem*, p. 162.

632. *Ibidem*, p. 162.

633. *Ibidem*, p. 67.

634. *Ibidem*, p. 184.

que fóssim nosaltres sols els que dirimíssim el cas. Ara no. Ells saben que la guerra contra Catalunya i les altres nacionalitats ibèriques és només una fase, un matís, de la barbàrie i de la inhumanitat que ha regit l'Estat espanyol de la seva fundació ençà. És Espanya entera que sofreix l'afront i és tota Espanya la que s'ha d'alliberar i de liquidar, sigui com sigui, aquesta vergonya secular.»⁶³⁵

Serra delimita territorialment el projecte a l'actual Catalunya: «Ens sembla prudent i assenyat d'acceptar el veredict de la realitat: València no és Catalunya i València accepta l'organització espanyola: així doncs, els nostres límits meridionals no són, en l'actualitat, amb l'antic Regne de València, sinó amb la 'província' espanyola de Castelló. És una realitat lamentable però les realitats s'han de prendre tal com són.»⁶³⁶

I deixa en mans de la joventut la definició de la Catalunya que cal construir: autònoma, independent, confederada a les altres nacions peninsulars o formant part dels Estats Units d'Europa, comportant la seva autodeterminació: «I no volem pas dir-los —com altres fan— que han de llevar una Catalunya autònoma, independent, confederada, espanyola o antiespanyola, car la decisió, si decisió hi ha, és sempre optativa i les necessitats i conveniències del poble han de determinar-la. Hem dit i repetit que la nació és o no és, viu o no viu, segons lleis incontrolables de la natura i del determinisme social que, només en ínfima part, depenen de nosaltres; i que la nació, elevada al pla de ciutadania, comporta l'autodeterminació del conjunt i dels individus, dels homes i dels pobles. Aquesta promoció assolida, els catalans diran si volen una Catalunya amb estatut d'autonomia, si la volen independent de tot i de tothom, si la volen confederada amb les altres nacions peninsulars o si la volen formant part dels Estats Units d'Europa, on a nosaltres en abelliria de veure-la.»⁶³⁷

L'agost de 1956, Serra i Moret ratifica l'atribut de nacionalitat per a Catalunya, postula el model federal, tenint com a exemple Suïssa, i el circumscriu al territori català. No es defineix, però, respecte a la seva plasmació, que deixa en mans de la joventut i de les circumstàncies que la determinin. Creiem que aquesta indefinició mereix una crítica negativa, perquè un home docte i amb l'experiència acumulada durant tants anys de carrera política ens hauria d'haver llegat unes propostes més concretes i en relació amb els possibles diferents escenaris.

Avui en dia, dels tres conceptes bàsics en el pensament de Serra i Moret s'ha assolit un innegable nivell de democràcia, però no de socialisme ni molt menys de federalisme. És oportuna, doncs, la seva reflexió per a l'exercici de la ciutadania catalana que culmina amb l'encoratjament de «Catalans, a la feina!»: «L'estat sociològic, de Plató fins a Rousseau, ha estat concebut com

635. *Ibidem*, p. 166.

636. *Ibidem*, p. 178.

637. *Ibidem*, p. 185.

un contracte social, com un pacte col·lectiu, com un sistema de convivència, d'harmonia i de *benanança* dins una comunitat lliure i fraterna. Si per a nosaltres no ho és, la culpa és nostra, i el nostre deure és transformar-lo, i fer-nos, costi el que costi, ciutadans del món. Nosaltres podríem matar la nació, però no podríem ressuscitar-la. Nosaltres podem, en canvi, matar l'estat, ressuscitar-lo, recrear-lo, afaçonar-lo al nostre albir, com han fet els altres pobles. És una tasca que ens pertoca i que no podem ajornar. Després d'haver donat una ullada general al món d'avui i al món que s'està fent, hem de tornar a la terra amb una sola voluntat i amb una sola consigna: Catalans, a la feina!»⁶³⁸

El llibre *Ciudadania Catalana* obtingué èxit en la seva crítica. Fins Domènec Guansé arribà a citar-la com un dels «quatre evangelis de la nostra fe» creats a l'exili, al costat d'alguns poemes de Josep Carner, i junt a *Les formes de la vida catalana* de Josep Ferrater Mora, *Elegies de Bierville* de Carles Riba, i *L'Esperit de Catalunya* del doctor Josep Trueta.⁶³⁹ Els crítics adscrits a les tesis independentistes, però, principalment Víctor Castells amb dues planes i mitja a *Ressorgiment*,⁶⁴⁰ i Josep Pineda Fargas, amb un fulletó monogràfic editat a l'Havana,⁶⁴¹ també feren sentir la seva veu discrepant de les idees abocades per Serra. Aquest demanaria una pila d'exemplars de l'opuscle de Josep Pineda per divulgar a l'Interior pel mateix conducte que el seu llibre: «En acusar recepció del fullet i en prova que de cap manera sento ressentiment per la vostra esmena, és que us demano que m'envieu un bon paquet del vostre fulletó per tal de difondre'l per Catalunya, car és dins de Catalunya que s'ha de conèixer i valorar.»⁶⁴²

A llarg d'aquests anys, Serra i Moret anirà enviant diverses aportacions per a la seva biografia que Pere Foix està duent a terme. Ho fa, però, sense gaire convicció, perquè la guerra i l'exili li feren perdre tot el material que havia anat recopilant: «L'única cosa que penso que potser pagaria el tret fóra la de registrar el meu pensament filosòfic i la meva visió panteista dels problemes humans i socials per tal de suggerir en altres una especulació profunda dels grans dilemes morals i intel·lectuals que se'ns plantegen. Per això em caldria tenir el conjunt de la meva obra literària, que no sé si existeix, car em temo molt que els barbres que envairen la nostra casa no ho cremessin tot. No cregueu pas que s'hagi

638. *Ibidem*, p. 143.

639. GUANSÉ, Domènec. «Manuel Serra i Moret». *Germanor*: [Santiago de Xile], núm. 592 (XII-1957) p. 13-14. Reproduït amb el títol «Ciudadania Catalana» a *Endavant*. [Montgeron, França], núm. 96 (II-1958), p. 2.

640. CASTELLS, Víctor. «Ciudadania Catalana, el llibre de Manuel Serra i Moret». *Ressorgiment*. [Buenos Aires], núm. 497 (XII-1957), p. 8.007 a 8.009. Vegeu també: CASTELLS, Víctor. *Catalans d'Amèrica per la independència*. Barcelona: Pòrtic, 1986, p. 291-295.

641. PINEDA FARGAS, Josep. «Comentaris al llibre *Ciudadania Catalana*». *La Nova Catalunya*. [L'Havana], núm. 155 (VII-XII-1957). Opuscle inserit com a plec interior, p. 5-16. Vegeu també: < <http://www.unitat.cat/articles/irreductible.html> > [Consulta: 14-II-2009].

642. SERRA I MORET, Manuel. «Reaccions als Comentaris al llibre *Ciudadania Catalana*». *La Nova Catalunya*. [L'Havana], núm. 160 (II-V-1959), p. 11.

perdut gran cosa, sinó que, sense buscar-la i sense desig de singularitzar-me, he tingut una concepció ben personal i potser única a Catalunya de les qüestions nacionals, socials i humanes. La meua pueril vanitat és que el pensament de Catalunya no pot considerar-se complet sense la meua aportació.⁶⁴³

Com a darrer projecte, l'abril de 1959, Serra i Moret endegarà la recreació del llibre *Socialisme*, que havia lliurat l'any 1934 a l'editor Manuel G. Alba.⁶⁴⁴ En el nou assaig pensa aportar l'experiència de trenta anys de vida intensa i aflictiva que ha experimentat el món i que són la confirmació de les seves tesis i la justificació del seu pensar. Pretén amb la seva publicació completar la trilogia que compondria amb *Lliçons d'història i Filosofia* i *Ciutadania Catalana* per tractar de donar un sentit transcendent al renaixement polític, social i literari de Catalunya. I en comparança amb *Ciutadania Catalana* el concep com més didàctic, més aclaridor, més forjador de consciències, sense ésser evangèlic, ni catedràtic, ni professional. L'esgotament vital féu que l'ambiciós projecte restés inacabat a la mort de Serra i Moret. Únicament veuriem la llum uns fragments del seu primer capítol.⁶⁴⁵

643. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (27-XII-1952). [ANC].

644. L'any 1934, Serra i Moret va lliurar els textos del llibre *Socialisme* a l'Editorial Arc de Barà, especialitzada en literatura política d'orientació marxista, creada per Manuel González Alba, mort en la defensa de la seu del CADCI, arran els fets del Sis d'Octubre. L'exèrcit va apoderar-se dels seus tallers i va destruir tot el que hi havia.

645. SERRA I MORET, Manuel. «Socialisme català». *Vida Nova*. [Montpeller], núm. 27 (II-1963), p. 6-16. Pere Foix reproduí l'article en el llibre citat *Què va dir Serra i Moret*, p. 93-104.

31. *SPIRITUS MEUS ERIT IN MEDIO VESTRUM*

Els cunyats Serra-Llorens no estaven mai sols. D'ençà que faltà Sara, Raimunda Vila, esposa del company de l'MSC Joan Arbonès Vallès, els féu companyia i donà un cop de mà en les feines de la llar. L'any 1956, Rosa Xalabarder els ajudarà diàriament. Però, poc a poc, Serra s'anirà convertint en ufanós mestre de casa, seguint els exemples d'il·lustres veïns seus i el record de Koerner, l'expresident de la República d'Àustria, amic seu que aconseguí fer-se escàpol dels camps nazis i el 1945 vivia sol a Viena, anava al mercat i es feia la teca.

Serra agraiïa les visites de familiars. En el seu epistolari amb Pere Foix recorda gratament, entre moltes altres, les atencions i assistències de Sara Fernández, cosina de Pineda, sempre *carinyosa* i sol·lícita; dels nebots Reynal, presents en l'òbit de Sara Llorens; i de la neboda, amorosa i garlaire, Josefina Alibés, directora del Grup Escolar de Sant Pere de Torelló, amb el seu marit i els seus fills magnífics.

Igualment rebia amb satisfacció amics exiliats i gent de Catalunya que li prenien molt temps per bé que li feien un bon favor: Josep Pallach, la seva esposa Teresa i la seva filla Antònia, que estiuejaven en una casa de Cotlliure, a trenta Km de distància; Albert Pérez Baró, a qui Serra orientarà en les seves obres sobre cooperativisme; Elena, filla del seu company de l'ànima, Rafael Campalans; el matrimoni Josep i Pepa Canudas, pioners de l'aviació a Catalunya; Batista i Roca, que anava a veure'l des de Cambridge cada mig any, i un llarg, llarguíssim etcètera.

Però la tristor colpejava l'ànim de Serra en veure desfil·lar vers la mort els seus parents més propers, la seva cunyada Orfèlia, el seu germà Miquel —ja només restava ell com a representant viu de la nissaga Serra i Moret—, i Gràcia Bassa, esposa del seu cunyat Joan. I els amics més estimats, com Diego Martínez Barrio i, ben especialment, Ventura Sureda. També se sentirà molt afectat pel traspàs d'Albert Einstein, «l'home més gran de la nostra època i, cordialment i enterament, dels nostres»,⁶⁴⁶ amb qui estigué a Barcelona quan Rafael

646. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (22-IV-1955). [ANC].

Campalans, aleshores director de Cultura de la Mancomunitat, el convidà a visitar la ciutat del 22 al 28 de febrer de 1923.

Però no es donarà mai per vençut: «El dia que hom es retira es condemna a la mort. Només concebria el retir en aquell palau que tenia al cim de l'Arbo-ceda [*Can Carreres*] perquè allà hom vivia dintre el prodigi de la natura i en el misteri de l'infinit i les hores i els dies eren talment una constant infusió de la relativitat einsteniana. Però ara ja no el tinc i sense la Sara no tindria gràcia. I Einstein també és mort i jo sóc un estrany sobrevivent.»⁶⁴⁷ I envejarà ben poc dels jubilats irredents a la cleda franquista: «Ara tinc una lletra de Fabra Ribas, que ha complert 78 anys i viu des de l'any 1949, sota l'advocació de Franco, en una masia que es va comprar a Cambrils el 1934, tranquil, quiet, fent algun treball teòric sobre cooperativisme, sense pena ni glòria, però aprofitant la vida fins al darrer cremallot. Li envejo la masia i el paisatge, res més.»⁶⁴⁸

El juliol de 1957, Serra i Moret pateix un col·lapse del qual es redreça ràpidament gràcies als bons oficis dels metges habituals, els doctors Mestre Puig, antic director de Sanitat de Catalunya, que sovint anava a veure'l, Cama, metge de família, i Brial, l'especialista en cardiologia.

Malgrat el seu allunyament de la política institucional, es mantindrà fidel al càrrec de diputat que el poble català li havia atorgat l'any 1932, i així ho manifesta al president Francesc Ferreras Duran i al diputat Joan Sauret, en sengles escrits datats l'any 1958: «Considero que la representació parlamentària és irrenunciable, llevat de casos de força major i menys encara en les circumstàncies que es troba Catalunya. Malgrat el dany irreparable causat al nostre Parlament pels decrets il·legals del senyor Irla i les reunions i els acords dels nostres parlamentaris de Mèxic l'any 1954, crec que el simbolisme de la nostra institució i de la nostra altrament caduca representació no s'ha perdut encara i que devem mantenir-lo com un manament patriòtic i nacional. Puc dir també amb tota sinceritat que les ofenses i injúries proferides aleshores en contra meu per haver defensat el dret i la llei del Parlament no compten en la meva actitud ciutadana, la qual no ha variat ni variarà passi el que passi. Segueixo, doncs, essent diputat al Parlament de Catalunya fins que aquest es doni per dissolt o pugui renovar-se normalment. Com ho havia manifestat abans i vaig repetir-ho en ocasió dels fets del 1954, no sóc candidat a cap càrrec de direcció en el Parlament ni fora sense, però, renunciar el dret d'opinió i de protesta si s'escau quan el Parlament es desvii de la línia recta que ha de seguir. No havent-hi a França cap altre diputat socialista que pugui formar part de la Comissió Permanent vaig acceptar de figurar-hi i em considero integrat en la mateixa...»⁶⁴⁹

647. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (23-IV-1958). [ANC].

648. *Carta de M. Serra i Moret a Joan Jacint Llorens Bassa* (3-X-1957). [ANC].

649. *Cartes de M. Serra i Moret a Francesc Ferreras Duran i a Joan Sauret* (28-VI i 20-XII-1958). [BPR-UB].

Els germans Manuel i Miquel Serra i Moret.
(Fons Ramon Bayés i Turull).

El 27 de setembre de 1960, la seva cunyada Francisca Llorens es trasllada a viure a Sant Pere de Torelló, a casa de la seva neboda preferida —segons diu Serra—, Josefina Alibés, «que ha tingut el valor i l'abnegació de cuidar fins al darrer instant la seva mare, els seus sogres i el seu cunyat típic, i voldria que jo anés a casa seva, on, efectivament, seria estimat i cuidat com un príncep».⁶⁵⁰ Serra rebrà propostes de bons amics perquè vagi a viure amb ells, la família de Joan Aleu a Castelnaudary; o a Mèxic, com li proposen Manuel Alcàntara i la seva esposa Caterina Sagrera, i també Pere Foix i Josefina Risech. Per la seva banda, ell també ofereix compartir el seu pis al matrimoni Canudas o als Buiria. El cas és que Serra i Moret es quedà sol a Perpinyà, si bé, en contra del seu parer, a mitjan març de l'any següent comptarà amb una governanta, Conxita, que l'assistirà en les feines de casa, l'acompanyarà en la seva solitud i l'ajudarà a alleugerir les maltempades de salut.

650. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (8-V-1963). [ANC].

Un mes després de tornar Francisca Llorens a Catalunya, Serra assisteix al casament de la seva fillola Iris Aleu, filla de l'amic i correligionari Joan Aleu, i gaudeix d'uns dies de repòs a la regió de l'Aude. I aprofita el seu pas per Toulouse per pronunciar una conferència a la Llar de Germanor Catalana, amb força públic i una rara seguretat de pensament i de paraula. Del 18 al 22 de juliol de 1961 viatja a París, on parla durant més d'hora i mitja sobre «Catalunya: llibertat i democràcia» en una dissertació gravada en cinta magnetofònica per a una distribució posterior. Els metges li havien desaconsellat viatges llargs com el que pretenia fer per acomiadar-se d'Anglaterra i els països escandinaus, que eren el seu exemple social i humà, conferenciar a les universitats de Copenhague, Oslo i Estocolm i visitar Jordi Tell a la seva illa.⁶⁵¹ La primavera de 1962, convidat per Pietro Nenni, líder històric del socialisme italià, tampoc podrà assistir a Roma al *Rancontre Internacional per la llibertat del poble espanyol*. Malgrat el declivi físic, el seu prestigi continuava incòlume i fou designat membre del Comitè que presidia el Patronat de Cultura Catalana Popular, entitat creada per desvetllar la consciència cultural dels desvalguts, a iniciativa de Ferran Cuito.

Serra i Moret va contreure un càncer voraç que l'anà debilitant fins a la mort. L'abril de 1963, Conxita i el doctor Turrubia el van salvar en un moment que semblava irreparable. Sorpren l'enteresa, la naturalitat i l'espontaneïtat amb què descriu la seva completa ruïna física: «Des de mitjan desembre que faig llit, completament derrotat pels sofriments, les hemorràgies, la pèrdua de forces i l'enterboliment del meu cervell, del sistema nerviós i de tot el meu ésser. No sé pas si podré arrancar-me d'aquest llit on va morir la Sara, però em fa por que sí, que encara tornaré a sortir al carrer i tenir les aparences d'un home normal. Estic totalment arruïnat; fa dos anys encara pesava 74 quilos i ara si en peso 50 ja faig prou [...] Estic decebut però no tinc dret a suïcidar-me. Les manifestacions d'afecte i de consideració que rebo de tothom m'ho priven, començant per aquesta santa dona que em cuida, que jo no la volia i que em fou imposada pels amics i familiars i que al cap de mig any d'ésser a casa es va trobar amb la meva desfeta i fa un any i mig que aguanta somrient i generosa els meus gemecs i la meva misèria que a tothom farien fugir del meu costat. Ja veieu si estic de sort; en els dies del meu desastre definitiu, amb el càncer devorador i pestilent, em surt la persona que em cuida amb amor i sol·licitud! I jo, és clar que segueixo vivint, enmig d'aquest coixí d'afectes i atencions que poca gent pot haver tot i tenir familiars a prop i a vegades a casa mateix.»⁶⁵²

A la mort de Francisca Llorens l'11 de febrer de 1963, Serra i Moret escriu als seus nebots Cubí Alibés una carta d'agraïment per tot el que havien fet

651. Jordi Tell vivia a l'illa de Hvaler, prop de la frontera sueca, i actuava com a representant, de manera informal, de la República espanyola als països escandinaus. ARASA, Daniel: *Op. cit.*, p. 41.

652. *Carta de M. Serra i Moret a Pere Foix* (8-V-1963). [ANC].

per ella en vida i en el seu trànsit, amb un cert i innegable to de comiat: «Un dia vindreu i em donareu el darrer bany de la vostra amistat i el vostre afecte. No té cap pressa. Ja vindreu, ja hi sereu a temps car el meu organisme encara mostra una resistència inaudita. Sembla mentida que es pugui patir físicament tant i sempre, que es puguin comptar els dies com un de sol per la seva aridesa i inutilitat, avui, demà, demà passat! No us hi amoïneu pas car res no hi podeu adobar ni vosaltres ni ningú. No em manca res de tot el que el món, la ciència i la riquesa puguin proporcionar. Cal resignar-se i callar. I si no rebeu cartes meves, no us faci estrany ni passeu cap ànsia. A part que escriure una carta és ja per a mi un esforç gairebé impossible, què puc dir en carta o de paraula que faci bé a algú, que no sigui una manifesta niciesia?»⁶⁵³

La seva darrera carta a Pere Foix, escrita només dos mesos i mig abans de morir, corprèn pel dramatisme que transmeten les paraules d'agraïment i d'afecte que dedica als Foix, en el que significa el seu últim comiat: «Tinc de plegar perquè ara ja no puc més i ja tampoc veig el que he escrit. Si puc, us escriuré demà que compleixo els 79 anys i us parlaré de vosaltres ja que només sé parlar de mi com si no hi hagués res més al món. Però us estimo molt i vull acomiadar-me de vosaltres deixant-vos la impressió de la meva adhesió i el meu afecte cordials. A demà, doncs, i me'n torno al llit, per ara [...] 9 maig.- Veieu? Encara puc continuar la meva carta, pensada i desitjada de temps, però no he escrit a ningú durant mesos, ni al meu cunyat Joan a qui tant estimo i que tant m'estima [...] Bé, ja he complert el que volia, que ja és prou. Volia acomiadar-me de vosaltres i dir-vos que us estimo i que sou vosaltres i la gent que estimo i que m'estima l'única recança que em resta en aquests dies que jo he de creure que són els darrers. Amb vós, Pere Foix, identificat políticament, socialment i àdhuc de gustos literaris i humanístics iguals, hi he trobat un amic dels que entren i resten en la pròpia natura. Adéu-siau! No espereu de mi cap més missatge escrit encara que sapiguen que vaig consumint-me en la meva solitud tan poblada de records i afectes. Una abraçada fraternal.»

Datat del 13 de maig, Serra i Moret rebrà un missatge d'ànim del president de la Generalitat de Catalunya: «Estimat amic: Ahir un bon amic nostre em va informar que la vostra salut no és tan bona com voldríeu. No cal dir-vos que desitjo, de tot cor, que ben aviat estiguen completament restablert. Penseu, estimat i respectat amic, que encara tenim molta feina a fer per la nostra Catalunya i els vostres consells els necessitem per a *lograr* el triomf dels nostres ideals de sempre. *Cuideu-se* força! Sapiguen que avui com sempre us acompanya la meva cordial amistat. Una respectuosa abraçada del vostre amic, Tarradellas.»⁶⁵⁴

653. *Carta de M. Serra i Moret a la Família Cubí Alibés* (22-III-1963). [Arxiu particular Família Cubí-Surinyach]. Amb agraïment de l'autor.

654. *Carta de Josep Tarradellas a Manuel Serra i Moret* (13-V-1963). [BPR-UB].

Serra i Moret morí el 29 de juliol de 1963. El panteó familiar al cementiri d'Alt Vernet de Perpinyà, aquell indret on tantes vegades havia anat per romandre en esperit amb la seva Sara i que tantes reflexions sobre l'amor li havia inspirat, acollia les seves restes mortals: «Allà, al cementiri, el cel és ample i es veuen el Canigó i el Carlit amb llur majestat i noblesa. Des d'allà, els sentiments i els ideals s'engrandeixen i som tots més uns, més confosos, més idèntics. Jo prou em pensava trobar-m'hi en aquestes diades, però la ironia del destí ha volgut que visqués i àdhuc que em trobés més bé que tots aquests anys. Què ho fa? No ho sé i jo gairebé me'n dono vergonya, sembla com si hagués comès una defraudació deixant-la partir a ella i jo quedant-me. Però visc la vida que he viscut sempre, la vida de l'amor al *pròxim*, la vida del servei social, neta i pura, i justifico la meua presència i la meua durada amb la fidelitat i la consagració als grans amors: l'amor de la companya, com em deia Josep Carner, mai no esvaïda; l'amor de la pàtria de la qual sóc fet i en sóc molècula integrant; l'amor al nostre poble, tan bo, tan inèdit, que necessita amors per a fer-se, créixer i ocupar el lloc que li correspon en el món nou, i l'amor a la humanitat també en formació, en plasmació, en creixença, fent-se una consciència i un esperit que ens faci més bons, més germans, més homes.»⁶⁵⁵

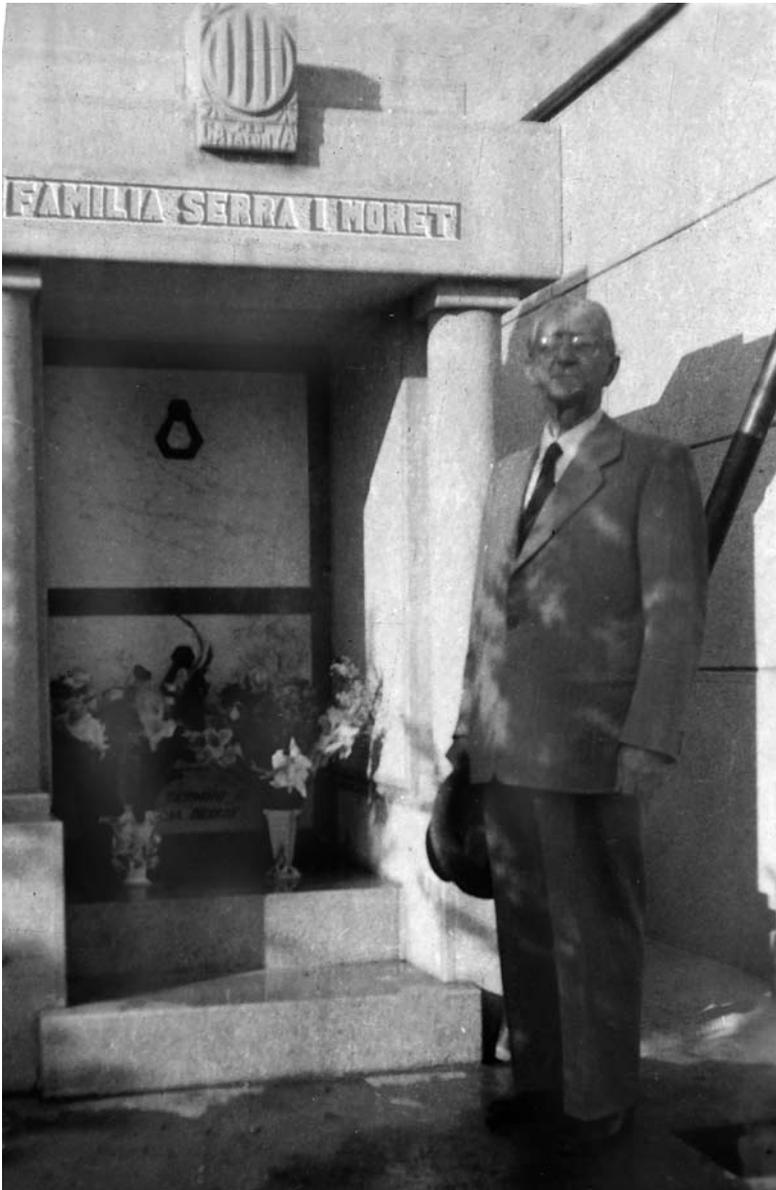
L'enterrament de Serra i Moret fou la tarda del 30 de juliol de 1963. El fèretre anava embolcallat amb la bandera catalana. La cerimònia civil fou recollida per *Endavant*, juntament amb testimonis personals i diversos passatges biogràfics, en un número monogràfic.⁶⁵⁶ Hi assistiren membres de la seva família consanguínia i de la seva altra gran família, els refugiats catalans. Tots els partits i sindicats, associacions culturals rosselloneses, i representants de la República i del Govern Basc eren presents en el postrem homenatge. Les llaçades de les corones de flors recollien el que havia estat per a tots ells, president, mestre, amic, company: «Al Mestre Serra i Moret», Front Nacional de Catalunya i Estat Català; «Al president Serra i Moret», Agrupació Catalana d'Invàlids i Mutilats; «Al company Serra i Moret», deien l'MSC, la CNT i la UGT de Catalunya; «A l'amic Serra i Moret», ERC; «Al Mestre Serra i Moret», UDC...

Diverses emissores radiofòniques franceses i Ràdio Andorra dedicaren frases de record en les seves audicions. Ràdio Perpinyà destacà: «L'amor a Catalunya no era per ell el cercle estret d'un xovinisme petit i de baix sostre, sinó la concreció d'un ideal que resumia els seus principis de llibertat i de ciutadania. No tenia la vocació de menar multituds ni la de l'agitació. Era el professor que aspirava al mestratge, perquè tenia el gust de les coses eternes i sabia que les victòries només vénen merescudes pel treball.»⁶⁵⁷

655. *Carta de Pere Foix a M. Serra i Moret* (Mèxic, 10-IV-1959). [ANC].

656. *Endavant*. [Montgeron, França], núm. 136 (IX-X-1963), p. 1-8.

657. *Endavant*. [Montgeron, França], núm. 136 (IX-X-1963), p. 5.

Perpinyà (1956). Serra i Moret davant del panteó familiar on reposa Sara Llorens, al cementiri d'Alt Vernet.
(Fons Mariona Reynal i Alibés).

Al cementiri, Josep Pallach pronuncià, en nom dels amics de Serra, un discurs de comiat del qual remarquem els següents fragments: «En el moment d'evocar la figura que avui acompanyem, com no recordar, en aquesta tarda xafogosa i trista, la llum esplèndida d'aquell matí de primavera, trist també, però esclatant i pur, en què enterràvem la companya d'en Serra i Moret, la Sara Llorens, que ara, amb la tomba ja oberta, sembla esperar-lo ací [...]

«Mirem-la, la línia de vida d'en Serra! Ni una corba, ni un dubte, ni una reculada! Tota sencera destinada a servir els ideals de la Catalunya lliure i democràtica, socialment justa, que avui ens sembla lluny però que potser és més a prop que mai. Hi hagué molts entrebancs en la seva existència, hi hagué potser errades, però no hi ha ni una foscor, ni una sola taca obscura [...]

«Reposeu, doncs, en pau, company Serra i Moret. Catalunya serà lliure perquè han existit homes que l'han servida com vós ho heu fet, donant-ho tot sense demanar res. Els catalans, els treballadors de Catalunya serem un dia com vós volíeu; generosos i oberts a totes les llums de la justícia social, perquè vós ens heu ensenyat què vol dir servir l'ideal de justícia social.

«I passaran els dies i passaran els anys i passaran els dictadors. Els homes que vivim a Catalunya, a la de l'Interior i a la de l'Exili, anirem aprenent cada volta un xic més la lliçó de la vostra vida fins a fer de nosaltres el que vós volíeu que fóssim: ciutadans d'una Catalunya justa i democràtica, fidels als ideals de llibertat i de progrés social 'mes enllà de la vida i de la mort'.

«Reposeu en pau, company Serra i Moret, mestre i amic estimat.»⁶⁵⁸

Amb motiu del decés de Serra, el president Tarradellas envià al seu cunyat, Joan Llorens Carreras, el condol junt amb un explícit reconeixement de la seva tasca: «Per Catalunya és una gran pèrdua i un dia de dol, car tots sabem el que representava aquest il·lustre català, en el combat de cada dia per la nostra llibertat. La seva fervorosa voluntat d'acceptar responsabilitats, per greus que fossin, per tal de possibilitar el triomf dels seus ideals, és al meu entendre el millor exemple que ens ha deixat Manuel Serra i Moret i que mai el nostre poble podrà oblidar.»⁶⁵⁹

Al panteó familiar hom llegeix: Manuel Serra i Moret (1884-1963), Diputat Primer al Parlament de Catalunya, Conseller de Govern de la Generalitat, President del Consell d'Economia. Ministre de la República. No hi cap menció a les litigades presidències del Parlament ni de la Generalitat de Catalunya. (Tampoc a la seva acta de parlamentari de la República Espanyola). El reconeixement institucional a Manuel Serra i Moret es produirà amb un retard de més de vint-i-cinc anys. La seva fotografia és present, acompanyant les de Lluís

658. «L'adéu dels companys». *Endavant*. [Montgeron, França], núm. 136 (IX-X-1963), p. 4-5.

659. *Carta de Josep Tarradellas a Joan Llorens* (7-VIII-1963). [AMTM].

Companys, Joan Casanovas, Antoni Rovira i Virgili i Francesc Ferreras, a la galeria de presidents del Parlament de Catalunya (1932-1980), després de l'aprovació majoritària de l'Estatut de Catalunya en el referèndum del 25 d'octubre de 1979 i la recuperació consegüent de les institucions d'autogovern.

Spiritus meus erit in medio vestrum. Amb aquesta frase del profeta Ageu clou Serra i Moret el seu llibre *Ciutadania Catalana*. Aquest ha estat el nostre propòsit en escriure aquestes pàgines: que la seva persona i les seves obres romanguin sempre entre nosaltres i no caiguin mai en l'oblit.⁶⁶⁰

660. AGEU. 2,5 *Antic Testament*. Amb l'agraïment de l'autor a Modest Reixach per la referència.

BIBLIOGRAFIA

1. Bibliografia genèrica

ALCARAZ, Ricard; BALCELLS, Albert; BARCELÓ, Mercè; MARTÍN, José Luis. *Unió Socialista de Catalunya*. Barcelona: Fundació Campalans, 1999.

ALCARAZ I GONZÁLEZ, Ricard. *La Unió Socialista de Catalunya*. Barcelona: Ed. de la Magrana, 1987.

ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon [et al.] *La Pàtria dels humans. Història del socialisme català*. Barcelona: Edhasa, 2003.

AMAT I TEIXIDÓ, Jordi. *Pineda entre dos temps*. Pineda de Mar: Ajuntament de Pineda de Mar, 1995

BALCELLS, Albert [et al.] *El pensament polític català del segle XVIII a mitjan del segle XX*. Barcelona: Edicions 62, 1988.

BALCELLS, Albert. *El Nacionalismo catalán*. Madrid, Historia16 – Biblioteca de la Historia, 1999.

CALVET I COSTA, Felip i ROIG I ROSICH, Josep M. *Josep Irla, president de la Generalitat de Catalunya a l'exili*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana – Teide, 1983.

CAMINAL I BADIA, Miquel. *Joan Comorera. 1. Catalanisme i socialisme, 1913-1936; 2. Guerra i revolució 1936-1939; 3. Comunisme i nacionalisme 1939-1958*. Barcelona: Biblioteca Universal Empúries, núm. 6-8, 1992.

CAMPS I ARBOIX, Joaquim de. *El Parlament de Catalunya (1932-1936)*. Barcelona: Edicions 62, 1976.

CASASSAS YMBERT, Jordi [et al.] *Tarradellas (1899-1988) o la reivindicació de la memòria*. Lleida: Pagès Editors, 2003.

CASTELLS, Víctor. *Catalans d'Amèrica per la independència*. Barcelona: Pòrtic, 1986.

CENDRA I BERTRAN, Ignasi. *El Consell d'Economia de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.

DÍAZ ESCULIES, Daniel. *El Catalanisme polític a l'exili: 1939-1959*. Barcelona: La Magrana, 1991.

FERRER I SANXIS, Miquel. *La Generalitat de Catalunya a l'exili*. Barcelona: Aymà, 1977.

FERRER I SANXIS, Miquel. *Memòries (1920-1970), 50 anys d'acció política, social i cultural catalana*. Barcelona: Fundació Comaposada, 2008.

MARTÍN RAMOS, Josep-Lluís: «La Unió Socialista de Catalunya». A: FONTANA, Josep [ed.]. *Orígens del capitalisme*. [Recerques núm.4]. Barcelona: Ariel, DL, 1974.

MAYMÍ, Josep. *Josep Irla, la tenacitat d'un compromís*. Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat, 2003.

MOLAS, Isidre. *Les arrels teòriques de les esquerres catalanes*. Barcelona: Edicions 62 – Col·lecció llibres a l'abast, 2001

PI SUNYER, Carles. *Memòries de l'exili. (I) El Consell Nacional de Catalunya (1940-1945). (II) El Govern de la Generalitat. París (1945-1948)*. Barcelona: Curial edicions catalanes, Col. La mata de jonc, núm. 10-11, 1978.

PITARCH, Ismael. *L'estructura del Parlament de Catalunya i les seves funcions polítiques (1932-1939)*. Barcelona: Curial documents de cultura, 1977.

PITARCH, Ismael. *La Generalitat de Catalunya*. [Vol I]. *Els Governes, Programes i crisis al Parlament*. Barcelona: Undàrius. Col. Textos, núm. 4, 1976.

PITARCH, Ismael. *Parlament de Catalunya. L'obra legislativa 1932-1939*. Barcelona: Publicacions del Parlament de Catalunya, 1977.

POBLET, Josep M. *Els Quatre Presidents*. Barcelona: Dopesa – Col. Pinya de Rosa, núm. 36, 1979.

RIERA LLORCA, Vicenç. *Els exiliats catalans a Mèxic*. Barcelona: Curial, 1994.

ROCAMORA, Joan. *El Casal de Catalunya a Buenos Aires. Catalans a l'Argentina*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1991.

RODÉS, Jesús M. *Catalanisme i Socialisme. El debat de 1923*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1985.

ROIG I ROSICH, Josep M. *President Josep Irla i Bosch: Legalitat i continuïtat*. Barcelona: Comissió Lluís Companys – Generalitat de Catalunya, 2001.

ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Cartes de l'exili (1939-1949). Compilació, transcripció i estudi per Maria Capdevila*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002

RUBIOL, Glòria. *Josep Pallach i el Reagrupament*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

SAURET, Joan. *L'exili polític català*. Barcelona: Aymà S.A. Ed. Proa, 1979.

TRUETA, Josep. *Fragments d'una vida: memòries*. Barcelona: Edicions 62, 1978.

VALLÈS, Edmon. *La Generalitat de Catalunya en la Història*. Barcelona, Edicions 62 per a «La Caixa», 1978.

El Moviment Socialista de Catalunya. Consells de Coordinació. Barcelona, Fundació Campalans, 1993.

2. Bibliografia específica sobre Manuel Serra i Moret

AINAUD DE LASARTE, Josep M. «Homenatge a Serra i Moret»; FERRER, Joaquim: «Una gran reflexió sobre Catalunya». Annex de l'edició facsímil del llibre SERRA I MORET, Manuel. *Ciutadania Catalana*. amb motiu del 20è Aniversari del Premi Manuel Serra i Moret. Barcelona: Editorial Mediterrània, S.L., 2002.

ANGUERA, Pere. *Manuel Serra i Moret, dins L'ahir i el demà de Catalunya i altres reflexions sobre el patriotisme català*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Col·lecció Història i Pensament, núm. 5, 2008.

BARCELÓ I SERRAMALERA, Mercè. *El pensament polític de Serra i Moret: nació, democràcia i socialisme*. Barcelona: Edicions 62, 1986.

CAPDEVILA, Lluís. «El somriure de la Lliga». Dins: *Té la paraula el senyor... Cròniques del Parlament de Catalunya*. Barcelona: L'Estampa, 1933.

FERRER COSTA, Josep i PUJADAS MARQUÈS, Joan. *Pineda en el temps*. Pineda de Mar: Ajuntament, 1998.

FERRER I ROCA, Joaquim. «Manuel Serra i Moret». Dins *La nostra gent*. Esplugues: Plaza & Janés, 1988.

FOIX, Pere. *Què va dir Serra i Moret*. Barcelona: Nova Terra, 1977.

FOIX, Pere. *Serra i Moret*. Mèxic: Editores Mexicanos Unidos, 1967.

JUTGLAR, Antoni. Introducció al llibre de SERRA I MORET, Manuel. *Introducción al Manifiesto del Partido Comunista y otros escritos*. Barcelona: Anthropos, 1984.

LLORENS, Sara. *Epistolari (1901-1954)*. Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2004.

LLORENS DE SERRA, Sara. *El llibre del Cor*. Perpinyà: s. e., 1954.

MANENT, Albert. *Llibre de l'any 1963*. Barcelona: Editorial Alcides, Barcelona: 1964.

MAYAYO, Andreu; VELASCO, Miquel-Àngel. *Fons Manuel Serra i Moret (1939-1963)*. Catarroja – Barcelona: Editorial Afers – CEHI, 2006.

PLA, Josep. «Fragments d'una biografia». Dins: *Els Marges*, núm. 5. Barcelona: Curial Ed. Catalanes, (X-1975), p. 71-72

PUJADAS I MARQUÈS, Joan (editor) *Lletres de l'exili. Epistolari Manuel Serra i Moret & Pere Foix*. Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2007.

ROSÉS, Carme (Text) i BAYÉS, Pilarín (Il·lustració). *Petita història de Manuel Serra i Moret*. Barcelona: Editorial Mediterrània, 1996.

VELASCO MARTÍN, Miquel-Àngel: *Manuel Serra i Moret: Articles publicats en Premsa (1901-1963)*. Recopilació de 810 articles en format pdf. Enregistrament en CD. Inèdit. Dipositat al Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2007.

3. Llibres escrits per Manuel Serra i Moret

SERRA I MORET, Manuel. *Nocions d'Història i de Filosofia. Curs elemental en sis lliçons*. Edició conjunta per Mataró: Societat Iris; Canet: Ateneu Obrer; Calella: Casino Calellenc, 1930.

SERRA I MORET, Manuel. *La reconstrucción económica de España. Ensayo especulativo sobre un futuro probable*. Buenos Aires: Publicaciones del Patronato Hispano-Argentino de Cultura, 1942.

SERRA I MORET, Manuel. *Diccionario Comercial e Industrial de la República Argentina*. Buenos Aires: Editorial Atlántida, 1942.

SERRA I MORET, Manuel. *Los fundamentos de la Historia y la Filosofía*. Buenos Aires: Editorial Americalee, 15-X-1943.

SERRA I MORET, Manuel. *La Carta de l'Atlàntic*. Buenos Aires: Societat Catalana d'Estudis polítics, econòmics i socials (SCEPES), 27-XII-1944.

SERRA I MORET, Manuel. *Diccionario Económico de nuestro tiempo. Científico - teórico - estadístico – comercial - jurídico – sociológico*. Buenos Aires: Editorial Atlántico, 1944.

SERRA I MORET, Manuel. *La riqueza de América*. Buenos Aires: Editorial Ateneo, 1947.

SERRA I MORET, Manuel. *Geografía económica*. Buenos Aires: Editorial Jackson, 1947.

SERRA I MORET, Manuel. *Ciudadania catalana. Breviari de cogitacions, remarques i orientacions per als catalans*. Buenos Aires: Editorial Verdaguer, 1957.

4. Col·laboracions de Manuel Serra i Moret en obres col·lectives

SERRA I MORET, Manuel. «Jovellanos y la reforma agraria». A: Diversos autors. *Jovellanos, su vida y su obra*. Buenos Aires: Centro Asturiano, 7-XII-1945, p. 485-546.

SERRA I MORET, Manuel. «Evolución económica y social de Cataluña». A: CASALS, Pau et altri. *Libro blanco de Cataluña*. Buenos Aires: Ediciones de la Revista de Cataluña, capítol X (p. 70-76).

SERRA I MORET, Manuel. «Resurrexit». A: PÉPRATX-SAISSET, Henry. *La Sardane: la danse des catalans: son symbole, sa magie, ses enigmes*. Perpinyà, Impr. Labau: 1956, p. 122-124.

5. Conferències i discursos de Manuel Serra i Moret editats a llibres i opuscles

SERRA I MORET, Manuel. *El fet de la personalitat*. [Conferència]. *Revista anyal del CADCI*. [Barcelona] (VII-1911), p. 77-91.

SERRA I MORET, Manuel. *La Unió Socialista de Catalunya*. [Ponència]. Barcelona: Publicacions de la Unió Socialista, 1923.

SERRA I MORET, Manuel. *La Ley de reforma agraria*. [Discurs]. A: PECES-BARBA DEL BRIO, Gregorio: *Ley de reforma agraria*. Madrid: Impr. José Murillo, 1932.

SERRA I MORET, Manuel. *Popularització de la cultura universitària* [Conferència]. A: *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. [Organitzades per l'Associació Professional d'Estudiants de Dret i donades a l'Ateneu Barcelonès. Barcelona: [s.n.], 1935.

SERRA I MORET, Manuel. *Las ideas económicas de Flórez Estrada*. [Conferència]. Buenos Aires: Ateneo Jovellanos, 1945.

SERRA I MORET, Manuel. *L'Ahir i el demà de Catalunya*. [Conferència]. Mèxic: Edicions del Partit Socialista Català, 1945.

SERRA I MORET, Manuel. *Importancia y significado del seguro en el moderno movimiento económico de previsión social*. [Conferència]. Buenos Aires: Asociación de corredores de seguros, 21-XI-1945.

SERRA I MORET, Manuel. «Jovellanos y la reforma agraria». [Conferència]. A: Diversos autors. *Jovellanos, su vida y su obra*. Buenos Aires: Centro Asturiano, 7-XII-1945, p. 485-546.

SERRA I MORET, Manuel. *Crida a la joventut catalana*. [s.l.]: Barcelona: Edicions del Moviment Socialista de Catalunya, 1957.

SERRA I MORET, Manuel. *L'Ahir i el demà de Catalunya. Crida a la joventut catalana*. Barcelona: Fundació R. Campalans, 1984

SERRA I MORET, Manuel. *Reflexions sobre el demà de Catalunya*. Barcelona: Fundació R. Campalans, 1984.

6. Pròlegs i traduccions de Manuel Serra i Moret a llibres d'altres autors

SERRA I MORET, Manuel [traducció]. De: BALDWIN DE NILES, Dr. Zel L. *La tuberculosi combatuda intravenosament*. Sant Feliu de Guíxols: Ed. Octavi Viader, 1910.

SERRA I MORET, Manuel. «Introducció». A: GRANIER-BARRERA, Emili. *Manifest del Partit comunista*. (Versió catalana de l'obra de Karl Marx i Friedrich Engels). Barcelona: Les edicions de l'Arc de Barà, 1930.

SERRA I MORET, Manuel. «Pròleg». A: RECASENS I MERCADÉ, Josep. *Què és socialisme?* Reus: Llibreria nacional i estrangera, 1931.

SERRA I MORET, Manuel. «Prólogo». A: CAÑADAS, Francisco. *El Socialisme*. Barcelona: Publicacions Mundial, 1932.

SERRA I MORET, Manuel. «Presentació». A: VIDAL I FORGA, Gil. *L'evolució social a Olot*. Olot: Imp. Aubert, 1937.

SERRA I MORET, Manuel. «Pòrtic». A: FOIX, Pere. *La criminologia i el Dret penal de la revolució*. Barcelona: Bosch, Cas ed., 1938.

SERRA I MORET, Manuel [traducció]. «Nota del traductor». A: FISCHER, Louis. *La Rússia de hoy. ¿Se equivocó Stalin?* Buenos Aires: Biblioteca Neo, 1940.

SERRA I MORET, Manuel [traducció]. De: DÍAZ DOIN, Guillermo. *Entre dos fuegos, Inglaterra, Rusia, Hitler*. Buenos Aires: Aniceto López, editor, 1942.

SERRA I MORET, Manuel [traducció i pròleg]. «Portada». A: SCHEU, Frederick Joseph. *¿A dónde va Inglaterra? El laborismo británico y el Plan Beveridge*. Buenos Aires: Mundo Atlántico, 1943.

SERRA I MORET, Manuel [traducció]. De: LICHTENSTEIN; P.; SMALL, S.M. *Los fundamentos de la psiquiatría*. Buenos Aires: Americalee, 1945.

SERRA I MORET, Manuel [traducció i pròleg]. «Homenaje». A: KEMMERER, Edwin Walter. *Oro y patrón oro*. Buenos Aires: Editorial Suramericana, 1947.

SERRA I MORET, Manuel. «Dues paraules». A: PALLACH, Josep. *El nostre combat*. París: Edicions del Moviment Socialista de Catalunya, 1954.

SERRA I MORET, Manuel. «Pròleg». A: FOIX, Pere. *Apòstols i Mercaders. Quaranta anys de lluita social a Catalunya*. Mèxic: Edicions de la Fundació Sara Llorens de Serra, 1957.

SERRA I MORET, Manuel. «Prólogo» [Inèdit]. A: FERNSWORTH, Lawrence. *Spain's Struggle for Freedom*. La versió en castellà, traduïda per Manuel Galés no s'arribà a publicar. El pròleg de Serra i Moret està editat al llibre de FOIX, Pere. *Què va dir Serra i Moret*. Barcelona: Nova Terra, 1977.

7. Bibliografia i pàgines web sobre cites biogràfiques

7.1. Diccionaris:

ARTAL, Francesc [et al.] *Ictineu: diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans: segles XVIII-XX*. Barcelona: Edicions 62, 1979.

MANENT, Albert [director]. *Diccionari dels Catalans d'Amèrica*. Barcelona: Comissió Amèrica i Catalunya 1992 – Generalitat de Catalunya, 1992.

MARTÍNEZ DE SAS, María Teresa [segle XIX]; PAGÈS I BLANCH, Pelai [segle XX], [coord.] *Diccionari biogràfic del Moviment obrer als Països Catalans*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

MESTRES I CAMPI, Jesús [director]. *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1992.

MOLAS, Isidre [editor]; MOLAS, Isidre; CULLA, Joan B. [directors]. *Diccionari dels partits polítics de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2000.

PITARCH, Ismael [et al.] *Catalunya Parlament. Llibre del Cinquantenari*. Barcelona: Parlament de Catalunya, 1984.

7.2. Pàgines Web:

Gran Enciclopèdia Catalana: < <http://www.enciclopedia.cat> > [Consulta: 14-II-2009].

Arxiu Virtual dels Marxistes - Secció Catalana: <<http://www.marxists.org/catala/enciclopedia/people/index.htm> > [Consulta: 14-II-2009].

Diccionari de Sindicats, Sindicalistes i de la Història del Moviment Obrer de Catalunya: <<http://www.veuobrera.org> > [Consulta: 14-II-2009].

8. Enregistraments sonors

Serra Moret, un socialista català: taula rodona en el centenari del seu naixement. Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1984. Conferenciants: Xavier Rocha, Josep M. Ainaud de Lasarte, Joaquim Ferrer, Francesc Ferrer Gironès i Andreu Mercè Varela.

9. Articles publicats en premsa periòdica sobre Manuel Serra i Moret

PLA, Josep. «Resum de la setmana: Serra i Moret, conferenciant». *L'Opinió*. [Barcelona], (14-IV-1928), p.3.

PALAU, Enric. «Manuel Serra i Moret i el seu apostolat». *El Dia*. [Manresa], (15-X-1930), p.1.

GRANIER-BARRERA, Emili. «Els homes de la Unió Socialista de Catalunya. M. Serra i Moret». *Justícia Social*. [Barcelona], (18-VII-1931).

ARDIACA, Lluís. «Els candidats de la USC a les eleccions al Parlament de Catalunya. Manuel Serra i Moret.» *Justícia Social*. [Barcelona], (19-XII-1932).

GRANIER-BARRERA, Emili. «Manuel Serra i Moret: Un conseller de la Revolució catalana.» *La Rambla*. [Barcelona], (24-XII-1932), p. 5.

«Manuel Serra i Moret». *Butlletí del Partit Socialista Català*. [Mèxic], any 3, núm. 8(IV-1944), p. 4.

FOIX, Pere. «Valores de Catalunya. Manuel Serra i Moret». *El Nacional*. [Mèxic], (11-VIII-1945).

ARTÍFS, Avelí. «Salutació a Manuel Serra i Moret». *La Nostra Revista*. [Mèxic], any 1, núm. 9 (15-IX-1946), p. 321-323.

FOIX, Pere. «Figures de Catalunya: Manuel Serra i Moret.» *El Poble Català*. [Mèxic], núm. 34, (IX-1946), p. 34.

«Peripatètic, epicuri, narcisista i resistent... passiu». *Lluita*. [Toulouse], (IV-1947).

«Un gran gesto de Manuel Serra i Moret». *La Vanguardia*. [Buenos Aires], (23-VIII-1956).

GUANSÉ, Domènec. «Manuel Serra i Moret». *Germanor*. [Santiago de Xile], núm. 592, (XII-1957) p.13-14.

PINEDA FARGAS, Josep. «Comentaris al llibre Ciutadania Catalana». *La Nova Catalunya*. [l'Havana], núm. 155 (VII-XII-1957). Opuscle insert com a plec interior, p. 5-16. Reproduït en línia: <<<http://www.unitat.cat/articulos/irreductible.html>>> [Consulta: 14-II-2009].

FOIX, Pere. «Manuel Serra i Moret». *Horizontes*. [Mèxic], any VI, núm. 32, (15-VIII-1963), p. 26-27

NADAL MALLOL, Hipòlit: «Manuel Serra i Moret». *Ressorgiment*. [Buenos Aires], any 48, núm. 565, (VIII-1963), p. 9075.

FOIX, Pere. «Manuel Serra i Moret». *Ressorgiment*. [Buenos Aires], any 48, núm. 566, (IX-1963), p. 9087-9088.

CAPDEVILA, Andreu. «Manuel Serra y Moret ha muerto». *L'Espoir (hebdomadaire – Organe de la Vie Union Regionale de la C.N.T.F.* [Toulouse], núm. 88, (8-IX-1963), p. 5

PALLACH, Josep. «Manuel Serra i Moret». *Vida Nova*. [Montpeller], núm. 29, (XI-1963), p. 6-10.

INDÍBIL [pseudònim de FERRER I SANXIS, Miquel]. «Cartes de Barcelona: Manuel Serra i Moret». *Ressorgiment*. [Buenos Aires], any 52, núm. 613, (VIII-1967), p. 9843-9844.

LLADÓ, Josep M. «El tiempo no pasa: Homenaje a Manuel Serra i Moret». *Tele/exprés*. [Barcelona], (28-VII-1976), p. 7.

FERRER, Joaquim. «Serra i Moret: Socialismo en libertad». *El Correo Catalán*. [Barcelona], (29-VII-1976), p. 5.

«Homenaje en Pineda a Serra i Moret». *El Correo Catalán*. [Barcelona], (29-VII-1976), p. 5.

CUITO, Amadeu: «Manuel Serra i Moret: El socialismo y Catalunya». *El Noticiero Universal*. [Barcelona], (29-VII-1976), p. 3.

CATALÀ, Josep: «Pineda: Homenaje público a Manuel Serra i Moret. *El Correo Catalán*. [Barcelona], (30-VII-1976), p. 5.

CASANOVA, Laia. «Homenatge a Serra i Moret». *Avui*. [Barcelona], (31-VII-1976), p. 7.

E.S. «Un home lliurat al servei del país». *Mundo diario*. [Barcelona], (31/07/1976), p.13.

PALLACH, Josep. «Manuel Serra i Moret, polític i escriptor socialista». *Avui*. [Barcelona], (4-VIII-1976), p. 7.

REVENTÓS, Joan. «El meu Manuel Serra i Moret». *Avui*. [Barcelona], (8-VIII-1976), p. 3.

MAINAD, J.R. i SARDÀ, Xavier: «Serra i Moret, recordado por Riera Llorca». *El Correo Catalán*. [Barcelona], (15-VIII-1976).

PÉREZ BARÓ, Albert. «D'aquell temps, d'aquest país. Parlem d'en Manuel Serra i Moret». *Canigó*. [Barcelona], (21-VIII-1976), p. 7.

CAPDEVILA, Andreu. «Homenatge pòstum a l'economista Serra i Moret». *Terra lliure - Butlletí interior de la Regional Catalana CNT*. [París], núm. 32, (1-X-1976), p. 2.

«Vich: Homenaje en memoria de Manuel Serra i Moret». *La Vanguardia*. [Barcelona], (9-X-1976), p. 43.

RIERA LLORCA, Vicenç. «Morts a l'exili: Serra i Moret». *Avui*. [Barcelona], (10-IV-1977), p. 4.

RUBIO, Albert. «Serra i Moret, el catalanisme socialista». [Entrevista amb Isidre Molas]. *Mundo diario*. [Barcelona], 31-VII-1977, p. 20.

RAMIÓ I DIUMENGE, Narcís. «95 aniversari de Manuel Serra i Moret». *Avui*. [Barcelona], (13-V-1979), p. 3.

RAMIÓ I DIUMENGE, Narcís. «Manuel Serra i Moret. Una trajectòria fidel a Catalunya». *Avui*. [Barcelona], (15-IV-1980), p. 11.

FERRER, Joaquim. «El Socialisme humanista de Serra i Moret». *Avui*. [Barcelona], (7-IX-1980), p. 3.

AINAUD DE LASARTE, Josep Maria. «Homenatge a Serra i Moret». *El Món*. [Barcelona]. (13-I-1983), p. 23.

DALMAU, Josep. «Manuel Serra i Moret, català universal». *El Noticiero Universal*. [Barcelona], (26-X-1983), p. 15.

FERRER, Joaquim. «¿Quién fue Serra i Moret?» *El Correo Catalán*. [Barcelona], (3-XI-1983).

DALMAU, Josep. «M. Serra i Moret abandona el PSOE». *Avui*. [Barcelona], (27-XII-1983), p. 9.

MOLAS, Isidre. «Manuel Serra i Moret: Socialisme i Catalanisme». *L'Avenç*. [Barcelona], núm. 67 (I-1984).

PÉREZ BARÓ, Albert. «Cent anys del naixement de M. Serra Moret». *Punt Diari*. [Barcelona], (4-IV-1984), p. 7.

PÉREZ BARÓ, Albert. «El centenari de Manuel Serra Moret». *El Món*. [Barcelona], (6-IV-1984).

FERRER, Joaquim. «Un homenaje necesario». *La Vanguardia*. [Barcelona], (28-VII-1984), p. 6.

FERRER I GIRONÈS, Francesc. «Fins al moll de l'os». *Punt Diari*. [Girona], (30-XI-1984), p. 7.

«Pineda: homenaje a Serra i Moret, antiguo alcalde y destacado político catalán». *La Vanguardia*. [Barcelona], (12-XII-1984), p. 22.

TUSET, Ricard. «Homenatge a Serra i Moret amb motiu del centenari del seu naixement: S'ha fet justícia». *Contrapunt*. [Pineda de Mar], (I-1985), p. 14.

RIERA LLORCA, Vicenç. «Manuel Serra i Moret». *Contrapunt*. [Pineda de Mar], (I-1985), p. 15.

FERRER, Joaquim. «Serra i Moret i Pallach». *Avui*. [Barcelona], (13-I-1985), p. 6.

DALMAU, Josep. «Serra i Moret i el manament de la nació». *Avui*. [Barcelona], (13-III-1985), p. 6.

SOBREQUÉS I CALICÓ, Jaume. «Serra i Moret i Catalunya». *La Vanguardia*. [Barcelona], (23-I-1985), p. 8.

«Manuel Serra i Moret, recordado en el centenario de su nacimiento». *La Vanguardia*. [Barcelona], (24-I-1985), p.19.

YLLA-CATALÀ I GENÍS, Miquel dels Sants. «Manuel Serra i Moret (1884-1963) Un vigatà per a Catalunya». *Revista Vic*. [Vic], (VI-1985), p. 49-61.

«El pensament polític de Serra i Moret». *La Vanguardia*. [Barcelona], (1-V-1986), p. 28.

MIRÓ, M. Mercè. «Història d'una amistat. (Correspondència entre Josep Serra i Campdelacreu, Manuel Serra i Moret i Martí Genís Aguilar 1865-1934)». *Ausa*. [Vic], núm. 139 (1997), p. 416.

VELASCO MARTÍN, Miquel-Àngel. «Manuel Serra i Moret. Catalunya, Democràcia, Socialisme.» *Full suplement arxiu històric*, núm. 14. Barcelona: Fundació Campalans, VI-2007.

CITACIONS DE DOCUMENTS I ARXIU CONSULTATS

Les abreviatures emprades per citar els arxius on es troben dipositats els documents i la seva ubicació són les següents:

AHCB = ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA: Santa Llúcia, 1 - 08002 BARCELONA

Font: Fons Personal Eduard Barba i Gosé - 4-5: Corresp.1940-1947 «R-Z»

AMTM = ARXIU MONTSERRAT TARRADELLAS MACIÀ: Pl. Corona d'Aragó, 11 - Abadia de Poblet - 43448 VIMBODÍ (Tarragona)

Font principal: Correspondència relacionada amb Serra i Moret

ANC = ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA: Jaume I, 33-51 - 08195 SANT CUGAT VALLÈS

Font principal de consulta: Fons Pere Foix - Correspondència Serra i Moret

Vegeu la transcripció de les cartes creuades entre Manuel Serra i Moret i Pere Foix a PUJADAS, Joan. *Lletres de l'exili: Epistolari Manuel Serra i Moret & Pere Foix: 1940-1963*. Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2007.

També a VELASCO MARTÍN, Miquel-Àngel. *Cartes de l'exili: Epistolari amb Pere Foix (1940-1963)*. Mecanoscrit inèdit. Dipositat a la Biblioteca del Pavelló de la República (Universitat de Barcelona), IV-2005.

Altres fons consultats: Fons 591 Joan Llorens - Corresp. M. Serra i Moret 1934-39 - 2.4.20.5.6

Fons Antoni Dot

Fons Farreras Duran 1954

BC = BIBLIOTECA DE CATALUNYA: Carrer de l'Hospital, 56 - 08001 BARCELONA

Secció manuscrits – Fons Josep Trueta

BPR (UB) = BIBLIOTECA DEL PAVELLÓ DE LA REPÚBLICA (Universitat de Barcelona). Avinguda Cardenal Vidal i Barraquer, s/n - 08035 BARCELONA

La principal font de consulta ha estat el Fons Personal Manuel Serra i Moret.

Altres Fons personals consultats:

FP Ruiz i Ponsetí

FP Albert Pérez i Baró

FP Arquer–DO

FP Massip–MAS.24

FUNDACIÓ CARLES PI I SUNYER: Gran Via de les Corts Catalanes, 491 - 08015 BARCELONA

Arxiu Històric de la Fundació Carles Pi Sunyer. Correspondència amb Manuel Serra i Moret.

SABINO ARANA FUNDAZIOA: Herriko Plaza, 39 – 48142 ARTEA (Biscaia)

Consulta de diversos documents relacionats en el Catàleg de la Fundació amb referència a Manuel Serra i Moret. < <http://www.sabinoarana.org/sabinoarana/portada.asp> > [Consulta: 2-III-2009].

ÍNDEXS

ÍNDEX ONOMÀSTIC

- Abad de Santillán, Diego: 163.
Abelló, Mateu: 198.
Abril, Josep: 71.
Abril, Salvador: 58.
Acció Catalana: 68, 108, 114, 205, 215, 243.
Acció Catalana: 31
Acedo Colunga, Felipe: 270.
Acheson, Dean Gooderham: 244.
Adell, F.: 225, 226.
Agrupació Catalana d'Invàlids i Mutilats de Guerra: 250, 267, 268, 292.
Agrupació Catalana d'Uruguai: 231.
Agrupació Catalans d'Amèrica: 29.
Agrupació Cultural Catalana (Buenos Aires): 162, 162.
Agrupació Democràtica Catalana: 196.
Agrupació Patriòtica Catalana (Xile): 195, 231.
Agrupació Socialista de Mataró: 53.
Agrupación de periodistas españoles emigrados: 213.
Aguiló Fuster, Marian: 279, 279.
Aguiló, Francesc de S.: 211.
Aguiló, R. de S.: 279.
Aguirre Lecube, José Antonio: 159, 174, 179, 191, 232, 259, 259, 263, 266, 266.
Aguiló, Ferran: 34.
Agustí, José W.: 126.
Aiguader Miró, Jaume, dr.: 53, 56, 58, 77.
Ainaud de Lasarte, Josep M.: 299, 304.
Alba Bonifaz, Santiago: 93.
Alba, Manuel G. (González): 286, 286.
Alba, Víctor, pseudònim de Pere Pagès i Elies: 55.
Alberti Merello, Rafael: 139.
Albertí, mossèn: 23.
Albornoz i Liminiana, Álvaro de: 199, 208, 210, 234, 234, 241, 241, 242, 243, 245, 245, 247, 248.
Alcalà-Zamora Torres, Niceto: 71, 76, 84, 85.
Alcàntara i Gusart, Manuel: 13, 14, 46, 53, 56, 58, 212, 215, 216, 258, 289.
Alcaraz i González, Ricard: 78, 297.
Aldasoro Galarza, Ramon Maria: 141, 159, 174, 182, 184, 210, 232.
Aldavert, Pere: 21, 29, 42.
Aleu Botxaca, Joan: 13, 13, 53, 60, 203, 206, 227, 242, 242, 289, 290.
Aleu, Iris: 290
Alexandrino dos Santos, Albert: 121, 184, 232.
Alfons XIII: 48, 64, 71.
Algarra, Jaume: 68.
Aliança Obrera: 89, 91, 95.
Alibés i Llorens, Emília: 13, 15.
Alibés i Llorens, Joan: 121.
Alibés i Llorens, Josefina: 287, 289.
Alibés i Llorens, Maria: 253.
Alibés i Llorens, Montserrat: 269.
Almazán, general: 129, 129.
Almirall, Valentí: 283.
Alomar Villalonga, Gabriel: 49, 50, 54, 56, 58, 65, 78, 78, 85.
Alsina Parellada, Ferran: 66.
Alt Vernet, Cementiri: 254, 292.
Altamira Crevea, Rafael: 215.

- Alucó, Anton: 121.
Alucó, Lluís: 121.
Álvarez Buylla, Adolfo: 212.
Álvarez Gallego: 218.
Amat i Teixidó, Jordi:
Ametlla Coll, Claudi: 200, 233, 240.
Ametller, J.: 204.
Amorós, Josep, dr.: 56.
Andrade, Juan: 227.
Andreu i Abelló, Josep: 185, 189, 191, 191, 199.
Andreu, Antoni: 199.
ANFD - Alianza Nacional de Fuerzas Democráticas: 205, 234.
Anguera de Sojo, Oriol: 74, 91.
Anguera Nolla, Pere: 197, 299.
Anguiano Mangado, Daniel: 49.
Anuari Jackson: 171.
Apa, pseudònim de Feliu Elias i Bracons: 54, 56.
Appleton & Co., D.: 26.
Arasa, Daniel: 241, 290.
Arauz Pallardo, Eugenio: 234, 241, 245, 245.
Arbonès Vallès, Joan: 287.
Archivo General de la Guerra Civil Española: 273.
Ardiaca, Lluís: 78, 304.
Areny, Josep: 149.
Aretxabala, Pedro de: 198.
Argüelles, José María: 212.
Aribau, Bonaventura Carles: 168, 197.
Armendares Torrent, Salvador: 189, 199, 212, 215, 216, 231, 258, 261.
Armengou, Joaquim: 58.
Arnau Cortina, Francesc: 262.
Arnau, Miquel: 58.
Arnó Santos, Francesc: 158, 158, 164, 165, 280.
Arquer Saltor, Jordi: 171, 178, 179, 227, 310.
Artal, Francesc: 303.
Artigas, Manuel: 182.
Artís i Balaguer, Avelí: 214, 214, 216.
Artís-Gener, Avelí, "Tísner": 147, 212, 214.
Arxiu Històric Fidel Fita: 81.
Arxiu Nacional de Catalunya: 35.
Asenció, germans (Eduard i Llorenç): 121.
Asens, Josep: 143.
Asensio Torrado, José: 241, 243.
Assemblea Constituent del Separatisme Català: 217.
Assemblea de Parlamentaris: 37, 48.
Assemblea General de l'ONU: 208, 209, 220, 221, 221, 232, 244, 245.
Associació de l'Ensenyança Catalana: 39.
Associació Mundial de Dones per la Temperància: 25.
Associació Obrera de Concerts: 60.
Associació Obrera de Teatre: 60.
Ateneo de Montevideo: 184.
Ateneo Jovellanos: 170, 302.
Ateneo Luis Bello: 166.
Ateneo Pi i Margall: 128, 139, 140.
Ateneu Barcelonès: 21, 23, 50, 60, 68, 88, 101, 101, 301, 304.
Ateneu Enciclopèdic: 57, 58, 88.
Ateneu Obrer de Canet de Mar: 61, 61, 300.
Ateneu Polytechnicum: 60, 64, 88, 101.
Ateneu Socialista: 57.
Atholl, duquesa d': 239.
Attlee, Clement: 59, 232.
Aurora, La: 64.
Aurora, La (fàbrica): 26.
Avenç dels Annals de la SCEPES: 164, 164.
Ávila, general: 129.
Aymamí i Baudina, Lluís: 135.
Azaña Díaz, Manuel: 92, 97, 211.
Azcárate y Flórez, Pablo: 113.
Aznar Seseres, Pere: 196, 198, 242.
Baeza, Ricardo: 139.
Bagés, Martí: 78.
Bagué: 229.
Balagué Baró: 56.
Balart Armengol, Joan: 189, 212.
Balcells i González, Albert: 92, 93, 297.
Ballester, Vicenç A.: 77.
Balmes Urpià, Jaume: 272, 273, 273.

- Barba i Gosé, Eduard: 27, 126, 130, 132, 150, 164, 167, 173, 189, 190, 199, 205, 226, 227, 242, 309.
- Barceló i Serramallera, Mercè: 10, 40, 297, 299.
- Barceló, Bartomeu, mossèn: 68.
- Barceló, F.: 45.
- Barcia Trelles, Augusto: 139, 208.
- Barcons Barcons, Francesc: 121.
- Bargalló, Maria Dolors: 258.
- Barjau i Riera, Felip: 78, 89, 93, 98, 123, 131, 131, 147, 155, 155, 216.
- Baró, Teodor: 35, 35.
- Barrera Maresma, Martí: 92, 200.
- Barrio Navarro, Josep del: 147, 148.
- Bas, Florència: 258.
- Bas Colomer, J.: 158.
- Bases de Manresa: 45.
- Bassa i Rocas, Gràcia: 30, 158, 287.
- Bastardas Parera, Albert: 77.
- Basterrechea: 159.
- Batet Mestres, Domènec: 92.
- Batista i Roca, Josep M.: 119, 130, 199, 202, 207, 250, 287.
- Batlle-Pacheco: 182.
- Batlle-Planas, J.: 168.
- Batlle Berres, Luis: 174.
- Bayés, Pilarín: 300.
- Bayés i Turull, Ramon: 19, 21, 66, 203, 270, 271, 289.
- Bayón, Emili: 11.
- BBC - British Broadcasting System: 119, 120, 120, 151.
- Bé Negre, El*: 96, 96, 99.
- Bellmunt, Jaume: 147.
- Benet, Paco: 269.
- Benguereel Llobet, Xavier: 198.
- Benítez, Fernando: 214.
- Berenguer Fusté, Dámaso: 64, 69.
- Bergós Ribalta, Francesc: 164, 182, 199.
- Bertran i Musitu, Josep: 143.
- Bertran Orfila, Jaume: 164.
- Bertran, Josep: 198.
- Bertrand Russell, Arthur William: 113.
- Besteiro Fernández, Julián: 47, 48, 48, 49, 54.
- Betancourt, Rómulo: 211.
- Beveridge, William: 166, 167, 167, 303.
- Bevin, Ernest: 59, 239.
- Biayna Sicres, Esteve: 98, 121.
- Biblioteca del Pavelló de la República: 10, 12, 31, 121, 160, 231, 268, 309.
- Biblioteca Municipal de Manlleu: 67.
- Biblioteca Popular (Pineda): 36, 38.
- Biblioteca Pública Arús: 273, 273.
- Bigatà, Pere: 203.
- Bilbeny, Joaquim: 189.
- Blackburn, John William: 254.
- Blanco-Amor, E.: 181.
- Blasco Garzón, Manuel: 139, 210.
- Blàvia, Antoni: 198, 231.
- Blum, Léon: 59.
- Boabdil: 39.
- Bofill i Mates, Jaume: 74.
- Borrell Bertran, Pere: 22.
- Borsa de Treball: 79.
- Bosch i Gimpera, Pere: 119, 122, 199, 215, 251, 261.
- Bóveda, Alejandro: 159.
- Bové, Josep M.: 198.
- Brangulí i Soler, Josep: 35.
- Breton, Tomás Le: 120.
- Brial, Michel Antoine, dr.: 252, 288.
- Briberg: 209.
- British Club: 196.
- Bru i Jardí, Lluís: 196.
- Brufau, Enric: 203.
- Bruguera, Francesc: 273.
- Buchez, Philippe: 62.
- Budí i Gili, Josep: 121, 130, 267, 268.
- Buiria Rogel, Josep: 227, 229, 236, 289.
- Burgaya i Riera, Josep: 11.
- Busquets i Punset, Anton: 22, 24.
- Butlletí (PSUC)*: 143, 144.
- Butlletí d'informació de la Generalitat de Catalunya*: 262, 262.
- Butlletí de l'IIE*: 79.
- Butlletí interior de la Regional Catalana CNT*: 114, 306.
- Butlletí del Moviment Socialista d'Emancipació Catalana*: 154, 155, 158.
- Butlletí del Partit Socialista Català*: 155, 155, 156, 156, 305.

Bulletí informatiu del Casal Català de Montevideo: 113, 182.

- Caballer, Gemma: 12.
Cabot, germans (argenters): 22.
Cabrer, Josep: 164.
CADCI - Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria: 38, 41, 42, 45, 49, 49, 56, 64, 88, 92, 146, 159, 286, 301.
Cadogan, Alexander, Sir: 221.
Caixa de crèdit comunal: 36.
Caixa de Pensions per a la Velleja i d'Estalvis: 34, 36.
Calendari Català: 17.
Calvet i Costa, Felip: 187, 297.
Calvet i Mòra, Josep: 105.
Calvet Puigdefàbregas, Josep: 121.
Calviño Ozores, José: 243.
Cama Dausà, Joan, dr.: 252, 288.
Cambó Batlle, Francesc: 34, 48, 126, 143.
Caminal, Miquel: 78, 78, 297.
Camino, Ramon de: 198.
Campalans Puig, Rafael: 47, 49, 50, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 65, 68, 71, 72, 73, 75, 77, 78, 85, 89, 89, 146, 179, 197, 288.
Campalans, Elena: 287.
Campanella, Tommaso: 62.
Capmany, Ricard de: 34.
Camps i Arboix, Joaquim de: 90, 207.
Camps Illa, Jaume: 117, 123, 147, 148, 148, 155, 204.
Camp-Sangles, Josep: 17.
Can Carreres de l'Arboceda: 25, 31, 50, 215, 288.
Canadencia, La: 49.
Canturri Ramonet, Enric: 189.
Canudas Busquets, Josep: 287, 289.
Canudas, Pepa: 287, 289.
Cañadas, Francisco: 56, 88, 88, 302.
Capdevila Puig, Andreu: 109, 109, 114, 114, 115, 305, 306.
Capdevila Vilallonga, Lluís: 58, 87, 299.
Capdevila, Maria: 298.
Carbonell, Enric: 135, 136, 138.
Cárdenas, Lázaro: 129, 129, 215.
Cardó Sanjuan, Carles, canonge: 250.
Cardús, Jaume: 56.
Care Lines: 118, 119.
Care, Richard Penberthy: 119, 120.
Carner i Puig-Oriol, Josep: 134, 168, 199, 200, 202, 233, 250, 259, 261, 285, 292.
Carner Romeu, Jaume: 73, 92.
Carner-Ribalta, Josep: 56, 199, 210, 231.
Carqués, Carles: 121.
Carrasco i Formiguera, Manuel: 72, 74, 77, 110.
Carreres, Joan: 204.
Carrillo Solares, Santiago: 208.
Carrion Juan, Ambrosi: 78, 203.
Carta de l'Atlàntic: 165, 165, 166, 201, 300.
Cartea, Àlvar: 149.
Carter, Horsfall: 244.
Cas Serra i Moret: 248, 248.
Casabó Torres, Josep M.: 189.
Casabosch, Francesc: 129, 152, 216, 216.
Casademunt Arimany, Xavier: 185, 189.
Casado López, Segismundo: 143.
Casagran, Enric: 198.
Casal Català de Buenos Aires: 59, 126, 127, 128, 132, 132, 139, 140, 150.
Casal Català de Montevideo: 113, 174, 181, 181, 182, 182.
Casal Català de Nova York: 123, 135, 137, 231.
Casal Catalanista Districte III: 45.
Casal de Catalunya (Buenos Aires): 132, 132, 133, 133, 162, 162, 165, 168, 169, 170, 180, 210, 231, 280, 280, 298.
Casal de la Cultura: 110.
Casal Pablo Iglesias: 110.
Casal Pinedenc: 39.
Casals i Defilló, Pau: 60, 240, 250, 251, 252, 253, 259, 259, 261, 262, 265, 301.
Casals i Vidal, Francesc Xavier: 45, 45, 46.
Casals, Jordi: 140.
Casanellas Ibars, Joan: 189.

Casanova, Laia: 306.
 Casanovas i Maristany, Joan: 72, 75, 77, 143, 295.
 Casassas, Josep M.: 164.
 Casassas Ymbert, Jordi: 297.
 Casino Calellenc de Calella: 61, 61, 300.
 Cassell, Abayomi: 211.
 Castelao, Alfonso Rodríguez: 139, 141, 158, 159, 159, 174, 179, 180, 182, 184, 184, 208, 210, 232.
 Castells (ugetista d'Osona): 63.
 Castells Benosa, Víctor: 133, 285, 285, 297.
 Castelltort, R.: 78.
 Castillo Nájera, Francisco: 213.
 Casulleras, mossèn: 121.
 Català, Josep: 306.
Catalanista, Lo: 23.
 Catalonia Committee (Nova York): 123.
Catalunya (Barcelona): 31, 31.
Catalunya (Buenos Aires): 22, 89, 127, 165, 182, 184, 210.
Catalunya (Mèxic): 135, 203, 217.
Catalunya al Plata: 31, 31.
Catalunya Artística: 23.
 CATE - Compañía Alemana Transatlàntica de Electricidad: 126.
 Cavell, Edith: 183.
 CEDA - Confederació Nacional de Derechas Autónomas: 91, 93.
 Cendra i Bertran, Ignasi: 298.
 Centre Balear (Buenos Aires): 210.
 Centre Basc (L'Havana): 218.
 Centre Català (Asunción): 231.
 Centre Català (Buenos Aires): 132, 132, 141, 158, 198.
 Centre Català (Caracas): 211, 212.
 Centre Català (L'Havana): 217, 218, 231.
 Centre català (República Dominicana): 267, 268.
 Centre Català (Rosario): 141, 168.
 Centre Català (Santiago de Xile): 195, 196, 231.
 Centre de Lectura de Reus: 50, 87, 102.
 Centre de Lleida: 88.
 Centre Excursionista de Catalunya: 22.
 Centre Internacional d'Intercanvi: 88.
 Centre Nacionalista Català (Nova York): 123, 320.
 Centre Nacionalista Republicà: 28.
 Centre Obrer de Calella: 33.
 Centre Pinedenc: 34.
 Centre Republicà Federal: 65.
 Centre Asturiano (Buenos Aires): 162, 171, 301, 302.
 Centro de Estudios Históricos de la Masonería: 273.
 Centro Español (Mèxic): 199.
 Centro Español de Unión Republicana (Buenos Aires): 166.
 Centro Republicano Español (Buenos Aires): 128, 139, 158, 159, 170, 174, 179, 179, 180, 210.
 Cerezo Hernández, Pere: 189.
 CHADE - Compañía Hispano-Americana de Electricidad: 126, 126.
 Chamberlain, Neville: 113, 118.
 Chaparro Riera, Xavier: 164.
 Churchill, Winston: 165, 166, 208.
 Chuter Ede, James: 209.
 Cienfuegos, professor: 198.
 Círcol Literari de Vic: 21.
 Clarà, Miquel: 121.
 Club Phoenix (Santiago de Xile): 196.
 Club Separatista Català (Nova York): 123.
 CNDC - Consell Nacional de la Democràcia Catalana: 205, 206, 232, 234, 235.
 CNT - Confederación Nacional del Trabajo: 56, 57, 61, 79, 91, 107, 108, 109, 114, 144, 205, 205, 208, 227, 229, 233, 240, 292, 306.
 Codina Vivet, Joan: 66.
 Codina, Miquel: 11.
 Cody, Mr.: 220.
 Col·legi de Sant Miquel (Vic): 17.
 Col·legi del Roser (Sant Julià de Vilatorrada): 60.
 Coll i Torrelles, Josep: 206, 227.
 Collell i Bancells, Jaume, canonge: 17, 66.
 Colom Segarra, Emili: 118, 118.
 Colomer, Jaume: 31, 45, 45.

Colomer, Joan: 78.
Colomer, Víctor: 147, 155.
Colomo, Fernando: 269.
Comaposada, Josep: 50, 53, 54, 56, 57, 58, 61.
Comas i Calvet, Pere: 77.
Comas i Jo, Jaume: 89, 98.
Comitè d'Actuació Civil: 50, 57.
Comitè Central (PSUC): 266, 267.
Comitè de Socors als estudiants ucraïnesos: 268, 268.
Comitè femení d'ajut a Catalunya (Xile): 196.
Comitè Llibertat (Buenos Aires): 128, 132.
Comitè Pro-Llibertat: 68.
Comitè Pous i Pagès: 205.
Comorera Soler, Joan: 56, 78, 78, 80, 81, 82, 83, 87, 88, 89, 92, 98, 100, 102, 107, 108, 108, 117, 143, 143, 145, 148, 150, 189, 202, 203, 207, 209, 232, 233, 236, 237, 238, 265, 266, 267, 297.
Companys i Jover, Lluís: 49, 50, 64, 65, 71, 72, 73, 83, 83, 86, 89, 91, 92, 99, 102, 104, 107, 121, 122, 122, 130, 140, 141, 142, 156, 162, 173, 181, 182, 182, 183, 184, 192, 197, 199, 199, 200, 247, 250, 259, 267, 268, 273, 283, 295, 299.
Compromís de Casp: 197.
Comte, August: 62.
Comunitat Catalana (Argentina): 133, 137, 141, 174, 209, 210, 238, 251.
Comunitat Catalana (Colòmbia): 164, 211, 279.
Comunitat Catalana (Mèxic): 152, 212, 213.
Comunitats Catalanes d'Amèrica: 125, 130, 133, 133, 136, 138, 151, 174, 186, 199, 199, 201, 207, 231.
Conangla Fontanilles, Josep: 168, 199, 217.
Conferència d'Esquerres: 69.
Conferència de Potsdam: 208.
Conferència Nacional Catalana: 13, 233, 235, 257, 257, 258.
Conferència per la Unió republicana Latina: 184, 184.
Congrés de les Nacionalitats Europees: 68.
Congrés Mundial d'Emigració: 59.
Congrés Nacional de la USC: 80, 80.
Connally, Tom: 221.
Consell (o Govern) de la Generalitat: 75, 76, 77, 82, 89, 98, 107, 115, 134, 202, 205, 206, 215, 217, 231, 233, 234, 235, 237, 238, 240, 263, 294, 298.
Consell Central de la USC: 100, 100.
Consell d'Economia de la Generalitat: 83, 108, 108, 109, 111, 117, 298.
Consell de Catalunya: 258, 259, 261.
Consell de la Comunitat Catalana de l'Argentina: 132, 133, 134, 137.
Consell de Seguretat de l'ONU: 221.
Consell General de Representants de la Unió Catalanista: 44, 44, 45.
Consell Nacional Català: 190, 258, 258, 261.
Consell Nacional de Catalunya o Consell de Londres: 130, 130, 135, 143, 155, 156, 159, 164, 174, 185, 190, 191, 193, 199, 199, 200, 200, 201, 232, 298.
Consell Nacional de Galícia: 195.
Conxita (governanta): 289, 290.
Cooperativa El Porvenir: 58.
Cooperativa Industrial: 66.
Cooperativa La Victòria: 33, 58.
Cooperativa Mútua del pa i comestibles: 60.
Cooperativa Obrera de Manresa: 60.
Cooperativa Obrera de Pineda: 59.
Cornudella Barberà, Joan: 199, 199, 200.
Coromines i Montanya, Pere: 73, 132.
Coromines i Vigneaux, Joan: 254, 254.
Coromines, Ernest: 164.
Corredor Pomés, Josep Maria: 251.
Cortés, Armando: 184.
Corts (Parlament espanyol): 89, 90, 92, 93, 96, 99, 119, 120, 152, 173, 190, 208, 236, 240, 241.
Cosp, Francesc: 231.

Costa de Llevant, La: 33, 33, 34, 42, 42, 43.
 Costa i Deu, Joan: 93.
 Costa-Amic, Bartomeu: 255.
 CPDC - Consell Permanent de la Democràcia Catalana: 234.
 Consell Superior de Crèdit: 109.
 Crespo Domènech, Pilar: 147.
Crisol: 218.
Cròniques americanes: 25, 29, 29.
 Cruz Salido, Francisco: 183.
 Cruzalegui: 159.
 Cuatrecasas i Arumí, Joan, dr.: 158, 159, 164, 165, 211, 242, 242, 252.
 Cubí Alibés, Josep Maria
 Cubí Surinyach, Família: 6, 27, 187.
 Cucurull i Tey, Fèlix: 50.
 Cuito Canals, Ferran: 56, 200, 290.
 Cuito Hurtado, Amadeu: 306.
 Cullell, Josep: 231.
 Cunchillos: 159.
 Cunillera Rius, Miquel dels Sants: 189, 189, 196, 248.
 Cuyàs, Josep: 147.
 Cuyàs, Albert: 147.

 Dalmau, Delfí: 58.
 Dalmau, Josep: 306, 307.
 Dameson Aspa, Andreu: 158, 210.
 Dato Iradier, Eduardo: 48.
 Davies: 222, 244, 244.
 Decret de Col·lectivitzacions: 108, 109, 114, 161.
 Delegacions Catalanes d'Amèrica: 257.
 Delshauwers, Georges: 59.
 Dencàs i Puigdollers, Josep: 92, 143.
 Despujol i de Sabater, Ignasi Maria: 72.
 Diada de la Llengua: 39.
Diari de Vich: 17, 64, 66, 67.
 Díaz Doin, Guillermo: 169, 303.
 Díaz Esculies, Daniel: 120, 298.
 Díaz, Porfirio: 26, 213.
 Diccionari Enciclopèdic de la Llengua Catalana: 119.
 Diputació Permanent del Parlament de Catalunya: 87, 152, 185, 185, 189, 192, 192, 193, 249.
 Diputació provincial: 38, 43.

 Dollfuss, Engelbert: 96.
 Domènec, Cristòfor de: 53, 54, 58.
 Domènec i Montaner, Lluís: 21.
 Domingo Sanjuan, Marcel·lí: 50, 65, 74, 75.
 Domingues dos Santos, José: 121, 184, 184, 232.
 Domínguez Arévalo: 95.
 Dorta Duque, dr.: 218.
 Dot Arxer, Antoni: 185, 189, 192, 192, 248, 249, 249, 258, 309.
 Duran i Garcia, J.: 56.
 Duran i Guàrdia, J.: 78.
 Duran i Rosell, Francesc: 204, 212, 216.
 Duran i Sampere, Agustí: 271.
 Duran Vernet, Pere: 149.

 Eastman, Max: 167, 167.
 EC - Estat Català: 53, 200, 205, 206, 215, 243, 292.
 Eden, Anthony: 239.
 Editorial Ateneo: 171, 301.
 Editorial Atlante: 123, 129.
 Editorial Atlántida: 152, 160, 160, 166, 300.
 Editorial Mundo Atlántico: 167, 169, 303.
 Editorial Verdaguer: 49, 280, 280, 301.
 Einstein, Albert: 287, 288.
 Eiximenis, Francesc d': 36.
 Elias i Bracons, Feliu, "Apa": 54.
 Elias i de Molins, Antoni: 51
 Enciclopèdia Britànica: 56
 Enciclopèdia Catalana: 304.
 Enciclopèdia Espasa: 119.
 Enciclopedia Virtual de las Ciencias Económicas, Sociales y Jurídicas: 170, 170.
Endavant: 13, 16, 204, 204, 205, 210, 221, 223, 223, 235, 240, 242, 242, 244, 249, 250, 257, 275, 275, 285, 292, 292, 294.
 Engels, Friedrich: 62, 62, 63, 265, 302.
 ERC - Esquerra Republicana de Catalunya: 69, 77, 80, 85, 86, 89, 107, 109, 200, 205, 213, 234, 248, 249, 257, 292.

- Esbart de Vic: 17, 17.
 Escarrà, Ramon: 133, 164.
 Escofet i Alsina, Frederic: 92.
 Escolà i Marsà, Josep: 133, 164, 279.
 Escorza del Val, Manuel: 49, 53, 54, 56, 58.
 Escudé, Timoteu: 215.
 Espanya Sirat, Josep Maria: 189, 211.
España Nueva: 212, 212, 213, 146.
España Republicana: 122, 126, 139, 246.
 Espinosa, Gustavo: 215.
 Esplá Rizo, Carlos: 139.
 Espona i de Nuix, Antoni d': 17.
 Estadi Centenario (Montevideo): 173, 174.
Estandarte vicense, El: 19.
 Estatut d'Autonomia de Catalunya: 38, 77, 86, 88, 92, 97, 98, 99, 100, 101, 110, 130, 132, 137, 156, 189, 197, 199, 201, 205, 284, 295.
 Estatut Interior de Catalunya: 192, 247, 247, 259, 261.
 Estelrich Artigues, Joan: 68.
 Esteve i Guau, Martí: 92.
 Estivill Abelló, Àngel: 147, 155, 204.
 Estrany, Jeroni: 21.
 Exposició Universal de Sant Louis: 26.
 Expósito Leiva, José: 208.
- Fabra i Poch, Pompeu: 92, 130, 199, 200, 200, 202, 233, 241.
 Fabra Ribas, Antoni: 49, 50, 288.
 Fàbregas, Joan P. (Porqueras): 108, 108.
 Fages de Climent, Carles: 56.
 FAI - Federació Anarquista Ibèrica: 79, 107, 108, 114.
Falç, La: 35.
 Farré, B.: 56.
 Farreras Duran, Francesc: 185, 189, 262, 262, 288, 288, 295, 309.
 Farrerons: 211.
 Farrington, Lord: 123.
 FC Barcelona: 56.
 Federació Catalana de Cooperatives: 108.
 Federació Catalana de la UGT: 61.
 Federació Catalana de Treballadors de la Terra (UGT): 148.
- Federació Catalana del PSOE: 46, 47, 48, 53, 88, 104, 203, 204.
 Federació de Turisme de Catalunya i Balears: 79, 80.
Federal, El: 204.
 Felip V: 197.
 Fernández, Adela: 253.
 Fernández Carreras, Sara: 253, 287.
 Fernández Shaw, Carlos: 117.
 Fernsworth, Lawrence: 277, 277, 303.
 Ferrater Mora, Josep: 169, 196, 285.
 Ferrer, Francesc: 164.
 Ferrer, Joan, dr.: 53. ç
 Ferrer i Costa, Josep: 40, 299.
 Ferrer i Gironès, Francesc: 304, 307.
 Ferrer i Roca, Joaquim: 7, 10, 299, 304, 305, 306, 307.
 Ferrer i Sanxis, Miquel: 109, 129, 129, 132, 147, 147, 148, 151, 151, 152, 152, 153, 153, 154, 155, 157, 160, 162, 163, 164, 199, 202, 203, 204, 212, 213, 216, 227, 228, 229, 231, 236, 236, 242, 243, 252, 258, 258, 298, 307.
 Festa de la Cooperació Internacional: 68.
 Festa del Llibre Català: 64.
 Figueres, Antoni: 200.
 Fira de Barcelona: 77.
 Fischer, Louis: 113, 126, 126, 302.
 Fitz-James Stuart, Jacobo, duc d'Alba: 120.
 Flor de Maig, La, Cooperativa: 58.
 Flores Farré-Serra, Montserrat: 243, 252.
 Flores Magón, germans: 26.
 Foix i Cases, Pere: 10, 13, 13, 25, 29, 40, 40, 42, 47, 49, 49, 50, 50, 54, 54, 58, 58, 82, 83, 83, 92, 92, 105, 105, 121, 129, 130, 133, 134, 135, 144, 145, 147, 148, 148, 149, 149, 150, 159, 160, 164, 167, 171, 173, 177, 180, 180, 185, 186, 190, 190, 191, 199, 204, 212, 213, 216, 221, 222, 224, 225, 227, 228, 229, 233, 234, 236, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 242, 243, 248, 249, 251, 251, 252, 254, 254, 255, 255, 262, 262, 263, 263, 269, 270, 272, 273, 274, 275,

- 275, 276, 277, 285, 286, 287, 287,
288, 289, 289, 290, 291, 292, 299,
300, 303, 304, 305, 309.
- Folch i Capdevila, Rafael: 88.
- Folch i Folch, Josep: 189.
- Folguera i Duran, Manuel: 21, 42.
- Foment*: 31, 31, 41, 43.
- Foment Catalanista (Canet de Mar): 43.
- Fonoll (Mèxic): 28.
- Font, Antoni: 54.
- Fontanals, Josep M.: 123, 220, 231.
- Fontbernat i Verdaguier, Josep: 249.
- Fora grillons*: 136.
- Foraster, Albert: 203.
- Foreign Office: 222, 244.
- Forment, Joan: 56, 78.
- Fourier, Charles: 62.
- Francisco Jiménez, Enrique de: 208.
- Franco Bahamonde, Francisco: 73, 110,
118, 120, 139, 152, 173, 188, 191,
197, 214, 215, 216, 217, 221, 234,
242, 243, 244, 288.
- Franco Bahamonde, Ramon: 77.
- Franquesa, Lluís: 164.
- Fronjosà i Salamó, Joan: 53, 54, 56, 87,
147, 155, 186, 189, 190, 190, 203,
212, 216, 231.
- Front Comú: 57.
- Front Català d'Ordre: 102.
- Front de la Llibertat: 200, 203, 205.
- Front d'Esquerres de Catalunya: 102.
- Front Intel·lectual Antifeixista: 102.
- Front Nacional de Catalunya (FNC):
199, 200, 205, 238, 292.
- Front Patriòtic Català: 135, 136, 138.
- Front Únic: 57, 57.
- Front Universitari de Catalunya: 205.
- Fundació Campalans: 155, 196, 204,
278, 297, 299, 302, 307.
- Fundació Comaposada: 109, 148, 298.
- Fundació Pere Coromines: 25, 31, 73,
300, 309.
- Fustagueres, Miquel: 147.
- Fuster Valldeperas, J.: 56, 63.
- Gai Saber, Lo*
- Gaia Festa: 133, 251.
- Galán Rodríguez, Fermín: 69.
- Galera, E.: 204.
- Galés Martínez, Manuel: 56, 189, 303.
- Galeuzca (pacte): 159, 159, 175, 176,
184, 211, 218.
- Galeuzca (revista)*: 159, 159, 184.
- Galí i Fabra, Francesc d'Assís: 119.
- Galíndez Suárez, Jesús de: 210, 240.
- Gallart, Alfred: 56.
- Gally, Héctor: 147.
- Gálvez Barrenechea: 211.
- Gandia, Francesc: 56.
- García Borràs, Josep: 147.
- García Giró, Joan: 198.
- García Hernández, Àngel: 69.
- García Lorca, Federico: 183.
- García Oliver, Juan: 83, 83.
- Gardó Ferrer, Eladi: 65.
- Garganta Fàbrega, Joan de: 199.
- Garreton, Míguel: 198.
- Garriga Massó, Joan: 34.
- Gassiot, Maria Concepció: 37.
- Gassiot Magret, Josep: 253.
- Gassol i Rovira, Bonaventura: 72, 73, 77,
92, 143, 249, 261, 262, 263.
- Gaudí i Cornet, Antoni: 21.
- Gausachs Armengol, Josep: 149.
- Gazeta de Vich*: 97.
- Gener i Babot, Pompeu: 211.
- Generalitat de Catalunya: 39, 73, 76, 77,
81, 83, 102, 108, 130, 158, 187, 197,
206, 236, 238, 240, 257, 258, 259,
262, 262, 265, 291, 294, 297, 298,
299, 303.
- Genís i Aguilar, Martí: 17, 20, 24, 25,
25, 28, 28, 30, 31, 77, 244, 269.
- Genís i Arumí, J.: 269, 269.
- Genís i Arumí, Martí: 20.
- Geniserra, Lo*: 20.
- Genit, regidor de Lima: 211.
- Gerhard i Ottenwaelder, Carles: 87, 261,
261.
- Germanor*: 18, 23, 91, 92, 98, 99, 113,
120, 171, 184, 195, 195, 196, 220,
267, 285, 290, 305.
- Germanor Calellenca: 33
- Gerunda*: 23.

Gesalf, germans: 158.
 Gesalf, Josep: 158.
 Gibernau, Llorenç: 147.
 Gilabert Romagosa, Joan: 147, 155, 262.
 Gili Gili, Josep: 198.
 Gili, Laureà: 198.
 Gil-Robles Quiñones, José María: 93, 95, 96.
 Giner de los Ríos, Bernardo: 227.
 Giral Pereira, José: 208, 208, 214, 220, 222, 233.
 Giralt i Bullic, Casimir: 72, 77.
 Girona Ribera, Ramon: 159, 165.
 Gispert, Miquel: 141.
 Gombau, Ezequiel: 58.
 Gómez Malaret, dr.: 211.
 Gómez San José, Trifón: 208, 233.
 Gómez, Mariano: 139.
 González Vilalta, Arnau: 86, 86.
 Gorga, Pere: 56.
 Goterres, Carlota: 56.
 Govern Basc: 195, 210, 292.
 Govern (o Consell) de la Generalitat: 75, 76, 77, 82, 89, 98, 107, 115, 134, 202, 205, 206, 215, 217, 231, 233, 234, 235, 237, 238, 240, 263, 294, 298.
 Govern de la República Catalana: 72, 73, 75, 76.
 Govern de la República Espanyola: 76, 91, 107, 109, 127, 182, 210, 220, 234, 243, 246.
 Govern Provisional: 80.
 Graells, Francesc: 204.
 Gran Kursaal: 86.
 Grandó, Carles: 251.
 Granier-Barrera, Emili: 53, 62, 62, 78, 80, 80, 265, 265, 266, 266, 302, 304.
 Grant i Sala, J.: 45, 45, 58.
 Gratacós, Joan: 198.
 Grau, Jacinto: 139.
 Grijalbo Serres, Joan: 13, 13.
 Gringoire, Pedro: 26, 26.
 Grop Radical de Santiago de Cuba: 135.
 Grup Social de Previsió de Pineda: 34.
 Guansé Salesas, Domènec: 195, 285, 285, 305.
 Guardiola, Conrad: 78.
 Guarro i Casas, Lluís: 59.
 Güell i Bacigalupi, Eusebi: 21, 21.
 Güell López, Juan Antonio, Comte de: 250.
 Guifré el Pilós: 197.
 Guimerà Jorge, Àngel: 21, 42, 211.
 Guinart Castellà, Miquel: 261.
 Guinart, Roc: 56.
 Guiter, Enric: 251.
 Halvdan Lie, Trygve: 221, 240.
 Healy, Mr.: 239, 239, 244.
 Hernández Sarabia, Juan: 208, 234.
 Herriot, Edouard: 113.
 Hinojosa, Eduardo de: 23.
 Hitler, Adolf: 139, 303.
Horizontes: 273, 273, 275, 305.
 Hudson Bay Company: 29.
 Hurtado Miró, Amadeu: 73, 74.
 Internacional Comunista: 57, 144, 147.
 Iglesias Posse, Pablo: 60, 110.
 Iglesias Pujades, Ignasi: 56.
 Iglesias, Emiliano: 72.
 Igleisis, Josep: 198.
 Inclán, Clemente: 217.
Información: 218.
Informacions de Catalunya: 135, 135.
 Institut Català de Sociologia: 68.
 Institut d'Assistència Obrera: 79.
 Institut d'Investigacions Científiques: 97.
 Institut d'Investigacions Econòmiques: 79.
 Institut de la Sagrada Família: 60.
 Institut de Reformes Socials: 57.
 Institut Nacional de Previsió: 36.
 Instituto de Estudios Económicos (Buenos Aires): 170.
 Instituto Europeo Mexicano de Cultura: 215.
 Internacional Socialista: 45, 54, 63.
 Iris, Societat Cultural Recreativa (Mataró): 58, 61, 61, 300.
 Irla Bosch, Josep: 90, 155, 156, 185, 186, 187, 187, 188, 190, 192, 200, 201, 202, 205, 205, 206, 206, 207,

- 209, 209, 215, 231, 231, 233, 234, 235, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 247, 247, 248, 249, 257, 258, 258, 259., 260, 261, 262, 265, 273, 279, 288, 297, 298.
- Irmandade Galega de Buenos Aires: 159.
- Irujo y Ollo, Manuel: 184, 208, 233.
- Itchart Maresma, Antònia: 121.
- Janer Nualart, Llorenç: 36.
- Jardí, Joaquim: 149.
- Jaume I: 197.
- Jaurès, Jean: 47, 183.
- Jeger, G.: 244.
- JEL - Junta Española de Liberación: 199, 208.
- Jené Aixalà, Francesc de Paula: 200, 240.
- Jesús Ibarra, José de: 213.
- Jiménez de Asúa, Luis: 139.
- Jocs Florals: 20, 23, 133, 133, 134, 168, 198, 251.
- Joieria Can Sala: 18.
- Joventut*: 23, 23.
- Joventut Nacionalista de Catalunya: 45.
- Junta Permanent de la UC: 44, 44, 45, 45.
- Juntes de Defensa: 47.
- Junyent Subirà, Eduard: 270, 271, 273.
- Jurats Mixtos: 79.
- Just Jimeno, Julio: 233, 234.
- Justícia*: 61, 61.
- Justícia Social*: 18, 28, 56, 56, 57, 57, 58, 58, 59, 59, 78, 78, 79, 80, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 100, 102, 102, 125, 304.
- Juvé Acero, Teresa: 287.
- Jutglar, Antoni: 299.
- Kahlo, Frida: 215.
- Kant, Emmanuel: 62.
- Kautsky, Karl J.: 63.
- Kemmerer, Edwin Walter: 171.
- Koerner, Theodor: 287.
- Komintern: 49.
- Labour Party (Partit Laborista anglès): 56, 56, 113, 119, 239, 244, 266.
- Lamana, Manuel: 268, 269.
- Lamennais, Felicité Robert de: 62.
- Landaburu, F.J. de: 227.
- LAPE - Líneas Aéreas Postales Españolas: 89.
- Largo Caballero, Francisco: 47, 49, 57, 79.
- Lasalle, Dolors: 147.
- Lasarte, José María: 159, 180, 222, 222, 232.
- Laski, Harold: 59.
- Latcham, Ricardo: 198.
- Lavalleja, Juan Antonio: 175.
- Layret Foix, Francesc: 49, 50, 146.
- Leon Smith, Lucy: 25, 25, 216.
- Lerroux García, Alejandro: 47, 62, 91.
- Lévy-Brul, Lucien: 113.
- Leyva, José: 217.
- Lichtenstein, P.: 167, 167, 303.
- Liebknecht, Karl: 183.
- Lladó, Josep M.: 305.
- Lladó (ugetista Osona): 66.
- Lladonosa, Manuel: 49.
- Llamusi i Deu, Josep: 29.
- Llar de Germanor Catalana: 290.
- Llardent, Ferran: 258.
- Llatas, Rossend: 56.
- Llaveria, J.: 58.
- Llei de contractes de conreu: 91.
- Llevant*: 23.
- Llevor*: 23.
- Lliga de corredors del comerç i de la indústria: 60.
- Lliga Regionalista: 22, 47, 48, 68.
- Llopis Ferrándiz, Rodolfo: 233, 233, 234.
- Llorens i Artigas, Josep: 56.
- Llorens i Bassa, Joan Jacint: 13, 13, 15, 15, 16, 188, 120, 133, 158, 238, 238, 244, 253, 272, 279, 280, 280, 288.
- Llorens i Carreras, Joan: 22, 30, 30, 39, 68, 90, 97, 102, 104, 105, 106, 106, 107, 110, 112, 125, 158, 164, 236, 253, 253, 254, 254, 255, 255, 258, 269, 287, 291, 294, 294.
- Llorens i Carreras, Manuel: 33, 118.
- Llorens i Carreras, Matilde: 128.

- Llorens i Carreras, Orfèlia: 29, 287.
Llorens i Carreras, Sara: 12, 14, 14, 15, 15, 22, 23, 25, 29, 29, 30, 31, 37, 39, 42, 56, 58, 59, 65, 66, 69, 69, 77, 77, 97, 97, 102, 110, 110, 119, 120, 121, 128, 152, 158, 210, 210, 215, 240, 251, 253, 253, 279, 287, 293, 294, 300, 303, 309.
Llorens Torres, Joan: 98.
Llorens, Míria: 13.
Lloret, Santiago: 147.
Lluhí i Vallescà, Joan: 80, 92, 189.
Lluita: 217, 217, 305.
Llumanera, La: 29.
Lombach, Frank C.: 167.
London School of Economic and Political Science: 239.
Longuet, Jean: 59.
Loperena Romà, Joan: 190.
López Mendizábal: 159.
López Ochoa, Eduardo: 72.
López Sánchez, Juan: 227.
Lorente Caparrós, Miquel: 121.
Lucas, Manuel: 13, 15.
Luxemburgo, Rosa: 183.
Lyr, René: 56.
- Maanón López, José F.: 164.
Macaya, Lluís: 158.
MacDonald: 58.
Macho, Victorio: 211
Macià i Llussà, Francesc: 42, 42, 49, 50, 55, 68, 69, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 79, 80, 81, 83, 89, 92, 127, 169, 169, 197, 217, 218, 219, 232, 248, 248, 265, 283.
Madero, Francisco: 213.
Madrid Alier, Francesc: 168.
Maglia, Juan B.: 182.
Mailer, Barbara: 269.
Mailer, Norman: 269.
Mainad, J.R.: 306.
Maldonado González, José: 241.
Mallet, Mr.: 222.
Mallol i Bosch, M.: 45.
Mancomunitat de Catalunya: 34, 36, 36, 38, 47, 48, 55, 288.
- Manén i Artés, P.: 45, 46.
Manent, Albert: 300, 303.
Mangrané Escardó, Daniel: 93.
Manifest Comunista: 62, 63.
Manifest d'Intel·ligència republicana: 65.
Manifest dels Trenta: 79.
Manning, Mrs.: 244.
Manubens Calvet, Juan Feliciano: 141.
Mañé, Josep: 118.
Mao Zedong: 244.
Maragall Gorina, Joan: 133, 168, 211.
Maresma Roca, Salvi: 36.
Margarit, Frederic: 198.
Marimon i Pug, Salvador: 135, 136, 138.
Marlés Sans, Josep: 121, 121, 131, 131, 144, 144, 145.
Marmolejo, Fuen: 12.
Marquès, Francesc de Paula: 59.
Martí i Julià, Domènec, dr.: 31, 31, 41, 42, 44, 45, 45, 46, 77, 146, 179, 283.
Martí i Muntaner, Enric: 210.
Martí, Joan: 121.
Martín, Marta: 38, 40.
Martín Ramos, Josep Lluís: 297, 298.
Martínez Barrio, Diego: 173, 199, 208, 232, 243, 245, 246, 246, 259, 287.
Martínez Cuenca, Marià: 88, 149, 155, 203.
Martínez de Sas, Maria Teresa: 303.
Martínez Domingo, Antoni: 72.
Martínez Pedroso: 211.
Martínez Prieto, Horacio: 208, 227.
Marvasi, Roberto: 56.
Marx, Karl: 62, 62, 63, 265, 302.
Mas i Perera, Ramon: 122, 132, 133, 158, 159, 164, 164, 165, 186, 210, 280.
Masaryk, Jan: 113, 119.
Mascort Ribot, Josep: 93.
Maseras, Alfons: 54, 56, 78.
Masferrer, Francesc M.: 68.
Masferrer, germans: 17.
Maspons i Anglasell, Francesc: 68.
Massip, Evarist: 266, 266, 267, 267, 310.
Massip, Josep Maria: 78.
Massó i Llorens, Manuel: 164.
Massó, Francesc: 164.

Matalonga Montoto, Pere: 147.
 Mataró Potatoes: 105.
 Mateu Pla, Miquel: 143, 143.
 Mateu Sans, Miquel: 143.
 Matteoti, Giacomo: 183.
 Maurín Julià, Joaquín: 54.
 Mayayo i Artal, Andreu: 11, 300.
 Mayer-Serra Llorens, Otto: 129, 129, 213.
 Mayhew: 244.
 Maymí, Josep: 298.
 McNeil: 222, 239.
 Medhen, Ephrem T.: 221.
 Medrano, Trifón: 73.
 Mejam, Maria: 147.
 Mendoza Tirado, Pedro: 204.
 Menéndez Fernández, Teodomiro: 48.
 Mercè Varela, Andreu: 304.
Meridià: 102.
 Merli Pahissa, Joan: 132, 158.
 Mestre Puig, Josep, dr.: 288.
 Mestres i Campi, Jesús: 303.
Mexican Herald, The: 25, 25.
 Meyer Matheu, dr.: 158, 164, 210, 231, 252.
 Miaja Menant, José: 173.
 Millàs, Josep: 198, 231.
 Millet i Pagès, Salvador: 33.
 Mir, Pere: 198.
 Mira i López, Emili, dr.: 53, 54, 56, 58, 78, 139, 150.
Mirador: 80, 93, 102.
 Miranda, M. de: 184.
 Miró, M. Mercè: 25, 28, 77, 307.
 Moix Regàs, Josep: 122, 267, 268.
 Molas i Batllori, Isidre: 7, 10, 47, 47, 155, 298, 304, 306, 307.
 Molera i Bros, Eusebi: 25, 26, 28.
 Molera, Emília: 24.
 Molina Haro, Manuel: 121.
 Molotov, Viacheslav: 123.
Moments: 102, 102.
 Monés i Costa, Joan: 45, 46.
 Monrós Nacente, Enric: 164, 165.
 Montepío de Montserrat: 210.
 Montes, Josep: 38, 40.
 Montoliu, Luis: 283.
 Montserrat, Joan: 56.
 Mora, Víctor: 54.
 More, Thomas: 62.
 Morell i Puigvert, Joan: 121.
 Morelly: 62.
 Morera (militant del MSC): 229.
 Morera, Àngel: 200.
 Moret i Pla, Ramona: 17, 19.
 Moret i Pla, Manuel: 24, 66.
 Morgades, Joan J.: 121, 121, 125, 125, 128, 129, 129, 130, 130, 131, 131, 140, 150, 151, 151, 159, 184, 184, 220, 220.
 Morrison, Herbert S.: 59.
 MSC - Moviment Socialista de Catalunya: 184, 202, 204, 205, 206, 213, 214, 215, 222, 223, 224, 226, 228, 229, 231, 232, 243, 248, 253, 266, 266, 275, 275, 278, 299, 302, 303.
 MSEC - Moviment Social d'Emancipació Catalana: 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 155, 158.
 Muntanyà, Lluís, dr.: 53, 56.
 Muxí, Josep: 198.
Nació, La: 44, 45, 45, 56.
Nacional, El: 213, 215, 305.
 Nacions Unides – ONU: 156, 196, 201, 208, 211, 220, 220, 221, 221, 240.
 Nadal i Mallol, Hipòlit: 144, 158, 159, 163, 164, 275, 280, 280, 305.
 Nadal, Lluís B.: 17.
Nau, La: 65.
 Negrín López, Juan: 122, 123, 151, 208, 211, 243.
 Nehru, Jawaharlal: 113, 114, 118, 119, 269, 269.
 Nenni, Pietro: 290.
 Neruda, Pablo: 198.
 Nicol, Eduard: 68.
 Nicolau d'Olwer, Lluís: 74, 143, 184, 200, 208, 215, 250.
 Nicolau, dr.: 241.
 Nin Castellanos, Joaquim: 26.
 Nin Culmell, Anaïs: 26.

- Nin Pérez, Andreu: 47, 49, 146.
 Nin, dr.: 252.
 Nin, senyora: 253.
 Nogués i Biset, Ramon: 200, 241.
 Nogués (Bogotà): 211.
 Noi del Sucre, pseudònim de Salvador Seguí: 42.
 Noriega, Raúl: 213.
 Northam Fields, Addie: 25.
Nostra Revista, La: 214, 214, 221, 250, 257, 275, 305.
 Nota Tripartida: 208.
Noticias Gráficas: 113, 126, 126, 129, 152, 157, 159, 160.
Nova Ausona, La: 19.
Nova Catalunya, La: 88, 88, 217, 218, 219, 220, 268, 285, 305.
Nova Era: 156, 195, 204, 205.
Nova Revista, La: 214, 228, 275.
Novedades: 215, 215.
 Núñez Búa: 159.
- Occident*
 Oficina de Cooperación Intelectual: 215.
 Olabarrieta: 210.
 Oller i Moragas, Narcís: 21.
Opinió, L': 77.
Orbe: 184.
 Orfeo Canigó (Perpinyà): 269.
 Orfeo Català de Buenos Aires: 184.
 Orfeo Vigatà: 269.
 Orriols Marquès, Esteve: 273.
 Orriols, Josep: 198.
 Ors Rovira, Eugeni d': 36, 143.
 Ortega Garriga, Ramir: 147.
 Ortega y Gasset, Eduardo: 218.
 Ortí, M.: 204.
 Osona, Artur: 22.
 Ossorio y Gallardo, Ángel: 106, 139, 141, 141, 163, 177, 182, 183, 208.
 OTAN - Pacte de l'Atlàntic: 244
 Otero Sastre, Francesc: 204.
 Ovejero, Andrés, dr.: 56.
 Owen, Robert: 62.
- Pacte de Munic: 113, 118.
 Pacte de Sant Gervasi: 43.
 Pacte de Sant Sebastià: 65.
 Pacte germanosoviètic: 148.
 Padró Cañellas, Pau: 206.
 Pagès Blanch, Pelai: 303.
 Pahissa, Jaume: 132, 168.
País: 218.
 Palahí, Modest: 58, 78.
 Palau, Enric: 304.
 Pallach i Carolà, Josep: 227, 259, 266, 266, 276, 294, 299, 307.
 Pallach Juvé, Antònia: 287.
 Pallàs, arquitecte: 270.
 Palmada, Isidre: 132, 164.
 Palmant, Julliette: 117, 117.
 Palmer, Robert: 88.
 PANAGRA - Pan American Grace Airways: 209.
 Paniello i Grau, Francesc: 199, 206, 215, 250.
 París, Francesc: 231.
 Parlament de Catalunya: 29, 39, 46, 80, 85, 87, 89, 90, 90, 97, 109, 185, 185, 186, 187, 188, 190, 192, 193, 193, 235, 245, 247, 247, 248, 249, 250, 258, 260, 261, 262, 262, 288, 294, 295, 297, 298, 299, 304.
 Partido Socialista Obrero Español – PSOE: 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 57, 79, 88, 89, 91, 104, 146, 203, 204, 208, 211, 227, 228, 229, 233, 234, 243, 307..
 Partit Catalanista Republicà: 49, 91.
 Partit Català Proletari: 104.
 Partit Comunista Català: 104.
 Partit Laborista (Labour Party): 56, 56, 113, 119, 239, 244, 266.
 Partit Republicà Radical: 43.
 Partit Socialista argentí: 125.
 Partit Socialista Català: 146, 147, 148, 155, 155, 156, 156, 196, 196, 199, 202, 204, 205, 205, 228, 302, 305.
 Partit Socialista Unificat de Catalunya – PSUC: 104, 131, 143, 144, 145, 265.
 Pascual Escutia, Jordi
 Patronat de Cultura Catalana Popular: 290.
 Patronat de Cultura Catalana Popular: 290.

Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona: 101.
 Patronat d'Estudis Osonencs: 270, 273.
Patufet, En: 56.
 Patxot Jubert, Rafael: 99, 250.
 PEAVA - Patronato Español de Ayuda a las Víctimas Antifascistas: 139, 159, 163, 164.
 Peiró Belis, Joan: 79, 183.
 Pen Club: 196.
Pensamiento Español, El: 158.
 Pépratx-Saisset, Henry: 277, 277, 301.
 Perera i Comerma, Ramon: 130, 164, 199, 202, 204, 232.
 Pérez André, Àngel: 218.
 Pérez Baró, Albert: 108, 109, 109, 115, 115, 123, 123, 171, 287, 306, 307, 310.
 Pérez de Ayala (ambaixadorestanyol): 113.
 Pérez Farràs, Enric: 72, 92.
 Permanyer, Joan Josep: 21.
 Perón, Juan Domingo: 204.
 Perramon Torrus, Domènec: 119, 120, 123, 132, 133, 134, 134, 267, 268.
 Perry, Frank: 117, 120.
 Perucho, Artur: 68, 213.
 Pestaña Núñez, Àngel: 79.
 Petit Freixa, dr.: 58.
 Peypoch Pich, Ramon: 114, 199, 212.
 Pi i Margall, Francesc: 23, 39, 128.
 Pi Sunyer, August: 211, 261.
 Pi Sunyer, Carles: 92, 119, 122, 130, 133, 143, 144, 159, 164, 174, 174, 179, 186, 186, 189, 191, 193, 193, 199, 199, 200, 201, 201, 202, 202, 203, 203, 233, 234, 235, 236, 236, 237, 238, 241, 250, 257, 258, 261, 298, 310,
 Pi Sunyer, Santiago: 130, 199, 200.
 Pi, Antoni: 198, 231.
 Pie Calbó, Joan: 147.
 Piera Pagès, Simó: 211.
 Pineda i Fargas, Josep: 168, 217, 218, 218, 219, 219, 220, 231, 285, 285, 305.
 Pinilla, Josep Maria: 164.
 Pinyol Nolla, Josep: 147.
 Pitarch i Segura, Ismael Elies: 90, 298, 304.
 Pitarra, pseudònim de Frederic Soler: 134.
 Pla Casadevall, Josep: 60, 61, 96, 240, 300, 304.
 Pla i Armengol, Ramon, dr.: 45, 45, 46, 49, 92, 123, 146.
 Pla Marshall: 239, 239.
Plana de Vich, La: 19.
Poble Català, El (Barcelona): 28, 29, 35, 35.
Poble Català, El (Mèxic): 142, 210, 242, 305.
 Poblet, Josep M.: 298.
 Pomells de Joventut: 56.
 POUM - Partit Obrer d'Unificació Marxista: 107, 203, 204, 233.
 Pons i Guri, Josep M.: 56, 56.
 Pons, Josep-Sebastià: 251.
Popular, El: 25, 25, 215.
 Porcel, Enric: 198.
 Porqueras, Ramon: 229.
 Porvenir, El, Cooperativa Obrera: 58, 58.
 Pou i Sabater, J.M.: 56.
 Pou Mas, Joaquim: 105.
 Pous i Pagès, Josep: 130, 200, 205, 205.
 Pradera Larrumbe, Víctor: 269.
 Pradera, Víctor (fills): 240, 269.
 Prat de la Riba, Enric: 21, 34, 283.
 Prat García, José: 211.
 Prat, Artur: 196.
Prensa, La: 215.
 Prieto Tuero, Indalecio: 50, 152, 173, 199, 215, 222, 234, 243.
 Primer de Maig: 27, 28, 28, 58, 64, 79.
 Primera Guerra Mundial: 34, 47, 48.
 Primo de Rivera, Miguel: 38, 39, 40, 55, 57, 64, 128, 159.
 Probst Solomon, Barbara: 269.
 Proudhon, Pierre-Joseph: 62.
 Puig i Cadafalch, Josep: 21, 55.
 Puig i Ferrer, Joan: 56, 262, 263.
 Puig Pujades, Josep: 56.
 Puigvert Pujades, Enric: 121.
 Pujadas i Marquès, Joan: 15, 25, 31, 40, 299, 300, 309.

- Pujol i Soley, Jordi: 273.
Punts de Montpeller: 192.
- Quarta Setmana Municipal: 38.
Queen's Hall de Londres: 113.
Quemades, Salvador: 234.
Quiroga Pla, José María: 184.
Quixot, Don: 139.
- Rabat, batlle de Mataró: 212.
Ràdio Andorra: 292.
Radio Ariel (Montevideo): 175, 175,
184.
Ràdio Barcelona: 86.
Ràdio Catalana (Santiago de Xile): 195.
Radio Nacional de Mèxic: 213.
Ràdio Perpinyà: 292.
Ràdio XEW: 213.
Ràfols Camí, R.: 56, 58, 78.
Rahola, Pere: 34.
Rambla, La: 28, 77, 80, 102, 304.
Ramió i Diumenge, Narcís: 306.
Ramis, Rafael: 56, 68.
Ramon Sanchís, Josep: 164.
Razón, La: 29, 29.
Recasens i Mercader, Josep: 47, 53, 56,
56, 57, 87, 87, 88, 302.
Reforma Agraria: 86.
Reixach i Pla, Modest: 11, 295.
Rellotge, El, Cooperativa: 58.
Renaixement: 42, 44, 44, 45, 55.
Renaixença, La: 17, 23, 26, 29.
Renaixensa, La: 26.
Repetto, Nicolás: 125, 126, 255.
República Catalana: 38, 71, 72, 73, 74,
75, 76, 169, 189, 197, 217, 218, 219,
220.
República Espanyola: 71, 74, 75, 76,
112, 113, 130, 173, 177, 180, 188,
209, 259, 261, 294.
República Federal: 91, 97.
Requena, Francesc: 147.
Requetè: 50.
Residència d'Estudiants: 110.
Ressaca, La: 158.
Ressorgiment: 14, 16, 17, 18, 22, 29, 42,
48, 58, 59, 69, 71, 71, 83, 114, 118,
119, 122, 126, 127, 127, 132, 133,
140, 143, 143, 144, 159, 162, 165,
167, 169, 169, 182, 186, 195, 210,
244, 249, 250, 275, 280, 280, 285,
285, 305.
Reventós Carner, Joan: 196, 240, 278,
278, 306.
Revertés, Andreu: 143.
Revista de Catalunya: 184.
Revista dels Catalans d'Amèrica: 129.
Rey Baltar, Ramon: 158, 159.
Reynal Pijoan, Josep: 253, 287.
Reynal Alibés, Mariona: 293.
Reynaud: 62.
Ribera, Ramon: 210.
Ricart Sala, Josep: 56.
Ridruejo Jiménez, Dionisio: 240.
Riera Claramunt, Francesc: 185, 189.
Riera Llorca, Vicenç: 40, 40, 59, 104,
104, 298, 306, 307.
Rierola, Francesc: 17.
Ríos, Alonso: 159.
Ríos, Juan Antonio: 198.
Ríos Urruti, Fernando de los: 51, 74, 75,
76, 208, 220.
Risech, Josefina: 216, 289.
Rivera, Diego: 215.
Roberts, Wilfrid: 244.
Robertson, John W.: 26.
Roca, Francesc: 169, 169.
Roca, Marian: 258.
Rocamora, Joan: 133, 139, 158, 158,
280, 280, 298.
Rocha, Xavier: 304.
Rodés, Jesús M.: 50, 298.
Rofes Cabré, Cosme, dr.: 53, 54, 56, 58,
78.
Roig, J.: 204.
Roig i Rosich, Josep M.: 297, 298.
Rojo Lluch, Vicente: 158, 158.
Romaní, Francesc: 21.
Romeva Ferrer, Pau: 189.
Roosevelt, Franklin Delano: 165, 220.
Roqué, Miquel: 58.
Ros, Jaume: 204.
Ros i Segura, Lluís: 210.
Rosell, A.: 175.

Rosell, Ferran: 164, 165.
 Rosés, Carme: 300.
 Rossell, Francesc: 58.
 Rossell, Ricard: 158.
 Rotary Club: 196.
 Roure i Barrios, dr.: 24.
 Roure-Torrent, Josep: 54, 56, 58, 78, 212.
 Rouret Callol, Martí: 185, 189, 249.
 Rovira Canals, Josep: 155, 200, 203, 227, 228.
 Rovira i Armengol, Josep: 158, 181, 231.
 Rovira i Virgili, Antoni: 45, 45, 65, 90, 121, 121, 130, 184, 186, 187, 188, 190, 194, 199, 200, 200, 202, 205, 205, 233, 239, 239, 241, 245, 247, 247, 248, 251, 259, 283, 295, 298.
 Rovira, Francesca: 58.
 Rovira-Bori, Esteve: 149.
 Rozelaard, Maître: 118.
 Rubio, Albert: 306.
 Rubió i Tudurí, Marià: 92.
 Rubiol, Glòria: 299.
 Ruiz Alonso: 95.
 Ruiz Añibarro, Víctor: 210.
 Ruiz Ponsetí, Estanislau: 87, 108, 117, 118, 118, 122, 123, 129, 185, 189, 216, 310.
 Ruiz, Julio: 198.
 Rusiñol Prats, Santiago: 21, 24, 42.

Sabaté Puig, Modest: 93.
 Sabaté, Francisco: 227.
 Sabaté, Joaquim: 190.
 Sabrafeu, Alfred: 105.
 Sagrera, Caterina: 289.
 Saint-Simon, Henri de: 62.
 Sala Berenguer, Pelai: 145, 145, 158, 159, 164, 164, 165.
 Sala i Argemí, Alfons: 55.
 Salamó, Josep: 198.
 Salamó, Primitiu: 198.
 Salarich, Joaquim: 27.
 Salarich, Josep: 17.
 Sales Amenós, Ramon: 50.
 Sales Vallès, Joan: 149.
 Sales, Vicenç: 54.
 Saleta, Emili: 56, 58.

Salvat, Francesc: 258.
 Samblancat i Salanova, Àngel: 64.
 Samper, Baltasar: 199.
Sanxh Nova: 23.
 Sánchez, Luis Alberto: 211.
 Sánchez, Maria José: 13, 15.
 Sánchez Ferrer, Pere: 273, 273.
 Sánchez Guerra, José: 34.
 Sánchez Guerra, Rafael: 208.
 Sánchez Guisande: 159.
 Sánchez-Albornoz, Claudio: 268, 269.
 Sánchez-Albornoz, Nicolás: 268, 269.
 Sánchez-Mazas Ferlosio, Miguel: 240.
 Sanchis, Josep: 165.
 Sanchiz Pascual: 48.
 Sancho Panza: 139, 140.
Sang Jova: 31.
 Sanjurjo Secanell, José: 86.
 Sant Mateu: 30.
 Santa Espina: 56.
 Santacana Vidal, Rosa: 265, 266.
 Santaló i Parvorell, Lluís: 132, 164, 165.
 Santaló i Parvorell, Miquel: 156, 185, 186, 192, 199, 208, 233.
 Santandreu, Sebastián: 195, 196, 198, 211.
 Santos, Dolors, esposa de l'autor: 12.
 Santos, Eduardo: 211.
 Sardà, Xavier: 306.
 Sarmiento, Domingo Faustino: 159.
 Sarrà Serravinyals, Salvador: 198.
 Sauret García, Joan: 187, 200, 236, 236, 248, 249, 288, 299.
 Sayé, dr.: 252.
 Sbert i Massanet, Antoni M.: 199, 212, 213, 261.
 SCEPES - Societat Catalana d'estudis polítics econòmics i socials: 164, 164, 165, 165, 300.
 Scheu, Frederich J.: 167, 303.
 Schneeberger, Alfred: 56.
 Schwarzstein, D.: 120.
 Secretaria General de la presidència de la Generalitat: 240, 257.
 Secretariat General de Catalunya UGT: 227, 228.
 Segadors, Els: 20, 22, 184, 210.
 Segona Internacional: 47, 130.

- Segona República: 38, 71, 79, 85, 173.
 Seguí i Rubinat, Salvador, “Noi del Sucre”: 42, 49, 50.
 Segura Flores, Pere: 121.
 Sellés Figueres, Jaume: 189.
 Semprún y Gurrea, José María de: 241.
 Séneca, Lucio Anneo: 139.
 Senén, Pilar: 204.
 Sentís, Santiago: 164.
 Senyal Ferrer, Francesc: 93.
 Seras Isern, Pere: 133, 158.
 SERE - Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles: 122, 152.
 Serra Blasi, Eveli: 231.
 Serra Hünter, Jaume: 130, 185, 185, 186, 189, 190, 191, 192, 192, 200, 216.
 Serra i Campdelacreu, Josep: 17, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 65, 66, 269, 271, 272, 279.
 Serra i Gasulla, Jaume: 234.
 Serra i Moret, Bernat M.: 17, 18, 24, 60, 60, 66, 102, 279.
 Serra i Moret, Eulàlia: 17.
 Serra i Moret, Hermenegild: 17.
 Serra i Moret, Josep: 17.
 Serra i Moret, Lluïsa: 24, 66, 88.
 Serra i Moret, Miquel: 17, 18, 24, 270, 271, 287, 289.
 Serra i Pagès, Rossend: 22, 22.
 Serra Pàmies, Miquel: 147, 148, 203.
 Servei Meteorològic de Catalunya: 97.
 Seymour: 119.
 SFIO - Secció Francesca de la Internacional Obrera: 233, 266.
 Shaw, George Bernard: 113.
 Shum, pseudònim d'Alfons Vila Franquesa: 56, 78.
 Silver, Burdet & Company: 26.
 Silver, Edgar D.: 26.
 Simó Bofarull, Jaume: 185, 189, 211.
 Sindicat Lliure: 50.
 Sindicats Agrícoles de Catalunya: 105.
 Sis d'Octubre: 91, 92, 93, 96, 99, 99, 100, 102, 127, 143, 236, 277, 286.
 Sisa (veí de Pineda): 121.
 Small, S.M.: 167, 167, 303.
 Sobrequés i Calicó, Jaume: 307.
Socialista, El: 48, 50, 50, 126.
 Societat de Nacions: 57, 68.
 Societat Francesca de Socors Mutus: 159.
 SOFINA - Societé Financiere de Transports et d'Entreprises Industrielles: 126, 126.
 Sol i Mestre, Romà: 36.
 Sol Sánchez, Vicente: 241.
 Solà i de Cañizares, Felip: 200, 200.
 Solari, Juan Antonio: 126.
 Solé i Pla, Joan: 46, 189, 189, 212.
 Soler Bru, Joan Baptista: 89, 190, 190.
 Soler Vidal, Josep: 147.
 Soler, Ricard: 218.
Solidaridad Obrera: 61.
 Solidaritat Catalana: 29, 31, 200, 200.
Sometent, Lo: 23.
 Soviet, Penya del: 158.
 Spencer, Herbert: 62.
Stalin, Josif Visarionovi Džugašvili: 126, 126, 145, 208, 216, 302.
 Suárez Picallo: 196.
 Sucre, Josep M. De: 56.
 Suñol, Antoni: 45.
 Surinyach, Monserrat: 12.
 Tallada Paulí, Josep M.: 56.
 Tallardà, Miquel: 58.
 Tarradellas i Joan, Josep: 82, 143, 191, 200, 200, 205, 206, 207, 209, 236, 237, 238, 240, 248, 248, 249, 249, 257, 257, 258, 258, 259, 261, 262, 263, 291, 291, 294, 294, 297.
 Tarrés, Josep: 231.
 Tauler Palomares, Joan: 122, 249.
 Tejera, Humberto: 213.
 Tell, Jordi: 240, 290, 290.
 Temple romà de Vic: 17, 65, 66, 265, 269.
Temps, El: 120.
 Tercera Internacional: 49, 149, 152.
 Termes Ardèvol, Josep: 78, 78.
Terra Lliure – Butlletí interior de la Regional Catalana CNT: 114, 306.
 Thompson: 62.
Tiempo, El: 184.
 Tintoré Rodríguez, Luis: 120.

- Tió, Lluís: 34.
Tito, pseudònim de Josip Broz: 216.
 Toda, Joan: 58.
 Tomàs i Piera, Josep: 199, 217.
 Tomàs, Ramir: 218, 231, 242.
 Tona i Nadalmai, Abelard: 147, 148, 152, 152, 157.
 Torner, Josep: 198.
 Torra, Jordi: 23.
 Torras i Bages, Josep: 171, 171.
 Torrell, Josep: 58.
 Torres Barberà, Humbert: 187, 200, 249, 249.
 Torres Perenya, Víctor: 257.
 Torrès, Henri: 265, 265, 266, 266.
 Tortoni, Cafè (Buenos Aires): 158.
 Trabazo, Virgilio: 159.
 Trade Unions: 222, 244.
Treball: 63.
 Trias Pujol, Antoni, dr.: 199, 211.
 Trias Pujol, Joaquim, dr.: 267, 268.
 Tribunal de Cassació de Catalunya: 191, 258.
 Trueta i Raspall, Josep, dr.: 82, 119, 122, 122, 123, 130, 132, 144, 150, 151, 151, 152, 157, 180, 185, 186, 199, 202, 207, 207, 209, 209, 222, 232, 250, 255, 273, 285, 299, 310.
 Trujillo Molina, Rafael Leónidas: 226.
 Truman, Farry S.: 208, 239, 244.
 Turrubia, dr.: 290.
 Tuset, Ricard: 307.
 Tusquets, Francesc: 68.
- UDC- Unió Democràtica de Catalunya: 196, 200, 205, 238, 292.
 UdR - Unió de Rabassaires: 108, 196, 205, 206.
 UGSOC - Unió General de Sindicats Obrers a Catalunya: 89.
 UGT - Unió General de Treballadors: 57, 61, 77, 79, 79, 89, 102, 108, 114, 148, 205, 208, 213, 227, 228, 228, 229, 231, 233, 292.
 UNESCO: 250.
 Unió Federal Nacionalista Republicana – UNFR: 31, 43.
- Unió Catalanista: 31, 31, 41, 42, 43, 44, 44, 45, 45, 46, 146, 179, 205.
 Unió Cooperativa Britànica: 88.
 Unió Europea: 239.
 Unió Llatina: 184, 184.
 Unió Mundial de Lliurepensadors: 112.
 Unión Federal de Estudiantes Hispanos: 268.
Universal, El: 215.
 Universidad Nacional Autónoma (Mèxic): 215.
 Universitat de San Marcos (Lima): 211.
 Uribe Galdeano, Vicente: 233.
 Uriburu, general: 78.
 USC - Unió Socialista de Catalunya: 40, 51, 53, 54, 54, 55, 56, 57, 59, 61, 65, 68, 69, 77, 78, 78, 80, 80, 85, 86, 88, 88, 89, 93, 98, 100, 100, 102, 104, 212, 146, 153, 178, 179, 190, 202, 203, 216, 224, 225, 261, 278, 297, 298, 301, 304.
- Valdés García, Miquel: 104.
 Valera Aparicio, Fernando: 227, 233, 234, 241, 246.
 Vallès, Edmon: 111, 299.
 Valls i Taberner, Ferran: 59, 60, 66, 143.
 Vandellós, Josep A.: 79.
 Vandervelde, Emil: 59.
Vanguardia, La (Barcelona): 83, 93, 96, 108, 110, 125, 181, 255, 305, 306, 307.
Vanguardia, La (Buenos Aires): 78, 206.
 Vázquez, Fermín: 48.
 Velasco Martín, Miquel-Àngel: 12, 109, 148, 300, 307, 309.
 Velasco Santos, Hèctor: 12.
 Velasco Santos, Luci: 12.
 Ventosa Calvell, Joan: 34, 93.
 Ventosa i Roig, Joan: 93, 96, 109, 273.
 Ventura Sureda, Joan: 123, 164, 220, 287.
 Verdaguer i Callís, Magí: 34, 42.
 Verdaguer Santaló, Jacint: 17, 21, 23, 168.
 Verdaguer, Isidre: 121.
 Verdes Montenegro, José: 48.

- Vergés i Vergés, Fermí: 123, 130, 157, 160, 199.
- Veü de la Guilleria, La*: 23.
- Veü de la Muntanya, La*: 19.
- Veü de Montserrat, La*: 17, 20.
- Vida Nova (Caella-Pineda)*: 35, 36, 38.
- Vida Nova (Montpeller)*: 275, 286, 305.
- Vidal i Rossell, Salvador: 77.
- Vidal i Forga, Gil: 102, 102, 302.
- Vidal, Màrius: 56.
- Vila Cuenca, Josep: 204.
- Vila Franquesa, Alfons "Shum": 56, 78.
- Vilà i Creus, Joaquim: 83, 98, 121.
- Vila, Joan: 155, 204.
- Vila, Raimunda: 287.
- Viladomat, Francesc: 53, 56, 78.
- Vilanova, A.: 58.
- Vilanova, J.: 204.
- Vilarassau, Vicenç: 56.
- Vilarrúbia i Silva, Josep Maria: 15, 15, 81, 98, 110, 117, 121, 164, 211.
- Villalonga, L. de: 227.
- Vinyes i Cluet, Ramon: 78, 212.
- Viura i Rius, Xavier: 22.
- Vives Cortada: 198.
- Voltó, P.M.: 204, 244.
- Von Ribbentrop: 123.
- Vyshinsky, Andrei Y.: 221.
- Wallace, Frances de: 216.
- Wallisch, Koloman: 89.
- Wehrmacht: 123.
- Wells, Herbert G.: 113, 119.
- Wilkinson, Ellen: 119, 120, 123.
- Wilson, Thomas Woodrow: 48.
- Xalabarder, Rosa: 287.
- Xirau i Palau, Antoni: 185, 189, 193, 249, 261.
- Xirau i Palau, Joaquim: 53, 56, 65, 78, 78, 216.
- Xirau i Palau, Josep: 53, 65, 74, 78, 78, 85, 202, 203, 205.
- Xirgu, Margarida: 181, 181, 211.
- Ylla-Català, Josep: 270, 270, 271.
- Ylla-Català i Genís, Miquel dels Sants: 307.
- Zel L.,dr.: 31, 302.
- Zugazagoitia Mendieta, Julián: 183.
- Zulueta i Giberga, Ferran: 199.
- Zulueta y Escolano, Lluís de: 211.

ÍNDEX

Introducció	9
1. L'escampadissa	13
2. Arrels renaixentistes, joventut catalanista.	17
3. Amèrica: formació i aventura	25
4. Alcalde de Pineda	33
5. A la Unió Catalanista	41
6. A la Federació Catalana del PSOE	47
7. La Unió Socialista de Catalunya	53
8. L'entusiasme: la República Catalana	71
9. El desencís: conseller de la Generalitat de Catalunya.	77
10. El compromís: diputat a Corts i al Parlament de Catalunya	85
11. El declivi: el Sis d'Octubre de 1934.	91
12. La guerra: president del Consell d'Economia	101
13. La desfeta: trànsit desesperat	117
14. El lligam de les Comunitats Catalanes.	125
15. L'expulsió del PSUC.	143
16. El Moviment Social d'Emancipació Catalana (MSEC) origen del Partit Socialista Català	147
17. L'etapa més creativa	157
18. Montevideo: el míting de l'Estadi Centenario i l'homenatge a Lluís Companys	173
19. Vigència del Parlament de Catalunya	185
20. Viatge a Xile. L'ahir i el demà de Catalunya	195
21. Anys d'espera i esperança (1945-1946)	199

22. Vol sobre Amèrica. Destí: Assemblea General de l'ONU	209
23. Moviment Socialista de Catalunya: vell ideari per a un nou projecte .	223
24. Al Govern Irla	231
25. Ministre de la República amb missió a Londres.	239
26. El «Cas Serra i Moret» (I): vindicació de la presidència del Parlament de Catalunya	247
27. La mort de Sara Llorens	251
28. El «Cas Serra i Moret» (II): vindicació de la presidència de la Generalitat de Catalunya	257
29. Obres solidàries. «Salveu Comorera». Restauració del Temple Romà de Vic	265
30. Ciutadania Catalana	275
31. <i>Spiritus meus erit in medio vestrum</i>	287
Bibliografia	297
Citacions de documents i arxius consultats	309
Índex onomàstic	313

